

Köszöntő, tizenötödször

Az elméleti fizika eljutott a tyúk és tojás kérdéséig: a sötétben (a sötét anyag körül) tapogatózva csak egy hajszál választja el a kvantummechanika és az általános relativitáselmélet összefésülésétől. Einstein ózdkodott attól, hogy a teremtést lutrinak nevezze – ma a legzseniálisabb koponyának tartott Stephen Hawking viszont megkockáztatja, hogy a világegyetem léteéhez fölösleges más erőt feltételezni, az csak a véletlen összjátéka.

Úgy fest a dolog, hogy – valamikor, valamiért – a nagy semmiből valami, abból meg spontán keltető lett, egy csíra csodája folytán az anyag megéledt. Ez a (homályos) kezdet. A bioszféra. Megsemmisülése viszont kalkulálható: az anyagi világ részeként törvényszerűen a végső rendezetlenség felé tart, és magába (egyetlen pontba) roskad. Elhamvad vagy kihűl. Ez a (biztos) vég.

Közötte semmi a valami?! Mert a világtörvények megfejtésére és életünk megélésére nekünk, halandóknak csak ez a nyúlfarknyi intermezzo adatott, amíg te meg én (és a mi Stephenünk is) elevenkedünk. Miközben bennünket, „véletlenkéket” tudás, értesülés (sőt: öröm és bánat, fájdalom és részvét), a korokon átívelő szellemi hagyomány segítségével a mindenséggel és benne nemcsak egymással, ismerős és ismeretlen kortársainkkal, de a rég halott Einsteinnel, Galilleivel is összefűz!

Egykorú magyarok néhányan, éppen ez okból osztják meg kérésünkre ilyentájt, advent vége felé, szóban és írásban, már tizenöt éve, életük summázatát: hogy emlékezvén felmutassák pályájuk tanulságát. Értelmét az addigi különös, mégis mindenkivel egy vendégségüknek az időtlenségben (mulandóságban).

Mint a legújabb vallomások legelső olvasója lelkendezhetnék afőlött, amit erre vonatkozólag nekem ismerősebbek vagy nekem eddig ismeretlen hetvenesek írásaiban találtam. De ezúttal maradjunk mondjuk az itt meglepően szép számban felvonultatott jeles szobrocskák példájánál, akik életüket tették fel rá, hogy kezük nyomán „az ige testté váljék” a (tán tizenegy dimenziós?) téridőben – mint akár a teremtésben. Lám, az ő maradandóságért folytatott derekas viaskodásuk is milyen törekeny! A mi kései (kifogyó ritka földfémekre és a villanyáram örökmécsesére épülő) adathordozóink kényesebbek, a celluloidszalag, mágneslemez, virtuális memória tartóssága illékonyabb a kőnél – de a nagy kozmikus összeomlás ugyebár a gránitot sem fogja kímélni.

Van-e hát értelme szobrokat faragni? És van-e értelme Isten után áhítozni a véges végtelenben? Mr. Hawking így teszi fel a kérdést. Hiszen nem elég, hogy porrá leszünk, de az egész mindenség lesz majdan, magától, egyetlen porszemmé. Az élet: semmiség a semmiségben.

Keltető tehát a világ? Vagy temető? Valamelyik valamelyiket mindig felülírja!

Muszáj kalkulálnunk valami titokzatos erővel, ami szobrásainkat is mozgatja... A lélekkel, a legkifinomultabb adathordozóval (valahol tán a tizenkettedik dimenzióban). Melyből sírásunk, nevetésünk fakad. Vigasz és üdvözülés. Mindaz, ami (Weöres szavával) talán mégsem csak egy számár szétszóródott rakomány az úrben.

Dogmák jönnek és mennek... „Eppur si muove!” – épp Galilei nyomán (Stephen Hawking napra pontosan háromszáz évvel halála napja után született), nagy írónk, Jókai nem világrengető ügy, csak nemzetünk nyelvét szívükön viselő vándorszínészek feje fölé font glóriát egy ilyen című regényével. Ennek jegyében köszöntünk mindenkit – maroknyian –, azokat is, akiknek itt lenne a helyük, helyük lehetne itt, a leendő hetvenesek közt. Isten éltesse Önt is, Mr. Hawking!

Bognár Antal

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIII. évfolyam 10. szám

A Cédrus Művészeti Alapítvány megbízásából kiadja a Napkút Kiadó Kft. Megjelenik évente tízszer.

Főszerkesztő: **Szondi György**. Szerkesztik: **Bába Szilvia** (művelődés), **Babics Imre** (vers),

Balázs Géza (nyelvművelés), **Bognár Antal** (évkönyv), **Borbély András** (próza), **Elek Szilvia** (zene),

Kovács Ildikó (szöveggondozás), **Prágai Tamás** (dokumentum), **Sebeők János** (környezet),

Szondi Bence (törtélelés), **Vincze Ferenc** (műbírálat, főszerkesztő-helyettes), **Wehner Tibor** (művészet).

Szerkesztőségvezető: **Szondi Eszter**.

Napút-kör: **Csűrös Miklós**, **Doncsev Toso**, **Gráfik Imre**, **Hankiss Elemér**, **Dr. Koncz Gábor**,
Radnóti Zsuzsa, **Rakovszky Zsuzsa**, **Szörényi László** (tiszteltetelli konzulensek).

Alapította: **Masszi Péter**. Lapterv: **Gosztola Gábor**.

Szerkesztőség: 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. mfsz. 29. • Telefon/fax: (1) 225-3474 • Mobil: (70) 617-8231

E-mail: napkut@gmail.com • Honlap: www.napkut.hu

A Cédrus Művészeti Alapítvány adószáma: 18110661-2-41

Nyomdai kivitelezés: Érdi Rózsa Nyomda. Terjeszti a Hírker Zrt. és az NH Zrt. ISSN: 1419-4082

Adamikné Jászó Anna nyelvész	113
Ardai Ildikó textilművész	74
Asszonyi Tamás szobrász- és éremművész	139
Bajzáné Szinyei Merse Anna művészettörténész	43
Benkő Attila költő	65
Béres Ilona színművész	100
Bodnár András vízilabdázó, sebészorvos	66
Bodza Klára dalénekes, énektanár	47
Bokor Pál újságíró	82
Czakó Gábor író, képzőművész, szerkesztő	146
Csörsz István író	96
Diénes Attila szobrászművész	152
Dobos Ildikó színművész	35
Dobos Marianne író, mérnök	147
Dobray György filmrendező	49
Dohnál Tibor képzőművész	171
Dvorszky Hedvig művészettörténész	18
Erdei Sándor üveg- és szobrászművész	14
Ernyey Béla színművész, énekes, író	100
Fabók Gyula festőművész	33
Ferdinánd Judit grafikusművész	98
Fülöp Attila operaénekes	108
Fülöp Sándor agrármérnök, fogathajtó	104
Gálvali György író, szerkesztő	75
Gereben Ferenc művelődésszociológus	93
Györfly Miklós irodalomtörténész, műfordító	16
Győri László költő	22
Gyurcsek Ferenc szobrász- és éremművész	167
Halász Judit színművész	153
Hammerl László sportlövő, edző	32
Harsányi Ádám kardiológus	129
Hoppál Mihály etnográfus	162
Hronszky Imre innovációkutató	62
Jahoda Maja belsőépítész, építész	127
Jánoskúti Márta jelmeztervező	64
Kaubek Péter szobrászművész	78
Kazinczy Gábor díszlettervező, grafikus	69
Kecskeméti Kálmán festőművész, fotós, szerkesztő	110
L. Kecskés András lantművész	51
Kerék Imre költő, műfordító, kritikus	106
Konczek József költő, író, újságíró	31
Kopp Mária orvos, pszichológus	7
Kósa László etnográfus, történész	116
Kőváry Katalin rendező	165
Kunkovács László fotóművész, néprajzkutató	57
Kustár Zsuzsa iparművész	154
Ladik Katalin költő, színművész, performer	160

Lagzi István történész	118
Lapis András szobrász- és éremművész	173
Manherz Károly nyelvész	80
Mihály Gábor szobrászművész	143
Miklóssy Endre építészmérnök, urbanista	55
Misley Pál műfordító, szerkesztő, diplomata.	36
Nádas Péter író	156
Nagy Előd festő- és éremművész	91
Németh Sándor színművész, rendező	38
Pajorin Klára irodalomtörténész	71
Pálfy Gusztáv szobrászművész	60
Pályi András író, dramaturg, műfordító	170
Péntek Imre költő, szerkesztő	41
Polgár Csaba György textil- és képzőművész.	52
Ráday Mihály művészettörténész, rendező-operatőr, szerkesztő-műsorvezető	102
Rátonyi József szobrászművész	175
B. Révész László film- és tévérendező	122
Rigó Béla író, szerkesztő	133
Schmitt Pál vívó, diplomata, politikus	86
Selmeczi Kovács Attila etnográfus	89
Serfőző Simon író, költő, szerkesztő	156
Stepanovic Predrag – Predrag Stepanović író, műfordító	10
Sumonyi Zoltán író, költő	27
Šwierkiewicz Róbert képregényes, festőművész	99
(Przetacznik) Szabolcs Péter – Propek szobrászművész.	150
Szakács Eszter színművész	9
Szegedi Erika színművész	45
Székelyhidi Attila festőművész	24
Széles Anna színművész	136
Szepesi Attila költő, író	73
Szijaártó István irodalomtörténész	3
Szilágyi Tibor színművész, rendező	138
Szöke István rendező.	125
Szuromi Pál művészeti író, kritikus	142
Tasnádi Edit turkológus, műfordító	168
Ujréti László színművész.	131
Vass István Zoltán újságíró	126
Vasy Géza irodalomtörténész	20
Veress Miklós költő, műfordító	5
Zombory László villamosmérnök.	83
Zöld Anikó festőművész.	29

Melléklet

Káva Téka - Napút-füzetek 60.

Nyírfás Pyrker Dezső: A csizma (Karácsonyi történet)

NAPÚT

Irodalom, művészet,
környezet

XIII. évfolyam 10. szám

**Nyolcvannyolc
jeles hetvenes**

**PÁLFY GUSZTÁV
EGYÜTT**

E számunk megjelenését és a hozzá kapcsolódó rendezvényt a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiuma egyedileg támogatja.

Szijártó István

irodalomtörténész (Kaposvár, 1942. január 8.)

Szüleim tisztviselők voltak, bátyám testnevelő tanár. Kaposváron jártam iskolába (Anna utcai, ma Kodály Zoltán Általános Iskola, Táncsics Mihály Gimnázium). Érettségi után egyetemi előfelvéttként faipari segédmunkás voltam, 1961 és 1966 között az ELTE magyar–történelem szakán tanultam, az újjászervezett Eötvös-kollégium tagjaként.

Tanár – elsősorban a magyar irodalom tanára – voltam egész életemben.

Ápolója klasszikus értékeinknek s robotosa a kortárs irodalomnak. Közel fél évszázad alatt tartottam mintegy harmincezer órát, hazai és külhoni tanácskozásokon félezernél több előadást. Gimnáziumi, főiskolai, egyetemi diáklapok, a Somogy c. periodika, az Örökség Kaposi Kiskönyvtár szerkesztője, a Balaton Akadémia három könyvsorozatának gondozója, több mint kétszáz kötet szerkesztője és kiadója, tizenkét könyv szerzője vagyok. Félezernél több tanácskozás szervezőjeként is mindig elsősorban tanár maradtam. Papp Árpád barátomtól tanultam, hogy a görögök szerint a nagy emberek barátsága az istenek ritka ajándéka. Büszke vagyok ezekre az ajándékokra, arra, hogy ma is dolgozhatok a „mozaikjaira töredezett nemzet lelki egyesítéséért” (Csoóri Sándor), mert hiszek abban, hogy ma is az szolgálja legjobban a magyarságot, aki segíti egyesíteni. Tudom, hogy az értelmiségi munka elsősorban a népért való szolgálat (Márton Áron). Hiszek az eklézsiateremtés fontosságában, tudom, hogy „szellemi szigeteket kell teremtenünk, melyek az együtt tanulás műhelyeivé tehetők”, s hogy „megannyi modern Cluny-re lenne szükség, ahol a belátás uralkodik” (Németh László). Tudom, hogy a népek közösségében nekünk, magyaroknak meg kell felelnünk a legmagasabb szakmai és erkölcsi igényeknek. És persze a nagy álom: „egyesíteni a szellem diakónusait – írókat, művészeket, tudósokat –, felülemelkedni minden politikai érdeken egyedül azért, hogy megmeneküljön a szellem, mely veszélyben forog” (Nikosz Kazantzakis).

Feleségemet 18 éves korom óta ismerem, szeretem, négy gyermekünk boldog családban él, tizenöt unokánk van. Egész életemben sportoltam, szeretek utazni – az értelmes, másoknak is örömet adó munkában hiszek.

Ifjúkoromban Keresztury Dezsőtől tanultam, hogy „Szabadon szolgál a szellem!”, s hogy „Sorsunk nálunk nagyobb hatalmak kezében van, de jellemünk a magunkéban!”; Illyés Gyulától, hogy „a szabadság belülről épül kifelé, mint az almára a héj, csigára a ház...”, s hogy „Becsületünk előbbre való jólétünkénél!” (Teleki Pál).

Ma már bizonyítva látom, hogy ha az ember jó ügy mellé áll, az ügy maga is segíteni fog, s hogy „egy ember, akinek hite van, erősebb, mint 99, akinek csak érdekei vannak” (J. Stuart Mill).

Pályarajz

Tanári munkáját Kaposváron kezdte: Táncsics gimnázium 1965–1976, Tanítóképző Főiskola 1976–1984 – itt főiskolai docens (kortárs irodalom) majd 1984 és 1993 között az Eötvös-kollégium igazgatója és irodalom szakvezető tanára, az első párton kívüli egyetemi vezető volt. 1990 decemberében Andrásfalvy Bertalan miniszter Göncz Árpád köztársasági elnök jelenlétében rehabilitálta az immár ismét önálló főiskolai rangú Eötvös Collegiumot. Az ELTE BTK XX. századi irodalom tanszékének docense. 1993 tavaszán kilépett a közszolgálatból, s a Széchenyi-bicentenárium évében általa alapított Balaton Akadémia igazgatója lett.

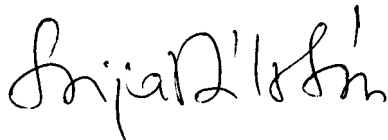
(A Balaton Akadémia Balatonalmádi-Vörösberényben és Balatonbogláron szervezett felsőoktatást 1993 és 2001 között, 150 diákot főiskolai és másoddiplomához, valamint – különböző számítógépes ismeretekből – 250 OKJ-bizonyítványhoz segített. 2001–2002-ben Balatonőszödön a Faluházban, majd 2003-tól a mai napig is Keszthelyen, a kastélyban, közel 300 nyilvános tanulmányi napot szervezett, s a Balaton Akadémia Kiadó három könyvsorozatában 130 könyvet adott ki.)

Doktori dolgozatát – 1972-ben – az ELTE BTK-n irodalomszociológiai témából írta (*Kaposvár irodalmi-művészeti élete és közművelődése 1900–1939 között*), kandidátusi dolgozatát („*Nemzedék helyett egy nemzet lehettünk volna*” – *Sipos Gyula pályája – a népi írók harmadik nemzedéke irodalomtörténeti értékeléséről*) 1985-ben védte meg az MTA-n.

2000-ben vállalkozásszervező közgazdász másoddiplomát szerzett a Debreceni Egyetemen. Több egyesület, alapítvány kurátora, vezetőségi tagja (Bersenyi Társaság, Pro Renovanda Cultura Hungariae, Egészséges Utódokért, A Magyarság Hírnevéért Díjbizottság, Hungarológiai Tanács stb.). Az Eötvös Collegium Baráti Körének elnöke (1994–2007).

A Széchenyi Társaság alapító főtitkára (1987–88), a Magyarok Világszövetsége egyik újjászervezője (59-es tagkönyvszámmal) négyszer választják elnökségi taggá (1989–2001). Ő volt az anyaországi régió utolsó elnöke.

Három világkongresszus szervezésének irányításában vett részt. Megalakulásától (1996) ügyvivője, 2010 óta ügyvivő elnöke a Százak Tanácsának. Közösségi munkájáért több hazai és külföldi elismerést kapott. 2009-ben Kaposvár díszpolgárává választották.

Veress Miklós

költő, műfordító (Barcs, 1942. január 13.)

A 2004-es balatonfüredi Salvatore Quasimodo Költőversenyen első díjat kapott.

A kép jobb oldalán Gergely Ágnes, mögötte Czigány György (Fotó: Tóth Attila)

1976-ban, röviddel azután, hogy sorsom Szegedről Budapestre sodort (ami valaha a Duna–Tisza viszonylatban valakiknek egyáltalában nem volt kézenfekvő lehetőség), verset küldtem az *ÉS* lapjain egy általam nagyra tisztelt költőnek, akit máig is hol fölfedeznek, hol elfelednek, amint az illik, vagy mint dívik. A kis költemény címe ez volt: *Zézének*. Csak utolsó soraiból derül ki, milyen alkalomból született: „*Most zelkendeznek érted biztosan / nagyon sokan – én sűnyok csak viszont / hiszen harmincöt évem elsuhan / s egy hetvenessel Néked tartozom / Egy hetvenessel mindig tartozom / Egy hetvenessel mindig tartozom*”. Könyvtáram nagybecsű kincse volt karácsonyi ajándékként rá a válasz, *Akit az isten nem szeret* című kötetét postázta az ünnepelt: „Veress Miklósnak barátsággal, szeretettel Zelk Zoltán”.

Az én kis köszöntőm azokra a legendákra utalt, amelyeket a fővárosba kerülésem után hallottam szerkesztőségekben és irodalmi kocsmákban Zézéről, lóverseny- és egyéb szenvedélyeiről. Akkoriban már az is merész-

ség volt, ha szükség esetén az ember nem egy húszast, hanem egy ötvenest kér kölcsön a lovin vagy egyéb helyeken. A százas volt a csúcs.

Jómagam éppen azokban az években értem a csúcsra. A hetvenesekben, sok-sok megpróbáltatás után. Kulka János professzor úr elébb kioperálta belőlem a halált egy beteg tüdőlebeny alakjában, majd két évré rá megjelenhetett végre első kötetem, s kisvártatva József Attila-díjat is kaptam, sőt, a Délmagyarország című napilaptól az *Élet és Irodalom* redakciójába szóló munkatársi meghívást kaptam a lap akkori főszerkesztőjétől, Nemes Györgytől – rovatvezetőnek.

Így kerülhettem közelebb Édesapámhoz is, aki Zelkkel volt egykorú. Közelebb néhány évre, egészen rákbetegségéig, majd haláláig. 1976-ban tehát már közvetlen közletről láthattam volna, milyen hetvenesnek lenni, de ez akkoriban nem érdekelt. Egyrészt azért, mert más ügyekkel voltam elfoglalva: szerelemmel, válással, esküvővel, sőt lapszervezéssel is – másrészt azért, mert sohasem hittem, hogy megérhetem ezt a kort. Addigi (most már nyugodtan mondhatom: eddigi) életemben ugyanis oly sok volt a tragikum, hogy még akkor sem tudtam örülni sikereimnek, amikor mások már kárörvendtek. Egyik szegedi íróársam – többek közt ilyesmik voltak az okai, hogy ott kellett hagynom ifjúságom legendás városát – kedvtelve idézgette, s lehetőleg befolyásos körökben, önmagát, miszerint Veress Miklós sem a sikereit, sem a balsikereit nem tudja balhé nélkül elviselni. Voltaképpen igaza volt, olyan középszerű igaza, mint munkássága. Ettől függetlenül odafigyelhettem

volna a rosszindulatú, bár féltőnek álcázott figyelmeztetésére (mint később is a hozzá hasonló sokakéira), de még arra sem gondoltam – sajnos –, hogy kifaggassam Zézét, miként lehet hetven évig élni. Életrajzát a magaméval összehasonlítva amúgy sem találni köztük túl nagy különbséget.

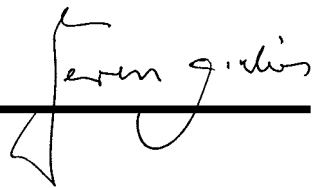
Feleannyi évvel a hátam mögött nem hittem még az ötvenes korban sem. Ennek az életérzésnek (vagy inkább halálérzésnek) a forrása gyerekkoromban található. Nem csupán abban, hogy hétévesen már a halál küszöbét tapostam agyhártyagyulladásom miatt, amely olyan újabb betegségeket hagyott rám, melyek ma is tudnak gyötörni (az asztnától az epilepsziáig), bármennyire küzdök ellenük. Talán inkább abban, hogy ami áldást kaptam Istentől (ki eszerint túlzottan is szeretett engem, mert hiperérzékeny lettem), annyi testi és lelki megpróbáltatást is. Igaz, sajátos sorsom miatt váltam olyanná, aki mindezeket mintha ki is kényszerítené, hogy alkotni tudjon, olykor pedig hogy szenvedésével magyarázza a megmagyarázhatatlant. Egyszer a Mozgó Világ titkárságára úgy toppantam be, hogy a másik szobából hallhattam egy beszélgetés végét, mely rólam szólt, s az lett a szentencia: mit panaszkodom, ha már vállaltam azt, amit. Voltaképpen mindig többet, mint amit beteg idegrendszerem – sok-sok más súlyt is számításba véve – képes elviselni. A közvetlen körülmények hatalma sokszor még veszedelmesebb volt, mint bármely politikai hatás vagy visszahatás.

Harmincöt éves koromban (mióta Budapesten végleg megtelepedve élek, itt, az apámról rám öröklődött zuglói lakásban) nem csupán a Mozgó Világ megalapítására éreztem mindezek ellenére is erőt magamban, hanem ahhoz is, hogy még teljesebb írói életet éljek, úgy azonban, hogy az csorbátlanul em-

beri is legyen. Ám miközben én csupán az irodalmi élet egyik szerény szervezője kívántam lenni, már az irodalompolitika viharai közt vergődtem. Miközben – továbbá – azon kaptam magam, hogy egy merész fiatal művésznemzedékhez úgy fűződnek kapcsolataim, mintha egyaránt értenék grafikához, fotóhoz, zenéhez, színházhoz, sőt, magához a veszélyes szociográfiához is – tapasztalatok tudatosíthatták volna bennem, hogy mindennek megvan az ára. Annak a felfokozott élettempónak is, ami nem csupán rám volt jellemző.

A legendás Nagy Lászlóval (aki szerelmem-feleségem, Iló tanúja volt 1976-os esküvőnkön) csakúgy alig-alig barátoktunk össze, mint Kormos Istvánnal, első kötetem feledhetetlen szerkesztőjével. Szinte azonnal itt hagytak bennünket, sok-sok nagyszerű színésszel vagy képzőművésszel együtt. Elmentek Páskándi Gézástul, aki velük együtt egy keretben harmadik arc írószobám falán. Kitől tudtam volna barátilag megtanulni tehát: hogyan kell hetvenévesnek lenni?! Nem tudna erre válaszolni elhalhatatlanult drága barátom, Bella István sem, éppúgy nem, mint Utassy Jóska, aki már-már annyi lett; s honnét volt még a hatvantól is Szervác, Pinczési vagy éppen Csajka Gábor Cyprián, akik éppúgy részesei voltak életemnek, mint más felsorolhatatlanok!

A szerkesztőség kérésére-kérdésére ennyi is elég, úgy gondolom. Sok is, kevés is. Nekem, sajnos, a hetvenedik év azt jelenti, hogy tíz év óta ismét nincs kiadott verseskötetem. Akkor is hosszú várakozás után jelent meg hatvanadik születésnapom környékén. De könyvem az van. Márpedig ha van – lesz is. S akkor majd elhiszem, hogy megértem a hetvenet. Mert megérte.

Kopp Mária

orvos, pszichológus (Budapest, 1942. január 14.)

Pályarajz. Édesapja Kopp Jenő (1900–1977) művészet-történész, a Fővárosi Képtár alapító igazgatója, édesanyja Waigand Ilona művésztörténész volt. Nyolcan voltak testvérek, közülük a legidősebb. Bár korábban bölcsésznek készült, negyedik gimnazista korában határozta el, hogy az orvosegyetemre jelentkezik. Maximális pontszáma ellenére csak a harmadik felvételi után vették fel. 1968-ban a Budapesti Orvostudományi Egyetemen általános orvosi, 1977-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen pszichológus oklevelet szerzett.

Első munkahelye 1968–1973-ban az Országos Munkaegészségügyi Intézet volt, ahol végzés után már az ország első klinikai epidemiológiai kutatócsoportjának létrehozásával és vezetésével bízták meg. 1973-ban klinikai epidemiológiai kutatócsoportjával együtt átkerült a SOTE

számítástechnikai kutatócsoportjához, ahol kezdettől szorosan együttműködött a Juhász Pál professzor által vezetett pszichiátriai epidemiológiai kutatócsoporttal. Tudományos pályafutásának kezdetén a krónikus nem fertőző betegségek klinikai epidemiológiai vizsgálatával és a humán krónikus betegségfolyamatok modellezésére alkalmas számítógépes módszerek kidolgozásával és fejlesztésével foglalkozott. 1982-ben védte meg kandidátusi értekezését a magas vérnyomás betegség és a nyombélfekély korai szakaszára jellemző vegetatív szabályozási zavarok vizsgálata témában. Ugyanebben az évben klinikai szakpszichológusi képesítést kapott. 1983-tól a SOTE Pszichiátriai Klinika adjunktusa lett, 1985-ben személyközpontú pszichoterapeuta képesítést szerzett. 1985-től a klinika pszichoszomatikus ambulanciájának megalapítója és vezetője, az Oxfordi Pszichiátriai Klinikával együttműködésben a világon másodikként vezette be a pánikbetegség kognitív-viselkedésterápiás kezelését.

Érdeklődése az élettani szabályozási zavarok kialakulása és a pszichés, illetve pszichoszomatikus megbetegedések társadalmi hátterének feltárása felé fordult. Nemzetközileg is jelentős eredményeket ért el az emberi magatartás szabályozása, ember–környezeti modelljének kidolgozása terén. 1983-ban 6000, 1988-ban 21 000, 1995-ben és 2002-ben 12 600 alany kikérdezésével országos reprezentatív felméréseket szervezett férjével, dr. Skrabski Árpád informatikus-szociológussal együttműködésben. Ezek az ún. Hungarostudy felmérések a 18 évesnél idősebb magyar népességet életkor, nem és terület szerint képviselték, nemzetközi viszonylatban is egyedülállóan széles körű mintában az egészségi állapotra, pszichológiai, szociális, életmód és demográfiai tényezőkre kérdeztek rá otthoni interjúk formájában. 2006-ban fejezte be azt a követéses vizsgálatot, amely közel ötezer személy újbóli felkeresése alapján már ok-okozati összefüggések vizsgálatára is alkalmas. 333 tudományos közlemény, 9 könyv, 2002 és 2009 között 116 kongresszusi előadás, ezek közül 21 esetben felkért előadó, 812 független idézettség, 119 827 impakt faktor,

Hirsch-index: 11 interdiszciplináris témában a társadalomtudomány és természettudomány határterületein.

1993-ban megalapította a SOTE Magatartástudományi Intézetét, ennek igazgatójává nevezték ki, 1994-től egyetemi tanár. 1993-tól a magatartástudományi tantárgyak: orvosi kommunikáció, orvosi szociológia, orvosi antropológia, orvosi pszichológia, bioetika, magatartásorvoslás-pszichoszomatika tematikájának egységes szerkezetű, gyakorlatközpontú oktatását szervezte meg. A szorongásos és a depressziós tünetegyüttes epidemiológiai, pszichofiziológiai és klinikai összefüggéseinek vizsgálatából 1999-ben védte meg MTA doktori címét. Akkreditált PhD. alprogramot indított 1995-ben *Magatartástan (Behavioural sciences) és egészséglélektan* címmel a *Pszichiátria és klinikai pszichológia* című program keretében, 2003 óta önálló magatartás-tudományi program vezetője a Mentális egészségtudományok doktori iskola keretében. 2011-ig 17 hallgató védte meg vezetésével PhD-fokozatát. 2007 januárja óta a Semmelweis Egyetem és a Magyar Tudományos Akadémia mentális egészségtudományok társult kutatócsoportjának vezetője, 2007 júliusa óta a SE Magatartás-tudományi Intézetének tudományos igazgatóhelyettese.

1990 óta a Magyar Pszichofiziológiai és Egészség-lélektani Társaság, a Végeken Egészség-lélektani Alapítvány alapító elnöke, a Mentálhigiéne és Pszichoszomatika (korábban Végeken) folyóirat főszerkesztője. Tagja a Professzorok Batthyány Körének.

Díjak: 1987. SOTE-oklevél diákkörösök eredményes felkészítéséért, 1988 és 2002 – Nyíró Gyula nívódíj, Magyar Pszichiátriai Társaság, 1997 – Széchenyi professzori ösztöndíj, 1997 – Lege Artis Medicinae díj, 2004 – Szent-Györgyi Albert-díj, 2004 – kiváló PhD-oktató, 2004 – European Academy of Sciences tagja, 2008 – Az év legjobb előadója, Bolyai Kollégium, 2008 – A Magyar Pszichiátria Társaság Oláh Gusztáv-életműdíja, 2008 – Skrabski Árpáddal közösen Polgári Magyarorszáért Díj, 2009 – jelölés a Prima díjra a magyar tudomány kategóriában, 2010 – European Health Psychology Society, Honorary fellow, 2010 – Skrabski Árpáddal közösen Magyar Örökség Díj. Skrabski Árpáddal közösen Stephanus-díj, 2011. Skrabski Árpáddal közösen Budapest díszpolgárai kitüntetés.

1991-től az Európai Egészségpszichológiai Társaságban, 1996-tól a Nemzetközi Magatartás-orvoslási Társaságban Magyarország képviselője, mindkettőben vezetőségi tag.

1990–1992 – a Katolikus Egyetemi Alapítvány a lakásukon alakult meg 1990. május 26-án, a szervezésben meghatározó szerepet játszottak. 2008–2009-ig az Elhallgatott történelmünk www.elhallgatott.lapok.hu előadássorozat, 2009. óta a Három királyfi, három királynő mozgalom, www.haromkiralyfi.hu mozgalom és a Népesedési Kerekasztal szervezője.

Pályájuk kezdetétől együtt dolgoztak férjével, dr. Skrabski Árpád informatikus-szociológus egyetemi tanárral, aki 2009 karácsonyán halt meg. Két lányuk van, dr. Skrabski Luca és Skrabski Fruzsina.

Szakács Eszter

színművész (Érsekújvár – ma: Szlovákia –, 1942. január 14.)

Korán elkezdtem vándorlásomat, és folytattam szinte egész pályám alatt. (Édesapám odahelyezett köztisztviselő volt, szerencsére még '44-ben visszahelyezték Magyarországra, így a kitelepítést megúsztuk – egyéb rémségeket nem. Azóta sem láttam szülővárosomat.)

1966-ban diplomáztam, csak harmadszorra vettek fel (nem volt elég jó a származásom), viszont ennek a késedelemnek köszönhetem Várkonyi Zoltánt mint osztályfőnököt. Rendkívüli önállóságra nevelt, ez többnyire előnyt, de kevésbé jó képességű, ámde nagy önbizalommal megáldott rendezőknél kifejezett hátrányt jelentett.

Pályám meghatározó egyénisége Ruszt József.

A kecskeméti legendás időszakról már nagyon sokan elmondták, elmesélték élményeiket. Én csak a mámoros közös munkák felsorolására szorítkozom:

Troilus és Cressida, Don Carlos, Csendes Don, Stuart Mária, Egy igaz úr, Rómeó és Júlia (dajka) és az *Antigoné* iskolaszínházi előadásai – ja és a *Csongor és Tünde* (Mirigy).

Aztán a hatalom remek ötlettel egyesítette a 25. és a Déryné Színházat, főrendezőnek kinevezte Rusztot, aki mindehhez hozta a kecskeméti társulat egy részét. A sok helyről jött emberekből csodás hangulatú társu-

lat verbuválódott, de a felsőség ezt is hamar szétdőlt, amikor a Várszínházat a Nemzeti Színház kamaraszínpadává tette, leválasztva a Népszínházként egyedül tovább funkcionáló Kulich Gyula (Kálvária) téri épületet az ugyancsak leválasztott társulatrészzel. (Ekkor jött létre a Katona József Színház mint önálló együttes, addig ez a színház volt a Nemzeti kamaraszínpada.)

Ebből menekült el Ruszt, létrehozta a zalaegerszegi Hevesi Sándor teátrumot, ahová jó páran követtük.

Itt is csak pár szerepet sorolok: *Kurácsi mama, Három nővér, Üvegfigurák, Bölcs Náthán, Fortunatus* (Móricz).

Innen is tovább vándoroltunk Szegedre, de ott már csak egy évadot töltöttem vele, a nemsokára megalakított Független Színpadra már nem követtem. Ezek után tíz évet töltöttem

Luigi Pirandello: *IV. Henrik*
(Kovács Lajossal)

el a veszprémi színházban, mígnem a frissen kinevezett ifjonti igazgató négy vezető színésztársammal együtt kirúgott.

Felejthetetlen emlékeim még a Csiszár Imre rendezte *Lotte* (monodráma) és nemrégiben a Kamaraszínházban a *Bernarda Alba háza*.

Csodás volt együtt dolgozni Viktor Frunzéval Anuoilh *Médeiájában*. Hirtelenjében ennyi.

Stepanovic Predrag – Predrag Stepanović

író, műfordító (Mohács, 1942. január 15.)

Apám bevonult Erdélybe. Édesapám az első világháború előestéjén, 1913-ban született Hercegszántón. Hároméves volt, amikor az édesanyja meghalt, az apja pedig a keleti fronton szolgált, így őt és bátyját az anyai nagyszülők vették magukhoz. Amikor az apjuk hazajött a háborúból, újra megnősült, a gyerekeket pedig a nagyszülőknél hagyta, akik kilenc hold földjükön nevelték föl a két fiút. Miután elvégezte a hat elemet, apám ugyanúgy dolgozott a földéken, mint bármely más parasztgyerek. Az, hogy tovább tanulhatna, eszébe sem jutott. Aztán egy fiatal tanítónő érkezett a faluba, aki látván, hogy tehénőrzés közben olvas, megkérdezte, nincs-e kedve tanulni. Ő segítene neki. Így hát magán-

tanulóként beiratkozott a bajai polgári iskolába. Miután ezt elvégezte, felvételt nyert a szarajevói görögkeleti (ortodox, pravoszláv) szerb hittudományi főiskolára, amely az ún. kis érettségi után hat évig tartott. Azt hiszem, ezek voltak életének legszebb évei.

Tanulmányai befejeztével Dunapentelére (ma: Dunaújváros) került hitoktatónak, majd annak rendje és módja szerint behívták katonának. Az már nem volt „rendje és módja szerint”, hogy nem ismerték el a diplomáját, így nem lett karpaszományos, hanem székesfehérvári baka. Amikor sor került az erdélyi bevonulásra, Beregszászig vonaton szállították az egységét, onnan Bukovináig pedig gyalog tették meg az utat. Emlegette is később: „Amit én olyan nehezen elfoglaltam, azt ezek csak úgy visszaadták.”

A századparancsnoka, úgy látszik, nem kedvelte a szerb teológusokat, mert megfenyegette: „Ha tűzharcba keveredünk, gondom lesz rá, hogy maga legyen az első hősi halott.” Mire a válasz: „Ne felejtse, százados úr, hogy nálam is lesz fegyver.” Egyébként szerencséje volt. Miután a szolgálati ideje még az „igazi” háború kitörése előtt lejárt, leszerelték. Később már nem volt leszerelés. A háború után találkozott egy volt katonatársával, megtudta tőle, hogy a zászlóaljukból csak tizenvalahányan tértek haza a Don-kanyarból.

A *papfi*. Leszerelése után édesapám rövidesen megnősült. Mivelhogymajdani édesanyám mohácsi gazdalány volt, a lakodalmat is Mohácson tartották. Esküvőjük után pár nappal édesapámat pappá szentelték, majd a százhalombattai parókiát jelölték ki szolgálati helyéül. Így hát a körülmények folytán ott jöttem a világra. Ezt csak a hivataloknak szoktam bevallani. Irodalmi életrajzokban mindig Mohácsot jelölöm meg születésem helyeként. Időközben ugyanis Mohácson meghalt az öreg pap bácsi, s édesapámat nevezték ki „ideiglenesen” az ottani szerb plébánosnak. Ez az „ideiglenesség” sohasem változott végleges kinevezéssé, csak éppen hatvanhárom évig, édesapám haláláig tartott. A már megkezdődött bombázások miatt engem már 1942 augusztusában levittek Mohácsra, a nagyszülőkhöz, s októberben a szüleim is utánam jöttek. Hét hónapos voltam, joggal mondhatom hát, hogy „ez a város születésem helye”.

Úgyiszlóván vattába csomagolva éltem édesanyám kiterjedt rokonsága körében. Meg egyébként is „úri” életünk volt. A papi földeket az egyházközség bérlőnek adta ki, a termés felének a hasznát készen kaptuk. A városi erdőből minden papnak, felekezetre való tekintet nélkül, járt a tűzifa, s Nagyboldogasszony napján, amikor a szőlőhegyi forrásnál, az Istenanyának szentelt kápolnában volt a vecsernye, a városi fiáker két gyönyörű fekete lóval jött értünk. Amolyan kis „úri gyerekeként” nőhattünk volna föl az öcsémmel együtt, ha...

A *kulákcsemete*. A háborúra, a front átvonulására nem emlékszem, a későbbiekre annál inkább. Tanulmányaimat 1948 szeptemberében a szerb felekezeti iskolában kezdtem, de novemberben a felekezeti iskolákat megszüntették, így mind az általános iskolát, mind a gimnáziumot magyar nyelven végeztem el. Elvették persze a papi földeket is, nagyapámat meg kuláknak nyilvánították, s kicsit bedutyizták. Miután aláírta, hogy leadja a földjét, kiengedték. Szerencsére megmaradt a birkanyája, öt-hatszáz juh két juhással. Azzal nem törődtek, csak a föld kellett nekik. Apámnak volt három hold saját földje a réten, amit szintén meghagytak, hát megműveltük magunk. Most hasznát vette a tisztelendő úr, hogy parasztyerekként nőtt föl. Szántottunk, vetettünk, arattunk, disznókat hizlaltunk. Végül is mindenünk megvolt. A gyapjúnak jó ára volt, s nagyapám a mellét verte: „Engem a demokrácia se tudott tönkretenni.” Lehettem vagy kilencéves, amikor egy ízben hatalmas zsíros kenyérral a kezemben kimentem az utcára játszani. Egy nálam idősebb szomszéd gyerek ránézett, s megjegyezte: „Nézd, a kulákcsemete zsíros kenyeret eszik.” Megkérdeztem édesanyámat, miért mondta ezt. „Mert nekik ez sem jut, csak cukros meg olajos kenyér” – hangzott a válasz.

Az *első írások*. Amikor 1960-ban érettségiztem, még érvényben voltak a származási kategóriák, így nem vettek föl az egyetemre, hát inas lettem Angyalföldön s evezős a Fradiban. Két évvel később is csak a pécsi Tanárképző Főiskolára tudtam bejutni minden lehetséges fellebbezés után. Főiskolás éveim vége felé kezdtem el publikálni, persze magyar nyelven. Két esszé jellegű írásom a spliti Meštrovič Galériáról meg a Dubrovniki Nyári Játékokról a Jelenkorban jelent meg, három cikkem a jugoszláv irodalomról a Dunántúli Naplóban. A diploma megszerzése után megnősültem és Budapestre kerültem: a szerbhorvát gimnáziumban tanítottam, műfordítóként pedig egyre többet dolgoztam az Európa Kiadónak. Közben kapcsolatba kerültem a magyarországi ún. délszláv hetilappal, s elkezdtem szerbül is írni. Többek között két novellát

is közzétettem ebben az újságban. Miután feleségemmel együtt különbözetivel elvégeztük az egyetemet, megpályáztam egy ösztöndíjas aspirantúrát, amit sikeres felvételi után el is nyertem.

Az *úszó kő*. Már-már belefogtam egy szerb nyelvű regénybe, néhány oldalt talán meg is írtam, amikor találkoztam egy barátommal, akivel annak idején egy nyolcasban eveztem a Fradiban. Ő akkor már két-három kötetes költő volt, és a rádiónál dolgozott. Amikor elmeséltem neki, hogy a készülő regényem a pécsi főiskolás barátaimtól egy ötéves találkozáson hallott sorsvallomásokról, álsikerekről és sikertelenségekről, megkeseredettségről és beletörődésről szól, rábeszélte, hogy írjam meg ezt a témát magyar nyelvű rádiójátéknak. Megírtam. Evezős címe volt: *Az úszó kő*. Amikor elolvasta, a dramaturg csak ennyit mondott: „Remélem, új szerzőt avatunk.” Minthogy folyamatban volt egy ifjúsági rádiójáték-pályázat, az enyémet is a pályázók közé sorolták, a rendezőnek pedig röviden ez volt a véleménye: „Öregem, ezzel dobogón leszünk.” Nem lettünk. Pedig a szereposztás is ragyogó volt: öt kiváló fiatal színész, illetve színésznő. Az történt ugyanis, hogy a rádió vezetősége a rendező közvetítésével megkért, hogy válasszak valamilyen magyar írói nevet, mert a közönség egyébként azt fogja hinni, hogy fordításról és nem eredeti magyar nyelvű alkotásról van szó. Ma már tudom, hogy igazuk volt, de akkor megsértődtem és visszautasítottam. Alighanem ők is megsértődtek, de azért sugározták, sőt egyszer meg is ismételték a darabot. Én ennek ellenére úgy döntöttem, hogy ettől fogva magyarul csak kritikákat, könyvismertetések, tanulmányokat, utószavakat, ilyesmiket fogok írni, szépirodalmat pedig csak szerbül. Rövidesen rá is fáztam. Ekkor 1971-et írtunk.

A *kis Szolzsenyicin*. A belgrádi Irodalmi Újság (Književne novine) 1974. szeptemberi számában megjelent a *Cimbalmos Pista halála* (*Smrt cimbalista Pište*) című elbeszélésem, amellyel „nagy vihart” arattam. Magyarul meg sem mertem volna írni. Vagy egészen másként írtam volna meg. Akkor sem adták volna ki. Az alaptörténet ugyanis a Váccal szemben, a Szentendrei-szigeten levő Pokol csárdában kezdődött, s a Vác felé közlekedő utolsó kompon végződött, amikor is az addig mulatozó társaságból az egyik fiatal katonatiszt lelőtte a szintén hazafelé tartó cigány zenészt. Hogy mi oka lehetett rá, fogalmam sem volt. Csak a tényt tudtam, a többit nekem kellett hozzágondolnom. A téma önmagában is, enyhén szólva, kényes volt abban az időben. Hogy a dolog még rosszabbul süljön el, a korombeli szerb írók körében éppen az ún. fekete hullám volt divatban, s én – egykori vízi emberként – meglovagoltam ezt a hullámot. Leírtam egy kocsmai veszekedést, egyre fokozódó feszültséggel, az extremitásig fajuló pszichikai állapotokkal, aminek a vége gyilkosság lett. Ma is csodálom magamat, hogy tudtam ennyi ocsmány káromkodást, obszcén kifejezést belesűríteni egyetlen novellába, de sikerült. Rengett tőlük a Pokol csárda mindahány fala.

Magyarországot persze meg sem említettem a szövegben. Még csak az kellett volna! A Jugoszláv Néphadsereg lapjának egyik újságírója viszont rögtön tudni vélte, hogy az ő néphadseregének tisztjét írja le káromkodó gyilkosként a szerző, s cikkével beindította a gépezetet. Két héten keresztül tartott a sajtóhadjárat, míg nem a számot, amelyben Cimbalmos Pista az életét veszttette, bírósági úton betiltották.

Amikor Belgrádban elcsitulak a hullámok, átcsaptak Újvidékre, majd Budapestre is begyűrűztek. Ekkor éppen adjunktus voltam az ELTE szláv tanszékén. Nem rúgtak ki, hanem megvárták, amíg a következő év júniusában lejár a szerződés, s nem hosszabbították meg. A kandidátusi dolgozatomat, amelyet már előző év tavaszán leadtam, egyelőre nem védhettem meg. S ahogy ez már szokás volt akkoriban, „szilenciumot” rendeltek el számomra mind Magyarországon, mind Jugoszláviában. Belgrádi íróbarátaim ekkor kis Szolzszenyicinnel neveztek el, amiben, minden bajom mellett, még tetszelegtem is.

Feloldozás. Nem tartott sokáig a kiátkozás. Szeptemberben kaptam egy megbízásos munkát, amiből volt jövedelmem, 1966 januárjában pedig fölvettek az MTA kelet-európai irodalmak kutatócsoportjába munkatársnak. A következő évben a kandidátusi dolgozatomat is megvédhettem, a kutatócsoportban pedig, kiváló barátok között, nagyon jól éreztem magam. Aztán 1981-ben föl-oszlatták a kutatócsoportot, s én 1982 januárjától újra az ELTE-re kerültem. Nem ment simán, de megoldódott.

Ekkoriban már egyre kevesebbet foglalkoztam műfordítással, s inkább a magam dolgait írtam. Első kisregényemből, amely ugyanarra a témára íródott, mint *Az úszó kő*, 1986-ban az MTV pécsi stúdiója és az Újvidéki Televízió koprodukciónak készült. Nem voltam túlságosan szorgalmas, de azért három regényt, két elbeszéléskötetet, egy tanulmány- és esszévalogatást, egy irodalomtörténeti könyvet mondhatok magaménak, s 1986-ban az Akadémiai Kiadó és a kölni Böhlau Verlag közös kiadásában angol nyelven megjelent a magyarországi szerbek és horvátok nyelvjárásait feldolgozó kandidátusi dolgozatom is.

Ki ejt könnyet Rómáért? Három évvel ezelőtt, miután nyugdíjaztak, eladtuk budai lakásunkat, s vidékre költöztünk: Budapesttől húsz kilométerre megötszáz évre. Itt, ebben a magányban, ráérek meditálni, visszaemlékezni, összegezni. A múlt, az a közeg, amelyben fölnöttem, lassan, fokozatosan kiment alólam: szép emlékké vált. A jövő, a gyerekek, fölnöttek, élnek a maguk életét. De hát ez valahogy ugyanígy működik nagyobb, történelmi léptékkal mérve világviszonylatban is.

Manapság egyre többen, egyre gyakrabban teszik föl a kérdést: mit hoz a jövő, mi lesz Európával, az európai civilizációval? Mintha ez a Teremtés szempontjából olyan fontos lenne! Hány civilizáció jött létre és szűnt meg a történelem során? De egy sem tűnt el nyomtalanul. Valamilyen módon mindegyik tovább élt – sokszor azokban, akik lerombolták. Ha valaki úgy kétezer évvel ezelőtt azt mondta volna, hogy a Római Birodalom egyszer el fog tűnni a térképről, bolondnak nézték volna. S ma? Ki ejt ma könnyet Rómáért? De nem is kell elsiratni, hiszen tovább él a mi civilizációnkban. Sőt, rajta keresztül tovább élnek a rómainál is korábbi civilizációk. S a latin nyelv sem halt ki nyomtalanul: itt él köztünk az utódnelvekben, az olaszban, a franciában, a spanyolban... Ugyanígy nem vész el az sem, amit mi hoztunk, hozunk létre. Az is tovább él. Az európai civilizáció sem tűnik el nyomtalanul. Csak talán másként fogják hívni.

Erdei Sándor

üveg- és szobrászművész (Salgótarján, 1942. január 21.)

Nem minden születésnap egyforma. Különösen, ha valaki több ilyen napot tudhat maga mögött. Egy idő múlva már olyan gyorsan követik egymást, hogy az ember már nem is igen tartja számon őket. A kerek számú születésnap más. Ötvenévesen mondhatjuk, hogy *nem semmi*, hatvanévesen titokban körülnézünk, tudják-e mások

is, hetvenévesen már elgondolkodik az ember, vajon elvégzett-e mindent, amit akart, mert bizony már nem lehet olyan sok hátra. Ha néha lusta volt, vagy mások rabolták az idejét, esetleg betegeskedett, vajon van-e még elég idő, be lehet-e még pótolni, ami nagyon fontos, amit mindenképp el kell végezni.

Nem véletlenül kerültem arra a pályára, amelynek a gyötrelme-gyönyöre, vesztes és győztes csatái kitöltötték dologtalan-dolgos napjaimat. Mindez csak utólag derül ki. Az, hogy gyerekkoromban szerettem (és akkor még tudtam is) rajzolni, nem jelenti azt, mintha égett volna bennem a vágy, hogy *valami művészféle* legyek. A kisújszállási gyerekotthonban nemigen tudták, hogy hány éves vagyok, és már egyébként is tudtam olvasni, írni, számolni, ezért 1947-ben iskolába küldtek. Amikor 12 évesen már a nyolcadik osztályba jártam, firtatni kezdték a koromat, bebizonyosult, hogy tényleg csak 12 éves vagyok, de mivel én voltam az egyik legjobb

tanuló, nem zártak ki az iskolából. Viszont tovább nem tanulhattam, be kellett várnom a saját korosztályomat.

1956 szeptemberében üvegcsiszoló-tanuló lettem, ami azért fontos nekem, mert nem tudtam megszeretni sem a szakmát, sem az üveget. A szakma maga gyönyörű, néha tényleg nagyon szép tárgyakat csinál-

tunk, de a gyári munka, a naponta több milliószor ismételt mozdulatsor arra kényszerített, hogy meneküljek. Rajzolni még mindig szerettem és tudtam, jelentkeztem Pestre a Török Pál utcai Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. Grafika szakra vettek fel, de Báthory Júlia, aki akkor az üveg szak tanára volt, átcsábított az üveges csapatba. Nem nagy lelkesedéssel, de mentem. 1962-ben érettségiztem, és üvegyári rajzoló szakképesítéssel tértem vissza Salgótarjánba, az üvegyárba. Ezzel vége a boldog gyermekkoromnak, jó barátok, néhány örökké tartó szerelem, sok nagyon jó tanárom maradt Budapesten. A sors kegyelméből néhány hónap múlva bevo-
nultam egy budapesti laktanyába. De Pesten voltam! Üveget csak akkor láttam, ha kinéztem a kaszárnya ablakán vagy ha ritkán betévedtem valahová egy korsó sörre. Két év múlva büszke őrmesterként szereltem le. Búcsú Pesttől, köszönt városom. Salgótarján, közepén az üvegyárral. Üvegtervező lettem, dolgoztam, megnősültem,

megszületett a fiam, úgy tűnt, szabályosan élem az életem.

Az 1960-as évek végén az Iparművészeti Főiskolán megszületett a szilikátipari tanszék. Jelentkeztem, felvettek, így 1970 szeptemberében főiskolás lettem. Szakmai tanáraink Z. Gács György és Bohus Zoltán voltak, akiket már korábban is ismertem, üvegyárakban találkoztunk, no meg kiállításokon. Kezdett érdekelni az üveg, hiszen a főiskolán tárgytervezés mellett építészeti üvegtechnikákkal is foglalkoztunk, sőt a Fehérvári úti üzemben még olvashattunk is üveget. Mire felocsúdtam, már nem tudtam elképzelni az életemet üveg nélkül. A főiskolás évek életem legmozgalmasabb és legsikeresebb szakasza volt. A sors, ami mindig az üveg felé lökdösött, elérte célját. Diplomát kaptam, amiben az állt: üvegtervező-művész.

1975, visszatértem Salgótarjánba, megszületett a lányom, újra dolgozni kezdtem, de közben saját műhelyt építettem. Az üvegyárban kereskedelmi üveget terveztünk, ami jó lehet akkor, ha az ember kellő önállóságot kap, de hát van az embernek egy főnöke, aki tudta, hogy a tervezés a gyártási folyamat egyik fontos részlete. Annyira tudta, hogy megszervezte a gyártmányfejlesztési osztályt, ahol osztályvezető lettem. Sajnos a kettőnk művészeti, tervezési elképzelései közötti ellentétek, az emiatti egymásnak feszülések az évek során egyre inkább feloldhatatlan súlyt raktak rám, így 1986-ban végleg kiléptem a gyár kapuján.

Ezután sok minden voltam, még gimnáziumi tanár is, igaz, csak óradó angolnyelv-tanár lehettem – de volt műhelyem. A nyelvtanítás nagyon lefoglalt, akkoriban mindenki angolul akart tanulni, minthogy ennek már

nem volt semmilyen akadály. Tanfolyam volt bőven, reggel hattól este hatig, loholtam egyik csoporttól a másikig, de legalább jól kerestem. Éjjel viszont ott volt a műhely. Dolgoztam a Képcsarnoknak, és kaptam állami megbízásokat is. A tanításnak végül egy rosszindulatú gégedaganat vetett véget – a műhelyben viszont nem kellett beszélni, csak dolgozni. A képcsarnoki munka még mindig tárgykészítést jelentett, de egyre több plasztikai dolgot csináltam. Mintázni jól tudtam, és jó pár köztéri munkát tudtam vállalni. Ezek főleg portrék voltak. Az igazság az, hogy tudtam úgy mintázni, mint bárki más a világon, de jobban nem, ezért nem törekedtem arra, hogy bronz- vagy kőmunkákat csináljak. Kialakult egy olyan technikám, amellyel akár nagyméretű, száz-százhusz kilós öntött-üveg-szobrokat is el tudtam készíteni. Ezeket nemcsak kiállítottam, de el is tudtam adni, ami folyamatossá tette a műhely működését, ahol megvalósíthattam saját egyéni elképzeléseimet, pályázatokon, kiállításokon vettem részt, sikerrel, melyek díjakat és elismerést hoztak.

Híres ember soha nem akartam lenni, tettem, ami a dolgom. Büszke vagyok a kiállításaimra, a díjakra, amelyeket kaptam, a szimpóziumokra, ahol barátokat szereztem, és úgy érzem, hogy a büszkeségre feljogosít az Önök megtisztelő felkérése is. Végül hadd éljek mások bölcsességével:

„Ha nem sikerült, azt megbocsátják, ha meg sem próbáltad, azt soha.”
Én megpróbáltam.

Györffy Miklós

irodalomtörténész, műfordító (Budapest, 1942. január 27.)

Ha az ember elér egy bizonyos kort, történetesen például hetvenéves lesz, és nem a mindennapi túléléssel vagy testi-lelki szenvedésekkel van elfoglalva, akkor esetleg fölteszi magában a kérdést, mit ért el életében és mit nem, mire lehet „büszke”, ha egyáltalán valamire. Még talán azt az értelmetlen riport-kérdést is fölteszi magának, hogy mit csinálna másképp, ha újraélnhetné az életét. A válasz ilyenkor azon is

múlik, kihez szól az ember, ki teszi föl a képzeletbeli kérdést, ki a képzeletbeli bírója. Ha például a már halott szülei ítélőszéke előtt áll, akkor többnyire enyhe ítéletre számíthat, mert a szülők – ha volt egyáltalán érdemleges szülő-gyermek kapcsolat – a gyermekeikkel szemben elnézőek, sőt elfogultak. Rendszerint kevéssel is beérik, hacsak nem olyan szülőkről van szó, akik saját kudarcaikat akarják feledtetni utódaik sikereivel, vagy versenylóként futtatják őket. Én egészen más pályára mentem, mint apám, és ha ő ennek talán nem is örült, választásomat nem kifogásolta, szabad kezet adott nekem életem alakításában. Igaz, nem is érdekelte különösebben, mire vittem, pontosabban az elérhető fokozatok között nem igazán tudott különbséget tenni. Anyám büszkébb volt rám, de az anya az, aki előtt az ember a legkevésbé akar érdemeivel büszkélkedni.

Persze az is elég kínos, ha az ember a gyerekei szemével néz magára, az ő értékrendjük felől próbálja megítélni magát. A gyerekek számára az apa elsősorban nem nyertes vagy vesztes, hanem egyszerűen az, aki. Nyilván büszkék rá, ha Nobel-díjas vagy olimpiai bajnok, és szégyellik, ha rablógyilkos, de őket igazán a saját életük és saját gyermekeik érdeklik. Engem a gyermekeim szerencsére szeretnek mint apát, talán kicsit büszkék is rám, de ha megkérdeznék valaki – Isten őrizz, hogy én! –, mire büszkék, aligha tudnának rá válaszolni. És ezt én rendjén valónak is tartom.

Ha barátokhoz és ismerősökhöz, pályatársakhoz és ellenfelekhez méri magát az ember, akkor már jóval élesebben vetődik fel a kérdés. Ez olyan helyzet, mint amikor az érettségi találkozón sorra elmondják az egykori osztálytársak, ki mire vitte, és persze mindenki felvág egy kicsit. De közben irigykedik, hogy ez vagy az mégiscsak nagyobb karriert csinált. Igaz, hogy ugyanakkor van, aki már meghalt. Ez a verseny nem igazán sportszerű, mert a legkülönbélebb kategóriákban vagy súlycsoportokban mérik össze erejüket az indulók. Én egy olyan versenyszámban indultam, amely nemhogy az olimpián nem szerepel, nemhogy a tévé nem közvetíti a mérkőzéseit, de még a pálya széléről se nagyon nézi senki. Ráadásul egy olyan ország színeiben, ahol egyik pályát a másik után tüntetik el zöldmezős beruházások. Ez a versenyszám az irodalom. Az irodalom olvasása, kutatása, oktatása, művelése. Valamikor, tanulmányaim idején, még

jóval nagyobb presztízse volt, de olyan ostoba, hazug szabályok szerint kellett játszani, amelyek kis híján megölték a játékot. Emiatt jó darabig csak félszívvvel szenteltem magam neki, és közben rokon szakmák felé kerestem kiutat: filmgyártás, filmtudomány, könyvkiadás. De a divatos és sikeres szakmákhoz képest (pénzügy, igazságügy, külügy, belügy, bűnügy, hatalomátmentés stb.) itt is egyre inkább elfogyott a levegő. Mondhatni: mint a szemfelszedőknél vagy az úri szabóknál. Mivel a mondatokkal és mozgóképekkel való elbeszélés egyetemes varázslata végül is minden másnál jobban érdekelt, megpróbáltam úgy intézni, hogy félig-meddig úri passzióként e művészet minél nagyobb spektrumával foglalkozhassam. Így lettem egyszerre: forgatókönyvíró és szépíró, irodalom- és filmkritikus, irodalom- és filmtörténész, műfordító és egyetemi tanár, illetve egyik sem igazán. Magyarán a szakmai versengésben végül is a sok szék között a pad alá estem – de ott relatíve jól éreztem magam. Ha a korbelti pályatársak képzeletbeli érettségi találkozáján – valószínűleg egy kis ócska csehóban – referálnom kellene pályafutásomról, a pad alól elsősorban azt mondhatnám el magamról, hogy kívülálló voltam és maradtam. Kívülálló nemcsak abban az értelemben, hogy egyik szakirány mellett sem köteleztem el magam igazán, hanem abban is, hogy sem politikai, sem szakmai szempontból nem tartoztam semmilyen csoportosuláshoz, iskolához, irányzathoz, klikkhez stb. Nem tekintem ezt érdemnek, nem vagyok rá büszke, így adódott. Részben alkati okokból, részben – ki tudja, honnan eredő – szkepszisem miatt. Az úgynevezett érvényesülés, a szakmai presztízsz szempontjából ez persze hátrányos volt, de kedvenc szerzőmmel, Thomas Bernharddal szólva, „a halál felől nézve minden nevetséges”.

Mivel még élek és a halálról keveset tudok, egy bizonyos magasabb ítélőszék felől nézve mégsem tartom nevetségesnek a kérdést, hogy mire vittem. És itt most nem az ilyen vagy amolyan legfőbb transzcendens bíróra gondolok, aki vagy van, vagy nincs – én nem nagyon tudtam eddig hinni benne –, hanem arra a nemzeti vagy kulturális közösségre, amelynek tagja vagyok. És innen nézve a kérdés már nem is úgy vetődik fel, hogy én mire vittem, hanem hogy mi mire vittük. Ebben a vonatkozásban, sajnos, nincs bennem semmi büszkeség, inkább sok csalódás, nagy keserűség. Már-már szégyen. Hiába mentegtem magam, hogy mint jelentéktelen porszemnek kifejezhetetlenül parányi a részem Magyarország szellemi, erkölcsi és anyagi degradálódásában, sőt mint irodalomtanár és nyelvőr talán még tőlem telhetőleg küzdöttem is ellene, de mégiscsak itt éltem le hetven évet (milyen hetven évet! – de melyik nem olyan?), ami történt, velem is történt, és írásaimmal, előadásaimmal, ha abszolúte marginálisak és visszhangtalanok voltak is, része voltam a közbeszédnek. Ebből a perspektívából nézve azért is különösen kínzó ez a „mire vittem/mire vittük?” kérdés, mert nemzedékem számára a válasz csak mostanában, azaz túl későn világosodik meg a maga ijesztő valójában. Marad a család, a magánélet, a kívülállás, holott talán épp ez: magánélet és közélet szakadása (már az ötvenes években!) ejtette az egyik végzetes sebet a közösségen. Ki tehet róla?

András P. K.

Dvorszky Hedvig

művészettörténész (Balatonfüred, 1942. január 28.)

Azt hiszem, hálás lehetek Istennek, hogy 1942 januárjában éppen Balatonfüredre küldött édesanyámnak. Ez a Balaton melletti kulturált kisváros, azaz a fürdőtelep, az akkoriban kis Jókai-villának nevezett késő romantikus ház és annak a környezete volt gyerekkorom világa. Azt hiszem, boldognak érezhettem magam, annak

ellenére, hogy a háborúban eltűntnek nyilvánították apámat, és a két gyerekével magára maradt özvegyasszony anyukám megpróbálta a lehetetlent: trafikosnéiként meg sok mellék munkával rendszeresen felnevelt bennünket. Átélt két világháborút és az 1956-os forradalmat, a közöttük lévő évek kisembereket sújtó nehézségeivel együtt.

A Balaton vizének tágassága, a reformkori hagyományait akkor még maradékaiban őrző hely szabadságszelleme meg a természet élményszerű élvezete máig meghatározza lelkivilágomat. Mindezt nemcsak a háború meg az ötvenes évek nyomorúságait legyőző, a megélhetés érdekében leleményesen munkát vállaló anyámnak köszönhetem, hanem az akkoriban rejtetten működő, de egymással változatlan kapcsolatot tartó egyházi nővéreknek, polgári családoknak és persze a még megmaradt tanároknak is. Így lettem bölcsész, azaz művészettörténet-történelem tanári diplomás 1965-ben úgy, hogy megmaradtam vidékinek. Főként kezdetben, alig vártam a hétvégéket, vonattal

jöttem-mentem Budapest és Balatonfüred között, mit sem ismerve a főváros kulturális téren meglehetősen belterjes életéről. Viszont az ELTE mellett hatalmas kíváncsisággal jártam a Műszaki Egyetem meg a Képzőművészeti vagy a Színházművészeti Főiskola különféle művészeti előadásaira, később aztán főként a

könyvtárakat bújtam. Leendő orvos férjemmel a Szabó Ervin szép könyvtárában találkoztunk, ő albréletben, én kollégiumban laktam, így aztán csaknem minden színházi premierre vagy új filmbemutatóra elmentünk. Benne éltünk a sokat emlegetett hatvanas-hetvenes évek határok közé szorított fiatal értelmiségeinek a világában. Egyvalamiben biztos voltam: csak az éppen új, frissen születő művek világa érdekel, múzeumban nem szerettem volna dolgozni. Váratlanul kaptam egy értesítést az akkoriban megalakult Képző- és Iparművészeti Lektorátustól: művészettörténészt kerestek. Ne felejtsük: ez a kádári éra 1963-as, „enyhülő” időszaka volt. Fogalmam sem volt, mi ez, örültem: van munkám. Pár hónap múlva ismertem csak föl, hogy ez a kortárs magyar alkotók afféle felülről bíráló szervezete, a hírhedtté vált „három T” egyik intézménye. Évekbe telt, míg el tudtam jönni onnan, fele fizetésért, a Corvina Kiadóba. De őszintén szólva hatalmas „iskolát jártam ki” mindezen helyeken, hiszen belülről éltem meg ennek a

kornak mások számára gyakran fel-foghatatlan mozgatórugóit működtető, összefüggéstelennek tűnő, de nagyon is céltudatos, a hatalomért, érvényesülésért folyó harcait. Rengeteg fegyelmet vagy figyelmeztetést kaptam az első helyen. De ugyanakkor rengeteg építészt, szobrászt, festőt, grafikust, keramikust, textiles és ötvösművészt, azaz iparművészeket és műhelyeket, valamint az akkori idők tanácsai rendszerének a hivatalait ismerhettem meg országszerte. A rengeteg velem rokonszenvező ismeretségére és halmozódó tapasztalataimra támaszkodva szinte természetesen kapcsolódtam bele szakmai cikkek megírásába, illetve minden olyan közösségi munkába, amely a művészek minél hasznosabb, szakmailag viszont nyitottabb érvényesüléséért küzdött. Amikor 2000-ben a Ferenczy Noémi-díjazottokról készülő kiadványba életrajzot kértek tőlem, magam is meglepődtem: igaz lehet-e a rólam kialakult kép? Eszerint mindig a mások érdekében lehetséges tennivalók töltötték ki számos területen végzett tevékenységemet – ami azért sok más kortársamat is jellemez. Kétségtelen, hogy az éppen születőben lévő szellemi mozgások, az új műhelyek létrejötte, bimbózó gondolatok formába öntése, új művek keletkezése, új művészeti fórumok létrehozása, netán hasznosnak vélt szolgálata, jobban ambicionált minden személyes érdeknel. Mit is említhetnék mások számára is értékesnek mondható dolgaimból?

Talán a Corvina Kiadóban elkezdett, *Műterem* című, kevésbé ismert vagy szeretett művészportré-köteteket, amelyeket később a Kráter Kiadónál *Belső Tárlat* címmel folytathattam. Kó Pál, Somogyi Győző, Szemadám György, Melocco Miklós, Mezei Gábor, Schrammel Imre, Fekete György és

még jó néhányan voltak az alanyaim. De talán a legfontosabb, a Magyar Iparművészet címmel újraindított szép folyóirat volt az igazi szakmai „szerelem”. Az 1989–90-es rendszerváltás után, az Antall-kormányban átalakuló Kulturális Minisztériumba az akkori helyettes államtitkár, Fekete György belsőépítész barátom hívott 1992-ben munkatársul. A hivatali élet soha nem volt ínyemre, ott szokatlanul tempósan intéztem a dolgaimat, de menet közben kitaláltam: kellene egy iparművészekkel foglalkozó, legalább olyan szép magazin, mint amilyen akkor egyedülként a *Művészet* c. folyóirat volt. Az államtitkár úr, érthetően, magáévá tette a gondolatot: 1993 karácsonyára megjelent a 64 oldalas próbaszám. Tíz évig főszerkesztője voltam, majd másra váltottam. A politikai élet sokszor egymást váltó kormányai alatt, gyakran ellenszélben, kiteljesedett ez a folyóirat, s máig él. Szerzőjeként ma is szívesen írok eredményekről. A tízéves jubileumra megjelent összegző, reprezentatív kötete szép eredményt mutathatott föl. Szeretem a könyveket olvasni és készíteni is. 2000 tájt kezdtem egy jelentősebb terjedelmű monográfia készítésébe Madarassy István ötvös-szobrászról, akinek szobrász édesapját mint „római iskolást” rendszeren elnyomták a kádári időkben.

Az említett sorozatok után, a Kairosz Kiadónál jelenhetett meg egy-két vonzó interjúkötetem, dr. Korzenszky Richard perjel úrral, Bábel Balázs érsek úrral, majd Szőnyi Zsuzsával, Kévés György építésszel, Kovács Gergelyné művelődéstörténésszel, Bogyay Katalin, Sunyovszky Szilvia, Ablonczy-né Szabó Magda kultúrdiplomátákkal egy-egy kötetke, miközben 2004-től Nagy Gáspár költő és Juhász Judit újságíró hívására elszegődtem az akkor induló Magyar Katolikus Rádióhoz

szerkesztő-riporternek. Mindig vonzó-
tak az új, szinte úttörő munkák. Egé-
szen más ismeretségi körök mellett
számos politikussal és művésszel ké-
szíthettem el azt a több száz interjút az
eltelt nyolc év alatt, amelyekből 2007-
ben egy kisebb válogatást *Művészet és
szakralitás* címmel a Jel Kiadó adott ki.

Elszaladt ez a hetven év. De még
most is dolgozom. Jó ez így nekem.
Remélem, másoknak is örömet szer-
zek vele.

Vasy Géza

irodalomtörténész (Budapest, 1942. január 28.)

1. Az első tíz év homályos emlék, tu-
dom, régen volt, igen rég, rideg telek,
tüzes nyarak, háború, ostrom, népek ten-
gődtek harcmezőn, pincében, soványka
koszton, micsoda diktatúrák, micsoda
remények! még porba fúlva is szállt a
győzedelmi ének, majd: „Rajk László és
társai elárulták a magyar népet”, az is-
kolában ezen tanultam az írást, a szépet,
az otthon volt a vár, az igazság, a béke,
s nem sejtettük, annak is mikor lesz

majd vége, gyanús volt a polgár, az értelmiségi, mindenki, akiben maradt valami
rég, álmatlan éjszakák, csengőfrász, kitalált perek, mind ellenséggé váltak a derék
emberek, elfordult az Isten, röhögött a Sátán a bolsevikok vöröslő oltárán.

2. A gyerekek lassan emberré lesznek, de mindig nehéz a sorsa a tizen-
évesnek, hát még ha az a kor az ötvenes évek ráadásának, és soha nincs bi-
zonyosság, hogy mi történik másnap, de volt egy év, s benne az őszök ősze,
nem tudtad, hogy az növeszt vagy magadtól nőtt-e, 1956, te csillag, csillagok
csillaga, te csoda, feledhetem az életem, de tégedet soha! az elsős gimnazista
indul a Bem-szoborhoz, szívében Petőfi Sándort, forradalmat hordoz, költő sze-
retne lenni, szavalni, cselekedni... a szovjet tankok ellen mit is lehetne tenni?
és Kossuth Lajos most azt üzenté: a muszkával ne menj szembe!

3. A hatalom édes szédületében végül minden Haynau megszelídül szépen,
lazábbra veszi a bilincset, elengedi a béklyót, hiszen mindig ő mondja ki a vég-
szót, nem is kell latinul tudni, hogy circenses et panem, már szinte boldog nép
mondja: éljen! majd ámen! az eljárás hasznos és jól ismert: hűtőgép, mosógép,
kis kocs, kis kert, no és a tévé fehérén-feketén, mutatja, hogy az életünk gazdag
és nem szegény, szinte már költemény, ó, ti hatvanas évek! töletek most is lázban
égek, végül járhattam mégis egyetemre, juthattam a nulláról az egyre, lett fele-
ségem, gyeregem, állásom, gyakorolhattam, amit szerettem, a hivatásom, kép-
zeltem, hogy a világot megértem, és naivan, még jobbat, még többet reméltem.

4. Később csendesedett, lassult az ütem, nem véletlenül, de tervszerűen, nőtt
a létbiztonság a létminimumon, tovább még mindig a lenini úton, hívó több akadt

még, mint hitetlen, mert hihetetlen volt, hogy lehetetlen, hogy a kommunizmus talpra állítva is légvár, és egészen más az, ami ránk még vár, nálunk sorra elakadtak a reformok, és mire az évtized olajozottan leforgott, Nyugaton és Keleten tartoztunk fának és fűnek, a helyzetünk korántsem látszott egyszerűnek, az én családom mégis büszkélkedett, mert körülvelt bennünket három gyerek, három a legfőbb meseszám, kettőnket elvarázsló, halálunk után is mibennünk parázsló, mert a csontok kifehérednek végül, ám ahogyan éltünk, bennük lesz emlékül.

5. A nyolcvanas években a mellékállás megsegített minket, vittem haza a forintot, a megszolgált kincset, huszadika után is tellett gyümölcsre, húsrá, vajra, nem számítottunk semmi komolyabb bajra, volt már lakásunk, használt kocsink, egy Wartburg, de igazán, utazhattunk keresztül-kasul ezen a kis hazán, nyáron szabadok voltunk a Balaton-parton, ölelt a víz, a fény, elringatott az alkony, nőttek a gyerekek, sejlett, hogy mivé válnak, ám közben gyülekeztek a Kárpát-medencei árnyak, már nem éreztük, hogy az életünk az börtön, de a gazdaság kiütve elterült a földön, s míg kezdetben azt gondoltuk, hogy Jalta az életünknel hosszabb, de utódainknak nem lesz a mi sorsunknál rosszabb, az évtized vége felé úgy látszott hirtelen, hogy a szép szabadság váratlan itt terem.

6. Tudjuk, hogy az okos ember a más kárából és holtig tanul, ám mi csak a magunk baján okultunk, így is váratlanul, szinte az égből hullott az ajándék, a manna, hogy amit eddig nem lehetett, azt most már szabadna, és be kellett látnunk, hogy amit elképzeltünk máshol, bizony ott sincs a kerítés kolbászból, hogy megint hálnak az utcán, mentve semmi mást, csak az életük pusztán, hogy a fenti ország gyarapodott, szépült, míg a lenti nyomorba szédült, északnak, nyugatnak fut a földnek népe, megmarad-e bennük hazájuk emléke? én pedig nyelvünkkel, versekkel megkötvé őrző biztonsággal tekinthetek körbe, miként a gazda kicsiny birtokában, otthon érzem magam, megvetve a lábam, ültettem diófát, utódot neveltem, könyveimet írván tudom, hogy jól tettem.

7. Beköszöntött az új évezred, kinek a vég, kinek a kezdet, az Isten, a sors vagy valami más amiként rendel, nekem '95-től váratlanul a beérkezés esztendei, a sikerek közt bizony szívszaggató kudarcok sora, kiűzött innen-onnan az új kufárok ostora, de hát végül is mi bajom lehetne nékem? álltam katedrán, ültem elnöki székben, és szerettem, szeretem a feleségem, gyerekeinkre lehetünk határtalanul büszkék, az öröm feledtet velünk minden bántást és tüskét, hódítók ők és meghódítottak, övék lett a népek hazája, szüleiknek vagyon immár öt unokája, tavasszal majd a hatodik oázis végig Európát, hallgatjuk ezt az ősi, megunthatatlan nótát, pedig a magzat még semmit se látott: siratja és köszönti Magyarországot.

8. Az ember micsoda bajba keveredik! Még körül se nézett, s már közel a hetvenedik, ne gondolj semmi másra, ez bizony éveid száma, tegnap ütött hatvankilencet, s ma már azzal hanceg, hogy egyet léptél – előre? hátra? ne latolgasd, legyél a bátrak bátra, hiszen reád borul az égnek kéklő sátra, s ameddig, drága tűz, fölöttem fénylesz, mindegyik nap újabb esély lesz, s bár sem az évet, sem az órát nem sejtetem, mikor lesz a halálban másfajta kezdetem, addig minden hajnal azzal ébreszt fel: itt van holnapod, öltözz fel, kezd el!

Vasgy fény

Győri László

költő (Orosháza, 1942. január 29.)

Valamikor meg szerettem volna érní az ezredfordulót, mert az olyan szép, kivételes esemény. Ki is számítottam, hogy kétezerben ötvennyolc éves leszek. Most meg itt van a hetvenedik. Egylőre világít a ledfény.

Nagyanyám esténként a Bibliát olvasta, úgy, mint a régi öregek: félhangosan, hogy tudja, olvas, a néma olvasás a tökéletes olvasni tudás bizonyítéka, nagyanyám eszerint kissé félanalfabéta volt. Néha vele íratam alá az ellenőrzőt, s mindig úgy írta alá: özv. Győri Pálné. Nem tudott különbséget tenni a rövid ő meg a hosszú ő között. Takarékos emberhez illőn két pontot rakott a betű fölé. Ha nem is a Bibliát, de rengeteget olvastam, már amennyire telt az időmből, a nevemet pedig hosszú ő-vel írtam. Írom.

Tizenkét éves koromban gondoltam ki az első verset valamely olvasmányélménynek a nyomán: *Gyáva népnek nincs hazája, minden bátor ezt kiáltja*. S tizennégy éves koromtól fogva rendületlenül írtam kék iskolás füzetembe. Orosházán történt, a gimnáziumban. Több osztálytársam is írogatott, egy-egy reggel felolvasást tartottunk az iskolában. Hogy költő lettem, hogy még most is verseket írok, erre azt szoktam mondani: aki nem hagyja abba, költő lesz belőle. Nyilvánvaló, hogy nem igaz, de nekem, álszerényül bár, jól hangzik. De restellem magam költőnek hívni. Hogy ver-

seket írok, abban nagy része volt annak, hogy a gimnázium után az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarára kerültem magyar-könyvtár szakos hallgatónak, s egy kis ideig Ágh Istvánnal laktam egy szobában, a szomszédban pedig Bella István írta a verseit, s hogy összebarátkoztam Péntek (akkor még Molnár) Imrével, Kiss Benedekkel,

Utassy Józseffel, Oláh Jánossal, meg még nagyon sok egyetemenbeli kezdővel, például Sumonyi Zoltánnal, s az alkotókör égisze, Koczkás Sándor keze alatt egy irodalmi-vitatkozó lap, a Tiszta Szívvel szerkesztésében is részt vettem. A Hungáriába (a New York kávéházba) jártam, Bella István sok olyan emberrel összehozott, akik ma költők, professzorok, de hozzá kell tennem: csak fiatalok gyülekezetében nyüzsögtem, nagy költőkkel, Zelk Zoltánnal, Nagy Lászlóval, Vas Istvánnal sohasem ültem egy asztalnál.

Aztán vidékre költöztem, Salgótarjánba, Kaposvárra, Tatabányára, nem vettem részt olyan lázadó, nyugtalanokdó, a maga idején a fiatalok szempontjából fontos találkozókon, mint például a lillafüredin, a lakitelkin, a szentendren. Kiestem az eleven irodalmi életből.

1964-ben jelent meg az első komoly helyen versem, az Új Írásban. 1968-ban első verseskötetem, 1969-ben pedig benne voltam az *Elérhetetlen föld* című antológiában, a Kilenekében. Nyolc könyvem jelent meg,

hat verseskötet, két elbeszélés-gyűjtemény. Verseim kiadatlan kéziratait *Gyűjtőfogház* címmel kötettem be, egy egész polcot töltenek meg.

Abban az időben indultam, amikor még egy erős áramlat azt vallotta, hogy az író a nemzet lelkiismerete, szószólója, küldetésstudata, közképviselői munkája van. Mára a költészet legerősebb, leginkább a centrumba tett, a figyelem központjába helyezett ága más tételt állított föl, s magának a versnek, a szövegnek sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít. Azzal, hogy visszahúzódtott régi szerepköréből, megemelkedett a versnek mint tartalmától megfosztott, üres esztétikai objektumnak a fontossága. De a régi áramlat is él még, hitvallói ma úgy fogalmazzak, hogy a *nemzet megőrzése* a feladatuk. Ezen a kettőn kívül vannak átmeneti, vegyes programok is, de főleg mintha a programnélküliség uralkodna. Sajnos, általában hiányzik a mesterség ismerete, a formai tudás ma már nem követelmény, a vers az, amit én írok.

Széthúzódott a mezőny, rengeteg a költő, az irodalom szét van szóródva, ráadásul manipulációs világ uralkodik. Aki nem tartozik valahová, valami társas körhöz, klikkhez-klánhoz, egy-egy mesterhez, egy-egy kiadóhoz, egy-egy folyóirathoz, egy-egy magába kulcsolódó, másokat észrevenni nem hajlandó, kirekesztő, összezárt költői csoporthoz, az megnézheti magát, nem lesz könyve, nem fog megjelenni, nem kap díjat, ösztöndíjat, kitüntetéset. Brutális tehetségek, brutális látszatok léptek a régiek helyébe; kenyérharc folyik, kegyetlenül kemény; díjakért, kitüntetésekért tülekednek, hogy megélhessenek az irodalomból, vagy egyszerűen a dicsőségért. Hihetetlen, hogy mi folyik a háttérben. Vannak díjbegyűjtők, s vannak, akik mindentől elesnek, s az a legrosszabb, hogy a díj mintegy esztétikai ítélet-

ként jelenik meg, holott nincs semmi köze az értékekhez. Nem jutott volna eszembe ilyen élesen fogalmazni, ha egy könyvkiadó nem világosít fel, hogy ilyen a világ. Márpedig egy könyvkiadó csak tudja, amit én csak sejtek, de a bőrömmön érzek.

Nagy élmény, hogy elmúlt az idő fölöttem. Mi volt ez az egész idestova ötven év, amelyet az irodalomban eltöltöttem? Az, hogy nem az irodalomban töltöttem el, az irodalom – lát-szatra – mellékes volt az életemben, tudniillik mindvégig polgári foglalkozást is űztem, könyvtáros voltam, sőt most is az vagyok.

A kis részletek, a kis történetek érdekelnek, persze háttérükben az egésszel, szeretném magam az indulatoktól megszabadítani, amelyek fiatalkoromban annyira gyötörték; olyan szavakat használtam, amelyekre ma már szégyenkezve emlékszem vissza, dühöt, gyűlöletet emlegettem, holott csak nem találtam a helyem, úgy éreztem, több tehetség van bennem, mint amennyit meg tudok mutatni, amiatt nem hagytam abba mindmáig a vers, az írás művelését. A magam módján, amilyen jól csak tudom, értelmezem a világot. Hogy is írja Arany János? *„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: úrjad!”* Ez az Arany János-i parancs.

Volt egy pillanat, amikor fordítottam egyet az életemen, elkezdtem prózát írni. Ha újra kezdeném, az volna az első, hogy megtanulnék egy idegen nyelvet, ha újra kezdeném, regénybe fognék. Ha újra kezdeném, akkor sem tudnék mást cselekedni: ír-nék. A rilkei parancs: *„Változtasd meg élted!”* Változtassak rajta?

gy - mi h' r' e l'

Székelyhidi Attila

festőművész (Gyula, 1942. január 30.)

Magamról ezt-azt...

Hát persze – már megint a gyermekkor! Az önkéntelen cselekvés, megnyilvánulás ideje, ahová mindent visszavetítünk, amiből minden későbbit eredeztetünk:

– Egy korai emlék – reggel a bekúszó napfény egy szivárványos darabja vándorol a szobafalon (a falióra prizmás üvegének pompás játéka), hosszan leköti figyelmem...

– Az első gumilabda – olyan nagyobbacska –, apám szerzeménye, ajándéka, elmerült játék vele, majd jön ám a szomszéd vasutas váltókezelő – a későbbi párttitkár –, elragadja, hatalmasakat rugdal, föl az égbe: kipukkanasztja...

– Más: csodás lassú repülések, lebegve visszatérő álmaimban, földközelen úszva, lebegve (mondják, gyermekkori vérszegénység velejárója).

– Még mindig Vésztőn, a szomszédék Zsuzsikája – együtt pucérkodunk a dús illatú, sűrű kaporágyásban...

Hatévesen Szeghalomra költözvén újabb kiragadott kép: apám reggelente ütött-kopott bögréjéből issza a forralt tejet, kávé, beleaprítva kenyérét, kezében a késsé élezett nyelű nagykanál – orosz fogságból megmaradt rekvizitum –, két fétistárgy, el nem hagyván évekig. Rögzült is rendszeren... a pályamesteri lakás konyhájában, melynek ablaka a szomszéd szolgálati lakásokra nézett – benne a párttitkár váltókezelő, jött utánunk Vésztőről. Mily véletlen... Amúgy megvoltunk egymás mellett, nem különösebben érintkezve, a pályafenntartás emberei nemigen foglalkoztak a forgalom lebonyolítóival, és viszont. Két külön világ, külön mentalitás. A párttitkár rámenős, akció típus volt, '56-ban „hintázott” egy kicsit, de rövid időn belül vitte tovább a vonalat.

Jó anyám hamar kézbe adta a ceruzát, a grafitot meg a színest, képeslapokat, mesekönyv-illusztrációkat másoltatott velem. Emlékszem, egy fokon túl mindig ráuntam, némelyiket be sem fejeztem. Így aztán igazi gyermekrajzos korszakom nem volt, kimaradt – máig sajnálom, hiányolom. Harmadik elemiben egy ilyen „rendes” másolatot elvitt megmutatni a tanítómnak. Nem hitte, hogy én csináltam, ott helyben meg kellett ismételni. Elpíszmogtam vele egy darabig, de már közben a szemén láttam, hogy meg van győzve és elismeri a produkciomat. Másodikban meg egy óráközi szünetben a Generalisszimusz, 3/4-es profilban, krétával másoltam ki a táblára, kellő nagyításban. Én csodálkoztam a legjobban, hogy a tanító nénik körében is nagy a csodálkozás. A vízfestéket keményen, temperásan műveltem, amit nehezen tudtam csak elhagyni jóval később. Rajztanárunk csak egy évig volt, ötödik osztályos koromban. Meg is hívott a rajzszak-körébe a hetedik-nyolcadik osztályosok közé. Egyedülként a kicsik közül.

Bátyám is jól rajzolt, de ő gimnázium után műszaki pályára ment. Nem volt rajztanítás, sem szakember az egyébként vidéki viszonylatban jónak mondható

középiskolában, amelyet Péter András helyi földbirtokos alapított a XX. század elején, kinek nevét csak jóval '56 után vehette fel az iskola. Elsőként, szinte gyereként inkább csak elcsodálkoztam a vidéken is jelentős, sűrű '56-os eseményeken, emlékként mégis a kemény tél és a hosszú szénszünet, sok korcsolyázás maradt meg bennem leginkább. Pedig hát csak a gimnáziumot nézve is nagyot változott a tantestület összetétele, elvittek a tanárok közül jó párat, meg jöttek sokan újak. A KISZ-t sem erőltették évekig.

Viszont a sport minden mennyiségben: edzések, versenyek, labdajátékok, magasugrás, szertorna, télen korcsolya, nyáron úszás meg foci. Menekülve a tanulószoba álmosító, ebéd utáni szunyókálásából, hanyagolva a tanulást, így aztán a kitűnőből a négyesek közé csúsztam, majd végzősként jeles eredménnyel érettségiztem. A rajzolás-festés a sportolás mellett harmadikban-negyedikben ismét fontosabb lett (akvarell!). Szőnyi beszerzett szakkönyvéből kikapogattva ezt-azt. Első, kiállításnak mondható szereplésem is az utolsó évben volt, az önképzőkörben akvarellsorozatom zömmel tájképekből állott. Minden szakmai, irányított előképzés nélkül jelentkeztem a képzőművészetre. A felvételin rajzoltam először tanulmányszerűen portrét és aktot. Ez alatt a két hét alatt többet tanultam, tapasztaltam, mint korábban bármikor. Persze hogy nem vettek fel. Azt tanácsolták, jelentkezsem Egerbe Jakuba Jánoshoz a Tanárképző Főiskolára, ott közben háromszakos lett a képzés, így a rajz jelentősége is csökkent. Matematika–fizika–rajz szakosként egyedül voltam az egész főiskolán. Közben Blaskó János festőművész lett a tanszékvezető, aki négyünknek kiállítást szervezett a főiskolán, majd művésztelepre is elküldött, Vörösberénybe, a Balaton mellé.

Csontváry Kosztka Tivadarról írtam szakdolgozatot. Ki tudja már, miként haraptam pont órá? Németh Lajos munkája még akkor nem jelent meg, csak némi szemelvényt tudtam felhajtani tőle. Voltak azért eredeti meglátásaim is festészetével kapcsolatban (dicséret és némi pénzjutalom járt a munkáért a Ho Si Minh Tanárképző Főiskolán).

Ma is úgy látom: zseniális dilettáns, óriási buzgalommal, a különccségig, különösségig menő produktumokkal, no meg a „Napút” sajátos idő- és színproblémájával. (Tulajdonképpen emiatt reagálok vissza – kicsit ódzkodva – tisztos felkérésükre.)

Maradt tehát a kerülő út: a főiskola után sem gondoltam, hogy képzett festő vagyok, annak ellenére, hogy karakterérezésem a legjobbak közé sorolt. Utólag még örültem is, hogy Budapestre nem vettek fel. Elvesztem volna – mint jóhiszemű vidéki gyerek – a főváros dzsungelében.

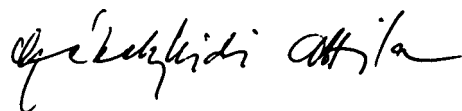
Szülővárosomba, Gyulára visszatérve: tanítás, képzőművész-kör vezetése (általános iskola, gimnázium, Tanítóképző Főiskola, Városi Képtár). Majd az 1969-től működő Gyulai Nyári Művésztelephez kerülve a Tóth Tibor festőművész vezette tábor alapító tagjaként fejlesztettem tovább alakrajzolási képességemet, rendszeres akt- és portrétudiumokkal. Közben 1977-től Művészeti Alap-tag, MAOE-tag lettem. Immár több mint negyven éve gyűrjük a valóságot, a látványt, s annak színeváltozását, ambivalens megnyilvánulásait. A nyolcvanas évek közepétől a telep vezetésében is részt vettem.

Egyéni kiállításaimon és más kollektív bemutatkozásokon kívül művésztelepünk csoportos bemutatkozásain szerepeltem a legtöbbször. Dömötör János

szerint munkáim hangneme a hódmezővásárhelyi Endre Béla mentalitására emlékeztet leginkább. „Kis” Pogány engem mint az egyetlen gyulai „bennszülöttet” tárgyalt a művésztelep keretein belül a törzstagok kiállításainak kapcsán. A tagok nagybányai irányultsága, a telepi munkálkodás, valamint Gyulán az év közben is bérelt műteremszobák révén a mindennapok közegében való rendszeres elidőzés következtében a leíró, részletező, szociografikus beütésű, de mégis érzékletes megjelenítésű munkák váltak dominánssá, több-kevesebb intellektualitással. Környezetrögzítések, portrék, belső udvarok, kertek, hátsó udvarok, melléképületek, a város külső övezetei, tanyák kerültek feldolgozásra, nemcsak Gyulán.

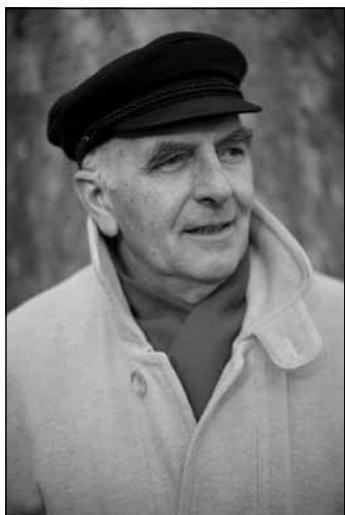
E folyamatot szakította meg a pár éve kezdődött szemideghártya-sorvadásom, szinte teljes mértékben. Sorvasztotta még a tovább élő kádári diszkrimináció kellemetlen hatékonysága.

Pedig hát, lenne még hajlandóság a gyulai „őszikék”, egy-két önarckép megfestésére a nyolcvanas évek óta telepített nyírfás-ligetes életközegben, amúgy színyeis–aranyos hangnemben.

Sumonyi Zoltán

író, költő (Szatmárnémeti – ma: Románia, 1942. február 5.)

Noha felmenőim mindkét ágon baranyaiak (Sumony, Pécs, Kisasszonyfa), de minthogy apámat (Pap M. Zoltán) 1940-ben frissen kinevezett vasúti tisztként mindig az éppen visszacsatolt országrészekbe helyezték a megrongált sínek, hidak, átereszek helyreállítására, így születhettem Szatmárnémetiben.

Most, 2011 őszén, közelgő születésnapomra nagyobbik fiam (Papp Gábor Zsigmond filmrendező) egy portréfilmmel szeretne meglepni, s az elmúlt hetekben végigvitt eddigi életem néhány fontosabb helyszínén. Meglepetést mondtam, hiszen már eddig is az: hogy egyáltalán ilyesmi jut az eszébe! Mert igazán nem vagyunk afféle „művészcsalád”, amelynek élete a családfő vagy valamelyik tehetségesebb gyerek sikere körül forog; 2005-ben például, válogatott versesköte-

tem (*Idejük van a zsoldároknak*) bemutatásakor hatéves, Máté nevű unokám hitetlenkedve kiáltott fel a derülő közönség soraiból: „Zoli költő?!”

És meglepetés lesz majd az elkészült film is: hogyan fogja megvágni a tizenöt-húsz órányi felvételt, s megszerkeszteni hatvan percben? De ez már Gábor dolga, nekem meg már azzal is segített, hogy a szeszélyes sorrendben kiválasztott helyszíneken előhívott emlékeket most abban a szeszélyes sorrendben megismételhetem.

Első helyszín. Sétálunk a szigligeti alkotóház parkjában, majd kévét főzök a 22-es szobában. 1970 májusában mentem le először az írók alkotóházába, de a máig meghatározó Szigliget-élmény 1972 januárjában kezdődött, Vas Istvánnal, Szántó Piroskával, s akkor ismertem meg az úgynevezett „játékos csapatot”: Erdődy Jánost, Timár Györgyöt, Karsai Luciát, Kerényi Gráciát, Nemes Nagy Ágnes, Lukácsy András, Telegdi Polgár Istvánt, Bajomi Lázár Endrét, Tatay Sándort, Kabdebó Lórántot. (A szigligeti játék, a „szentistvánkozás” azóta is folyik minden januárban, a halottak helyén a később csatlakozók játszanak: Gergely Ágnes, Széchenyi Ágnes, Várady Szabolcs, Szőnyi Ferenc, Kajtár Mária, Somos Éva, Kuthi Csaba.)

Az elmúlt negyvenegy évben már minden szobában laktam, de a 22-esben legalább huszonötöször. Egyebek mellett ott írtam a Vas István-életrajzot is (*Arcom és vallomások*); Pista minden délután lejött a 14-esből, és „tollba mondta” életének azokat a részleteit, amelyeket addig még nem írt meg a *Nehéz szerelem* c. regényfolyamában.

Második helyszín: Balatonfüred, Lipták-ház. 1963 nyarán jártam ott először, másodéves bölcsészhallgató koromban. Későbbi feleségem (Kovács Judit) után mentem le Füredre, aki a családjával ott nyaralt, s én persze nem lakhattam még velük. A sátorveréssel bajlódtam, amikor Lipták Gábor meg-

szólított: „Gyere hozzánk, a hátsó verandán van egy üres heverő, utoljára Szabó Lőrinc aludt rajta.” Hetekre ott ragadtam. Hétvégeken megtelt a ház vendégekkel, jöttek Illyésék, Déryék, Németh Lászlóék, Passuthék, Örkényék, Borsos Miklósek, Boldizsár Ivánék. Órákig hallgattam a vitáikat, az volt számomra a nem létező irodalmi kávéház, Déry szerint az „irodalmi kocsmá”. A következő évben ott voltunk nászúton, azután húsz évig minden nyáron, először egy, majd két gyerekkel. Amit az úgynevezett „irodalmi életről” vagy „irodalmpolitikáról” tudok, azt ott tanultam. Szerencsére a ház megőrzött valamit a múltjából, és a jelene, jövője is biztató: ma a műfordítók háza, szobáiban külhoni írók fordítják saját nyelvükre a magyar irodalmat.

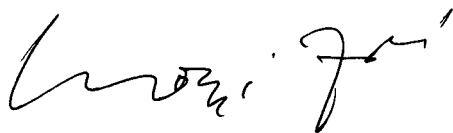
Harmadik helyszín: Izbég, iskolaudvar. 1953 októberében költöztünk Csengerből Izbégre, a román határ mellől a Szentendre fölötti kis hegyi faluba. Tizenkét éves koromig Csengerben éltem, ott tanultam meg mindent az élet fontosabb dolgairól, a többi már csak „iskola” volt. Kerek egy évig laktunk Izbégen, hatan egy szoba-konyhás nyári lakban, az ivóvizet is a patakból merítettük, de az az egy év a tündérbert darabja volt. Szlovák, német, szerb anyanyelvű osztálytársaim között csak hárman voltunk magyar anyanyelvűek: (gróf) Mailáth Erzsike, Kállay Pista és én. Ők is újjak voltak az osztályban, nyáron költöztek oda a kitelepítésből, de Pestre még nem mehettek. Az évzárón én vezényeltem a hatodikosok szavalókórusát, a *Walesi bárdokat* adták elő nagy átéléssel, hibátlan mondathangsúlyokkal. (Klipper Tóni volt Edward király.)

Negyedik helyszín: Budapest, Bródy Sándor utca. Megyünk a rádió épülete felé. 1970 és 2007 között mindennap megtettem ezt az utat, a nyugdíjazáskor derült ki, hogy harminchét év alatt egy fél napig sem voltam betegállományban. Áthaladva az egykor színészekkel zsúfolt, hangos Pagodán, ahol most két-három régi kolléga árválkodik, elfordulunk a 14-es stúdió felé. „Tudod, melyik az?” – kérdezi Gábor nevetve. Tíz évig ott vettem föl és játszottam össze a Társalgókat („másfél óra irodalomkedvelőknek”). Bent igazi „meglepetésparti” fogad, öt bemondó, első rádiós kollégáim ülnek az asztal körül: Debrenti Piroska és Bózsöny Ferenc, akik már '56-ban is bemondók voltak, és a fiatalok, akiket már én vettem föl, Török Annamária, Szalóczy Pál és Mohai Gábor. Hálás vagyok nekik, hogy huszonnyolc évesen elfogadtak és befogadtak. Egyáltalán, sokat köszönhetek az egykori Magyar Rádiónak, sok jó műsort, sok barátságot, sok utazást, Sziciliától Izlandig.

Ötödik helyszín: Budapest, Árpád-hídfői lakótelep. 1968 októberében költöztünk be a tízemeletes, Larsen–Nielsen-típusú panelházba. Egész falunyi fiatal házaspár egy vagy két gyerekkel, csupa új honfoglaló. A legtöbbnek ott volt először önálló lakása, fürdőszobája, vízöblítéses WC-je. Férfikorom legjobb tizenhat éve pergett le ott; mindaz, mi elképzelhető egy férfiről, örömben és nyűglődésekben is. Oda született kisebbik fiam (Papp Gergely televíziós szerkesztő-műsorvezető), és ott, arról írtam a *Panelhalom* c. kisregényt, amelyben csak öt-hat baráti család szerepel, de sajnos mind a százharminckét család magára ismert, s néhányan látványosan tépték szét a könyvet a közös parkolóban. „Az írómesterség tigri-mesterség, vérrel dolgozik” – vigasztalt Karinthy Cini.

Hatodik helyszín: a Pozsonyi úti lakásban. Gábor fölteszi az utolsó, meghökkenítőnek szánt kérdést: „Ha nem Sumonyi Zoltán volnál, kivel cserélnél, ki szeretnél lenni?” Már kérdeztek hasonlókat. Tizennyolc-húsz évvel ezelőtt

beválasztottak egy nemzetközi rádiós szervezet (European Broadcasting Union – Radio Theatre) vezetőségébe, s előtte, a szokásos „fejkopogtatáson” a brüsszeli igazgató azt kérdezte, hogy ha történetesen nem magyarnak születtem volna, akkor melyik nemzethez szeretnék tartozni? – Ha nem magyarnak születtem, akkor magyar szeretnék lenni – válaszoltam. Nyilván nem erre számítottak. Mutatis mutandis, valami hasonlót mondtam a fiamnak is.

Zöld Anikó

festőművész (Budapest, 1942. február 9.)

Édesanyjával

Művészeti tanulmányait 1960–1966 között a Magyar Képzőművészeti Főiskola festő szakán végezte, 1966-ban kapta diplomáját.

Mesterei Kmetty János, Barcsay Jenő és Fónyi Géza voltak.

1966 óta rendszeresen részt vesz hazai és nemzetközi kiállításokon.

A főiskola elvégzése után a Fialat Képzőművészek Stúdiójának, a Magyar Köztársaság Művészeti Alapjának és a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének lett tagja. Tagja a MAOE választmányának. A Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége festőszakosztályának vezetőségi tagja.

Alapító és elnökségi tagja a Belvárosi Művészek Társaságának, alapító tagja a Magyar Festők Társaságának és tagja a Magyar Vízfestők Társaságának. Részt vett a Soproni és Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep munkájában és kiállításain.

2002-ben és 2009-ben részt vett a Szentendrei Szerb Művésztelep munkájában és kiállításain.

2006-ban és 2007-ben a Rozsnyói Nemzetközi Művésztelep munkájában és kiállításain vett részt.

2004 óta minden évben részt vett a magyar festészet napja alkalmából az *Élő magyar festészet* tárlatán, és a minifestmények kurátora volt (WAX Kiállítóház, Nádor Galéria, Mednyánszky Galéria, Duna Plaza, Józsefvárosi Galéria, Semmelweis Szalon).

„»A festő minősége attól függ, milyen mennyiségű múltat hord magában« – fogalmazta meg Juan Gris. Zöld Anikónál ez a múltthordozás minőségteremtő tényező. A különös az, hogy ez nem feltétlenül a személyes múlt – bár az is van benne –, hanem az egész emberiség, elsősorban a magyarság kulturális múltja.” (Feledy Balázs)

„Szélesen festett, szinte egyenletes foltokból állítja össze festményét, színei ütőképeseek.” (Frank János)

„Végtelenül vonzó, rabul ejtő tájképeit merész ecsetkezeléssel, teljes átérzéssel, meleg színekkel revelálja.” (Bajomi Lázár Endre)

„...alkotói programjára dokumentáltan az emberiség kulturális kincsére való építkezés és a visszafogott, finom líra a jellemző.” (Dr. Bereczky Loránd)

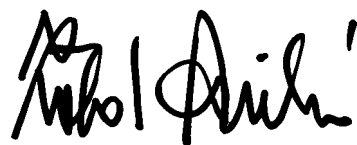
„Zöld Anikó képei valóban szépek, a szó akár egészen klasszikus értelmében. Festett képek, természet után képzelt tájak, képzelet után természetű álmodott emlékek, régebbi művészek műveinek újraképzései. Vagyis a külső és belső látás mégiscsak, minden bontás és bomlás ellenére felbonthatatlan frigyének hol a plein air, hol az atelier levegőjében nevelkedett gyermekei. De mégis magukra vetítve mint egy fogantatásuk idejének önmagukra eresztett kételyeit, mint egy árnyékot. Ha úgy tetszik – mint egy képének címe mondja –: »múltunk emlékei«, ha úgy tetszik, emlékei lehetnek a jövőnek is.” (Somlyó György)

„A töredékben az egész rejtőzik, ahogyan Zöld Anikó számára is egy egész világ kezdődik a paestumi vagy velencei kapu mögött, bújik meg az oszlopcsarnokok, sírkamrák homályos tereiben. Nem törekszik rá, hogy az elveszett Aranykor emberének boldogságát, Atlantisz városának szépségét, gazdagságát megidézze. Azt azonban sejteti, hogy a világ – és benne az ember – sokkal teljesebb, titkosabb, mint amilyenek ma látjuk.” (P. Szabó Ernő)

„Zöld Anikó képei mindig üzeneteket hordoznak, üzennek nekünk, hogy ne csak a mának éljünk, hogy ne csak az a bizonyos – előljáróban emlegetett – zajos, rohanó, digitalizációs forradalmat megélő társadalom hassa át mindennapjainkat, hanem kössük magunkat össze a múlttal, hiszen eszményt, életértéket, ideát kaphatunk tőle és – esetében – festészeti élményt.” (Feledy Balázs)

„Zöld Anikó művészete nem a harci bárdok, a légen túl a szívet is át-döfő dzsidák, az Angyalvár hatalmával őrzött bacchanáliák, az utca kövezetét fölsértő-meggyalázó tankok s a gladiátorküzdelmek után fölmosott vér – az ördögien kitervelt történelem ördögi módra megvalósuló megannyi szenvedés-éjszakájának – a művészete, hanem (miként korábban Feledy Balázs írta volt) a nyugalmi állapottal jellemezhető csendé.

De ebben a saját benső csendjét is aktivizáló átlényegülésben mégsem a melankólia hajt rózsát, amely díszül szolgálhatna a rejtelmek, elhallgatott titkok kertjének, hanem a hallgatással kiküzdött (a festőecset viszont sosem néma) érzelmi telítettség. Amikor a művész egy helyütt Goethét idézi – »a színek a fény tettei és szenvedései« –, nem csupán alkotás-lélektani problémákat boncolgat, de saját meditációs csöndjének milyenségére, a művek szinte kiismerhetetlen ihletőjének szerepére is rávilágít.” (Szokolczay Lajos)

Koncsek József

költő, író, újságíró (Magyarnándor, 1942. február 14.)

Váli Anna felvétele

Ez a hetvenes – némi skizofrén rásegítéssel – könnyen hasad 7-re és 0-ra, hétre és nullára, amikor aztán a varázslatos 7-es szám a nullával kezdi összeadni vagy – pláne – szorozni magát, hát könnyű látni, mire jut. Tehát: vagy a mese ($7+0=7$), vagy a nagy semmi ($7\times 0=0$).

Mégis inkább a mese...

Tehát: 70 éve születtem, Magyarnándor nőgrádi faluban, ahová – öregedvén – visszatértem „nyári lakónak”, nyugdíjasnak, egyre ritkábban író, beszélgetni szerető szerkesztő úrnak, tanár úrnak.

Gyerekkorom a Duna-Ípoly környéki északi tájhaza falvaihoz, kamaszéveim, diákoskodásom sora a dunántúli Tapolcához (ma város) kötött. Tíz könyvemben ezeknek a helyeknek – velük a szellemi inspirációknak és bölcsészegyetemi tanulmányaimnak – hatásait rögzítettem versek-

kel, történelmi játékokkal – szerepekkel, gyermekversekkel, novellákkal. Van egy műfordítás-kötetkém is.

S most, idáig jutván... mit is mondjak még?

A rólam és munkáimról írottak megtalálhatók Alföldy Jenő, Vasy Géza, G. Komoróczy Emőke, Ködöböcz Gábor, Gyimesi László és mások portré-, kritika- és más írásaiban.

Eddigi tapasztalataim megerősítenek benne, hogy az írói mondanivaló alig-alig vagy egyáltalán nem jut el azokhoz, akiknek szól, s ebben nemcsak anyagi, hanem belső (lelki) okok is szerepet játszanak.

Mindenesetre az írásokat meg kell jelentetni, ki kell nyomtatni, fel kell ajánlani, mert enélkül nem megy.

ÉLEK, MINT ÓRÁBAN A KAKUKK...

(„Ja zšivu, kak kukuska v csaszah...”)

Élek, mint órában a kakukk,
Nem irigylem én az erdő lombjában lakót.
Felhúznak, s szólok.
De, lásd, ezt a sorsot
Nem kívánom, csak
Rosszakarómnak.

1911.

Hammerl László

sportlövő, edző (Budapest, 1942. február 15.)

Ha az ember hetvenéves lesz, készte-tést érez, hogy egy kis számvetést csináljon. Mit ért el az életében, mit tett eddig, milyen nyomot hagyott maga után, és mi az, amit még meg szeretne valósítani, mire van még ideje, energiája.

Visszagondolva a kezdetekre, a felvillanó gyerekkori emlékekre, édesapám családcentrikus gondolkodására, felfogására és ennek visszatükröződése

sére a mindennapokban, jó érzések töltenek el. Felrémlenek a nagyobb és szűkebb családi összejövetelek az ünnepeken. Az egymásért való gondolkodás és gondoskodás, a szerető atyai szigor, a féltő anyai szeretet, az együttműködő testvéri összetartozás. Jó volt gyerekeknek lenni!

Jött a munkásabb tanulókor. Nem volt különösebb gondom velem. Az otthoni élet rendszere, értelmi és érzelmi segítsége mindig támasz volt, minden helyzetben. Édesapám mérnökember volt, mert az ő édesapja is az volt, de titkon orvos szeretett volna lenni, hogy életcélja a másokon való segítség legyen. Ezt a gondolatot igyekezett átadni nekem és arra ösztönöznem, hogy ha már ő nem lehetett az, én legyek orvos. Nem volt tőlem idegen a gondolat, és tanulmányaim alatt végig az a cél vezérelt, hogy elvégezzem az Orvostudományi Egyetemet. 1969-ben általános orvosi diplomát szereztem.

Családomban a sport otthonos volt. Emlékszem, 1952-ben, a helsinki olimpia után megjelent *Így győztünk Helsinkiben* című kiadvány többszöri elolvasása után unokabátyámmal elhatároztuk, hogy mi is olimpiai bajnokok leszünk. Ő úszott, én szintén úsztam, de akkor kezdtem el a sportlövészet alapjainak elsajátítását is. Értem el eredményeket úszásban is, de a lövészet eredményesebb volt, jobban ment. Nagyon megfogott a sportág lényege: hogy testileg, lelkileg teljesen úrrá kell lennem önmagamon, hogy a verseny idegfeszültsége, izgalma közepette a lehető legnagyobb mozdulatlanságra törekedve a kellő időben elsütött fegyverből kilőtt lövedékkel eltaláljam a céltábla közepét, nem egyszer, nem kétszer, hanem nagyon sokszor. Minden egyes lövéskor a teljesítőképességem maximumát kell adnom, mert a tízes meglövésénél (ez a tábla közepe) nincs jobb találat. Tehát itt nem ügyesebbnek, erősebbnek, gyorsabbnak kell lennem a versenytársaknál, hanem önmagamon kell maximálisan úrrá lennem, hogy a célokat elérjem, győzzek. Nos ezért lettem sportlövő. Igyekeztem teljesen magamévá tenni a sportlövészet lényegét, és így értem el mindazt, amit elértem.

1976 végén válaszút elé kerültem. Döntenem kellett további életemről: mint orvos dolgozzam-e tovább, vagy vállajjam el a sportlövészet szövetségi kapitányi tisztségét. Egy hónap gondolkodási időt kértem, de három nap múlva már tudtam a válaszomat. Húsz éven át, 1997-ig voltam szövetségi kapitány,

majd lemondtam és Új-Zélandon éltem két és fél évig, de ott sem tudtam elszakadni a sportlövészettől.

Hívásra hazajöttem, és 2004 év végéig ismét szövetségi kapitány lettem. Összességében 26 évi kapitányságom, azt hiszem, a leghosszabb idő a magyar szövetségi kapitányok között. Örömmel és büszkeséggel tölt el a magyar sportlövészet ez idő alatti kiváló teljesítése, mintegy háromszáz érem az olimpiákon, Európa- és világbajnokságokon.

Az orvosi működésem, a sportban eltöltött aktív sportolói pályafutásom, majd az ezt követő szakvezetői munkám megtanított a meglévő helyzetet elemző, az azt követő célkitűzés utáni átgondolt, minden eshetőségre felkészült cselekvésre. Nem vagyok kapkodó, meggondolatlan ember.

Három gyermekem van. Legidősebb a lányom, Beatrix gyermekorvos, közepső fiam, László a BME villamosmérnöki kar hallgatója, mindene az informatika. Legkisebb fiam, Soma Richárd tízéves – és ő lehet, hogy sportlövő lesz! Igyekszem az élet- és sportbeli tapasztalataimat átadni neki, hogy legyen ki folytassa édesanyja és édesapja hagyományait a családban.

Fabók Gyula

festőművész (Budapest, 1942. február 21.)

A múlt század első felében születtem – ez már valami! Túléltem Rembrandtot, Leonardót – érdemes volt?

Nem életregényt írok, csak két dolgot mondok – a tényeket röviden és néhány gondolatomat.

Születtem a Ferenccvárosban, éltem a Józsefvárosban – amíg a szövetségesek ki nem bombáztak. Azután Külső-Kőbányán voltam kamasz. Érettségi a Művészeti Gimnáziumban, diploma a Képzőművészeti Főiskolán Hincz Gyula, Szentiványi Lajos és

Barcsay Jenő mester tanítványaként, majd Derkovits-ösztöndíj, Munkácsy-díj. Kiállítások – egyéni és közös –, és ott díjak (de ezek a lexikonokban is ott vannak).

Hat éve özvegy vagyok. Feleségemet – a festőművészt, rajztanárt, múzsámat, aki segített meglátni, hogy jó helyre festettem-e a pirosat vagy a zöldet – az Úr álmából magához szólította. Egy

diplomás lányom, vejem, két nagykaszasz fiúunokám van. Különböző nehézségek mellett megtanultam vásá-

rolni, főzni – persze soha nem leszek a Nagy Levin (P. Howard).

Közel 400 m² murális (falikép) kompozíciót készítettem tűzzománcból közösségi terekbe, épületekbe. Az átkosban még létezett a 2%-es megoldás, hogy minden állami beruházás két ezrelékét külön kezelték, és ebből a közösségek számára fontos épületekbe vagy eléjük műalkotások kerültek. Például iskolákba, óvodákba, kórházakba stb.

Manapság már a meglevőket is bontják, elszállítják átalakítás vagy más miatt – közben épülnek a plázák, ahol legfeljebb növények vagy vízesés van. Művészet?

A millennium alatt készült sok Szent István-szobor, festészet nemigen. Az állam támogatja a színház- és filmművészetet, nem is kevéssel – de mi van a festészettel? Egy-két ösztöndíj, pályázat, némi művésztelep – talán. De hol van ez a film, színház támogatásához képest? Persze elfogult vagyok, és nem a hivatalos statisztikákra támaszkodom, de ezek az érzéseim. Nincs igazán mecénatúrái rendszer, és mecénás sincs igazán. Harc az újabb és újabb tankönyvekért. Ma ez van. Mindenki eladósodott, csak a tankönyvesek nem. Akkoriban még az öcsém – Isten nyugosztalja! – az én előző osztályos tankönyveimből tanult, ingyen! (Igaz, nem mindig az igazságot...)

Manapság néha olyan kortárs képeket, szobrokat lehet látni, sőt sajnós kell látni a tájékozottság végett, hogy Szinyei Merse, Rippl-Rónai, Medgyessy Ferenc jókat nevetnének látásukkor.

Elmúltak a régi bemutatások, a Tavaszi (Nyári, Őszi, Téli) Tárlat. Talán már nincs rá igényük sem a művészeknek, sem a pénztelen mecénásoknak. Pénz, pénz, pénz – ismerjük a kölcsönökbe belebukottak eseteit.

A természet szeretete gyermekkoromból ered. Kirándulások a családdal, hegyek, völgyek stb. Később kempingek, sátrazások. Még később a vadászat. Vadászlesek télen hóban, nyáron szúnyograjban, de magányosan, mint a tervezések, rajzolások, festések közben. Ha a mű úgy sikerül, ahogy elgondoltam, nagyon jó érzés; ha a vadászat, még ha nem is járt terítéssel, ugyanúgy nagyon jó érzés. És mindig a csend, a műteremben is a munka közben, a lesen is a vadászaton – a csend, az Úr hangja.

Ma már megfáradtam, megtörték az özvegyi sors, az infarktus, az intenzív osztályok, betegségek. Mégis azt mondhatom Adyval: „Mikor a lelkem roskadozva vittem / csendesen és váratlanul átölelt az Isten.”

Dobos Ildikó

színművész (Szatmárnémeti – ma: Románia –, 1942. február 24.)

Kedves Mindigderűvel Szondi György!

Életigenlő, vitalitással teli, optimista hetvenes vagyok. Ennek ellenére az én huszadik századi történelmemet végigondolva, kétéves koromtól kezdve (Szatmárnémeti, szülővárosom szőnyegbombázása), szörnyűbbnél szörnyűbb emlékekkel toltak fel. Valószínűleg ilyen is volt a XX. század. Végigolvasva az írásomat, egy pesszimista, félelmekkel terhelt személyiség jelenik meg – de ez nem én vagyok. Nem találom meg az egyensúlyt.

Pedig én boldog voltam. Az volt a munkám, amit imádatlagon csináltam: a színház. Szülhettem két gyönyörű fiúgyereket, akik életem másik felét jelentették, és most eleven unokák hada vesz körül. Szeretem a felkelő és a lemenő napot, a novemberi ködöt, a virágokat, és szeretem az embereket. Nagyon sajnálom, de nem tudom megírni a XX. századi történelmemet, mert újra és újra keserű írások futnak ki a tollam

Eugene O'Neill: *Utazás az éjszakába*
(rendezte Lukács Andor, partnerek:
Miske László és Gesztesi Károly)

alól. Felkérését megtiszteltetésnek tartom, de legnagyobb sajnálatomra, alkalmatlan vagyok a megírására.

Csobánka, 2011. november 27.

Üdvözlettel:

Dobos Ildikó

Misley Pál

műfordító, szerkesztő, diplomata (Gyula, 1942. február 26.)

Általános és középiskolai tanulmányaimat Mezőtúron végeztem. 1956-ban lettem első osztályos gimnazista a nagy múltú, egykori református főgimnáziumban, akkori nevén az Állami Dózsa György Általános Gimnáziumban (közneven: a fiúgimnáziumban, a jelenlegi, Szegedi Kis István nevével viselő Mezőtúri Református Kollégiumban). Magyar irodalmi érdeklődésem kezdetei a gimnáziumi évekre tehetők (irodalmi szakkör, helyi irodalmi színpadi szereplések). Másik kedvenc tárgyam a latin volt. Kitűnő eredménnyel érettségiztem, majd magyar–orosz tanári szakra jelentkeztem a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre. Nagyon érdekelték a nyelvészeti előadások. Különösen a történeti nyelvészet

vonzott, az etimológiai bújárkodás, az indoeurópai kitekintés a szlavisztikai szemináriumi órákon. Az első évfolyam lezárása után harmadik szakként felvettem a néprajzot.

Az első szigorlataim után változások elé néztem: állami ösztöndíjasként a kijevi Sevcsenko Egyetem ukrán filológusi szakának első évfolyamán folytathattam tanulmányaimat. Ezzel újra elsős lettem, s megkezdődött pályám újabb szakasza, egy másik szláv nyelv elsajátítása, annak minden gyönyörűségével és keservével együtt. 1967-ben kitüntetéssel végeztem el a kijevi egyetemet. Közben – itthoni indexemben „óralátogatás alól felmentve” engedéllyel ellátva, szemeszterről szemeszterre – eleget tettem debreceni magyar–orosz szakos kötelezettségeimnek is (itthon kék, azaz jeles diplomát kaptam 1966-ban). Nyelvészetből (lexikológiából) írtam szakdolgozatot Debrecenben és Kijevben is. Hazatérésem után a debreceni egyetem Orosz és Szláv Filológiai Intézetének munkatársa lettem. Rövid nyelvészeti kitérő után óorosz irodalmi szemináriumot vezettem, emellett orosz beszéd- és stílusgyakorlatokat is tartottam. Fakultatív ukrán lektori óráimon néhány lelkes tanítvány vett részt. Egyikük, Udvari István később a nyíregyházi főiskola tanszékvezető professzora, akadémiai doktor lett. Korai halálával nagy veszteség érte a hazai ukrán és ruszin filológiai kutatásokat.

Az 1969/70-es tanévben megpályáztam a kijevi egyetem magyar lektori állását, ami lendületet adott művelődéstörténeti tárgyú bölcsészdoktori disszertációm anyaggyűjtéséhez. 1973-as doktori védésem után megkaptam egyetemi adjunktusi kinevezésemet. A hetvenes évek elejétől – Karig Sára felelős szerkesztő javaslatára és megkeresésére – már az Európa Könyvkiadó külső munkatársa voltam. Ukrán szépirodalmi művek kiadói lektorálásával, kontrollszerkesztésével, versek nyersfordításával, majd egy idő múltán novellafordítással bízott meg a kiadó. 1976-ban – nyolcvévi debreceni oktatómunka után – eljöttem az egyetemről, és Budapesten bekapcsolódhattam az MTA

kelet-európai irodalmak tanszéki kutatócsoportjának (ELTE) munkájába. Egy-idejűleg néhány évig az Európa Könyvkiadó negyedstátusos szerkesztőjeként is tevékenykedtem.

1980-ban – szerződésünk lejártával – főhatóságunk megszüntette a kelet-európai kutatócsoportot, és így 1981 januárjától a Nagyvilág című világ-irodalmi folyóirat munkatársa lettem. Bekerültem a műfordítói és szerkesztői munka „magasiskolájába”. Végigjártam a folyóirat-szerkesztés „szamárlétrájának” minden fokát (voltam rovatszerkesztő, rovatvezető, végül főszerkesztő-helyettes). Közben fordítottam, szövegeket szerkesztettem, kéziratokat gondoztam felejthetetlen idősebb kollégáim, tanítómestereim – Kéry László főszerkesztő, Rayman Katalin, Walkó György és a többiek – körében és tanácsaikat kikérve. A Nagyvilágban jelent meg első horvát novella fordításom is. Ekkor lettem az írószövetség műfordítói szakosztályának és a Magyar PEN Clubnak is tagja.

Újabb tíz év telt el. A rendszerváltozás után bizonytalanná vált a kulturális folyóiratok léte, és sajnos a Nagyvilág helyzete ellehetetlenült. A könyvkiadók is nehéz helyzetbe kerültek, ezért máshol kellett munkalehetőséget találnom. Egyik volt szerkesztő kollégám tanácsára, aki akkor már vezető külügyes volt, felvétele (szabályos felvételi vizsgára) jelentkeztem a Külügyminisztériumban. A vizsga után néhány héttel értesítettek, hogy 1992. január 1-jétől külügyi szolgálatba léphetek. Így aztán ötvenévesen pályát módosítottam. Főelőadó lettem a Külügyminisztériumban, az ukrán referatúrán, eközben különböző szakvizsgákat kellett letennem, mint mindenkinek, aki akkor frissen került a minisztériumba. Nem könnyű, de érdekes és főképp változatos munka várt rám. Idővel fősztályvezető-helyettes, 1995-től 1999-ig pedig a kijevi magyar nagykövetség első beosztottja (a nagykövet helyettese) lettem I. o. tanácsosi rangban. A magam eszközeivel igyekeztem erősíteni kulturális kapcsolatainkat. Hazatérésem után a minisztériumban egy ideig az ukrán referatúrán dolgoztam, majd személyügyi fősztályvezető-helyettesként, mint vezető-főtanácsos mentem nyugdíjba 2003 februárjában.

Közel tíz éve vagyok nyugdíjas. Visszatérhetnék régi foglalatosságaimhoz, csakhogy a szerkesztőségekben – mint általában a kulturális életben – minden megváltozott. Műfordítói megbízást hosszabb ideje nem kaptam: a kiadóknak anyagi gondjaik vannak, s nekem, a fordítónak kell(ene) szponzort szerezni, vagy fizetnem az előállítás, a kiadás költségeit. Nehéz világ köszöntött ránk, különösen a kelet-közép-európai nyelvterületen. Életem során azonban rájöttem: soha nem szabad félnünk az újrakezdéstől, és nem szabad kizökkenünk önmagunk folytonos képzéséből sem. Legyünk érdeklődők, kíváncsiak, nyitottak az új dolgokra. Én például szívesen töltöm az időmet jó könyvek olvasásával, akár régi olvasmányok újbóli lapozgatásával, ám a sajtót többnyire már az interneten olvasom. A családtörténeti kutakodás sem idegen tőlem, és érdekel – nem bulvárszínvonalon – az asztrológiai karakterológia. Szívesen belevágunk feleségemmel egy-egy érdekes külföldi utazásba, amit rendszerint lázas országismereti anyaggyűjtés és a szükséges nyelvtudás csiszolása előz meg. Baráti kapcsolatainkat ápoljuk, színházba is eljutunk, és nem mulasztjuk el megújítani éves hangversenyberletünket. A szomszédos Kéves Galéria rendszeres látogatói vagyunk, ahol baráti körben vehetünk részt kiállításokon,

előadásokon és beszélgetéseken. Könyvtárunk rendezése, szelektálása mindig aktuális és komoly feladat, de ennek monotóniáját enyhíti a jó háttérzene hallgatása. Mit mondhatnék még? Lányom régen kirepült a házból, az unoka egyelőre várta magára. Nem sportolok, nem barkácsolok, ház körüli, kert munkát sem végzek, így ezt legfeljebb másoknak tudom ajánlani. Ám fontosnak érzem, hogy magunk körül és magunkban mindig rend és harmónia legyen.

Németh Sándor

Németh Sándor

színművész, rendező (Szombathely, 1942. február 27.)

Déli 12 órakor látam meg a napvilágot. Kicsit hányatott, de szép gyermekkorom volt. A hányattatás a háború vége előtt kezdődött. Apám a szombathelyi repülőtéren dolgozott, a frontvonal közeledtével a repteret Grazba költöztették, a családtagok teherautókon próbálták követni a

férfiakat. A front sajnos gyorsabb volt, mint a telepakolt járművek, így szegény anyám, nyelvtudás nélkül, három hónapon át cipelt engem, a hároméves, éhes gyereket a háborús Ausztriában, míg apámat – jobban mondva ő minket – Villachban megtaláltuk. A család erős honvágya pár hónap eltelte után hazaparancsolt bennünket.

A szombathelyi repülőtéren nőtem fel. Itt nagyszerű volt. Már 9-10 éves koromban motorbiciklit, autót vezethettem, később sportrepülőgépen repülhettem. Pilóta szerettem volna lenni, vagy színész. Apám, aki repülőoktató volt, nagyon ellenezte, hogy pilóta legyek. De a szárnyalás,

a repülés utáni vágy mindig bennem élt, és még mindig él.

Így kerültem Győrbe azzal a vággal, hogy prózai színész legyek. Mint minden vidéki színházban, minden műfajban ki kellett próbálnom magam. Itt derült ki, hogy meglehetősen tehetséggel énekelgetek és főleg táncolok...

A győri Kisfaludy Színházból két év után a Fővárosi Operettszínházba szerződtek – rövid 31 esztendőre. Két év apró szerepei után beugrottam a *Csókolj meg, Katám!* c. musicalbe. Szendrő József – akkor éppen rendező – Honthy Hannával együtt nézte meg az előadást, és kiválasztottak a következő bemutatón, a *Nagy mama* fiúunoka-szerepére. Itt játszhattam először a nagy csapatban – Honthy Hannával, Feleki Kamillal, Lehoczky Zsuzsával, Mednyánszki Ágival, Fónay Mártával... Meggyúrtak, de bevettek. Sokat segített ebben az időszakban énektanárnőm, T. Gyulai Erzsébet. Fontosabb szerepeim ebből az időszakból: Csiky Gergely: *A nagy mama*

(Ernő, az unoka); Szirmai-Bakonyi: *Mágnás Miska* (Miska); Fényes Szabolcs: *Maya*; Huszka Jenő: *Gül Baba* (Mujkó); Strauss: *Egy éj Velencében* (Pappacoda); Strauss: *A denevér* (Orlovsky); Suppé: *Boccaccio* (Leonetto); Kálmán: *Csárdáskirálynő* (Bóni gróf), Kálmán: *Marica grófnő* (Zsupán), Kálmán: *Cirkuszhercegnő* (Schluck Tóni); Leo Fali: *Pompadour* (Calicot), Jacobi: *Leányvásár* (Rottenberg Fritz); Jacobi: *Szibill* (Poire); Hervé: *Nebáncsvirág* (Floridor); Lehár: *Luxemburg grófja* (Brissard); Lehár: *A mosoly országa* (Feri); Lehár: *Cigányszerelem*; Stewart-Herman: *Hello, Dolly!* (Cornelius); Bernstein: *West Side Story* (Riff); Kander-EbbMasteroff: *Kabaré* (Konferanszié – ezért a szerepért érdemes művész díjjal tüntettek ki).

Több tévé- és játékfilmszerep (*A cigánybáró*; *Pajkos diákok*; *A mama*; *Októberi vasárnap*; *Maya*), továbbá gálaestek és show-műsorok sora, a Németh Sándor-show stb. Úgy éreztem, a zenés színház már nem adhat elég újat nekem, talán meg kell próbálkoznom műfajváltással. Ekkor játszottam a budapesti Játékszínben Rozov *A siketfajd fészke* c. darabjában Bessenyei Ferenc és Moór Marianna partnereként.

Új útra terelt a Szinetár Miklós rendezte *Csárdáskirálynő* koprodukciós film, melyben Bóni gróf szerepét játszottam németül, angolul, magyarul, egy nemzetközi szereposztásban. Ez a film nyitotta meg számomra egy másik világ kapuját Ausztria és Németország felé. Első szerepem a bécsi Raimundtheaterben Ábrahám Pál *Viktória* c. operettjében volt. A következő években az operettszínházi sűrű szerepléseim miatt – havi 26-28 előadás – hét éven keresztül nem léphettem fel külföldön. Végül is úgy egyeztünk ki az akkori vezetőséggel, hogy két-

laki életet fogok élni. Éjszakánként rohagáltam Budapest–Bécs, Budapest–Graz, Budapest–München között.

A Raimundtheaterben alakított Bóni szerepemért az osztrák újságok az év operettszínészévé választottak (a legjobb operaénekes Placido Domingo volt). Itt ismertem meg feleségemet, partnernőmet, Gaby Bischofot, aki Stazit játszotta. Együtt énekeltük: „Das ist die Liebe, die dumme Liebe” (Ez a szerelem, a buta szerelem) – így lett. Harmincegy éve tart. Jöttek a már ismert – játszott – és ismeretlen szerepek. A Raimundtheaterben a *Csárdáskirálynő*, *Marica grófnő*, *Lady in the dark*, a grazi Operaházban a *Hawaii rózsája*.

1982-ben jelentkezett a Wiener Volksoper, felkértek a *Csárdáskirálynő*-ben Kerekes Ferkó (Feri bácsi) szerepére. Kissé csodálkoztam, hisz nemcsak korom – negyvenéves voltam –, hanem szenzációs kritikáim is – mint Bóni – inkább a táncos-komikus szerepre predesztináltak. Ekkor jutott eszembe kedvenc rendezőm, mesterem, Vámos László tanítása: „Boldogabb az a színész, akinek fehéritenie kell a haját, mint az, akinek a ráncait kell elsminkelnie.” Egyébként

Kálmán Imre: *Csárdáskirálynő*
(Kerekes Ferkó – Feri bácsi szerepében)

is, foglalkozásom énekes, táncos, színész. Elvállaltam. Siker lett, és azóta is játszom. E szereppel vendégszerepeltem Berlinben a Theater des Westensben, illetve a Volksoper tagjaként az Egyesült Államokban (New York, Washington, Chicago), az akkori Szovjetunióban (Moszkvában), majd Japánban (Tokió, Oszaka). Egy amerikai társulattal, angolul, Los Angelesben, a South Pacific Operában ugyancsak ezzel a szereppel léphettem fel. A Volksoperben is egymás után jöttek a szerepek: *Madame Pompadour* (Calicot), *Hello, Dolly!* (Cornelius); *Marica grófnő* (Zsupán, később Populescu); *Boccaccio* (Lotteringi); *A víg özvegy* (Zeta, illetve Njegus); *A mosoly országa* (Gust); *Im weißen Rössl* (Sigismund); *Egy éj Velencében* (Testaccio); *A cigánybáró* (Zsupán); *A chicagói nagyhercegnő* (Marquis Perolin); *Die Generalin* (König Clodomir), *Der Vogelhändler* (Süffle); *Don Pasquale* (Notaro), *Guys and Dolls* (Arvide); stb. és számos gálaest. Az idei szezon a harmincadik.

Emellett a Theater in der Josefstadt / Kammerspielében a *Mich hätten Sie sehen sollen*.

Mindeközben az Operettben játszottam tovább az aktuális repertoárban. A Mestert a *Pippin* c. musicalben, Strauss *Denevérjében* Eisensteint, Lehár *A víg özvegy* c. operettjében Danilót, Rodgers–Hammerstein *Carouseljében* Big Bigelow-t, Kálmán *Cirkuszhercegnőjében* Szergiusz Wladimírt, Braun–Steele *Ének az esőbenjében* Don Lockwoodot, Herman–Fierstein *Őrült nők ketrecében* pedig Georges-ot.

Vendégszerepeltem: Münchenben a Deutsches Theaterben és a Philharmonióban, Frankfurtban az Alte

Operben és a Jahrhunderthallében, Triesztben a Teatro Verdiben, illetve a zürichi Operaházban és a párizsi Opera Comique-ban, továbbá a kölni Philharmonióban és több német városban. Ausztráliában, az Egyesült Államokban, Kanadában, Oroszországban, Svédországban, Olaszországban, Görögországban stb.

Első rendezésem a kecskeméti Katona József Színházban Ábrahám Pál *Bál a Savoyban* c. operettje volt. További rendezéseim: *Csárdáskirálynő* (Mörbisch), *Maske in Blau* (Bad-Ischl), *Csárdáskirálynő*, *Marica grófnő*, *Maske in Blau*, *Viktoria und ihr Husar* (Baden), *Marica grófnő* (Fővárosi Operettszínház), Röck Marika és Bessenyei Ferenc közreműködésével. Ez utóbbiból televíziós film is készült, *Röck Marica grófnő* címmel.

1979–1980 között a Színház és Filmművészeti Főiskola, 1991-től 1993-ig a bécsi konzervatórium tanára, 1989-től a Fővárosi Operettszínház művészeti vezetője, majd 1990-től 1993-ig igazgatója voltam.

Kitüntetésem: 1972 Jászai Mari-díj, 1980 érdemes művész, 1987 kiváló művész, 1993 a Budapesti Operettszínház örökös tagja, 2006 Bécs: Ehrenkreuz für Wissenschaft und Kunst, 2011 Életmű-díj.

Akiknek nagyon sokat köszönhetek és akikre nagyon büszke vagyok, szeretek: sokoldalú feleségem, magister Gaby Bischof-Németh, aki színészi, zenészi és rendezői pályája mellett a filozófia magisztere (történész) és író, valamint fiam, dr. Németh Sándor, aki nagyszerű ügyvéd.

Németh Sándor

Péntek Imre

költő, szerkesztő (Lenti, 1942. február 27.)

50. Fehérvár, 1992. február vége... A Pelikán udvar valószínű egykori istállójának bolthajtásos helyiségében üldögélünk, borozgatunk, születésnapom alkalmából. (Az ember ifjúkorában nincs felkészülve az ilyen évfordulókon való viselkedésre.) Valószínű, Béla borát isszuk, akaratyiai barátunk olaszrizlingjét, amelyhez Sobor Tóni révén jutottunk hozzá. Ő már több évtizede akaratyiai lakos, sokkal több, mint nyaraló. Számos írásának, naplójegyzetének, festményének helyszíne gyönyörű kertje, szőlősorokkal, őszibarackfákkal, meghitt, ihletet adó, árnyas zugokkal. (2010 tavaszán, hosszú, súlyos betegség után távozott az örök kertbe, ahol már nem gyötirik a permetezés gondjai.) A fotó szerint – G. F. felvétele lehet – jelen volt Nagy Gáspár is. Gáspár

szeretett nálunk időzni, hiszen kicsit az ő bábáskodása révén jött létre a Közép-dunántúli Írócsoport, amelynek előbb Takács Imre, majd én lettem titkára.

A helyiségről még annyit, hogy több intézménynek helyet adott. Elsősorban volt Püski Könyvesbolt és Galéria, az írócsoport székhelye, valamint az Árgus szerkesztősége. Mindez részben feleségemnek köszönhető, a könyvesbolt és galéria vezetőjének, aki afféle művészkaszinót, találkozási pontot alakított ki a belvárosban. (Sokan, jó magam is visszasírjuk azokat az időket...) S természetesen (akkor még) velünk tartott Takács Imre, a csapat doyenje, megkérdőjelezhetetlen mester, költő és életművész. Szomorú időszaka ezután következett, amikor titokzatos betegsége következtében annyira legyengült, hogy be kellett mennie az idősek otthonába, ahol látogatásaink eseményével pezsdítettük föl a nyomott, szinte kórtermi hangulatot. (Sajnos, már ő sincs köztünk.) A kis baráti kör többi tagja – hál' Isten! – jó egészségnek örvend, Román Károly, Neményi László, László Zsolt, Bobory Zoltán, Balajthy Ferenc, Hell István (Arató Antal könyvtárigazgató és ex libris-szakértő később csatlakozott hozzánk) – természetesen csak a „törzstagokat” említem, hisz ennél tágabb volt a kör. Kálnay Adél és Pálinkás István például Dunaújvárosból szokott „átjönni”. Horváth Lajos Vajtáról tért be hozzánk. A Kilencek közül Győri Laci látogatott meg leggyakrabban. Arra már nem emlékszem, ezen a bizonyos születésnapon partin megjelent-e. De szép volt, kellemes, azért ez az ötvenes szám még elviselhető, az idő még nem a legfélelmetesebb orcáját mutatja, s a hófehér boltívek alatt akár sikeresnek is érezhettem ezt az időszakot. Miért is ne? Elindult az Árgus, az a sárga papíron nyomott, melyet B. P. – a megyei lap főszerkesztője és támogatónk – „talált” nekünk, olcsón, megjelent az Árgus Kiadó első könyve, Hell István *Élve fogó csapda* című verskötete, amire mindmáig büszke vagyok. (Hell Istvánnal azóta eltávolodtunk egymástól, de ez a kötet nemcsak szakmai, baráti együttléteink dokumentuma is.) Nem beszélve arról, hogy ebben olvasható

az a Dinnyés Jóska által megzenésített vers, amelyből mára modern népdal lett... Amit a többség, bizonyos alkoholmennyiség elfogyasztása után, úgy kezd (énekelni): „Elkártyáztam a gyenge szívem, / suhogasd le a szoknyád, hajnal...” Nos, a vers címe: *Hajnali ének (Jeszenyin Szergej Alekszandrovicsnak)*. Mind a szöveg, mind a dallam megragadó, nem csoda, hogy szájról szájra terjed... Zalaegerszegi barátaim Dinnyés-szerzeménynek tudták, megmutattam nekik a kötetet, valahogy megmaradt két példány. Bizony elképedtek! Bár igen jó helyet biztosított a város a helyi kulturális életnek, még jobbra nyílt kilátás: a Kosuth utca másik oldalán, a Pelikán udvarral szinte szemben volt a Vörösmarty Társaság egykori székháza. Ekkor már ígéretet kaptunk arra, az épületszárny egy részét visszakapja a társaság, s itt lesz a szerkesztőség, az írócsoport székhelye is. (Sajnos, idővel a Püski Könyvesbolt és Galéria megszűnt.) De akkor még virult, még érezhető volt a rendszerváltás eufóriája, tele optimizmussal néztünk az elkövetkező, újabb tíz év elé.

60. Sajnos, ez már olyan dátum, ami elől nehéz lett volna „kitérni”. Ezt már komoly szervezkedés előzte meg, a ceremónia lebonyolítására pedig a Szent István Művelődési Házban került sor 2002. február utolsó hétvégén. Vasy Géza köszöntője, a Román Károly tudós tanár úr szerkesztette kis kötet (verseimből válogatás) megjelenése, pesti, veszprémi barátok felbukkanása, amire hirtelen emlékszem. (Mint ünnepelt, képtelen voltam koncentrálni, de a sok koccintás sem tett jót a memóriámnak.) Nagyszabású volt az ünnepség, számomra hihetetlen közönség előtt zajlott az egész. (Azt is nehezen vettem tudomásul, mindez nekem van címezve, értem, miattam gyűlt itt össze ennyi ember.) S amire végképp nem gondoltam, egy év múlva – az egzisztenciális ellehetetlenülés árnyékában – költözünk Zalaegerszegre, ahol a Pannon Tükör szerkesztése vár rám...

65. A baráti figyelem ezer megnyilvánulása. A város és a megye köszöntése a Városi Hangversenyteremben. Az Énekmondó együttes megzenésített versei. A tékozló fiú – vagy „eltékozolt fiú” – hazatalált. Elégtétel és megnyugvás, a zaklatott évek után.

70. Zavaros (elő)érzetek. Két barátom nem érte meg a hetvenet... Kinek van (lenne) ilyenkor kedve a hetvenkedéshez? Próbálok azokra figyelni, akik még, hasonló korban, aktívak; azt szoktam mondani, amikor közérzetemről kérdeznék, hogy a munka a legjobb terápia az idő múlása ellen. Nagy tervek, szerény eredmények – ezt is gyakran idézgetem (magamtól) fiatal barátaimnak, munkatársaimnak. Talán ez a titok nyitja: fiatalok között (illúziók nélkül), fiatalosabbak marad(hat)unk.

Ja, igen! Az utókor. Nem érdekel!

Péter János

Bajzáné Szinyei Merse Anna

művészettörténész (Budapest, 1942. március 1.)

Köszönöm az életeszményeim és különféle megnyilvánulásaim iránti kitüntető érdeklődésüket. Ritka számomra az ilyesfajta megtiszteltetés: a sajtó és saját szakmám is – pályakezdemésem óta – többnyire a dédapámmal kapcsolatos információkat várta el tőlem. Ezért is szántam rá életemből másfél évtizedet Szinyei Merse Pál életének, munkásságának és az egyetemes művészettörténetben elfoglalt helyének teljességre törekvő, dokumentumokon alapuló kritikai feldolgozására és több műfajú bemutatására.

Családalapításommal, két kislányom gondos, sokoldalú nevelésével esett egybe ez az időszak, de én nem ijedtem meg a sokszoros leterheltségtől. Ha kellett, éjszaka fejeztem be az

egyes részfejezeteket: az egyre jobban kiteljesedő munka örömmel töltött el és további lendületet adott. Szerencsémre a Teremtő az értelmes tevékenységtől sosem idegenkedő szorgalommal, igényességgel, a dolgok pozitív oldalát kereső, optimista szemlélettel áldott meg. Ez az adottság általában átsegített a minduntalan jelentkező nehézségeken. Sokan irigykedtek azért, hogy ebbe a családba születtem, és én nem győztem bizonyítani, mennyire embert próbáló feladat úgy hordozni egy életen át a közismert ősök családnevét, hogy az utód lehetőleg egy percre se váljék méltatlanná a kéréstlenül kapott örökségéhez.

Ha a sok-sok akadály miatt nem is sikerült minden nagyszabású tervemet végigvinnem, a megvalósultakkal talán hozzájárulhattam valamelyest a művészet értő szeretetének terjesztéséhez. Meggyőződésem ugyanis, hogy a vesztébe rohanó emberiséget csakis a humánus gondolkodás és cselekvés – melyeknek a művészetek is aktív alkotóelemei – téríthetik jó irányba. A teremtett világ csodálatos harmóniája és szépsége olyan felfoghatatlanul magasrendű célszerűséggel párosul, amelyet már a legtöbb természettudós felismert. Ideje, hogy a némi belterjes, sőt meddő hadakozásokkal és utilitárius szemlélettel terhelt társadalomtudósok ma még csökönyösen ellenálló csoportjai is csatlakozzanak azokhoz a társaikhoz, akik egy humánusabb, erkölcsösebb és ezáltal boldogabb jövő megalapozását tűzték ki célul. Tudom, hogy ezt az idealistának és konzervatívnak nevezhető gondolkodást sokan avítnak és nevetségesnek tartják. De ugyan hová vezet az alapvető emberi (és erkölcsi, kulturális stb.) értékek folyamatos megkérdőjelezése? Az elmúlt évszázad és napjaink szomorú tapasztalatai világszerte egyre többeket döbbsentenek rá a változtatás szükségességére.

***

A háború után osztályidegenné nyilvánított családom megpróbáltatásai, nélkülözései és drága szüleim, idősebb testvéreim fennmaradásunkért folytatott hősiességük természetesen egész gyermekkoromat meghatározták.

Mégis, jól emlékszem, milyen boldoggá tudott tenni a nagyvárosban is itt-ott megleshető természeti szépségek és az épített környezet jól sikerült, harmonikus együtteseinek felfedezése.

Már elemistaként lebilincseltek a művészetek különféle ágai által nyújtott élvezetek. Imádtam olvasni, verseket hallgatni, balettozni, néptáncra járni, a legolcsóbb helyről is teljes színházi, filmszínházi élményekhez jutni, és főként zenét hallgatni, illetve azt aktívan művelni. Egy darabig azt hittem, hogy ez lesz a hivatásom. Közben beért az a rengeteg képzőművészeti impulzus is, amely kezdetektől körülvettem, így lettem művészettörténész és mellette italiánista. Tudtam, hogy a családban féltőn őrzött dokumentumok közreadása rám vár, de előbb egy teljesen eltérő műfajban, a modern szobrászatban akartam bizonyítani szakmai felkészültségemet. Abból doktoráltam, cikkek mellett megírtam egy magyar és egy olasz szobrász monográfiáját, a kandidátusi fokozatot azonban már a Szinyei-nagymonográfiával értem el.

Mivel kevesen foglalkoztak a hazai művészet európai beágyazottságával, teljesen ráálltam az 1860 és 1920 közötti magyar és nemzetközi művészet minél mélyebbre hatoló összehasonlító vizsgálatára. Ez teremtette meg az alapot ahhoz, hogy a kinti kollégák is elfogadják későbbi külföldi kiállításaim koncepcióját. A képválogatások közben és műelemzések megírása közben, az analógiák kiválasztásakor mindig tekintettel voltam a fogadó ország festészetéhez való esetleges kapcsolódási pontokra, párhuzamosságokra vagy éppen ellentétekre: ez vezetett végül oda, hogy a kinti közönség és szakemberek az 1990-es évek végére mind értőbben viszonyultak a magyar festészet eredményeihez. Mindezt a helyi nyelveken tartott, diavetítéses előadásaimmal is igyekeztem segíteni. Itthon viszont egyre jobban bosszantott az a lesajnáló hozzáállás, amellyel számos kolléga nemzeti művészetünk állítólagos elmaradottságát hirdette (a „merjünk kicsik lenni” mételye, sajnos, ma is életképes).

Az építész férjemmel tett, intenzív múzeumi kutatásaimat is magukban foglaló, három-négy évenkénti turistaújtjainkon, illetve műtárgykísérő kurírútjaimon – az egy Franciaországot, valamint jó néhány angliai példát kivéve – az általam kutatott korszak vonatkozásában alig találtam meggyőző bizonyítékot a sokat emlegetett fáziskéséshez. Legnagyobb mestereink tevékenysége számos ország művészeti színvonala fölé, vagy legalábbis azzal azonos rangra emelik a magyar festészet újító nemzedékének legjavát, de a XIX–XX. század fordulóján szenzációs mértékben kiteljesedett széles középmezőny alkotásai sem valának szégyent. Az időről időre jelentkező külhoni kiállításkeresek szintén ezt jelezték. Néhány esetben cserekiállítás kölcsönzésére is sikerült rávenni kinti vendéglátó partnereinket. Több ilyen, már a megvalósuláshoz közeli tervezetem azonban a hazai érdektelenség zátonyára futott. Sőt, kinti sikereinket itthon tendenciózusan elhallgatták. Pedig a mostani kortárs művészetünk is csak megfelelő alapozás mellett tud igazán stabilan és eredményesen megjelenni a nemzetközi szinten.

Közben természetesen munkahelyemen, a Budavári Palotában is nagy-szabású munkák folytak. A Nemzeti Galéria 1987-ben megnyitott XIX. századi állandó kiállításának egyik kurátoraként például nyugodtan állíthatom, hogy sikerült itthon is minden eddiginél teljesebb összképet tárunk a hazai és külföldi látogatók elé erről az identitásunk szempontjából olyannyira jelentős

századról. Csak remélhetem, hogy a fiatal kollégák által mostanában kezdett átrendezési munkálatok sem eredményeznek majd szűkebb áttekintési lehetőséget művészetünk gazdagságáról.

A fenti munkák mellett egyébként még további magyar és európai művészek életművébe is beleástam magam, műfaj történeti, színtani kutatásokat folytattam, de ezekből ritkábban születtek publikációk, olyan sok időt vett el a külföldi jelenlétünk szervezése, katalógusírása, rendezése. Pár éve nyugdíjba mentem, ám most is nehezen jutok tudományos terveim megvalósításához, a rengeteg kikutatott anyagom publikálásra rendezéséhez, kiegészítéséhez. Pedig még sok mindent szeretnék megírni, ha időt ad rá a Mindenható.

Fogyó erőm ellenére is igényem azonban az aktív, teljes élet megvalósítása, melyhez a mindig mellettem álló társammal és nagyszerű leányaimmal, illetve a régi barátokkal folytatott jóízű beszélgetések éppúgy hozzátartoznak, mint a remek négy unokám fejlődésének szemmel tartása, segítése, valamint újabb országok kultúrájának megismerése. Időnként előadásokat is vállalok, hiszen indulásomtól kezdve fontosnak tartottam nemcsak a tudományos eredmények közlését, hanem az igényes ismeretterjesztést is. Boldog voltam, ha tiszta, világos fogalmazással, az értékek tudatosításával segíthettem a művészetre fogékony nagyközönség ízlésnevelését. Úgy gondolom, hogy ez is egyfajta elkötelezettség, mellyel hű maradhatok őseim életesményéhez, a nemzet szolgálatához.

Szegedi Erika

színművész (Budapest, 1942. március 1.)

Férjével, Sára Sándorral

Táncosnő szerettem volna lenni. Ötéves koromban felléptem a *Latyi Matyi, a furfangos cukrászinas* című délutáni gyerekelőadásban az Operettszínházban. Latabár Kálmánnal keringőztem – óriási sikerem volt. Ez az első színházi élményem.

Életem egyik meghatározó és legszebb eseménye egy nyár volt.

10-11 éves lehettem, szüleim elküldtek egy Szentes környéki tanyára, távoli ismerősökhöz, két hónapra. Úgy bántak velem, ahogy az ugyancsak tízéves lányukkal. Hajnalban kelés, darab szalonna, kenyér, ki a tehénnel a legelőre – egyedül. Az állatok etetése, lovakkal, kacsákkal, birkákkal... ez nekem, városi lány lévén, aki a gangon nőtt fel, fantasztikus élmény volt.

Még most is érzem néha annak a nyárnak a hangulatát, ízeit, illatát, természetközelségét.

Ez a nyár hozott még valamit. Ott, egy spirituális pillanatban, hanyatt fekvve a fűben éreztem meg, hogy mit kell tennem az életben, hogyan kell élnem,

Jean Anouilh: *Colombe*
(Alexandra szerepében)

milyen pályát kell választanom. Mintha Istennel találkoztam volna.

Azóta is minden nyáron a Balaton-felvidéken, Köveskálon, csodálatos tájban, egy parasztházban töltjük a szabadságunkat.

Elsőre felvettek a főiskolára.

Nagyszerű négy év volt, utána Kecskemét, közben férjhez mentem. Kecskeméten egy év alatt több remek szerepet játszottam: *Makrancos Kata*, *Elveszett paradicsom*, *Salemi boszorkányok*, a *Maya* című operett. Várkonyi és Horvai lejöttek megnézni és felszerződtek a Vígszínházba.

Azóta is ott vagyok! Sok jó és sok rossz szerepet játszottam, fantasztikus partnerekkel.

Sokáig nem találtam magamra: a külsőm dekoratív volt, belül meg egy naiv kislány voltam. Gáti tanár úr, aki a beszédet tanította a főiskolán, egyszer felküldött a színpadra, és rám kiáltott, hogy húzzam ki magam. „Szegedi, vegye tudomásul, hogy maga nő!” Mire én: „Tanár úr, kérem, én már évek óta nem nőök.”

Barta Lajos *Szerelem* című darabjában Kapás Dezső először osztott rám a sok sematikus szép nő után egy karakteres vénlány szerepet, Nellyt. Sikerem volt! Márkus Laci eljött megnézni, és azt mondta: „Most már azt is elhiszem, ha szép nőt játszol.”

Azután jött a *Szindbád*, és vele Sándor. Elváltam, és Sára Sándor felesége lettem. Hogy mi vonzott hozzá? Az az őserő, ami belőle áradt, az a melegség, biztonság és emberség, amit sugárzott. Megszületett a kislányom, aki szintén azt a nehéz pályát választotta, amit Sándor: filmrendező.

Furcsa, hogy hetvenéves vagyok.

Szép kor, mert megéltem, bár szorongásokkal, félelmekkel teli, mert megy az idő, és a hozzám tartozók is velem öregszenek.

Ez fájdalmas, de most csak a szép emlékeim töredékét írtam le, hiszen a rosszakra minek emlékezni?

heperóthy

Bodza Klára

dalénekes, énektanár (Budapest, 1942. március 5.)

Történetem akár úgy is kezdődhetne, mint egy magyar népmese a szerencsés nyolcadikról.

Volt egyszer egy szegényember, akinek nyolc gyereke volt. Mint szerencsés legkisebb, már születéskor megtréfáltam Édesapámat, mert ő – mivel volt már három fia és négy lánya – fogadott a barátaival egy hordó sörben, hogy fiú leszek. Lány lettem!

Kemény, küzdéssel teli világba születtem. Akkor a szegénység rányomta bélyegét a sokgyerekes családokra, akik szinte az életben maradásért küszködtek. Mindig éhes, vézna kislány voltam. A szerencsém az volt, hogy a Teremtő jó paraszti génekkel áldott meg, hála a szüleim alföldi (Izsák, Kecskemét) származásának. Már kislánykoromban mások is észrevették kiváló zenei adottságaimat. Például a templomi kórusban

csengő szoprán hangommal kilógtam a sorból. Ennek az lett az eredménye, hogy már gyerekfejjel lehetőségem nyílt néhány esküvőn, pár forintért, Schubert *Ave Mariáját* énekelni. Büszkén mondom, ez volt az első keresetem!

A család legkisebb gyermekeként szinte játszva végeztem el az osztály éltanulójaként az alapokat. Már az első osztályban kívülről fújtam az ált. iskolai anyagot, ami otthon, testvéreim tanulása közben „rám ragadt”. Az égből kapott tehetség nemcsak énekben, de más zenei területen is kibújt belőlem. Amikor ezt szüleim észrevették, és „belenőttem” Édesapám háromnegyedes hegedűjébe, beírtak a zeneiskolába hegedű szakra. Sajnos gyerekfejjel nem választhattam a zenei pályát, főleg a szegénység miatt.

Szüleim úgy döntöttek, hogy a vendéglátói pályára küldenek, mely megment majd a további éhezéstől. Így szereztem meg a vendéglátóipari főiskolai diplomát. Később ezt a diplomát szegre akasztottam, mert a sors más utat szánt nekem, történetesen a titokban óhajtott zenei pályát. Sorsfordulómat a véletlen hozta.

1969-ben ugyanis megnyertem a televízió első népzenei vetélkedőjét, melynek eredményeként rengeteg felkérést kaptam mint énekes. Az életem 180 fokok szögben megfordult, s ekkor már csak erre koncentráltam. A magyar népdallal – népi együttesek szólistájaként – bejártam a világot Európától Amerikáig.

Több mint tízéves énekesi pályám során rádöbbentem, hogy mindazt a szépséget, tapasztalatot, melyet világjáró utamon szereztem, tanárként szeretném továbbadni egy fiatalabb generációnak. Így – miután Szegeden énektanári diplomát szereztem – 1982-től elkezdtem tanítani az óbudai Állami Zeneiskolában. Később a tanítást Budafokon, a Nádasy Kálmán Művészeti Iskolában folytattam (1987). További életutam a váci Pikéthy Tibor Zeneművészeti Szaközépfiskolába vezetett (2003). Végül a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népzene szakán lehetőségem nyílt tanári tapasztalataim kiteljesítésére (2009). Jelenleg is ott tanítok.

Pedagógiai munkám gazdagítása érdekében rendszeresen bejártam a Zenetudományi Intézetbe, ahol jeles népzene kutatókkal (dr. Olsvai Imre, dr. Paksa Katalin, dr. Domokos Mária, dr. Tari Lujza, dr. Lázár Katalin) ismerkedtem meg, kötöttem barátságot, és közben „töltekeztem”. A legbüszkébb arra a két sárközi gyűjtésű kottapéldányra vagyok, melyeket Olsvai Imre így dedikált nekem: „Bodza Klárának a legbátrabb szőlőőrző lányának.”

Ezeket a kottákat ma is féltve őrzöm. Az is lehet, hogy ez a biztatás ösztönzött arra, hogy megszülethessen a *Magyar népi énekiskola* ötkötetes – eredeti hangzó mellékletes – tankönyvsorozata. Az első kötet 1992-ben, az ötödik 2010-ben jelent meg (szerzőtársaim voltak dr. Paksa Katalin és Vakler Anna). A tankönyvsorozatot azzal a céllal szerkesztettük, hogy segítséget nyújtson gyermeknek, felnőttnek egyaránt a magyar népdalok hiteles megszólaltatásának elsajátításához.

A mai napig úgy érzem, hogy „a szerencse kegyeltje” vagyok, hiszen zenei pályám hozott össze későbbi férjemmel, Czidra László kiváló régizene-szakemberrel, így bepillantást nyerhettem a régi zene csodálatos világába is. Segítségével, a Camerata Hungarica régizenei együttes szólistájaként végigjárhattam Kelet- és Nyugat-Európa, Japán, Amerika legszebb kastélyait, várait, templomait, koncerttermeit. Úgy érzem, a két szakterület (népzene, régizene) nagyon jól megfér egymás mellett, így egész életemben azt tehettem, azt a munkát végezhettem, amit szerettem. Azt hiszem, ez volt számomra a sors legnagyobb ajándéka. A koncertezés és tanítás mellett a gyűjtés szele is megérintett. Gyűjtéseim során (Szatmár, Palócföld, Zoborvidék, Erdély) egy hihetetlenül gazdag, színes népzenei világ tárult elém. Jó érzés tölteni, hogy a hagyományörzésnek – a magyar paraszti kultúra fennmaradásának – én is részese lehettem.

Életutam, munkám során elért eredményeimet az állam kitüntetésekkel díjazta, melyek közül a legjobban az Eötvös József-életműdíjnak örültem, mert ez a díj – melyet csak 65 év felett adományoznak – egy élet munkájának elismerése.

Munkám során megjelent CD- és DVD-kiadványaim is tudatosan követik életutamat. A *Bodza Klára és a Tátika énekegyüttes* CD (1997) a fiatalságomat, a *Lélekvirágok* DVD (2009) pályámat és néhai férjemmel való közös munkámat, végül a *Füdd el, jó szél, füdd el!* c. balladás lemezem (2011) munkásságom legutóbbi fázisát jelzi.

Ma is tanítványok sokasága vesz körül, akikre büszke vagyok. Közülük néhányan együtt dolgozom az Akadémián (Vakler Anna, Sándor Ildikó), néhányan elismert, kiváló énekesse, tanárrá váltak (Majorosi Marianna, Navratil Andrea, Szalóki Ágnes, Papp Ágnes, Dobák Katalin), s nem utolsósorban népdalszerető édesanyákká váltak, akik hűen őrzik tovább a népdalokat, hogy a láng ne aludjon ki soha. S engem mostanában az tesz igazán boldoggá, ha egy-egy kiváló tanítványom feljut a csúcsra, és vele együtt örülhetek a sikereinek.

Bodza Klára

Dobray György

filmrendező (Budapest, 1942. március 8.)

Úgy két-három éves lehettem. Állok a kiságyban, szorosan ölelem magamhoz anyámat, akit a nyilasok el akarnak szakítani tőlem, aztán valamiért elengedik és elmennek. Lehet, hogy csak egy rossz álom volt, lehet, hogy valóság. Sohasem kérdeztem meg tőle, most meg már nem tudom. Így hát megmenekültünk – ha nem álom volt –, de azóta sem tudom igazán szeretni azokat, akik ezeket az eseményeket visszasírják, karszalagosdit, egyenruhásdit játszanak.

De minden jó, ha a vége jó – mint a hollywoodi filmekben –, és a Szent István körúti óvoda ötödik emeleti erkélyéről nagy ívben pisilhettem le az alattam rohángáló embereket. Aztán jött a Sziget utcai általános, Mérőnével, az ofővel, aki irodalmat is tanított, és minden hétfőn valaki kiállt a katedrára, és elszavalt egy Adyt vagy egy József Attilát. Vagy egy Vörösmarty. „Húzd, ki tudja meddig húzhatod, mikorrr lesz a nyűtt vonobul botttt” – szavalta, így, legalább három r-rel és négy t-vel Kálmán, mi meg röhögünk... Pedig jó volt.

Aztán anyámék beírtak a bencésekhez Győrbe. Hogy tanuljak valami jó modort meg fegyelmet, mert még

a régmúltban, az első elemiben, elbuktattak magaviseletből. Itt volt az ideje ezt helyrefofozni. Mire gondoltam a vonaton, mikor leutaztam az iskolába? – ez volt az első bemutatkozó fogalmazásom témája, és ezzel arattam első irodalmi sikeremet, mely egy ideig feledtetni tudta a többi tantárgyban való hiányosságaimat. Minden létező és nem létező bűnömet rendszeresen meggyóntam, a penitenciákat leróttam, olykor megittam a misebort...

Aztán kitört a forradalom. Felkérkedtem egy teherautóra és hazajöttem Pestre. Végigmentünk a városon, kilőtt tankok, elszenesedett emberek. Borzasztó volt. Az egészből nem fogtam fel semmit.

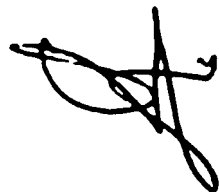
A Bolyaiban érettségiztem, és fogalmam sem volt, hogy mi leszek. Egyvalamiben biztos voltam: semmi kötöttség. Amíg ezen töprengtem, protekcióval felvettek a Vörösmarty cukrászdába segédmunkásnak. Amire emlékszem: gyönyörű lányok és libamájás szendvicsek. Aztán fotóstanonc lettem az MTI-nél, de egy szerencsétlen kép- és szövegcsérem következményeként kirúgtak. Talán itt kezdtem vonzódni a képi világ iránt, mert jelentkeztem a Filmgyárba világosítónak. Akkor ez egy nagyon elit munka volt, ide is csak csak protekcióval lehetett bejutni. Felvettek. Karomnyi kábelek vonszolása a sárban, ötvenkilós jupiterlámpák cipelése. Egyszer a hidra (a műtermi lámpák innen égtek a szereplőkre) voltam beosztva, mikor egy feltűnően csinos színésznő jelenete következett. Nem bírtam ki, lesziszegtem neki. Hát tetszett. Törőcsik Mari volt. Innen is

kirúgtak. De már egyenes út vezetett a Színművészeti Főiskolára, az operatőr szakra. Ami igazán megmaradt bennem ebből a négy évből, az Szőlősiné képzőművészeti órái. Meg volt még orosz, tudományos szocializmus, munkásmozgalom-történet is. Izgalmas dolgok. Meg Makk tanár úr ritka órái. Meg persze Illés Gyuri bácsi. Hárá gondolok (sajnos nemrég meghalt), valami puha melegséget érzek. Úgy hívott: „Gyuri úr”. Már annyi jót leírtak róla, nincs értelme fokozni. Hagyott minket szabadon. Élfény, főfény, oldalfény, derítés. És egy szabály van: hogy nincs szabály. Mert a szabályok egyre jobban behálózzák az életünket, gúzsba kötnek, megfojtanak. Ha valamit el akarsz érni, felejtsd el őket.

Nem szerettem, ha megmondják nekem, mit és hogyan csináljak. Én máshogy gondoltam. Így lettem rendező. (Remélem.) Dokumentumfilmeket és rengeteg tévéműsort készítettem. Itt találkoztam először élő és már nem élő legendákkal, azokban az irodalmi műsorokban, amelyek pont akkor és csak akkor készültek. Mázli. „Rendezhettem” Babitsot, Kosztolányit, Karinthyt, Kassákot, Móriczot, Fenyőt, Osvátot stb., szóval szinte az egész Nyugatot, akikről az iskolában nem nagyon tanítottak. És élőben: forgathattam Illyéssel, Zelkkel, Weöressel, Vassal, Karinthy Cinivel (vele teniszeztem is – írni jobban tudott). Halálra röhögtük magunkat Gyurkovicssal, mikor egy tévéjáték-soroza-

tot írtunk. (Ő írta, én meg ő röhögtünk.) Latinovitsot megénekeltettem egy Kosztolányi-műsorban. „Hatalmas éjj, te jó, te nagy, ami akartam lenni egykor, az most te vagy...” Mentem mellette az Endródi Sándor utcában, meleg nyári nap volt, lassan, és – miközben önző módon igyekeztem meggyőzni, hogy minél több verset mondjon a műsorban – vetkőzni kezdett, az út szélén építkező munkások csak bámultak, én meg szedegettem fel az eldobott inget, nadrágot. Akkoriban már nem volt jól...

Aztán jöttek a játékfilmek. Egész más világ. Beleőrülsz, míg eljutsz az első forgatási naphoz, de minden nap álmvilág, aztán rájössz, hogy mindent másképp kellett volna, de aztán kiderül, hogy talán mégse, és ott vannak a színészek, ezek a csodálatos lények, akik nélkül mozdulni sem tudnál, akikkel örök barátok leszel, de lehet, hogy a munka után évekig nem is találkoztok, hogy aztán, egy új alkalom, és mintha semmi sem történt volna, meggy minden előről. És a jó az egészben: sosem leszel nyugdíjas, ezt nem lehet abbahagyni. (Közben persze család is van, két feleség, két gyerek, két unoka, mind szeretem.) És van egy szabály: nincs szabály. Talán meg sem halunk...

L. Kecskés András

lantművész (Budapest, 1942. március 12.)

1956, Pannonhalma. A kollégiumban két fitestvér. Apjuk a mátraaljai Pásztón, anyjuk Budán, nővérük Debrecenben. Karácsonyi készülődés. Végre megy egy vonat. Mindenki haza! A füstöt sem a Délibe, sem a Nyugatiba nem engedték be. Kelenföldről döcög-tünk egy mocskos, ablakhíjas, fázós villamoson a Margit híd irányába. A városi latyakban szétlőtt tankok, feketére égett, töpörödött holttestek, nagy lukas házak, szakadt vezetékek. Rombolás.

Majd a békésebb budai tájak mutatták magukat: Óbuda, Aquincum. Vonatunk zöld színűre váltott. Kalauzunk nem volt. Még az ütközők is foglaltak voltak. Hosszú zötykölődés után végre megérkeztünk – Csillaghegy, Árpádfürdő –, nyöszörögték a vén vicinális fékpofái. Az egész napos utazás nyúge rögvést elillant; anya megölelt. Aggódva simogatta gyermeki buksinkat. „Hogy utaztatok? Nem esett bajotok?” – kérdezte, s közben öröm bujkált reszkető hangjában.

Tekintetünk azonnal az üres zongorabetőre meredt. Fa nélkül nincs karácsony. Laci bátyámmal tudtuk, hogy a környéken csak egy helyen található, de ott az oroszok vertek tanyát. Fegyverekkel jól védhető tábor rendeztek be a Csillaghegy lejtőin: lokátorral, nehéz gépjárművekkel, tankokkal. E területről – a régi erődállítások receptje szerint – ellenőrizték az egész Duna-partot a Római-fürdőtől Békásmegyerig. Hadi vonalaik alatt fiatal lucfenyők sorjázta. Túlevelükre ráült a fehérség. Nyílt terep: mező és havas szántás. Fű, fa, bokor sehol. Bátyámmal félve-fürkészsze kerestük egymás tekintetét. Vajon a másik fejében mi jár? Odakünn lomhán szálltak a fehér pamacsok. Szép karácsonyunk lesz. Még az este áramszünet. Statárium. Lőni mindenre, ami mozog! „Pár napja két szovjet kiskatona robbant fel »békés« lőszerszállítás közben, s ezt most a »forradalmárok« nyakába varrták” – világosított fel anya. A téli esthajnal korai szürkülete növelte elszántságunkat. A jótékony alkony szinte kínálta: rajta, most! S lódultunk. A kerítések mellett osontunk, mackóban, vihar-kabátban és nyítt kucsmában egészen a Szépkilátó utcáig, az egykori önfelelt hócsaták és szerelmes szánkózásaink színhelyéig. Hirtelen mintha még a hold s a csillagok is elrejtöztek volna félelmükben. Szívünk majd kiugrott a helyéből. Kalapált rendesen. Még saját szusszanásunk is zavart a sötét csendben. Anyánk minderről nem tudott. Elkezdődött.

A hazai pálya kedvezett; a kutyák megismertek, egy vakkanás nem esett. Örültek voltunk. A „csak azért is” elszántsága lett rajtunk úrrá. Csak a fára gondoltunk. Csigákká lettünk. Kúsztunk. Más választásunk nem volt. Egyórányi út oda – rövid fűrészszenz –, egy vissza. Édes terhünk árulkodó csíkot húzott a szűzi havon. Egy vattafehér mező terült el még előttünk. A tisztviselőtelep szélső házai szinte kínálták védő falaikat, mikor rakéta dörrent. Beleremegtünk.

Hosszú fényár fürdetett. Észrevettek! Bátyám a fával utánam nyomakodott. Földdé váltunk. Zúzmarás röögöt ízleltem. Csak most jött ránk a halál félelme. A mozdulatlanság csontig hatoló hideg hálót dobott reánk, s a percnyi végtelenben nem bírtuk tovább; hajlott bukdácsolással tettük meg az utolsó métereket egy oltalmat adó korhadt fakерítésig. Sikerült! Mosolygós zihálással estünk be ajtónkon. Pelyhes arcunkra a decemberi szél festett pírt, a jól végzett

férfimunka örömét. Anyánk halottsápadt, büszke arcát máig nem felejttem.

A fáról egész este nem esett szó. Mind a mai napig hármunk titka maradt. Kevéssel éjjél előtt készültünk el a több éve használatos sztaniolok s a beljük csavart házi szaloncukrok művészi párosításával: sodortuk, göngyölgettük, cernáztuk; villany hűján mindezt az öreg salgótarjáni vaskályha izzásánál. Karácsonyfánk betेरítette majdnem az egész zongorát, gyantás illatával egész egy szobánk. Ültünk a templomi csöndben s ébren – álmodva, némán – beszélgettünk. A maradék gyertyák sercegő lobbanásaival és pöttöm kisöcsém édesded gögicselésével észrevétlen átkarolt a szenteste. Kimondhatatlan hálával eltelve szinte egyszerre tört ki mindnyájunkból, s zengett:

„Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok, pásztorok...”

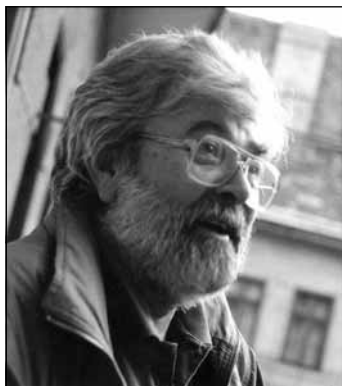
L. Kenkés András

Polgár Csaba György

textil- és képzőművész (Budapest, 1942. március 19.)

...a XX. század folyamán – a modern kori történelem egyik legemlékezetesebb évtizede a bizonyos hatvanas évek. Ezekben az években voltam fiatal.

Polgári, értelmiségi családban születtem, nővéremmel együtt ebben a szellemi miliőben éltünk a háború előtt és a háború után mint gyerekek, és sok-sok nehézség, nélkülözések közepette

mint fiatalok és felnőttek. Apám építéssz mérnök volt, 1955-ben, rendkívül korán, 45 évesen meghalt.

Édesanyánk tisztviselőként nagy megpróbáltatások között nagy odafigyeléssel és szeretettel nevelt bennünket.

Apai nagybátyám mint repülőtiszt a második világháborúban vadászpilótaként, fiatal főhadnagyként harcolt, és

1944-ben hősi halált halt. Sajnos nem ismerhettem. Első hosszúnadrágomat tiszti egyenruhájának nadrágjából alakította, szabta rám apám öreg szabója.

Mindig ő testesítette meg számomra a „hazaszeretetet” a mai napig.

Elsős gimnazistaként egy életre szólóan és meghatározóan megérintett az 1956-os forradalom. Fialat fiúként, gyerekként éltem át az október 23. és november 4-e közötti időszakot, az utána következőket, a felszabadult örömeket és boldog együvé tartozást, a szomorú letargiát, megélve a társadalom máig tartó amnéziáját.

(Tizenöt éves koromra felnőttem – megtanultam különbözőségeket tenni és különbséget tenni, megtanultam hallgatni is...)

Nagyszüleim, dédszüleim, ükszüleim között lengyel, szerb, német és erdélyi – székely – magyarok voltak, származásukkal mindig a nyitottságot és a magyarság befogadókészségét bizonyították számomra.

Apám volt első inspirálóm (aki képzőművészként is erős volt) és mesterem, akivel kiállításokra jártam, aki felkeltette kíváncsiságomat a rajzolás, a festészet, a művészetek iránt.

Több nyelvet beszélő, kitűnő hegedűs volt, anyám ragyogóan zongorázott. Időnként kamaramuzsikáltak – és rendszeres „bridzselés” folyt barátaikkal otthonukban.

Úgy emlékszem, mindig rajzoltam. Apám halála után nagyon vágytam a „Kisképzőbe”, de anyám „szigora” a „mérnökséget” preferálta.

Tanultam (sokat sportoltam – kezdő öttusázóként...), és második gimnazistaként különböző rajzszakörökbe jártam. Korai mestereim közül Kósa Ferenc, az Erdélyből elszármazott kiváló festőművész volt a legfelejthetlenebb.

Érettségi után „rendesen” megmártózva a munka világában készültem a „főiskolai tanulmányokra”. A hatvanas évek elején – ez ma már eléggé közismert – a Váci utcai Muskáti presszóba sokan jártak, akik művészi pályára készültek. Én is sok baráttra találtam ott. Szinte egyfajta szellemi műhely alakult ki: minden érdekelt bennünket, teljesen nyitottak voltunk a művészetekre és a világ dolgaira.

Az 1961–1962 különösen varázslatos években jelentősek voltak Petri Galla lakásgalériájának programjai és a későbbiekben a Fialat Művészek Klubja.

A művészetben próbáltuk a szabadságot megtalálni, megélni – létrehozni.

Ekkor alakult ki, hogy mivel is akarok foglalkozni, mi is az életcélom, a festő-díszlettervező céltudatosság a textilművészet irányába fordult.

1962-től elkezdtem főiskolai tanulmányaimat. Az elkövetkező években a Magyar Iparművészeti Főiskola egyre nyitottabb szemléletével a Bauhaus szellemiségét is felmutató jelentős intézménnyé vált dr. Pogány Frigyes rektorsága alatt.

1967-ben diplomáztam a textil tanszéken. Mestereim voltak: Kürthy-Hauer Irén, Molnár Béla, Rákossy Zoltán, Gerzson Pál, Eigel István, Ernyei Sándor.

Mint textilművész-képzőművész-designer a főiskola elvégzése óta folyamatosan alkotói munkát végzek.

1970 óta a Magyar Iparművészeti Főiskola textil tanszékén mint tanársegéd, majd adjunktus, docensként-szakirányvezetőként dolgoztam.

1993-tól egyetemi tanárként a tanszék vezetője lettem és voltam 2003-ig.

2004-től a Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ egyetemi tanára vagyok.

Létrehozója-programadója voltam a NYME-SEK Művészeti Intézet kézműves szak megalapításának.

1970–2011 között 41 évet dolgoztam, tanítottam az egyetemi művészeti felsőoktatásban.

A több mint 41 év alatt művészet-oktatói munkásságom során több mint 150 nevesített növendékem diplomázott.

A MOME – textil tanszék most ünnepelte a 100 éves alapítását.

1995-ben Ferenczy-díjat kaptam.

Önálló művészeti alkotótevékenységem központi témája a minta – ennek összefüggéseiben a „határkérdésekkel”, a „határérzetekkel” foglalkoztam a textilművészet és a képzőművészet (festészet) vonatkozásaiban, megkérdőjelezve az iparművészet és a képzőművészet tradicionális határait.

Laufer-festészeti programom, fény-nyomat „szabadvásznas-textilfotogram” alkotásaim szintén a mintával foglalkoznak, de azon túlmutatóan is.

A modern művészetben Moholy Nagy László, Kepes György, Jakob Mattner, Ugo Dossi, Brigitte Kowanzen fénynyom, fotogram munkáit, törekvéseit példaértékűnek tartom autonóm kísérletező művészeti programomban.

1972-ben készítettem első ilyen jellegű textilkompozícióm, amelyet ablakon kifakult nagyméretű függöny inspirált. A jelenséget gazdagítandóan, majd leegyszerűsítve a közlendőket fényjel-mintaelemként a téglát és egyéb ready-made-eket használtam.

De leginkább a téglá volt (és még minidig érdekel), melynek esztétikai karriert biztosítottam a kísérletezések során.

A Laufer-programom a festészet és a motívum nagy léptékű „szabad vásznas” problémaköréhez tartozik.

Az új textilesség legaktuálisabb kérdéseinek egyike a motívum problematikája megmártózva az eklektikus posztmodern festőiségben.

„Szabad vásznas” programom igazi aktualitást hordoz: a felületképzést, ornamentikaalakítást festészeti kérdésként felvetve a textilesség képalakító sajátosságait vizsgálja. (Egészen más felvetésből működik Robert Zakanitch mintafestészete vagy Viallat mintázott vásznai.)

1986-ban kitalálója-inspirátora-animátora voltam e festészeti kérdés-sorozatnak.

Ezzel a sikeres művészeti akcióval a textilművészet jelenségei új vizuális tartalmainak felderítését kezdeményeztem a magyar textilművészetben (Múcsarnok, Pécsi Galéria csoportos kiállítások Laufer címmel).

Designeri tevékenységem szintén a mintával, e varázslatos médiummal foglalkozik.

Kitalálója, inspirátora, animátora voltam Attalai Gáborral együtt az I-II. nemzetközi mintatriennáléknak a Múcsarnokban, valamint a II. nemzetközi mintatriennáléknak az Ernst Múzeumban (1988, 1991).

Kezdeményeztem a Minta Alapítvány létrehozását, és 2000-ben újra-alapítottam.

Mint „művészeti műhely”, volt tanítványaimmal folyamatos kísérletező alkotótevékenység jellemzi az alapítvány kiállítási programját.

Több mint 41 éves művészetoktatási tevékenységem – egyetemi tanári munkám – során nemzetközileg is jelentős oktatási programokat vezettem be. Szakmaspecifikus kutatási területemen 1991-től létrehoztam a „Minta-színház” programját. Meghi-

vott előadóként külföldi egyetemeken: a Sörangen Főiskolán (Svédország) 1995-ben egy hétig, a Söranentu Főiskolán (Svédország) 1996-ben három hétig tartott a mintarétegek kurzus.

Nassjö Cultur Center (1997) IV. sz. Mintarétegek. 2001. november, Helsinki – EWTEEK mintaterv/workshop (2002–2003, Athén) – THEI Egyetem Mintaszínház-kurzus, 2002, minta oktatási módszer – előadás, workshop.

Quasi – kékfestő (a hagyományok újraértelmezése) textiles programot tanszékvezető egyetemi tanárként hoztam létre és vezettem be 2002-ben a nyomott anyag tervező szakirány oktatási stúdiumaként.

A stúdium kilenc esztendeje működik a MOME-n, valamint 2011-ben

bevezettem a NYME-SEK kézműves szakán workshop keretében. A Minta Alapítvány tagjai szintén résztvevői a programnak – sikeres kiállításokkal.

A MOME hallgatóinak munkáiból és a Minta Alapítvány művészeinek kékfestő textiljeiből 2009 szeptemberre és 2010 februárja között Japánban rendezett kiállítássorozat (Tokió, Ogamacsi, Tokusima) nagy sikert aratott.

Hálát adok a Jóistennek, hogy megőriztem alkotói erőmet, nyitottságot, empátiámat az emberek és a világ iránt.

...múltunk a jelenünk – a jelenünk a múltunk...

Felgákos István György

Miklóssy Endre

építészmérnök, urbanista (Bercel, 1942. március 22.)

Hegedűs János felvétele

Evangélikus lelkészcsaládban születtem, gyerekkoromat Mezőberényben éltem, gimnáziumba Békésen és Szolnokon jártam, némi nehézségekkel, amelyek azután is folytatódtak. Végezetül mégiscsak sikerült gépészmérnöki és építészmérnöki diplomát szereznem, és úgynevezett munkáséimeim tervezőként-urbanistaként jórészt a VÁTI-ban töltöttem, majd jutott belőlem az államigazgatásnak és az egyetemi oktatásnak is, és nagyszámú szakmai publikációm, két szakkönyvem is megjelent.

Irodalmi tevékenységemet az esszéírás fogalmával lehetne meghatározni. Ez ideig négy kötetem jelent meg: *Küszöbök* (Typotex, 1995), *Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél* (Széphalom Könyvműhely, 2001), *Hamvas Béla* (Új Mandátum, 2002), *A másik ember keresése* (Széphalom Könyvműhely, 2009).

'56-ot követő szellemi tevékenységem hosszú, nagyon hosszú ideig nem volt más, mint fogcsikorgatás. Elveszítettem a közös nyelvet. És ahogyan a biblia mondja: „Mint aki leveti a ruháját hideg időben, vagy mint aki ecetet kever lúggal, olyan az, aki rosszkedvű ember előtt dalol.”

Idegen volt számomra a „magányos cowboy“-mentalitás. Nem félelemből, ami mindig is eléggé hiányzott belőlem, hanem mert üresnek éreztem azt az önállítást, malgré tout, aminek egyéb tartalma nincs is. „Nem az én szabadságom az igazi” – ez a mondat nem kamu – hanem Camus. De Karácsony Sándor is felhívta a figyelmet erre, ami nem más, mint a magyar társas lélek egyik sajátosságának az összefoglalása.

Az „extra Hungariam non est vita” önelégült ősi mondatával, amely most a „legvidámabb barakk” Trabant és kőbányai sör szintjére zsugorodott, éppoly kevésbé tudtam mit kezdeni, mint alternatívájával, az avantgárd kispolgárpukasztásával. Ahogyan Fülep Lajos tette fel a kérdést: „Szabad-e a népet demoralizálni, azután a demoralizálás következményeit tőle számon kérni, fölülte bíraskodni?” Kedves mindenkori kritikusi a magyar népnek!

Az ellenállás, vagyis a nem behódolás szelleme természetesen kívülállóként is rokonszenvesse tette számomra a folyamatosan a tűrészhatáron mozgó avantgárdot és antimarxista oppozíciót is. Még az is látszott, hogy ezek nem provinciális jelenségek, benne vannak a kor főáramában – disszidenseink épp ezért olykor szép karriert is futhattak be Nyugaton. Csakhogy a mi nyelvünkben, ami Nietzsche szerint az észjárást is meghatározza, a „tagadás tagadása” nem állítás, mint az indoeurópaiaknál, hanem megerősített tagadás. Cenzúránk ekképpen determinálta még az ellenzékét is, ami azután így vált jövőtlenné, foszlott szét ellenfelével együtt és hagyta hátra az űrt maga után. Építkezni semmiből – nem lehet.

Így azután 1990 előtt tulajdonképpen nem jelent meg írásom, kivéve néhány kisebb stencilezett elmélkedést az avantgárd peremén. Igaz, alig is volt mi megjelenjen. Megszólítás nélkül ez énnálam nem megy, mert az önkifejezés igénye meglehetősen csekély bennem. Viszont azért olvastam, nézelődtem és tőprengtem közben.

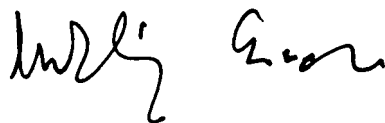
A szabadságfogalmam 1956-ban kristályosodott ki, ennek megfelelően vélekedem hát az 1990 körüli sajnálatos eseményekről. Aki ismeri '56-ot, az ennyiből is megért, aki meg nem, annak a számára túl hosszú volna itt részleteznem a dolgot. Elég annyi: a véleményem kedvezőtlen. Mégis, ha az ajtó nem is, de legalább az ablak valamelyest kinyílt, és a túl hosszú időn át áporodott levegő némileg kiszellőzött. Engem pedig kezdtek megszólítani – és hát felelet csak akkor van, hogyha van kérdés.

Kérdés meg akkor van, amikor van probléma is. A fő probléma a következő lett. Amiképpen a kapitalizmus kötelező szidalmazása átment a szintoly kötelező magasztalásába (közös a két, látszólag ellentétes nézőpontban az, hogy gondolkodni egyikben sem szabad), akképpen változott csaknem magától az ellenkezőjére az elégedettségünk ősi mondata is, amely most így hangzik: „Intra Hungariam non est vita.” Azt hiszem, egyedülálló Európában az, hogy egy ország választott vezetői maguk buzdítsák a népüket a távozásra – ám ez eléggé találkozik e nép tekintélyes részének a spontán szándékával. Amiben részes lehet annak, hogy meglehetősen a magunkévá tettük a gyakran énekelt leckét: „A múltat végképp eltörölni.”

Lehet persze erre hajlamunk, már Arany János is fájlalta hajdani hősepi-kánk eltűnését, de így veszett el szinte nyom nélkül a hatalmas középkori kultúránk is. Vagy el sem veszett mindez, ha jól meggondoljuk – csupán lesüllyedt a

népi kultúrába és a nyelvbe, amint azt az etnográfusok tanítják, folklorizálódott, sőt időnként példátlan újjászületés bázisa is lehetett, amint azt népdalkincsünk oly rétegei mutatják, mint a „Rákóczi-stílus” a XVII. vagy az „új stílus” a XIX. században. A XX. század elején pedig páratlan szellemi újjászületés indult el abból, hogy a magaskultúránk is felismerte ezt a hagyatékot, és archaikus vonásait ötvözni kívánta az európai magaskultúra eredményeivel. Ez a kulturális lényege annak a sokat emlegetett „Ázsia–Európa” dichotómiának, aminek a feloldását Karácsony Sándor abban látta, hogy a magunk ázsiai tartalmára európai formában van szükségünk, és ami jelentékeny szellemi ösztönzés lehetett volna a hanyatló nyugati kultúra számára is. A mi gondolkodóink a rendkívül eredeti problémalátásukkal tűnnek ki, de ezt mindaddig csupán az atomfizikusainknál vették észre. Itt alapjában véve a XX. század katasztrófatörténete lépett közbe, amely nemcsak miránk, magyarokra sújtott le, és amely napjainkra szemlátó-mást gyorsuló ütemben sodorja a Nyugatot a nihilbe és a pusztulásba.

Mindazonáltal ez a magyar kísérlet létezett. A kommunizmus ugyan nagyjából felszámolta, de a tanúbizonyságai megmaradtak. Ami ebből énram vonatkozik, az az, hogy akik engem tanítottak, azok taníthatnak rajtam keresztül másokat is.

Kunkovác László

fotóművész, néprajzkutató (Endrőd, 1942. március 25.)

Vizeink mentén, a hidaknál szép számmal állnak Nepomuki Szent Jánost ábrázoló szobrok, olyan helyeken is, ahol már egyedül ez a szakrális köemlék utal arra, hogy itt valaha folyóvíz vagy várak volt. Rendületlenül őrzik ezeket a helyeket, hiszen ő a „vízenjárók” védőszentje.

Hozzá fohászzkodott a halászközök, vízimolnárok, hajósok, tutajosok hajdan népes tábora. Jócskán megfogyatkoztak. Már csak a halász járja a vizeinket hajnalonként, szinte rejtőzködve a zajos világ elől. Minek is a hangos beszéd azzal a társsal, aki

ezer nyelven társalog a hozzáértővel? Félrehúzódóak a halászközök, mint akik nem akarnak részt venni a nagy tolongásban.

Szüülővidékem folyóját „Körözs”-nek mondjuk, a Sinka-versekben is így szól – élő nyelvtörténet. Ez a táj nem képzelhető el a halász nélkül. Vagy ha mégis, az nekem rémálom. Mint gyerkőcök

minden szabad időnként a „Körözs alatt” töltöttük. A kapuból utánam szólt édesanyám: „Aztán ne maradj későre, mert elvisz a topelec!” Vele ijesztgettek. A topelec népi hitvilágunk helyi szüleménye, valami kevert

lény, az óriás harcsa és a vízben élő rossz ember egyszerre. „Beránt, ha estig ott maradsz!” – így szólt szüleink intelme.

Csatangolásaink közben a halász munkáját is meglestük. Tudtuk, hol őrzi szerszámaikat, hová kötötte a bárkáját, amelyből ki nem szedték volna a halakat a világért se – ha volt rajta lakat, ha nem. „Ebből él, ne bántsuk!” Ez volt a közmegegyezés akkoriban. A halász alakja kitéphetetlenül belegyökeredzik ebbe a világba. Vagy mégsem?

Más országokban járva voltak fejbe kólintó élményeim. Északi szomszédunknál, az odaíti Komáromban, ahol néprajzi olvasmányaim szerint patinás halászcsaládok éltek, a mai utódok iránt érdeklődtem. Kiderült, előbb a fogalmakat kell pontosítani, ott ugyanis a hivatásos halászt nem értik, mert a foglalkozás megszűnt, emléke elhalványodott. Hol a horgászt, hol a rabsícot, az orvhalászt értették alatta.

A térségünket belengő eszme-rendszer nem tudta besorakoztatni azt, aki nem a felülről vezényelt tanfolyamokon tanult, ellenben jól megvolt az ükapjától örökölt tudással. Soha nem tudták az irodából, hol van éppen, ellenőrizni meg végképp nem lehetett. Legjobb az ilyen mesterséget megtiltani! Még szerencse, hogy a hazai halászati szövetkezeti rendszert nem ilyen fafejűen szabályozták. Csak a valóban brigádmunkát követelő nagy húzóhálókat vették köztulajdonba. A közös munkák elvégeztével ki-ki úgy halászott a saját szerszámaival, mint egykoron. Európa kellős közepén maradt egy térség, ahol tovább élhetett a halfogó eszközök és módszerek sokfélesége. Nem került a „végképp eltörölni” sorsára.

Nem így, ha kelet felé utazunk. A Volgán túl, de még az Urálon innen

élnek a finnugor udmurtok. Amikor fővárosukban, Izsevszkben érdeklődtem, szinte megrökönyödtek a kérdésen, mert a halfogás ilyen formában rég tilos. Nem vitatkoztam, de a távoli falvakban újra faggatózni kezdtem. Már jött is egy halász. Legyintett a városi hatalmasok reguláira. Teszi, ami ésszerű: miért ne halászna? Mindent megmutatott, sokat fényképeztem. Az udmurtoknál sikerült megörökítenem a bokorháló használatát, amelyről a szakirodalom azt tartja, hogy magyar földön már rég nem használják. (Íme, a kései utódok is kutathatják még a témát Herman Ottó gyűjtései után másfél évszázaddal!)

A rég polgárosult – ha ebben mérjük, előttünk járó – Nyugaton azért se keressük a halászat őseredeti formáját, mert a télen-nyáron fedél nélküli életet ott már senki sem vállalja. Úgy gondolták, a folyók és tavak legyenek a horgászokéi, a halhúst úgyis a tengerek meg a tógazdaságok adják. Újabban onnan szabályoznak minket, kötődéseinket nem érzékelik.

Egyszerűsítették az ábrát utóbb Horvátországban is. Ott egyesül a Dráva a Dunával. A vadvizekkel teliszabdalt, kiterjedt Dráva-zug még a mi Gemencünkön is túltesz – és persze természetvédelmi terület. A közepén, egy nagyobb szárazulaton találjuk az ősi magyar halászfalut, Kopácsot, ahol negyven-ötven éve még félszáz halászfamilia megélt a vizekből. Sajnos, ez itt már a múlté. Úgy gondolta a hatóság, hogy a nemzeti parkból ki kell tiltani a halászsokat. Tévedtek, megcsonkították ezáltal. Még egy varsakaró sem árulkodik az ember belesimuló jelenlétéről, pedig ez a természettel való harmóniánknak iskolapéldája lehetne, miközben csak úgy záporoznak ránk a híradások a világméretű környezetkárosításokról.

Többször voltam Kopácson az őszi halászbúcsún. Mind itt vannak a vízi emberek. Se vége, se hossza a régi történeteknek, de a halat bizony a tógazdaságból hozatják az ünnepi asztalhoz. Nem lehet átlépni a törvény szigorát. Szinte szenvednek ettől. Már is hallom a pénzelvűeket, hogy más ágazatokkal könnyebben meg lehet termelni a hagyományos halászat hasznát. Látszatigazság ez!

Barangoltam a tejiparáról híres Zala megyében. Sehol nem láttam csordát, a falvakban nincs nagyjóság. Már nem tudnám azt a fotómat megismételni, amikor a gazdaasszony, miután megfejte, szeretettel megsimogatja tehénkéje tomporát.

Szeretett Közép-Európánkban – tetszik, nem tetszik – a paraszti létezés határozza meg a kultúrát. Wladislaw Reymont *Parasztok* című könyve – hatalmas tabló. A szántóvető mellé odavehetjük a pásztort meg a halászt. Erről a világról állítottak emléket legjobb műveikkel a mi nagyjaink is.

Volt itt egy talapzat, amely harmonikusá rendezte a természethez meg

az embertársainkhoz való viszonyunkat, működőképessé formálta a sorra következő generációkat. Maradjatok köztünk, Vízenjárók!

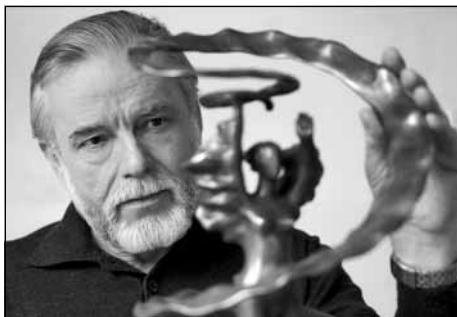
Életrajz

Családjukat kuláklisra vették, egyetem szóba se jöhetett, ezért életformájává vált az önképzés. Tanulmányok: Tanítóképző Főiskola, Szeged (1963), MÚOSZ újságíró-iskola (1965). Csárdaszálláson tanít, majd Budapestre költözik, és az MTI országjáró fotótudósítója, rovatvezetője, művészeti szerkesztője. Régtől önálló alkotó. Etnográfiai, kultúrtörténeti, szociográfiai témáin évekig dolgozik. Fotóművész, azzal a többlettel, hogy témáit kutatói alaposággal dolgozza föl, adattárat, archívumot épít. Egybeköti, ami rég szétszakadt: a tudományt és a művészetet. Hazai gyűjtőútjai után szomszédainknál kutatót, majd hátizsákos expedíciói következtek Szibéria és Belső-Ázsia alig ismert népeihez.

Kunko vics d'z'g'

Pály Gusztáv

szobrászművész (Kiskunfélegyháza, 1942. március 28.)

A hetvenedik születésnap kiemelkedik a többi közül. Az alkalom sokunkat megállásra, az eddigi életünk átgondolására készítet és okot ad a visszatekinítésre... Szerencsésnek tartom, hogy a Petőfiről és Móra Ferencről ismert Kiskunfélegyházán születtem. A kulturált kisváros tanítóképzőjének – bennünket, gyakorló iskolás gyerekeket is magas szinten okító – tanárai indítottak el az utamon. Mindaz, ami fontos, ezekben

az években ivódott belém. Szobraim témáit már-már a gyermekkor élményei is „felkínálták”.

Kiskamaszként is volt véleményem a világról és munkált bennem a közlés vágya. Jól rajzoltam, és valahogy ösztönösen vonzott a mintázás – éreztem, hogy errefelé kell orientálódnom. Jelentkeztem a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, ahol a kiváló Somogyi József keze alá kerültem. Ami a szobrászatról megtanulható, azt elsőként és többnyire tőle tanultam meg.

Az érettségi után a Képzőművészeti Főiskola sikeres előfelvételi je sem mentett meg a katonaságtól, ahonnan a modern szemléletű Iparművészeti Főiskola ipari formatervezési tanszéke adott kiutat. Óriási szerencsémnek tartom, hogy így történt, hiszen ez általános felkészítésként (négy féleven át) modern plasztikai tanulmányokkal járt a szocreál korában. Idővel azonban, a mintázás iránti erős vonzódásom miatt, visszamentem a képzőművészetre, amelynek így négy éven át hallgatója lettem.

Máig büszkeséggel tölt el, hogy egy évvel a főiskola után, 1971-ben – az ott készített kisbronzokkal – bemutatkoztam Pest belvárosában, a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kiállítótermében. Fiatal szobrászként szembesültem az agyonpolitizált művészettel, a még meglevő szocialista realizmussal, az avantgárral, valamint a magyar hétköznapok ellentmondásaival, olykor groteszk voltával. Mindezekre reflektálnom kellett – ezt meg is tettem – művészként az alkotásaimmal.

1970-ben Kecskeméten telepedtem le. 1973-ban felépült a műteremlakás, ahol azóta is élek feleségemmel, Farkas Ágnessel. Itt született mintegy ötszáz mű, melyeknek fele a galériámon megtekinthető. A szobrászat több ágát művelem. Kedvenc műfajaim a portré, a dombormű és a kisplasztika. Korai munkáim valóságművek, a később készültek lényegre törőbbek. Térplasztikáim még inkább összefogottak. Az anyagok közül a tűzben születés misztériumát magába záró „ezerarcú” bronz áll hozzám legközelebb.

Pályamat végigkíséri az élet szépségeinek ábrázolása. Csodálattal adózom a megújulást, bőséget kifejező női test szépsége előtt. Ezek a legtöbbször lírai, életigenlő (sokszor tömörszerű, inkább kőbe kívánczó) realista kompozíciók voltak első munkáim. A pályakezdés felhőtlen éveibe „beavatkozó” külvilág

tette szükségessé – nagy váltásként – a több kifejezési lehetőséget kínáló, expresszívén megmunkált, elgondolkodtató bronzok létrejöttét. A környezet rombolása már régen engem is megnyilvánulásra készítetett. E tárgykörben is többkiállítási szobrom született. Ezekkel a munkáimmal – elkötelezett szobrászként – a mai napig protestálok.

A következő időszak eredményeként a még reálisan megfogalmazott plasztikák sok groteszk elemmel gazdagodtak. A legutóbbi stílusváltást a kimerült összegzés indokolta. A letisztult pozitív-negatív, egyszerű, tömör formák alkalmazásával célratörőbben, gyakran elvontan jelenítettem meg utóbbi szobraimat. Megközelítően tízévenként újult meg a stílusom, amely a reálistól az absztraktig haladt, de végig érthető akartam lenni. Amennyiben van erénye a munkáimnak, az annak köszönhető, hogy nem a könnyebben sikert hozó gesztusokkal „operálok”, hanem primer, valamennyiünkben hasonló emóciókat kiváltó formákat használok.

Drámaian felgyorsult világunkban – olykor tétován botladozva – a sok változás ellenére görcsösen ragaszkodom ahhoz, amit eddig jónak, szépnek tartottam. Igyekszem megőrizni az igazi értékeket. Képzőművészként ez az értékörzés motivál. A hatalom kívánalmainak teljesítésére nem éreztem magam alkalmasnak. Lehetőleg az ilyen megbízások elől kitértem, vagy úgy oldottam meg a feladatot, hogy mellőzze a politikát.

Gondolataim, érzéseim kifejezésére a szobrászat műfajai közül a kisplasztikát érzem legalkalmasabbnak. Kis mérete, kézbe foghatósága teszi lehetővé, hogy olyan bensőségesen szóljon, amire a nagyszobrászat nem képes: megjeleníteni az élet intim pillanatait, elgondolkodtató, néha humoros, máskor groteszk megnyilvánulásait. A kisbronzaim az élet alapjelenségeivel foglalkoznak. Tárgyuk az esendő ember küzdelme a külvilággal, önmagával, a múltó idővel. A több mint negyven év alatt készült művek felfoghatók egy napló testet öltött lapjainak, melyeken a plasztika nyelven jelenítettem meg gondolataimat. Sok szobrom nem több, mint egy fontos tómondat, máskor egy elragadtatott sóhaj vagy fájdalmas kiáltás. Alkotó éveim jelentős részében figyelem jutott a művészetnek – így a mesterségemnek is. Miután az állam kivonult a támogatásból, és nálunk nincs igényes, tehetős polgárság, a kultúra légüres térbe került. Pozitív változás csak egy-két nemzedékváltás után várható. Remélem, a szobraim még akkor is szerethetők lesznek...

Hronszky Imre

innovációkutató (Budapest, 1942. április 3.)

Szegény családban születtem. 1960–1965 között vegyésznek tanultam az ELTE természettudományi karán, de inkább a fizikusok előadásaira jártam. Elsősorban a gondolkodásmódjuk eltérése érdekelt. Némi futó ismeretség a filozófiával megmutatta, hogy mindkettőé különbözik a filozófiáétól. Később megtudtam, ezek a megfigyeléseim a tudományfilozófia területére tartoztak. Diploma után lehetőségem adódott, hogy pályát váltsak és filozófiai oktatási munka mellett elvégezzem a filozófia szakot is. Komoly hatást gyakorolt rám az ELTE bölcsészkarán az 1967-ben néhány hallgató által elindított, rövid életű, az akkori hatalom által csak ideiglenesen megtúrt tudományelméleti diákkör.

Bár csodáltam a fizikusok matematikára támaszkodását és egzaktságát, a vegyész gondolkodásmód sajátosságai vizsgálatának igénye elvitt a tudománytörténeti kutatáshoz. A hatvanas évek végétől beleástam magamat a kémia történetébe. A fizikusokkal szemben az analógiák alkalmazásának rendszerességét találtam sikeres megkülönböztető jegynek. A kémiai gondolkodás történetének egyes fejezeteit egy Varga Miklóssal írt, az Akadémiai Kiadónál megjelent könyv

mutatta be 1978-ban. A kémia történetétől eljutottam a tudománytörténet módszertanának rendszeres kutatásához: hogy milyen elképzelések születtek a tudomány ún. belső, önmagának adott feladatai és külső, pl. iparfejlesztési szükségletek által keltett tudásigény közötti dinamikáról. A kémia sajátos terület ebben a vonatkozásban, miután mindig szoros ipari kapcsolata is volt.

A figyelmem a nyolcvanas évek elején a műszaki gondolkodásmód vizsgálata felé terelődött. Ez összekapcsolódott a Nyugaton ekkor már felelős technikai fejlődést követelő, pl. környezetvédelmi mozgalmak iránti érdeklődéssel. 1982-ben alkalmam adódott rá, hogy a Dubrovnikai Egyetemközi Központban egy 1983-tól 1991-ig évenként megrendezett posztgraduális tanfolyamot alakítsak ki nyugati kollégákkal, középpontjában a társadalmi, politikai felelősséggel a technika fejlesztése iránt. Sajátos kinövése volt ennek, hogy 2006. május elején Veszprémben is megrendezhettem egy nemzetközi tudományos vitát a társadalmi rendszerek felelősségéről a technika fejlesztésében – két héttel Csernobil után.

1984-ben az IUHPS (A Tudománytörténet és -filozófia Nemzetközi Egyesülete) megbízásából mint az egyesített bizottság elnöke, költségükön egy ún. iránymutató nemzetközi konferenciát rendeztem meg Veszprémben. Ez a tudomány társadalmi „termelésével” foglalkozott. Anyagai a Kluver Kiadónál jelentek meg 1988-ban. Másodszor 2010-ben hívtak meg az egyesített bizottság elnökének. A 2011-es nemzetközi szimpózium a technika mint a tudományelmélet és tudománytörténet kutatása mellett egyen-

rangú filozófiai kutatási terület elismerését igyekezett megerősíteni.

1988 nyarán a Műegyetemen, a Társadalom- és Gazdaságtudományi Intézetben létrehoztam egy tudományelméleti osztályt, amely 1998-ban végül tudományelméleti és mérnöktörténeti osztályként szűnt meg. A rendszerváltás komoly lehetőségeket teremtett. Társszerkesztővel kiadtuk az első magyar technológia-hatáselemzési könyvet az OMF B sorozatában. Két, az EU által finanszírozott, általam vezetett TEMPUS projekt integratív szemléletet (a „tudomány, technika, társadalom tanulmányokat”) kezdett el terjeszteni az oktatásban, ezt azonban a diszciplinaritáshoz ragaszkodás fokozatosan kiszorította.

1999-ben az akkori dékán, Kövesi János kezdeményezésére kialakíthattam egy tanszéket. Ez innovációmenedzsment és technikatörténet tanszékként lépést tett az innováció fontosságának megfelelő oktatására és a technikatörténet integrálására a mérnökképzésbe. A tanszék nyolc év után, 2007 közepén szűnt meg. Azóta nemcsak a technika társadalomtörténete, hanem a technikatörténet oktatása is gyakorlatilag kiveszett a műegyetemi oktatásból, és az innovációmenedzsmentnek sincs megfelelő helye.

Számos egyetemen tanítottam, hosszabb ideig a Bécsi Műegyetemen, rövidebb ideig pl. Karlsruheban, ahol háromszor voltam meghívott oktató vagy kutató. Szoros kapcsolatot alakítottam ki a mai Karlsruhe Institute of Technology technológiai hatáselemzési intézetével, amely számos közös angol nyelvű könyv kiadását is eredményezte.

Az Európai Bizottságnál, 1999-től, magas szintű szakértői csoport tagja voltam az előrettekintés (foresight) témakörben négy évig (a jövő egyetemével foglalkoztunk), illetve később

tanácsadói bizottság tagja voltam a „tudomány a társadalomban” témakörben. Közreműködtem az UNESCO-nál a tudomány- és a technikaetika területén. A Floridai Műegyetem 2001. szeptember 11. keltezéssel támogatást nyert el az USA State Departmentjétől, hogy a Műszaki Egyetemmel együttműködjön a technika elsősorban a környezetvédelmet integráló felelős fejlesztésében. Ennek a négyéves projektnek magyar koordinátora voltam. Ebből a kapcsolatból nőtt ki a fenntartható technológiai fejlődés nemzetközi fóruma, amely 2003-tól évente rendez nemzetközi konferenciákat, felváltva az Egyesült Államokban és Európában.

Az utóbbi tíz évben elsősorban a felelős innováció témakörét kutattam és oktattam. Ennek része az előrettekintés (foresight) lehetőségeinek és módszereinek kikutatása is, ami a keletkező technológiák – ma mindenekelőtt a nanotechnológiák és a biotechnológiák – lehetséges társadalmi és környezeti hatásait próbálja meg előzetesen felbecsülni. Ezen a területen a mégoly rendszeres spekuláció is elkerülhetetlenül bizonytalan. Kockázatát viszont ellensúlyozza, hogy helyette esetleg csak a megvalósult károkból tanulunk.

Életem során ars poeticám lett a tudomány és a technika története kulturális szerepének, illetve a felelős innováció lehetőségeinek és korlátainak vizsgálata és terjesztése, ez utóbbi körében például a rendszeres fogyasztói részvétel értelme már az innováció létrehozásában, illetve az előrettekintés felhasználása a felelős innováció felé mozgásban. Mindezek alapvetőek abban, hogy az egyetem ne csak „szakképzést”, hanem műveltséget is nyújtson, állásfoglalásra is készítve a jövő mérnök- és közgazdásznevezőit.

Jánoskúti Márta

jelmeztervező (Budapest, 1942. április 4.)

Kosztüm, jelmeztervezés, színpadi látvány... Pillanatnyi, szüntelen változó, örökké alakuló, múltó varázslat.

„Anyaga” döntően az ember, a maga felfoghatatlan sokszerűségével.

Ezért szüntelen találkozás, akkor is, amikor megszületik, akkor is, amikor odaadjuk a közönségnek. Korunkban, ahol oly sokszor egymás mellett mennek el a legjobb szándékok, ez a látványtervező célja, és ebben a rítusban személyiségünk megmutatása az egyedi varázslat.

Pilinszkyvel megvilágítva:

*„Hányféle találkozás, Istenem,
együttlét, különválás, búcsuzás!
Hullám hullámmal, virág a virágtól
szélcsendben, szélben
mozdúlva, mozdulatlanul
hány és hányféle színeváltozás,
a múlandó s a múlhatatlan
hányféle helycseréje!”*

Szakmai önéletrajz

1966-ban szerezte jelmeztervezői diplomáját az Iparművészeti Főiskolán.

1970 óta a Vígszínház vezető jelmeztervezője. Emellett számos munkája volt az Operánál, Operettszínháznál, az ország szinte valamennyi vidéki színházánál – kiemelten Szegeden, Kecskeméten, Szolnokon. Számos tévéjáték résztvevője, és rendszeresen filmezik. Filmterveivel spanyol, jugoszláv, német, olasz koprodukciónkban is bemutatkozott. 1980 óta többször dolgozott külföldön (pl. Nice-i Opera).

Eddigi pályája alatt kb. ötszáz mű jelmezeit tervezte. 1979 óta a Magyar Képzőművészeti Egyetem (korábban főiskola) látványtervező szakán a jelmeztervezés vezető tanára, docensként. Évek óta részt vesz a szakma hazai és külföldi kiállításain (Párizs, Budapest, Miskolc, Újvidék, Prága).

Pályafutása alatt többször részesült művészeti kitüntetésben:

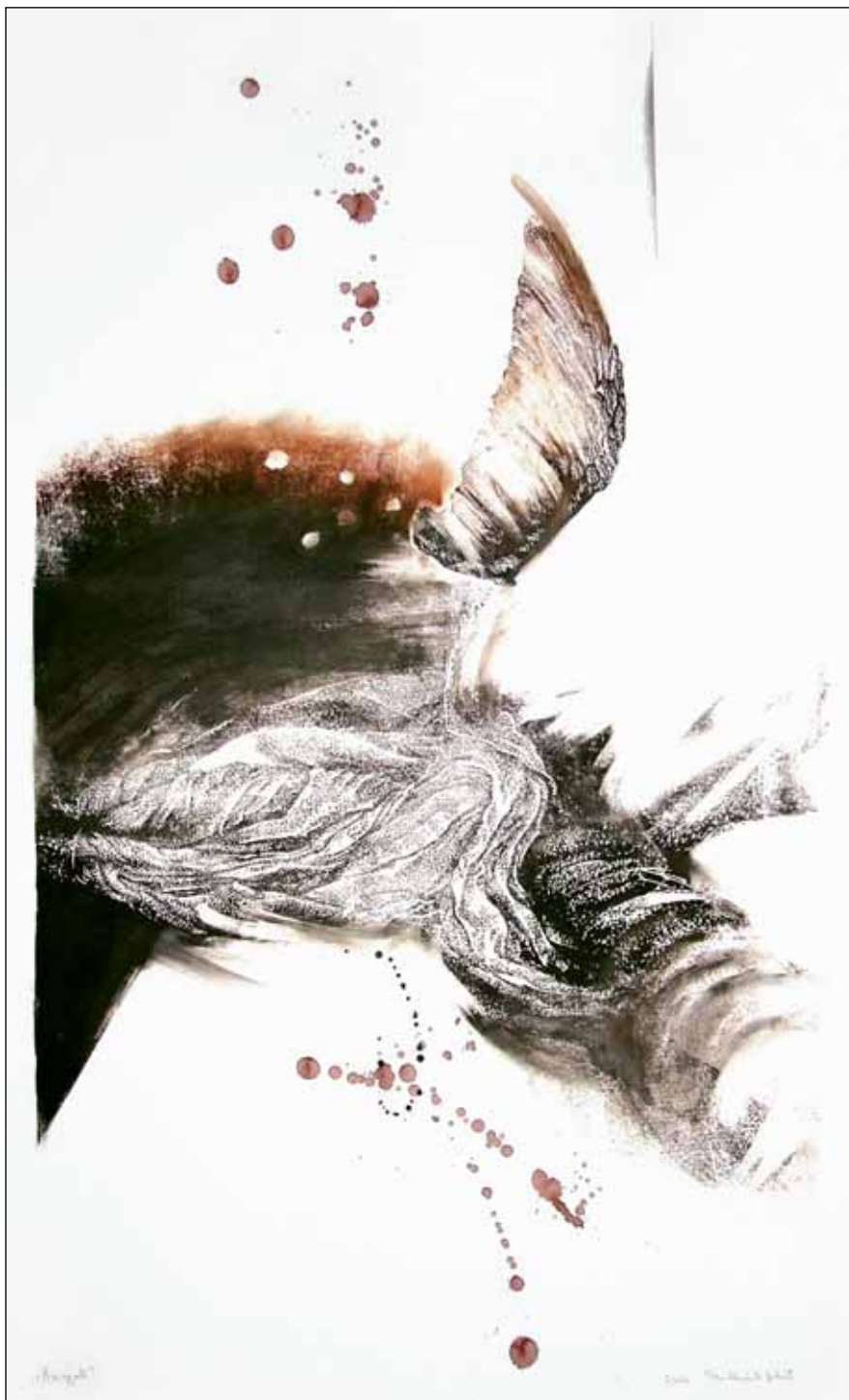
Jászai-díj, érdemes művész, Magyar Köztársaság Kiskeresztje, Kritikusok Díja, Ruttkay-gyűrű, Kossuth-díj (2009).

Egyéni kiállítások: Székesfehérvár (1989), Koppenhága (1993), Budapest (Vígszínház, 2000; Vigadó Galéria, 2001).

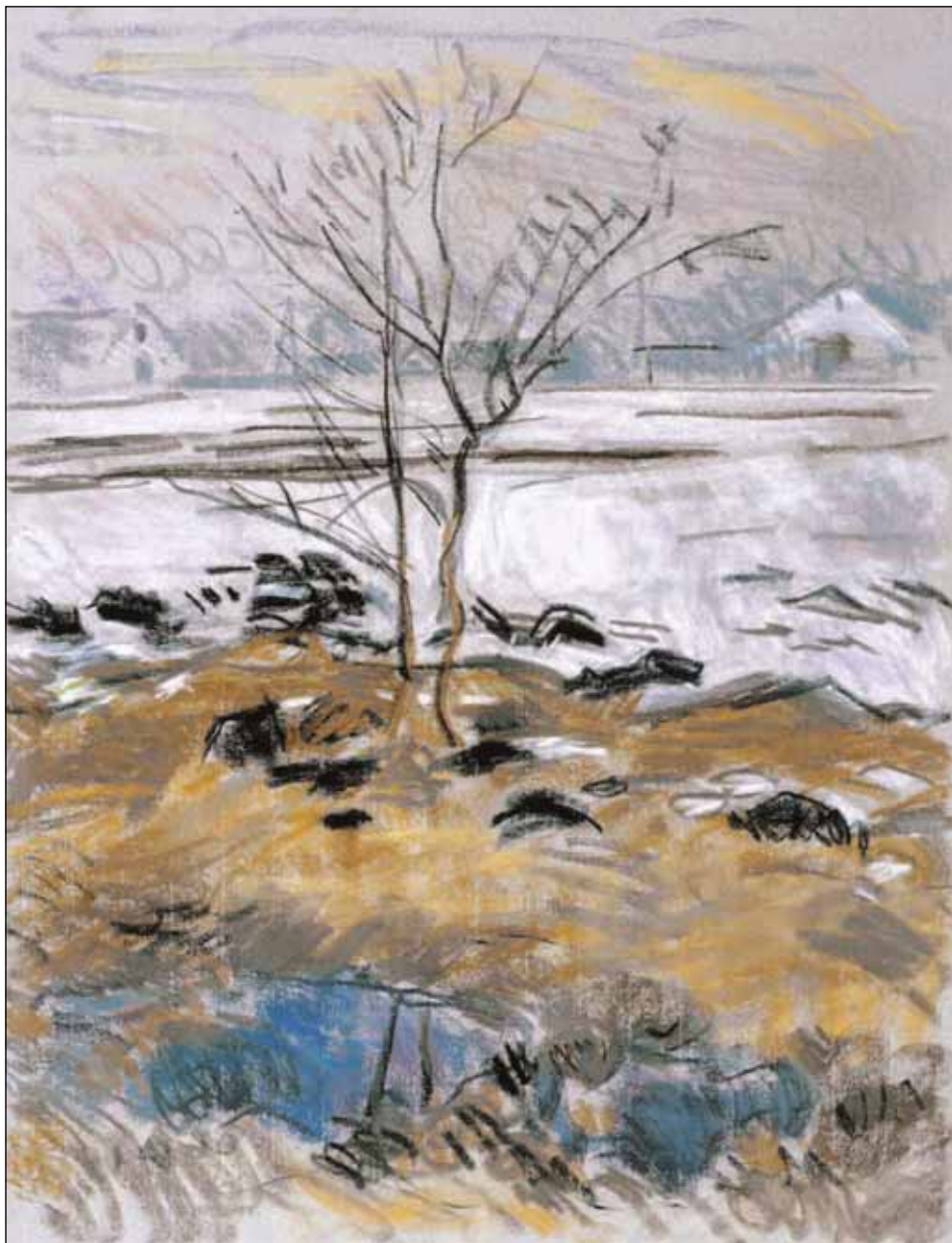
Jánoskúti Márta

EMELŐHÁLÓVAL A SZIGETKÖZBEN (SZIKOLA-SZIGET 1985)
KUNKOVÁCS LÁSZLÓ FELVÉTELE

FERDINÁND JUDIT | A SZÁRNY

ZÖLD ANIKÓ | CERVETERI

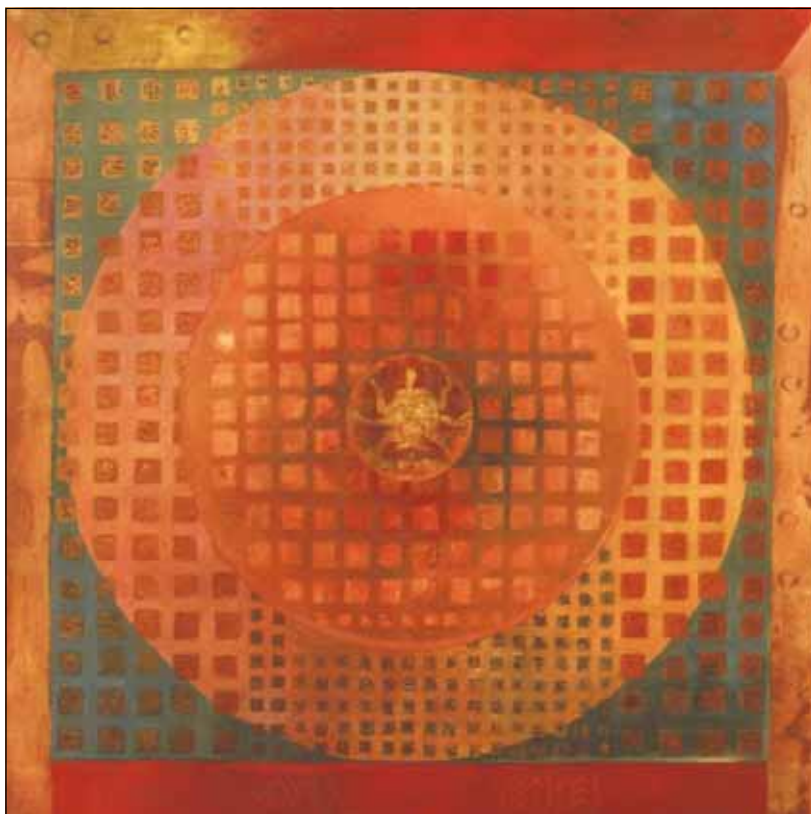
SZÉKELYHIDI ATTILA | DÉLI HARANGSZÓ

KECSKEMÉTI KÁLMÁN | SZIGLIGETI FA

JÁNOSKÚTI MÁRTA
 JELMEZTERVE
 (MIHAIL AFANASZJEVICS
 BULGAKOV: MOLIÈRE)

KAZINCZY GÁBOR | MANDALA

FABÓK GYULA | A MIKROVILÁG GEOMETRIÁJA

JAHODA MAJA | KOESTLIN VENDÉGHÁZ, GYŐR

MIHÁLY GÁBOR
APÁCAI PARASZT ŐSÖM

PÁLFY GUSZTÁV
MÁRCIUS

ERDEI SÁNDOR
PÁSZTORFIÚ

SZABOLCS PÉTER
SZOBRA

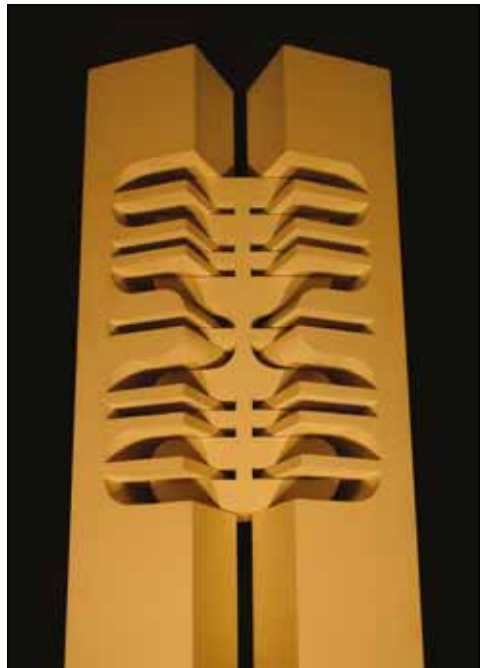
ASSZONYI TAMÁS
PAX VOBIS

LAPIS ANDRÁS
ÖNELTEMETŐ FÖLDKOTRÓ

RÁTONYI JÓZSEF
MAGÁNYOS KRISZTUS

DOHNÁL TIBOR
EMLÉKJEL

KAUBEK PÉTER SZOBRA

GYURCSEK FERENC | 1848-49-ES EMLÉKMŰ

KUSTÁR ZSUZSA | NAPPAL ÉS ÉJSZAKA MONDÁJA

ARDAI ILDIKÓ | LETÁR

LEBEGÉS
ŠWIERKIEWICZ RÓBERT FELVÉTELE

DIÉNES ATTILA
METAMORFÓZIS II.

POLGÁR CSABA KIÁLLÍTÁSA

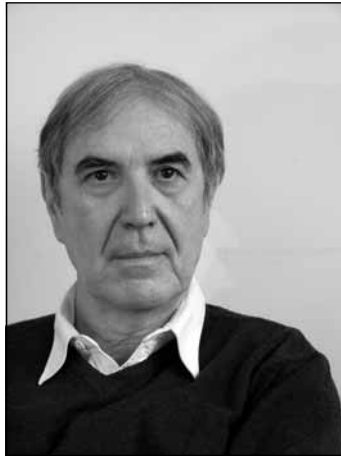
Citadella

Minek menjünk fel,
ha innen is
meg tudom mutatni a házunkat.*

* Kemenes utca 4. – a legszürkébb ház a Gellért-hegy lábánál. Onnan indultam minden fel-
fedező útra. És még a kapun sem kellett kilépni sokszor.

Benkő Attila

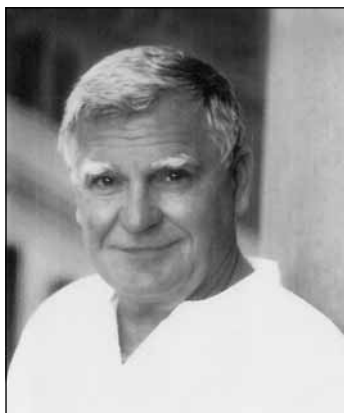
költő (Budapest, 1942. április 9.)

Benkő Attila

Bodnár András

vízilabdázó, sebészorvos (Ungvár – ma: Ukrajna –, 1942. április 9.)

Hú-ha! A '42-es nemzedék 70-es lesz!? Még nem gondoltam a „visszagondolásra”. Pedig illetet volna. Hiszen van két szép unokám, nyugdíjas sportoló, vízilabdás, sebészorvos vagyok.

A másnapi LEN (Európai Úszósövetség) orvosbizottsági ülése Londonban, utazás, felkészülés stb. elterelte figyelmemet, hogy a tény valós: a '42-esek „apostoli” korba érnek 2012-ben. Az ismételt telefonhívás megerősítette: ha nem is vagy tollforgató, talán vannak „megszívlelendő” gondolataid.

Eszmélésem kezdetei a második világháború front előtti menetelése, lovak, szekér, megérkezés Tiszalúra orvos nagybátyámhoz. Ungváron

születtem, apám a fronton, édesanyám cipelt bennünket az öcsémmel a biztos helyre, ahonnan előkerült apámmal Egerben kötöttünk ki. Eger, a város, mely számomra a „szülőföld”, óvodás, általános, középiskolás korom, mely elindítója, meghatározója életemnek. Angol kisasszonyok óvodája, máter Erdős gondoskodó, tanítgató szeretete, a szülői gondoskodás mellett egyengette majdnem két évvel fiatalabb öcsémmel, botladozó lépéseinket.

A negyvenes évek vége, az ötvenes évek eleje nem volt könnyű életüket „újra kezdő” szüleink számára. A féltés, a megéltek félelme óvatosságra kényszerítette őket. Mindszenty hercegprímást 1947-es egri látogatásakor két óvodás gyermek köszöntötte, Ringelhann Klári és Bodnár Andris. Bár szüleim mondták, de a „képi” bizonyíték csak haláluk után, egy véletlenül leesett és eltört fénykép mögül került elő.

Betűvetésre Vásárhelyi Józsi bácsi tanított. A két tisztviselő gyermeke a „népi” igénynek megfelelően a „lyceumi” gyakorló általános iskolától, a halasi, majd a Maklári úti általános iskolán keresztül a X. számú „hóstyai” általános iskolában kötött ki. Gyalog kicsit messze volt, de a felső tagozatban már kerékpáron sokkal könnyebben közlekedtünk. Ezen időben, gyakran a tanárok is követték a tanulók útját, remek tanítók okítottak bennünket. Miután korán elkezdtem úszni, gyorsan beilleszkedtem (koromnál erősebb voltam), a sport már itt is hasznosnak bizonyult.

Egerben a Szent Imre téren (majd Petőfi tér) laktunk, a sportuszoda és a strand szomszédságában. Szüleinkkel gyakran látogattuk az uszodákat, eleinte főleg a strandot. Csak hatéves kortól lehetett a gyermekeket úszásra tanítani. Miután én még csak ötéves voltam, Csörgő bácsi nem volt hajlandó velem foglalkozni. Szerettem a strand „trambulinját”. Három méter magasról beugrani a medencébe, nagyszerű dolog volt. Kicsit nehezítette az élvezetet, hogy nem tudtam úszni. A negyedik „életmentés” után Csörgő bácsi úgy döntött, hogy mégis megtanít úszni. Ettől kezdve az uszoda második otthonná vált.

Az egri sportuszoda fogalom. Nemcsak híres úszói, Bárány Istvántól Kádas Géza, Valent Gyula, Utassy Sándor, Fábián Béla, Katona József, Törös Károly, Gyergyák Magdi, Frank Marika, Erdélyi Éva és az őket követő generációk miatt. A vízilabdások: Pók Pali, Hevesi, Svéda Szabó Aladár, Brinza, Koncz, és a korosztályom Pócsik Dénes, Halmos Peti, Frank Oszi, Ringelhann Gyuri – Eger városának a rendszerváltás után, első választott polgármestere –, Denk Jancsi, aki unokatestvérem, akivel gyakran otthon is együtt rontottuk a „levegőt”, az országos bajnokságot nyert férfi vízilabdacsapat tagjai, élükön a háromszoros olimpiai bajnok Biros Péterrel és Szécsi Zoltánnal. A felsorolás nagyon hézagos, de ebből is látszik az uszoda „varázsa”.

Korosztályom útját szüleinken kívül az uszodai „szülők”, edzőink egyengették, istápolták bennünket, tartást adtak, Valent Gyula, Baranyai György, a korosztályunkat mindig szemmel kísérő dr. Ringelhann György, „Gyuri bácsi”, okos tanácsaikkal, szeretetükkel segítettek át a buktatókon.

Az 1956-os év ősze a Dobó István Gimnázium IV.A osztályában talált. Jó úszó voltam, versenyeket nyertem, s mint minden egri úszó, már aránylag jól vízilabdáztam. A forradalom minket is kivitt az utcára. Iskolaszünet, az érsekkertben ledöntötték a Sztálin-szobrot. Szüleink öcsémrel együtt szobafogságra ítétek, bezártak, anyám megtanított bennünket kötni, de a tetőn keresztül, Jánossal leléptünk. A szomszéd hosszú létrája biztosította a visszavonulást. A városban december 11-ig „véres” atrocitás nem volt. Már megindult a tanítás. Az orosz nem volt kötelező, angolt lehetett választani. A vasárnap délelőttöt próbáltam, de nem tudtam elfelejteni. A Fő (Széchenyi) utcán, a ciszterci templom és a Dobó gimnázium utcájáról egy teherautónyi „munkásőr” érkezett, és tüzet nyitottak a sétáló tömegre. Először hallottam a golyó hangját. Két idősebb (3-4 évvel) úszó – Fecske Feri, Mezei Zoli, ha jól emlékszem – berántott a könyvesbolt előterébe. Ahogy jöttek, leléptek. Nem emlékszem, hogyan kerültem haza. Később nyílt titok volt az akció szervezőjének neve. Sportvezetőként is szerepelt. Érdekes módon bosszúvágyat nem éreztünk, nem tudtuk elfogadni, kikoptt.

Két-három év elteltével izmosodó vízilabdacsapatunk, a sport, legalábbis a medence partján, konszolidálta a „feleket”. Egymás mellett ülve szurkolt a csapatnak a kanonok, a rendőrkapitány és a párttitkár, bár nem hiszem, hogy másban egyetértettek volna.

A gimnázium második osztályában, 16 évesen először szerepeltem mint úszó az 1958-as budapesti Európa-bajnokságon. 400 m-es gyorsúszásban 9. lettem. Készülhettem az 1960-as római olimpiára. Osztályunkban még két kitűnő úszó készült az olimpiára, Szabó Jóska hátúszó és Törös Karcsi mellúszó. Karcsi édesapja Kádas Gézával az '56-os forradalom tevékeny részesei voltak, nem kis szerepük volt az egri forradalom „vértelenségében”. Súlyos börtönbüntetésben részesültek. Karcsit a későbbiekben a sport „mentette meg”, de valószínű édesapja miatt, nem jutott ki a római olimpiára. Az olimpiára úszóként készültem, de miután jól ment a vízilabda, a szövetségi kapitány, Lemhényi Dezső a vízilabda-válogatott játékosaként számított rám, és a római csapat tagja lettem. Érettség előtt a gyakori sportos távollétek kemény tanulási és fizikai feladatot jelentettek. Tanulmányaimban tanáraink rendkívüli módon segítettek. A távollétem alatti tananyagot gimnáziumi tanáraink különórákon pótolatták velem, elősegítve a jeles érettségit és egyik álmomat, az orvosegyetemre kerülést. Belém ültették, hogy

aki kiváló lehet a sportban, az legyen kiváló a tanulásban is. Nagyon sokat köszönhettem nekik, dr. Radics Jolán tanárnőnek, Estók Bertalan, Palotás József, dr. Mikó Sándor tanárainknak. Ismerték, támogatták célom elérését.

Célom? Negyedikes általános iskolás voltam, mikor féregnyúlvány-gyulladás miatt az egri kórházban megoperáltak. Még nem volt külön gyermeksebészet, a felnőttekkel egy kórteremben feküdtem az éterszagú sebészetben. Pár napos otlétem alatt kedvence lettem a személyzetnek, külön bejárással, természetesen kísérővel, a műtőbe. Akkor határoztam el, hogy sebész leszek. Másik vágyam: olimpiai bajnoknak lenni, úszásban vagy vízilabdásként.

Sok-sok munkával 1964-ben sikerült.

Az egri évek meghatározói életemnek. Most is szaporábban ver a pulzusom, mikor Kerecsend felől megpillantom a nagytemplom, a líceum, a minaret sziluettjét.

Egyetemre kerülésem, egyetemi éveim, az OSC-be igazolásom szinte folytatása az egri éveknak. Sport, tanulás, új közegben, új kihívásokkal, régi-új barátokkal. Még három olimpia, Európa-bajnokságok, világbajnokságok. Hét országos bajnokság az OSC-ben, két Bajnokcsapatok Európa Kupája, egy Szuperkupa-győzelem sportkarrierem állomásai.

1968-ban ált. orvosi diploma, 1973-ban sebészetből szakvizsga, 17 év a Semmelweis Orvostudományi Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikáján. A sportot rendkívül szerető Rubányi Pál professzor, a sportot kevésbé szerető, de elismerő Széchény Andor professzor irányításával, titulusuk nélkül: Faller József, Flautner Lajos, Vallent Károly, és sorolhatnám a klinika munkatársainak névsorát, akik támogatták, segítették szakmai törekvéseimet.

A tőlük kapott, eltanult, ellesett tudás birtokában lehettem osztályvezető főorvosa az Erzsébet Kórház sebészeti osztályának, majd nyugdíjazásomig a Bajcsy-Zsilinszky Kórház sebészeti osztályának.

Sport-munkakarrierem önzetlen támogatója feleségem, Dr. Herendi Ildikó belgyógyász, kardiológus főorvos, aki már egyetemi éveim alatt támogatott, ha kellett, ösztökélt a tanulásban. Segített, biztos családi háttérrel teremtett egy-egy fontos sportesemény felkészülési szakaszában. Sportember, kitűnő sízó, évekig volt az evezős válogatott keretorvosa. Két gyermekünknel egy-egy unoka igényli nagyszülői segítségünket.

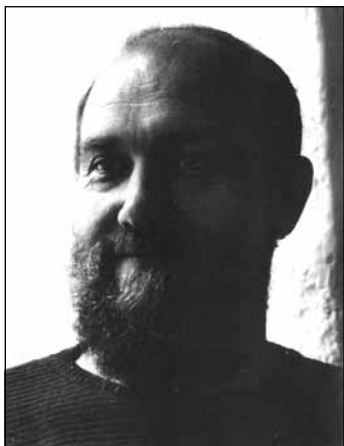
Dr. Frenkl Róbert professzor (halála úrt hagyott maga után), maga köré gyűjtve sportot szerető tanártársait, kialakított egy eredménycentrikus követelményrendszert az OSC sportolói számára, legyenek azok vívók, tornászok, kosarasok, kézi- vagy vízilabdások, mely segítségével a sportoló pályafutásának befejeztével lehetőséget kapott szakmai karrierjének kialakítására. Ha élt vele, lehetett belőle tanszékvezető egyetemi tanár, osztályvezető főorvos, kiváló kutató.

Úgy érzem, hogy a sport a mindennapi életünk olyan kovásza, mely segíti országunkban a politikai, társadalmi hovatartozás nélküli összetartozás megteremtését, az egy csapat tudatának kialakítását közös érdekeink tisztázását.

A vízilabdacsapatot más-más klubok játékosai alkotják, céljuk az éppen következő nemzetközi torna, Európa-, világbajnokság, olimpia megnyerése.

Kazinczy Gábor

díszlettervező, grafikus (Temesvár, ma: Románia, 1942. április 9.)

Apai ágon családom Pest megyéből származik. Nagyapámat vasutasként helyezték a Bánságba, letelepedett, családot alapított, és a 1920-as határmódosítást követően kénytelen volt felvenni a román állampolgárságot. Anyám, született Eibert Anna aradi származású.

1959-ben, Temesváron érettségiztem. 1959 és 1965 között elvégeztem a kolozsvári Ion Andreescu Vizuális Művészeti Akadémiát grafika szakon. 1966-ban középiskolai rajztanárként kezdtem el oktatói pályámat Temesváron, és ezzel párhuzamosan kiállító művészi tevékenységemet is. 1966 és 1995 között részt vettem valamennyi Temes megyei és számos országos, valamint külföldi és nemzetközi kiállításon.

1967-ban tagja, majd elnökségi tagja lettem a Romániai Képzőművészek Szövetsége temesvári fiókjának. Ugyanebben az évben megpályáztam a Temesvári Állami Német Színház díszlettervezői állását, majd 1970-ben, főrendezői meghívásra, a Temesvári Állami Magyar Színház alkalmazottja lettem. 1984-ig felváltva voltam a két színház díszlettervezője, és közben valamennyi temesvári színházi intézmény grafikusja. A díszlettervezés mellett könyvgrafikával és monumentális művészettel foglalkoztam és folytattam kiállító művészi, valamint művészeti írói tevékenységem. Utóbbi alapján 1984-ben felkértek a temesvári Szabad Szó című magyar nyelvű napilap művelődési rovatának szerkesztésére. Szakcikkeimet közölték temesvári magyar és román művelődési lapokban, valamint olyan országos művelődési folyóiratokban, mint a kolozsvári Utunk, Korunk és a bukaresti A Hét.

Anyanyelvi szinten beszélek románul, alapfokú olasz nyelvvizsgával rendelkezem (1999 óta), társalgási szinten beszélek angolul és németül.

Az 1989-es politikai eseményeket követően, 1990-ben a Temes Megyei Művelődési Felügyelőség tanácsosává, majd egy év múlva alelnökévé nevezték ki. A belföldi művelődésszervezés mellett részt vettem különféle külföldi kulturális akciókban, úgymint a romániai magyar képzőművészek kiállításának megrendezése a Budapesti Történeti Múzeumban, valamint a közép-európai művelődési referensek grazi konferenciája.

1992-ben meghívtak a Temesvári Egyetem művészeti karára, ahol előbb a képzőművészeti tanszék adjunktusa, majd docense és 1994-től tanszékvezetője lettem. Rajzolás-festést, sokszorosító grafikát, reklám- és könyvgrafikát oktattam...

1993 és 1995 között elnökségi tagja voltam a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társaságának. 1995-ben áttelepültem Magyarországra, Orfűre, jelenleg is itt élek.

1996 és 2000 között a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán egyetemi adjunktusként rajzolás-festést és sokszorosító grafikát oktattam.

1997 óta foglalkozom festéssel és kollázssal.

1999-ben DLA fokozatot szereztem a *Hagyomány és invenció a kollázs-művészetben* c. doktori értekezéssel, melynek programvezetője Keserü Ilona Kossuth-díjas festőművész volt.

2000-tól a Kaposvári Egyetem Művészeti Karának rajz tanszékén, főiskolai adjunktusként, majd egyetemi docensként a rajz–vizuális nevelés szakon tárgy-ábrázolást, tipográfiát, a látványtervezői szakon – egy éven keresztül – tárgy-ábrázolást, alakrajzot, anatómiát, rajzolás-festést oktatok. Képzőművészként, 1996-tól tagja vagyok a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, 1997-től a Magyar Festők Társaságának, a kolozsvári Barabás Miklós Szépmíves Céhnek (alelnökség 1993–1995), 1997-től a Renée Művészeti Társaságnak és 1999-től a Magyar Rézkarcoló és Litográfus Művészek Egyesületének. Ötvennél is több egyéni kiállításom volt, részt vettem több mint 170 országos, külföldi és nemzetközi seregszmlén, 36 színdarab díszlet- és jelmeztervét, plakátját és műsorfüzetét és több mint ötven kötet borítóját, illusztrációit készítettem. Műveim megjelentek hazai és külföldi kiadványokban, és szerepelnek hazai és külföldi magán- és állami gyűjteményekben.

Díszleteimet, grafikáimat és festményeimet több alkalommal díjazták, országos és nemzetközi kiállításokon, úgymint az Országos Rajzbiennálén (Arad, 1995) a Romániai Képzőművészek Szövetségének díja, a IV. nemzetközi szobrászrajz-biennálén (Budapest, 1996) a Magyar Művelődési és Közoktatási Minisztérium díja, a Magyar Festők Társaságának díja (Budapest, 1997), az országos millenniumi kiállításon (Szeged, 2000) a MAOE díja stb.

Talán így megfogalmazva már közhelyszámba megy, de én is arra töreksem, hogy formailag korszerű, tartalmilag örök érvényű, elgondolkoztató művészetet csináljak, hogy ne csupán a szemet, de főleg az agyat foglalkoztassam.

Ami a művészet szerepét illeti: segít átvészelni ezt az életnek nevezett, sokszor kellemetlen állapotot mind az alkotónak, mind a mondanivalójára odafigyelő, fogékony közönségének.

Szakmai szenvedélyem mellett erős a történelem és régészet iránti érdeklődésem, aminek következtében kialakult világnézetem és sajátos életszemléletem. Érdekesnek tartom az ember földi létét, ugyanakkor labilisnak és nem feltétlenül szükségesnek. A történelem folyamán a mai szintre emelkedett emberi szellem csúcsát a művészetben és általában az alkotómunkában látom megtestesülni. Ez az egyetlen motiváció, amely megbocsáthatóvá teszi az ember működését a földön. Ezenkívül lenne még a szeretet, de ennek megnyilvánulását nagyban gátolja az ostobaság és türelmetlenség. Csodálkozom azon, hogy a természet törvényei annyira nem tudnak hatni ösztöneinkre, hogy ne legyünk természet- és önrombolóak.

Háborúban születtem, aztán átvészelttem a békés időszak nehézségeit, a felgyorsult fejlődés és a kisebbségi lét hátrányait, valamint a Temesvárról indult „román forradalmat”. Immár abban reménykedem, hogy bár napjaink eléggé zaklatottak, újabb háborút már nem kell megélnem.

Pajorin Klára

irodalomtörténész (Beszterce – ma: Románia –, 1942. április 12.)

Egyszer valaki megkérdezte tőlem álomban: honnan jöttél? Végiggondoltam a helyeket, ahol éltem, és ezek alapján nem tudtam rá válaszolni. A besztercei kórházból, ahol megláttam a világot, Galacfalvára vittek haza a szüleim. Ők kézdívásárhelyiek voltak, és csak 1941 óta éltek és tanítottak ebben az észak-erdélyi

szórvány magyar faluban. Még meg sem melegedtek igazán új otthonukban, mikor 1944. szeptember végén velem és a nővéremmel nekiindultak egy lovas és egy tehenes kocsin a világnak. Édesanyám hat hónapos terhesen. A Márton-napi búcsúkor érkeztek meg a Nógrád megyei Homokterenyére (ma Bátorterenyre). A falu szélén, ahol vizet kértek, húsvésvest hoztak, s invitálták őket, maradjanak a községben. Egy bányászcsalád fogadott be bennünket. Édesapám be kellett vonuljon katonának, húgom csak azután született meg. Édesanyám egy idő múlva súlyos beteg lett. Kórházba került, de előtte – mivel édesapám fogságba esett – gondoskodott az elhelyezésünkről. Nem voltam még négyéves, amikor Budapesten, a Jézus szívéről nevezett karmelita apácák Maglódi úti zárdájában, elhagyott lánygyerekek bentlakásos otthonában találtam magam. 1949-ig, az államosításig éltem ott, a húgom ott halt meg. Budapesten a Sibrik Miklós Úti Általános Iskolában végeztem el az első osztályt.

1948 őszén édesapám hazajött a szovjet hadifogságból, és édesanyámmal együtt Bárnán kaptak állást. Második osztályos koromban – három és fél éves intervallum után – visszakaptam a családom. Szívesen mondanám, hogy bárnai vagyok, de ha ezt mondanám, igazságtalan és méltánytalan volnék Szécsénkével

szemben, ahová 1952-ben költöztünk. Ott éltem legtovább – négy és fél évig – együtt a szüleimmel. Csak ők ketten voltak tanítók a faluban, és engem is ők tanítottak az általános iskolában. 1956 őszéig éltem ott velük.

Magyar anyanyelvem is változatosan alakult. Homokterenyén elütöttem a többi gyerektől azzal, hogy székely nyelven beszéltem. A zárdában megtanultam a köznyelvet, s onnan Bárnára, ahogyan ott mondták, „urasan” beszélve érkeztem. Ez azonban nem sokáig tartott. Szüleim elvittek egyszer Bárnáról Zalaszentgrótra, és ott mindenki a hasát fogta a nevetéstől, s csúfoltak, hogy milyen palócos a kiejtésem és a szókincsem. Talán nyolcadikos voltam, amikor rádióknak lett. Azt hallgatva magamtól szoktam le a palócról (visszatért az „uras” beszédem).

Balassagyarmaton jártam gimnáziumba, kollégiumban laktam. Jelenkeztem az ELTE-re, magyar–latin szakra, s legnagyobb örömömre felvettek. Az olvasási szenvedélyem miatt választottam a magyar szakot.

Csecsemőkorom óta zene és költészet vett körül, s ragadt rám a vers és az ének. Alsó tagozatosként Bárnán az iskolai könyvtárban levő összes Jókait, Gárdonyit és Móriczot (!) elolvastam, s Szécsénkén a barátnőmmel a falu minden könyvét kiolvastuk és megbeszéltük (a padlásokat is végigjártuk könyvekért). A latin szak választását tanáromnak, Versényi Györgynek köszönhetem, aki ugyan csak egy fél évig – de éppen a forradalom idején – tanított latinra. Felnéztem rá, és óriásnak láttam őt.

Az egyetem végén Trencsényi Waldapfel Imre, a latin tanszék vezetője hozzá írt szakdolgozatom alapján további munkára és publikálására buzdított. Ennek örültem, de a lehetőséggel nem tudtam élni, mert nem voltak tudományos ambícióim. Tanár akartam lenni. Sopronba mentem, három évig tanítottam a Berzsényi gimnáziumban. Ott nem éreztem jól magam. Budapesten kerestem tanári állást, de nem találtam, így a Tankönyvkiadóban helyezkedtem el. Onnan is elkíváncoztam, ezért kapóra jött, hogy a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárban latin szakos munkatársat kerestek. Hét évig dolgoztam ott. Ezalatt kezdtem recenziót, cikket írni orvostörténeti, illetve könyvtári témákból. Főnököm, Antall József kötelezte egyetemet végzett beosztottjait arra, hogy publikáljanak és egyetemi doktorátust szerezzenek. Neki köszönhetem, hogy felébredt az érdeklődésem a tudományos munka iránt, mondhatni „menet közben”. A könyvtár ritkasággyűjteményében, melynek őre és feldolgozója voltam, „fedeztem fel” Bonfini egy számomra addig ismeretlen könyvét Zsámboky János kiadásában, és abból kezdtem írni a disszertációmát. Még nem készült el, amikor áthelyezéssel az Országos

Széchenyi Könyvtár katalogizáló osztályára kerültem.

Későn – harmincnegyes koromban – szereztem meg a doktori fokozatot. Az értekezésem jól sikerült, felfigyeltek rá néhányan. Klaniczay Tibor bevont a schallaburgi Mátyás-kiállítás (1982) anyagának összeállításába és katalógusának írásába, majd 1985-ben kikértek az Irodalomtudományi Intézetbe Dudith András levelei kritikai kiadásának munkálataihoz. Végül az intézetben állapodtam meg. Nyugdíjazásomig társszerkesztője voltam az intézet latin sorozatának, amelyben mindmáig kritikai kiadásban középkori és reneszánsz művek jelennek meg.

Klaniczay a szakmai előmeneteltem magától, kérés nélkül segítette mindenhol és mindenben, amiben csak tudta. Ő biztatott arra, hogy tanuljak olaszul, mondván, olyan témával foglalkozom, amelyhez szükséges a külföldi kutatás. Szerzett nekem az olasz államtól egy kéthetes ösztöndíjat Firenzébe és egy két hónaposat Rómába. 1990-ben, Mátyás halálának évfordulóján két nemzetközi konferencián való részvételre bátorított, és maga helyett – mert őt kérték fel – egy tanulmány megírására engem ajánlott.

Klaniczay halála (1992) után, 1995-ben kandidátus lettem. Sokszor vettem részt külföldön és itthon rendezett nemzetközi konferenciákon, és jelentettem meg tanulmányokat magyar és idegen nyelvű kötetekben. Nagy megtiszteltetés volt számomra a Harvard Egyetem firenzei reneszánsz kutató központjának, a Villa I Tattinak a két hónapos ösztöndíja (1997), majd az I Tatti által szervezett nemzetközi reneszánsz konferencián való részvétel (2007).

Pajonin Klára

Szepesi Attila

költő, író (Ungvár – ma: Ukrajna –, 1942. április 21.)

Fönn, a Mátrában, nagyjából Bagolyirtás és Mát-raalmás között, a térképen található egy „Nagyon meredek” jelzésű út. Szirtfalak között, kőomlásokon át kanyarog lefelé. Ha az ember megpihen rajta egy-egy pillanatra, és elnéz észak felé, a távolban, túl a Karancson meg a Medves-tetőn, megpillanthatja a Tatra ormait, miközben hollók korrognak fölötte. Közel esik ide, nomen est omen, a Holló-völgy. Közben eltűnődhet azon, vajon hány esztendeje van még hátra, hogy ezt a nyaktörő utat újra meg újra megtegye.

Kis faházunk áll Almáson, korábbi nevén: Szuhahután, a jó nevű Áfonya utcában, bükkerdő szélén. A település fogytán fogy. Fél évszázada még négyszázan éltek itt. Amikor néhány esztendeje rátaláltunk, már alig több mint száz lélek lakta.

Azóta sokszor megkondult a lélekharang. Ma sem tartozunk a legidősebb korosztályhoz. Valaha főként szláv bányászok, mész- és szénégetők (hutások) és faművesek alapították. A bányák sorra bezártak, a huták lángja elhamvadt. Talán a gombagyűjtés és -szárítás az egyetlen olyan ősi mesterség, amit ma is űznek itt. Esős nyarakon és őszykőn temérdek a vargánya, a trombita- és rókagomba. Meg a rejtett életű szarvasgomba. Éjszakánként amúgy szarvasok és vaddisznók járnak az utcákat meg az elhagyott kerteket. Fátyolos hangján megszólal az erdei fülesbagoly, és válaszul – túl a közeli patak csobogásán – kuvik rikolt a romház felől.

Tavasztól őszig gyakran barangolunk a környéken. A Mentás-rét, a Nagyszurdok meg a Werbőczy-forrás háromszögében. A Zsivány-völgy meg az utolsó jégkorszakról visszamaradt Fekete-tó között. Piszkés-tetőtől Szentlászlóiig. A Trombitagombás-dombtól és az Ábel erdejétől a Szalamandra-völgyig. Némelyik név saját lelemény, nem jelöli a térkép.

Itt lenni időutazás. Az ember két okból megy föl a hegyre. Távolabb akar lenni a lenti kavalkádtól és kicsit tán közelebb a Teremtőhöz. A hírek – odalentről – csak megkésve érnek ideig. Igaz ugyan, hogy barátom chilei felesége fitymálva mondta, amikor megtudta, hogy ez Magyarország legmagasabb hegye: mifelénk ezt csak dombnak hívnák.

Azt a „Nagyon meredek” jelzésű utat évente legalább egyszer be kell járnom. Vizsgázom: még meg tudom tenni. Amíg sikerül, nagyobb baj nincs. Néha velem jön hét cseperedő unokám egyike-másika. Többnyire észre sem veszi, mennyire nyaktörő az út. Hintázik a lecsüngő liánon. Dézsmálja a szeder- és málnabokrokat. Mesél a pocsolyában hemzsegő ebihalakról. A rákokról. A tegnap látott rókakölyökről meg a szirti sasról. Neki ez a kőomlásos kaptató nem vizsgafeladat, csak bolondos móka.

Szepesi Attila

Ardai Ildikó

textilművész (Budapest, 1942. április 22.)

Ma is abban a házban lakom, amelyet szüleim építettek 1938-ban, amikor átjöttek Szatmárnémetiből. Gyerekkoromban balettozni, énekelni és zongorázni tanítottak. Szerencsére zongoratanárnak volt egy rajzköre Budakeszin, oda kezdtem járni. Megéreztem, hogy ez az én irányom. Különbözeti vizsgával átnyereltem a Képző- és Iparművészeti Gimnázium harmadik osztályába, ott végeztem 1960-ban, festő szakon.

Érettségi után dolgoznom kellett. A Pannónia Filmstúdióban lettem rajzoló. Az ülőmunkát nehezen bírtam, mozgásvágyam nem hagyott nyugodni. Elkezdtem művészi tornázni, versenyzőként sikeres lettem benne, és elvégeztem a Testnevelési Főiskolán a szakedzői tanfolyamot is. Amikor a minket kísérő zongorista fellépett az

Iparművészeti Főiskolán, elmentem a koncertjére, és meglátva volt gimnáziumi osztálytársaimat ráébredtem, hogy nekem is ott lenne a helyem. Jelentkeztem, és felvettek. Szövöttanyag- és gobelintervező szakon végeztem 1968-ban.

Diploma után a mozgásművészettel megalapozott nagy lendületemmel óriás tértextileket szőttem és fontam szizálból. Ezekkel vettem részt az akkor induló textilbiennálékon Szombathelyen.

Akkor már a tradicionális népművészet anyagi és formai összefüggései érdekeltek. 1970-ben, finnországi tanulmányutamon számtalan jó példáját láttam a hagyományra épülő modern designnak. Elhatároztam, hogy a székely „festékes” szőnyeget fogom tanulmányozni, mert az tűnt alkalmas kiindulópontnak. Az eredeti anyag megismerésére Csíkbán, Kászonban és Gyimesben végeztem helyszíni gyűjtést, felkutattam családoknál megőrzött régi darabokat, együtt dolgoztam helybeli szövőasszonyokkal.

A felújítás célja a székely „festékes” szőnyeg sorozatgyártásának bevezetése volt. Az ehhez szükséges rajzok készítése közben egyre közelebb kerültem a motívumrendszer és szövéstechnika összefüggéseinek megismeréséhez. Terveimet kéziszövő-szövetkezeteknél valósították meg, de a sorozatgyártás – a szakmai elismerések ellenére – nem tartott sokáig. Az idők nem kedveztek, a vezetés ízlése zsákutcába terelte ezt a korszerű vállalkozást: „Annak kell ez a szőnyeg, aki a Sebőék táncházába jár.”

Valóban alkotó kapcsolatban álltam a magyarországi táncmozgalom alapítóival. Részesen voltam az 1970-es években induló, az archaikusabb hangszeres zene és tánc megismerését és mai adaptálását felvállaló mozgalomnak. Elkészítettem a Sebő együttes táncházát díszítő szőnyeget és az együttes emblémáját. A táncos alkalmaknak magam is állandó résztvevője voltam. Megértettem, hogy a korszerűnek is a hagyományra kell épülnie.

A székely „festékes” szőnyeg személyes változatait készítem ma is. 1999–2003 között a külföldi magyar intézetekben önálló kiállításként vándoroltak szőnyegeim. 2010-ben visszavittem az anyagot a gyűjtési területre, Székelyföld öt városában állítottam ki.

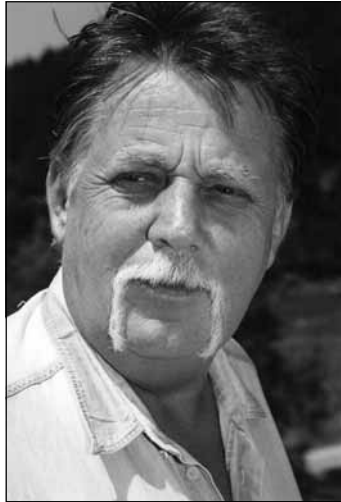
A textilbiennálékon folyamatosan részt vettem szizál-, gyapjú- és vesszőmunkáimmal. Szövött textiljeim és fonott térplasztikáim egyaránt a hagyományhoz kapcsolódnak. Vesszőfonásaimban a népi kultúra, a paraszti életmód, munkavégzés eszközeiből indultam ki, felhasználva az évszázados múltú anyagkezelési módokat. Munkáimban két pillérré épül minden, ez a rend és a játék. A szigorú alapok a létrehozandó tárgy szerkezetét határozzák meg, szövésnél a lánc és a vetülék, fonásnál a karó és a fonó. Ami ezen túl van, az a játék, amely megteremti a formát, a variációt.

Andri N. N. N.

Gálfalvi György

író, szerkesztő (Marosvásárhely – ma: Románia –, 1942. április 28.)

Most már csak így, öregesen. Amióta – eredeti szándékom szerint peckesen, a valóságban elnehezdedve, cammogva, trombózos lábamat húzva – nyugdíjba vonultam, más viszonyba kerültem az idővel. Végigrohantam az életemen, végigkergettem magamat rajta, a mindig soros feladatra a szükségesnél jóval nagyobb energiát fordítva loholtam feladattól feladatig; most már

Palási Csaba fotója

csak egyetlen feladatom maradt: rugalmasan elszakadni az élettől. A loholásnak vége. Nyugodt lelkiismerettel lehet az időt pazarolni. Könnyebb áltatni magam: sej, ráérünk arra még. Illetve könnyebb lehetne, ha ki tudnék bújni egyre cserzettebb bőrömből, ha

átmentem volna a szivárvány alatt.

*

Évekkel ezelőtt, amikor a nyugdíjas-évek szóba kerültek, jóval idősebb ismerősöm, akinek rálátása volt az életemre, azt mondta: tudod, mi fog a legjobban hiányozni? Nem is gondolod: a stressz. Az önismeret zord tényeire alapozva és prófétaelkemre hallgatva magabiztosan válaszoltam: erről

én már előre gondoskodtam. Stresszből én már egy életre bespájzoltam, s abban is biztos vagyok, hogy a hétköznapi folyamatossággal majd az utánpótlást. Még csak azt sem mondhatom, hogy az öregkori stresszek természetüknél fogva mások

lesznek, mint az eddigiek. A stressz forrása ugyanis bennünk van, úgy is mondhatnám: stresszből önellátók vagyunk. A stressz személyre szóló, mindenkiel más vegyületet alkot.

*

Ülök tehát időmilliomosként a padlásszobámban, s ahogy egész életemben tettem, huszonnégy órás műszakban szorongok. Az a vezérdilim, hogy valamit elmulasztottam, valamit, amit csak én tehetnék meg, s mulasztásomnak, örök halasztásomnak végzetes következményei lehetnek. Ifjúkori krónikus beavatkozási viselkedésem az évtizedek során enyhült ugyan, de nem szűnt meg egészen. És tudom, milyen mulatságos egy tettvágytól fűtött vénember.

*

Van, aki bent van, de kívül áll. És van, aki kívül áll, de mégis bent maradt, mert alkatilag, zsigerileg van köze ahhoz, ami körülötte történik. A társulási ösztön az átlagosnál jóval erősebb a génjeiben.

*

Öregkori terveinket a legbiztosabb fiatalkorunkban megvalósítani.

*

Most már bátran bevallhatom: igenis, félttem. Aztán lassacskán megtanultam önmagamtól: ahhoz, hogy az életet az én létezés technikámmal elviseljem, nem szabad túlságosan félni. A félelem nem megszűnt, hanem elkopott bennem. Most már csak félték. Az enyéimet. A féltés kopásállóbb, mint a félelem.

*

Valamikor ellenállónak számítottam. Ma mások számítanak ellen-

állónak. De a szembeszegüléssel, az ellenéléssel alanyi jogon megszerzett személyes szabadság semmihez sem hasonlítható mámora, a bajtársiasság, a bizalom, az egymásra utaltság emlékei ma is melegítenek.

*

Az egykori másként gondolkodókat ma már csak a múlt köti össze, bár a kezdetektől világos volt, hogy mindnyájan a magunk módján gondolkodtunk másként.

*

Az illúzióim többet romboltak bennem, mint a kőkemény falak, amelyekbe ütköztem.

*

Láttam történni a történelmet. Nemcsak körülöttem, velem történt meg.

*

Próbáltam formálni a politikát, de nem akartam részese lenni.

*

Amikor hátrébb húzódtam, így búcsúztam el: barátoknak talán mehetős vagyok, de alattvalónak alkalmatlan.

*

Minden elmondhatatlan – mondta Hervay Gizi 1967 márciusában Bukarestben, a Balta Albă (Fehér Tó) negyedben. Minden felfoghatatlan, választottam. Máiig nem tudok beletörődni abba, hogy be vagyunk zárva saját magunk közölhetetlenségébe.

*

Fafejű öregekkel vitáztam át a fiatalágomat. Akkor ijedtem meg magamtól, amikor úgy éreztem: fafejű fiatalokkal vitázom át az öregségemet.

*

Életes látomásaimban fiatalon elhunyt barátaim öregen jönnek szembe az utcán. Testtartásukról, mozgólataikról ismerem fel őket. Akad közöttük, aki botra támaszkodik.

*

Ritka elégtétel ért a minap. Tudományos folyóiratban olvastam egyik rögeszmémet: a szív parancsa olykor fölülírja az agyét. Kísérletekkel igazolódott, hogy a szív utasításokat küld a többi szervnek, s azok engedelmeskednek neki. A kutatók így fogalmaztak: a szív funkcionálisan szívagynak tekinthető. Azt is megállapították, hogy a szív elektromos mezejét a közelben tartózkodók is képesek érzékelni.

Évtizedekkel ezelőtt egy asszony, akivel nagyon tudtuk egymást simogatni, azt mondta nekem: érzem, hogy ráz a szíved.

*

Őszintén szeretném hinni: a szívem tudni fogja, mikor kell megállnia.

*

Padlásszobám ablakából a temetőre látok. A temetőre, ahol a szüleim nyugszanak. A temetőre, ahova két unokámat temettem el. A temetőre, ahol, belátható távolságra, barátaim fekszenek. Székely Jánossal húsz éven keresztül összeért íróasztalunk az Igaz Szó szerkesztőségében. *Hiánytalan* című versét sokszor mormogom magamban:

*Nekem nagyon hiányoznak majd a fűk, a fák, a csillagok
S hiányzik, hogy én nem hiányzom a világnak, ha meghalok*

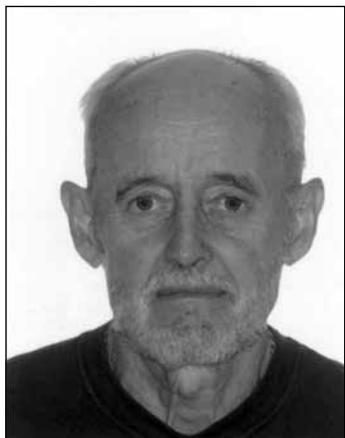
*Pedig eltűnik belőle a szem (s vele a látomás)
Amely olyannak látta egykor, amilyennek még senki más*

*Új látomássá rendeződnek a fűk, a fák, a csillagok
Világ lesz még, de más világ lesz hiánytalan, ha meghalok.*

Gáspár György

Kaubek Péter

szobrászművész (Budapest, 1942. április 29.)

Egy kép villan fel emlékezetemben, amint egy kisleány, hosszú bérház folyosóján piros pöttyös labdáját elgurítva, felnéz kéklő és csillogó szemekkel. Ő Péter.

A háznál maradt kisgyerek, aki édesanyja szeme fénye, és még évtizedek múlva is így szólítja: Péterke. Szerette, óvta, táplálta egészen haláláig.

Ma kemény kőben, mély tónusú bronzban, fában olykor aranyozva, mint a megkopott egyiptomi szobrok, a műtermem egy-egy szegletében pihen bölcsen mosolyogva.

Külvárosi gyárkémények, illatos úti vegyi művek tömény felhői keverednek a Gubacsi úti vágóhíd nehéz levegőjével, csattogva csilingel a

villamos, majd erős, csikorgó fémhang, a macskakövön lecsapódó Duna-pára, a kisleány hátitáskával bandukol a telepi gyerekekkel az utca végi iskolába. Vajon mit hoz ez a nap? Orosz tankok dübörögnek a Soroksári úton, nagy a felfordulás. Védni kell az iskolákat, a várost, az országot! Molotov-koktélok készülnek és repülnek gyerekekhez, és olykor találhatnak is. Persze a válasz sem marad el. Egy kisleány néhány napig az iskola udvarán ásott sírgödörben pihent. Ők voltak a „pesti srácok”.

Öreg címfestő tarisznyájában ecset és lenolaj, hígító – irány a Margit-sziget. Nyomában a „kismester”, vállán a festékesláda, jobb kezében festőállvány, zsíros kenyér mellett a jókedv és tudásvágy. Vajon mit fog ma festeni a mester? Mert ő nem elsősorban betűket pingáló iparos, ő egy művész. A kis ember pedig Péterke, aki később tényleg Mester lesz.

Ezeket a szösszeneteket azért tartottam fontosnak bevezetőként elmondani, hogy érzékeltessem alkotásaim létrejöttének meghatározó mozgatórugóit.

Azt hiszem, hogy az indíttatás, a megélt gyermekkor egész életpályámat meghatározta.

Műveimmel, egy-egy meggyötört arc ráncaival, robusztus figuráimmal, feszületeimmel, portréimmal, egykedvű tevémekkel embertársaimnak kívánok üzenni.

Nálam az egyes korszakok nem stílusbeli változást, hanem elsősorban tematikus korszakokat jelentenek.

Így volt időszak, amikor főleg portrékon és egész alakos figurákon dolgoztam, később állatfigurák jelentek meg érmeimen, reliefeken és kisplasztikáimon. Majd igen termékenyen hatottak rám a kirgiziai, egyiptomi, indiai, koreai ember- és tájélmények.

Eddigi életművem tekintve ugyanakkor gyakran előfordul, hogy már-már elfeledett témát újraértelmezek, újraélek és újrafogalmazok.

Első meghatározó portrémát, mellyel először szerepeltem az évi új művek műcsarnokbeli országos kiállításon, apámról készítettem (1972).

Mint pályakezdő, fiatal művésznövendék a korabeli kritika ingerküszöbét is átlépve kapcsolódtam be a hazai művészeti életbe.

A Dési Huber Képzőművészeti Stúdióban eltöltött tanulóévek után kollektív műtermi lehetőséget és Derkovits-ösztöndíjat kaptam. Köztériszobor-megbízásaim közül ekkor állították fel Sigmond Elek és Simics Sándor portréját Budapesten és Zánkán. Ma mintegy 25 szobrom áll az ország városaiban.

Ebben az időszakban születtek feleségemről és fiamról, Lacikáról készült plasztikáim különböző változatokban. Kisfiam portréját több változatban készítettem el nemes körte- és bársonyos diófából.

Országos kiállításokon, így a Pécsi Kisplasztikai Biennálén (1985), a Hatvani Arcok és Sorsok Portrébiennálén (2001, 2003, 2011), a Szegedi Nyári Tárlaton (2007) díjazták alkotásaimat.

Külföldi tanulmányúton jártam Indiában, Nepálban, Kairóban, a bulgáriai Gabrovóban, a mai szlovákiai Moroványban, itthon a Nagyatádi, a Dunaújvárosi és a Villányi Művésztelepen.

Az ott született művek zöme viszonylag kisméretű, hiszen meg kellett küzdeni a hazaszállítás nehézségeivel is. (Egyiptomból ma már nem lehet kihozni műtárgyakat.)

Művészetemnek egyik legjobb ismerője, Széles Klára irodalomtörténész, egy alkalommal a nagy vándorhoz hasonlítva Csontváry Kosztka „Péternek” nevezett. Merész, barátkozásra érdemes gondolat, amely, úgy érzem, nem áll messze a valóságtól.

Manherz Károly

nyelvész (Pilisvörösvár, 1942. május 1.)

Magyar–német szakos tanárként folytattam tanulmányaimat az ELTE Bölcsészettudományi Karán, ahol a hatvanas években még viszonylag ritkaságszámba ment, hogy valaki a hazai német kisebbség nyelvével, kultúrájával foglalkozzon, abból írja diplomamunkáját és akkori doktori disszertációját, sőt kandidátusi disszertációja is a nyelvészetnek a dialektológiai diszciplínájából készüljön. Mesterem és tanárom nemzetközi hírű dialektológus volt, Hutterer Miklós. Neki és otthoni indíttatásomnak, a pilisvörösvári német („sváb”) közösségnek köszönhetem, hogy ezek a kutatási témák végigkísérték egész életemet. Bár rendelkeztem tudományos fokozatokkal, mégsem az ELTE akkori német tanszékén indult a pályám, hanem az Állami Balettintézet Általános Iskolájában és Gimnáziumában kezdtem meg tanári munkámat. Igaz, hogy már 1968-tól megbízott óraadóként taníthattam a Bölcsészettudományi Kar Német Tanszékén középiskolai tanári munkám mellett, de docensi kinevezést csak 1981-ben nyertem. A hazai német nyelvjáráskutatásban sok fekete folt volt még ebben az időben, és mesterem javaslatára a nyugat-magyarországi határ menti német nemzetiségi településeken végeztem nyelvjárási és néprajzi vizsgálataimat. 1977-ben ennek a munkának az eredménye az Akadémiai Kiadónál jelent

meg könyv formában, német nyelven: *A nyugat-magyarországi német nyelvjáráások nyelvföldrajza és nyelvészeti vizsgálata.* 1966–70 között jártam be ezt az akkor még szigorúan őrzött és nehezen megközelíthető határsávot, Balftól Alsószölnökhöz. Ez a gyűjtés meghatározó volt az életemben, hiszen olyan néprajzi és nyelvi anyagot gyűjthettem össze, amely-

re ma már nincsen lehetőség, és számos publikációm, tankönyvem, tudományos ismeretterjesztő írásom foglalkozott az ún. poncihterek (Bohnenzüchter: a soproni és Sopron környéki német szőlősgazdák gazdaságossági szempontokból vezérelve a szőlőtőkék között babot is termeltek), a heidelbauerek (Mosonmagyaróvár környéki németek) és a Rába–Lapincs közti németek kultúrájával. Természetesen egyetemi hallgatóimmal Magyarország más területein is folytattunk kutatásokat, a Dunántúli-középhegységben, Dél-Magyarországon, Tolna és Baranya megyében és a különböző szórványtelepüléseken.

Oktatóként az akkori német tanszéken német nyelvtörténetet és dialektológiát tanítottam, majd át kellett vennem Hutterer Miklóstól, aki Grazban lett vendégprofesszor, a germán nyelvek történetének oktatását. Így szoros kapcsolatba kerültem az általános germanisztikával, vezetője voltam az újonnan alakult Germanisztikai

és Romanisztikai Tanszéknek, és tudományszervező munkámnak fontos része lett a skandinavisztika és néderlandisztika szakok tanterveinek kidolgoztatása és ezeknek a szakoknak az önálló működtetése. Vezetői munkám során igen nagy súlyt fektettem a megfelelő oktatók kiválasztására, illetve a magas szintű nyelvi és szakmai oktatók biztosítására, anyanyelvi lektorok bevonásával. Svéd, norvég, holland és 1992-től dán lektor is működik ezeken a szakokon.

A szervezőmunka mellett szűkebb kutatási területemen több főiskolai tankönyvem és egyetemi jegyzetem, négy önálló könyvem jelent meg, és szerkesztője vagyok a *Magyarországi németek néprajza (Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen – 26 kötet)*, *Budapester Beiträge zur Germanistik* (58 kötet), *Ungarndeutsches Archiv* (12 kötet) című sorozatoknak. Szerkesztettem az Akadémiai Kiadónál megjelent *Modern filológiai tanulmányokat*. Hazai német nyelvjárásokról és a szaknyelvekről írott tanulmányaim több nemzetközi folyóiratban is megjelentek.

Humboldt-ösztöndíjasként a német dialektológiai kutatások központjában, Marburgban végeztem tanulmányokat, majd később vendégtanárként Augusburg és München egyetemén oktattam.

1984-től témavezetője voltam a *Magyarországi Német Nyelvatlasz és Tájszótár* című pályázati munkáknak, melyek eredményeképpen a hazai német nyelvatlasz előmunkálatai elkészültek, a nyelvatlasz 2008-ban tanítványom, Erb Maria docens munkája alapján nyomtatásban is megjelent.

Számos egyetemi és kari vezetői feladatot láttam el 1984-től, a Bölcsészettudományi Kar gazdasági és külügyi dékánhelyettese, az ELTE rekonstruk-

ciós bizottságának elnöke és az ELTE oktatási rektorhelyettese voltam. Lehetőségem volt az 1989-es, a rendszerváltás előtti kormányban egy évig művelődési miniszterhelyettesként, elsősorban a felsőoktatás területén dolgozni. A felsőoktatás számára ez egy nagyszerű időszak volt: a korábban elbocsátott oktatók rehabilitációja, a PHARE és TEMPUS programok indítása, a FEFA világbanki kölcsön előkészítése, a volt MSZMP ingatlanjainak felsőoktatási célú hasznosítása, a hároméves nyelvtanár szak indítása, orosznyelv-tanárok átképzése, a Pro Cultura Alapítvány létrehozása, a Budapesti Európa Intézet Alapítvány létesítése.

A rendszerváltás után 1990-től közigazgatási államtitkárként dolgoztam a Művelődési és Közoktatási Minisztériumban, majd 1991-től címzetes államtitkárként a Miniszterelnöki Hivatalban.

1992-ben visszatértem az egyetemre, ahol a Bölcsészettudományi Kar dékánjává választottak, és megalapítottuk a Germanisztikai Intézetet, amelynek 2007-ig igazgatója voltam.

Szívügyem volt, hogy a hazai német kisebbségi kutatások kereteit is megteremtsem, így jött létre 1994-ben a Német Nemzetiségi Kutatóközpont.

Számos doktorandusz témavezetője voltam és vagyok.

Szakmai vezetője voltam a bölcsészképzési terület bolognai képzési rendszerre történő átalakítására létrehozott konzorciumnak és vezettem a bölcsész dékáni kollégiumot.

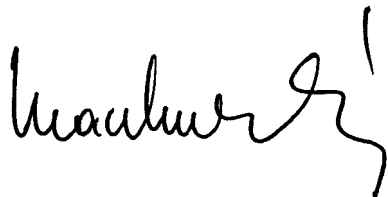
A Magyar Akkreditációs Bizottság nyelvészeti szakbizottságának több cikluson át voltam tagja, számos egyetemi szak bírálatában vettem részt. A Német Néprajzi Társaság tagjai közé választott. A Magyar Néprajzi Társaságnak tagja, illetve tiszteletbeli

tagja vagyok. Egy ciklusban az MTA I. osztályához tartozó nyelvtudományi bizottság titkára voltam.

2006–2010 között újra az Oktatási és Kulturális Minisztériumban felsőoktatási és tudományos szakállamtitkárként dolgoztam.

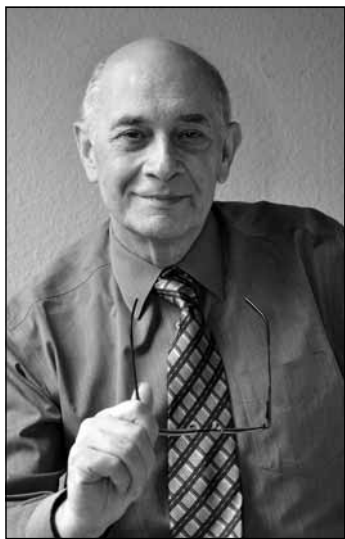
2010-ben visszatértem az egyetemre, ahol továbbra is oktató, szerkesztő és tudományszervező mun-

kámat végzem. Jelenleg alprojektvezetője vagyok a TÁMOP „Önálló lépések a tudomány területén” projekt bölcsészkar, doktori iskolák számára futó támogatási programnak.

Bokor Pál

újságíró (Budapest, 1942. május 2.)

Ez a nemzedék nem éppen burokbán született. Az én szüleimet elvitte a háború. A nagyapám, aki nevelt, cipészinasként kezdte az annóban, de politikailag korrekt oldalon tanulta a faszögelést. Így lett belőle az átkosban középvezető elvtárs, és így lett nekem gyerekszobám. A nagyapám élvezettel idézett egy régi közmondást arról, hogy a fák nem nőnek az égig. Ezt én jól megjegyeztem, mert ő ilyenkor nemcsak az ellenségeire gondolt, hanem önmagára is. Halála után legalább egy tucat fontos állami kitüntetést találtunk egy pléhdobozban. Addigra már elkapta őket a rozsda. Ennyit az érdemeikről és elismeréseikről.

Huszonevésen hírügynökségi újságíró lettem a Magyar Távirati Irodánál, de csak annyit értettem a világból, amennyi a Keleti pályaudvar és a Naphegy között megérthető belőle. Mivel

ez nem túl sok, életem meghatározó pillanatának azt tekintem, amelyben kiderült, hogy rajtam kívül senki sem vágyik a kivételesen munkaigényes és nem valutában fizető moszkvai tudósítói posztra. A következő tudósítói helyre, Washingtonba, már szép számmal akadtak volna jelentkezők, de a szerencsém nem hagyott cserben. Ekkortól kezdtem átlátni olyan dolgokat, amelyek a Naphegyről sem átláthatók.

Ennyi volt az én szerencsém, az én utam. Hogy aztán miért sorolnak időnként korosztályom érdemesebbjei közé, arról alig van fogalmam. Jó, az íráskészségem, mint egy világítólégy a New York-i éjszakában, már az iskolában pislálkolt. Jó, gyártottam pár ezer tudósítást, pár száz cikket, írtam másfél tucat könyvet. Jó, összehoztam pár filmet, csináltam néhány izgalmas fényképet. Ez már valószínűleg mérhető teljesítmény, de még mindig nem elégséges érdem.

Leginkább talán a konok igyekezet írható a javamra, ahogy próbálom felfogni, átlátni és valamelyest oszlatni a kozmikus ködöt, amelyben botorkálunk.

Mert nekünk mint a legnagyobb agytérfogatú földi hangyafajnak illene kiismernünk magunkat a világban. Ám annak belátásához, hogy ez teljességgel megoldhatatlan feladat, még hetven év sem kell. Már a hétéves unokám is érzi, mekkora tévhittek között élünk. Olyasmikre gondolok, mint hogy az igazságnak egy arca van, vagy hogy az élet célja a küzdelem maga. Dehogy! Az igazságnak ezer arca van, az élet meg elviselhetetlen lenne, ha csak a küzdelem lenne a célja, ha hiányozna belőle a játék. Meg még pár emberi dolog... Csak nem gondolják, hogy egy szőlőhegyi naplemente, egy pohár bor, egy intim találkozás az Úrral a Sixtus-kápolnában vagy egy fortélyos szeretkezés kevésbé fontos?

A fentiekből, ugye, világos, hogy az egyébként szemtelenül szaporodó ik-szek alkalmából nincs sok mondanivalóm? És egyáltalán... Nem túl öreg szokás ez a hetvenévesekről való megemlékezés? Azok az időtársak, akiket én ismerek, minden gondolatukban fiatal emberek, szinte valamennyien. Lehet, hogy illetlenül fiatalok, de hát ez a mi dolgunk. Köszönjük, jól vagyunk. Köszönjük, hogy máris figyelnek ránk. De azért, ha kérhetném, mostantól lajstromozzák inkább a nyolcvanéveseket!

Behor Pál

Zombory László

villamosmérnök (Budapest, 1942. május 11.)

Aktív pályafutásom a Műegyetemhez kötődik. Végigjártam a ranglétrát a gyakornoktól (1965-ben még ez is volt) az egyetemi tanárságig. Egyetemi pályafutásom csúcsa a Villamosmérnöki Kar dékánása, amely éppen vezetésem alatt vált Villamosmérnöki és Informatikai Karrá, nevében is megjelenítve a rohamosan fejlődő és már évek óta teljes tantervvel lefe-

dett diszciplínát. És erre az időszakra esett a rendszerváltás, az egyetemen viszonylag kis megrázkódtatást okoz-

va. Sokkal nagyobb mértékben befolyásolta az egyetem életét az azóta folyamatosan változó törvényi szabályozás (kreditrendszer, kétlépcsős képzés, szervezeti változtatások stb.), amelyeknek most állunk újabb fordulója előtt.

Az egyetemi élet kevésbé kötött formája lehetővé tette, hogy kirándulhassak, más területeken is dolgozhassam. Sőt kívánatos

is volt, hogy a tudás ne váljon papírizűvé, a szakmai tapasztalatok ne elefántcsonttoronyban szülessenek. Így jó

sorsom lehetővé tette, hogy évtizedig dolgozhassam az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság szakértőjeként, majd az Antenna Hungária Rt. igazgatóságának elnöke lehessen. Később megítisztelő felkérést kaptam a Nemzeti Hírközlési és Informatikai Tanács vezetésére. Így azután megismerhettem a szakmapolitikát, a nagyvállalati tevékenységet és az államigazgatást is.

Sokfelé kalandozásom közepette is tanár voltam, vagyok, és ameddig a lehetőségek engedik, leszek is. Ezért a másokkal megosztható élményeim, tapasztalataim és a tanulságok is elsősorban ebből fakadnak.

Műszaki ember lévén két olyan ritkán tárgyalt tanulságot szeretnék megosztani önökkel a műszaki tudományok területéről, amelyeket diákkorommal is mindig megosztok.

Az egyik a műszaki tudomány *egzaktságára* vonatkozik. Gyakran hallani humán barátaimtól: könnyű nektek. A tudományotok egzakt, minden pontosan leírható, sőt megjósolható. Bezeg a szellemtudományokban...

Hát ezt az alapos félreértést el kell oszlatni és az állítást pontosítani kell. A műszaki tudományok a természettudományokon alapulnak. Az enyém az elektrotechnika, híradástechnika alapvetően a fizikán. A fizika sem egzakt a fenti értelemben. Hadd idézem Neumann Jánost: „A tudomány nem próbál magyarázni, alig is próbál interpretálni – a tudomány főként modelleket állít fel.” Ő csak tudta! A modellek az objektumok alapvető tulajdonságait és a jelenségek lényeges összefüggéseit igyekeznek leírni. Hogyan? Leginkább a matematika segítségével.

A matematika külön bekezdést érdemel. A matematika az egyetlen tudomány, amelyben az objektumokat tulajdonságaikkal (attribútumok) együtt és az összefüggéseket (relációkat) az

ember konstruálja. Az összefüggések a legegyszerűbbektől a legbonyolultabbakig mindig pontosak, mindig következetesek, minden helyzetben mindenki számára ugyanazt jelentik.

A matematikát használó modellek tehát nem az eszköz tulajdonságai miatt nem egzaktak, hanem egyrészt ismereteink korlátozottsága, másrészt a modellnek a valóságot szükségszerűen leegyszerűsítő, csak véges számú kölcsönhatást figyelembe vevő tulajdonsága miatt. Külön kérdés, hogy a matematika mennyire alkalmas az adott konkrét reláció modellezésére, a matematika-e a fizika természetes nyelve. A modellek használhatóságát, jóságát kísérletekkel, mérésekkel lehet és kell igazolni. A mérések ismét csak véges pontosságúak. Végeredményként minden jelenség, összefüggés leírása közelítő lesz. Figyelembe kell venni továbbá, hogy minden modell csak olyan jelenségekről tud számot adni, amelyeket belefoglaltunk. A modell prediktív (adott körülmények között az eredményt előre megadó) ereje a fizikában és így a műszaki tudományban is véges. Ha túllépünk a modell korlátain, a számítások eredménye semmilyen módon nem biztosítja a valósághoz közeli leírást.

A közelítések persze igen jók lehetnek. A diákkoromban még seregestül tanult ökölszabályok (milyen érdekes: az angolban hüvelykujj szerepel az ököl helyett) fokozatosan elvesztették szerepüket az egyre pontosabb modellek kialakításának eredményeként. A nagy sebességű és nagy memóriakapacitású számítógépek megjelenése és a számítási hibák becslésének finomítása teljesen új távlatokat nyitott a műszaki kutatásban és fejlesztésben. De a rohamosan növekvő pontosság még mindig nem azt jelenti, hogy eredményeink egzaktak a szó szigorú értelmében.

A másik megjegyzés a műszaki tudományokban létező esztétikumra, a *szép* fogalmára vonatkozik. Nem az eleve művészetnek (is) számító építészetre gondolok. Még csak nem is a formatervezett vagy funkcionális szépségre. Utóbbiról hadd említsek egy anekdotát. Az egykori Szovjetunióban egy új repülőgép nyilvános bemutatójára készültek. A közönségben helyet foglalt vendégként Tupoljev is, a neves repülőgép-tervező. Amikor meglátta az új modellt, így szólt: „Ez a gép nem fog repülni.” Miért? – kérdezték tőle. Válasz: mert nem szép. Neki lett igaza, a gép meg sem közelítette a tervezési specifikációt, lassabb volt, instabil. Tanulság: a jó műszaki alkotás szép is, mint ahogy szép a jó híd, alagút, mozdony.

Amiről azonban szólni szeretnék, az alkotás belső szépsége. Ha úgy tetszik: a modell szépsége. A modell – mint láttuk – alapvetően matematikai konstrukció. Hogyan lehetne szép? Nos, ez a kérdés egy az iskolából származó rossz tapasztalat terméke. Diákkorom óta szomorít, hogy a matematika az általános és középiskolában milyen sokak számára gyötrelme. Pedig az ember által teremtett – és mint láttuk, az egyetlen egzakt – tudomány belső logikája az embertől ered. Nehéz elhinni, hogy csúf legyen, riasztó, elrettentő. Valóban nem az, de a tanítás általában nem tudja kibontani a logikából és szimmetriából építkező szépséget.

És ez nagyon nagy kár. Mesterem, a tíz éve eltávozott legendás professzor, Simonyi Károly mindannyiunknak megtanította, hogy minden diszciplínának három fő tulajdonsága lehet: szépség, igazság, hasznosság. Egy diszciplínával akkor érdemes foglalkozni, ha ezek közül legalább kettő sajátja.

Ezek szerint a hasznos diszciplína akkor is elfogadható, ha szép, jóllehet

az igazsággal hadilábon áll. Hadd mutassak be néhány példát a szűkebb területemről, az elektrodinamikából, szigorúan képletek nélkül.

Az elektrodinamika alapegyenletei, amelyek a kvantumos effektusok kivételével valamennyi elektromágneses jelenséget leírnak, a Maxwell-egyenletek. A fiatal skót fizikus 1864-ben írta le végleges formájukat egy bonyolult hidrodinamikai, áramlástanai modell alapján. A modell nem volt igaz, de hasznosnak bizonyult. Az egyenletek pedig belső szimmetriájuk miatt szépek voltak. Maxwell később elbontotta az „állványzatot”, nagy összefoglaló munkájában 1873-ban a hidrodinamikai modell már nem szerepel. Az elektromágneses jelenségeket leíró, önmagukért jótálló egyenletek igazak is, hasznosak is és szépek. Olyan szépek, hogy a nagy német fizikust, Boltzmannt arra készítették, hogy egy, a *Faust*ból vett idézettel jellemezze őket: „Tán Isten ujja írta e jelt.” Csak mellékesen jegyzem meg, hogy prediktív erejük túlmutatott a modellté épített jelenségeken és megjósolta a fénysebességgel terjedő elektromágneses hullámok létét. Ezek a hullámok modern világunk technikájának alapjai, a biztonságot nyújtó radartól az állandóan zavaró mobiltelefonig. Az elektromágneses hullámok nem szerepeltek a modell kiinduló feltételei között. Hogy Maxwell egyenletei mégis megjósolják és leírják tulajdonságaikat, az alkotó különleges szerencséje. De tartósan szerencsésük csak tehetséges embereknek van.

Maxwell-lel egy időben más tehetséges fizikusok is küzdöttek az elektromágneses jelenségek leírásával. Tehetségtelebnek sem voltak Maxwellnél, legfeljebb más iskolán nőttek fel és kevésbé voltak bátrak vagy fiatalok – ami néha ugyanazt je-

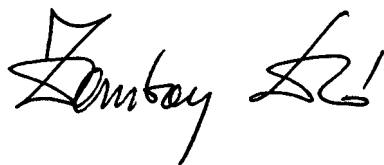
lenti. A számos egyidejűleg született elektrodinamikai elmélet közül hadd ismertessek még egyet.

A középiskolából emlékszünk még arra az alapvető kísérletre, hogy az elektromosan töltött testek vonzzák vagy taszítják egymást. A vonzó- vagy taszítóerő értékét a Coulomb-törvény adja meg. Ez a törvény az elektrosztatika, a mozdulatlan elektromos töltések tudományának alaptörvénye. Azt mutatja meg, hogy az erőhatás a töltések távolságától függ.

1856-ban Weber (aki, nem mellesleg, Göttingenben Gauss barátja és kollégája volt) kísérletet tett a Coulomb-törvény olyan kiegészítésére, amely a mozgó töltések közötti erőhatást írja le. Az általa kidolgozott összefüggés nem igaz. Mégis érdemes volt vele foglalkozni, mert szép és hasznos. Hasznát az elektromágneses indukció leírásánál mutatta meg. Ez volt

az első használható megközelítése ennek a jelenségnek, amelyen pl. az elektromos dinamó működése alapul. Mai szemmel visszatekintve szépséget jelenti az, hogy a mozgó elektromos töltések kölcsönhatására visszavezetett erő többé nemcsak a töltések energiájától, hanem sebességüktől és gyorsulásuktól is függ. Külön érdekessége (szépsége?) a Weber-törvénynek, hogy az elektrodinamika leírása során ebben jelenik meg először a fénysebesség, amelyről ma már tudjuk, hogy minden elektromágneses hullám terjedésének sebessége.

Az elmondottak talán egy kicsit segítenek belátni azt a tényt, hogy a lassan elfeledett C. P. Snow két kultúrája közötti szakadék kisebb és sokkal több híd ível át rajta, mint hinnénk.

Schmitt Pál

vívó, diplomata, politikus (Budapest, 1942. május 13.)

A szerkesztő arra kért, adjam közre életrajzomat abból az alkalomból, hogy hetvenéves lettem. Szívesebben tenném, ha negyvenedik életévemet taposnám, de akkor a szerkesztő nem kérte meg arra, hogy valljak az életemről. A világ már ilyen. Az útjelző táblák élesebben látszanak visszafelé. Így aztán nincs más választásom, szavakba kell önteni, ami erről a hetven évről ebben a pillanatban eszembe jut, azzal a tudattal, hogy az alkotó élet titka az, ha az évek múlásával is meg tudjuk őrizni a fiatalság szellemét.

Ha egy mondatban kellene összefoglalnom hét évtizedet, azt mondanám: az életem részben szerencse, részben képesség, részben ambíció, leginkább azonban sok munka, tanulás és tervezés volt. Most, amikor már a kenyerem javát

megettem, visszatekintve a megtett göröngyös útra, kezdem gyanítani, hogy a siker (a karrier) döntően attól függ, tudjuk-e hozzáértően kezelni azt a titok-

zatos valamit, azt a legfurcsább dolgot a világon, amit úgy hívunk: idő. Amióta eszmélek, a mai napig örökös harcban álltam és állok az idővel. Már a szülői ház kezdősebessége is nagy volt – bármit csináltam, folyamatosan teljesítenem kellett. És visszanezve azt látom, hogy nem bújtam ki a megvalósítás alól. Apai nagyanyám mondotta volt: „Von nichts kommt nichts.” A semmiből nem lesz semmi. Csak az elültetett magból terem virág. A farkasréti srácokkal vívott örökös vetélkedés versenyszellemet szült. Kitűnni, igen, mindenben a legjobbnak lenni! – már nagyon korán ez munkált bennem. A legerősebb gyerek voltam az osztályban, és a sor elején álltam.

Arra is hamar rájöttem, hogy a fejlődés mozgatóereje a szüntelen elégedetlenség. Nem beszélsz elég jól angolul, nem ugrasz elég magasra, nem vívsz elég jól, nem vagy elég erős? Az ember a körülményekhez képest állandóan törekedjen többre és jobbra!

Az önbizalom a siker alapvető törvénye. Egy anonim mondás szerint a jártasság és az önbizalom két olyan vitéz, akik együtt küzdve seregeket tudnak legyőzni. A magabiztosságot a sport, a vívás hozta meg számomra, az egyéni és csapatgyőzelmek idehaza, majd az olimpián, a világbajnoki csatározásokban.

A legendás párbajtőr csapat kialakulása... Öten ötfélék voltunk, amiben tudtunk rivalizáltunk, de egyben egységesek maradtunk: iszonyúan sokat dolgoztunk és álmunkban is nyerni akartunk. Sokszor gondolok arra ma is, milyen meseszerű, hogy egy országban, egy helyen és egy időben jött össze egy ilyen társaság. A józan ész határain belül az ember sok mindent elérhet, ha nagyon akarja, és hajlandó fizetni érte – munkában és időben. Ennek eredménye volt az egyetemi diploma a közgázon, majd a doktorátus megszerzése a Testnevelési Főiskolán. De az ember erőfeszítéseinek legértékesebb eredménye nem a diploma, amit megkap, hanem amivé a tanulás révén válik.

Hálás vagyok a sorsnak, hogy verseken nevelkedtem és magyar az anyanyelvem, Arany János és Kosztolányi Dezső nyelvén írok és beszélek. Hogy folyamatosan kellett olvasnunk. Vállalom, hogy életem legmeghatározóbb élménye Németh László. Sosem voltam hivatásos szónok, cicerói képességekkel nem rendelkezem, de ha valaki úgy gondolja, szépen beszélek, hatással van rájuk, ha temetek, valami mellett lándzsát török, megszólalásaimban a szavaknak új értelmet adok, egy-egy új szóösszetételt használok, annak az a magyarázata, hogy korán beleszerettem a szavakba. A szókincs a könyvekből jött, nem az utcasarkon vásároltam őket.

A munka becsületére az Astoria Szálló tizenhét éve tanított meg. A Magyar Olimpiai Bizottság elnökeként a huszonegy év alatt megtanultam, hogy csak akkor lehet jó döntéseket hozni, ha nincsenek rossz alternatívák. Szeretek – átvitt értelemben – tiszta vizet önteni a pohárba, és nem a kérdései, hanem a válaszai alapján megítélni az embert.

A kezdősebességet a Nemzetközi Olimpiai Bizottságban Samaranch elnöknek köszönhetem. Ma már én is tudom: a bizalom nagy energiaforrás. A NOB-ban eltöltött idő – 1983-tól napjainkig – olyan barátságokat hozott, amelyek lassan kimennek a divatból. Már csak legenda a középkorból, hogy nemcsak két ember barátsága lehetséges, hanem a nagyobb közösségé is. Ki gondolta volna, hogy az olimpiai mozgalom népszerűbb lesz, mint valaha! Pedig a győzelem nem a legfontosabb dolog – a győzelem minden!

Politikusként rájöttem, hogy a közélet embereinek a munkájukat kell komolyan venniük, nem pedig önmagukat. A politika egyébként nem gazdaságtan, de leginkább ennek a tudománynak a fényénél érhető meg. Közgazdaságtan nélkül ugyanis merő titokzatosság és homály. Ezt mutatják az elmúlt évtizedek. A politika egyébként olyan mesterség, amit inkább művelve, mint könyvekből tanulva sajátíthat el az ember.

Életfelfogásom konzervatív, és amíg élek, az is marad. Kialakult világnézetemen nem kívánok változtatni, gondolkodásmódomat köztársasági elnökként is a nemzet iránti elkötelezettség, a kereszténység iránti alázat, a humanizmus és a polgári értékrend határozza meg. Az idő alapegysége az esemény, éppen ezért az időgazdálkodás titka az események irányítása. Az alapvető kérdés nem az, hogy hol állunk, hanem az, hogy merre haladunk. Néha a szél segít vagy szembefúj velünk, máskor hátráltat a vihar, de vitorlázni muszáj, még ha olykor sodródunk is, mint Heyerdahl papiruszhajója. Tétlenkedni azonban nem szabad! Megtapasztaltam, hogy államfőnek lenni különleges feladat, és ez nem megy másképp, mint türelemmel, szorgalommal és alázattal. És a vezetés cselekvés, nem pedig pozíció.

Azt írták rólam: „Erős idegzetű, atlétikus vívó volt.” Az erős idegzet megmaradt a mai napig. Azt mondták rólam: csak ritkán támadott. Ez így van a közéleti munkámban ma is. De ismerem a parádrizost (a védés-visszaszúrás) varázsát és kurázsiját is. És nem is mondom le erről. Persze megesik, hogy én szúrok először; s ha véd a „jelölt”, jöhet a kontrarizost.

Nem tudom elképzelni az életet játékoság és humor nélkül. A másik oldalon azonban kőkemény vagyok, azt hiszem, következetes is, és munkabíró. Nem tudom elképzelni, hogy egyszer majd megöregszem, és valakinek egyetlen percre is a terhére leszek, lesegítenek a lépcsőn, és hangosan kiabálnak a fülembe, mert nem értem, hogy mit akarnak. Nem tudom elképzelni, hogy egyszer lelassulok, és nem lesz már feladatom, és száműznek egy korból, ami csupa délelőttből állt. Ha az ember öregszik, ólomsúllyal nehezedik rá az óvatosság és a kötelesség. A halál inkább felháborító, mint ijesztő. Hiányolom az örök életet. Persze Illyés Gyula figyelmeztet bennünket, hogy „Qui perd, gagne! Aki vesz, nyer. Nem sok az ilyen megvesztegető mondat, bizonyos. Vesztünk, veszünk, de mivel Hérakleitosz nagy becsületszava szerint az egész át fog fordulni ellenkező irányba – nem sok van ilyen szép vigasztalás. Őszülő főnek, főleg.” Már a páston megtanultam, hogy aki vereséget szenved, mindig józanabb a győztesnél.

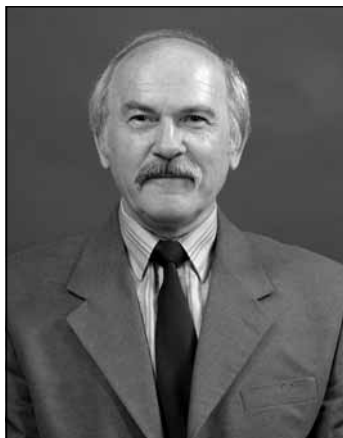
Az egész életem egy nagy hajsza volt, a tervekből sosem volt elég, a megvalósítás emésztette az energiát. De hittem abban, hogy a túlteljesítés nem fáraszt, sokkal inkább az alulteljesítés. Ez adott erőt, később pedig a családom. Feleségem, Katica gyönyörű mondása: „A család az család. Az egyetlen közös többszörös.”

Hogy mi az élet értelme? Amit Camus mondott: „tolni a követ a hegyre”. Azzal a kiegészítéssel, hogy hátha egyszer fent marad.

Selmeczi Kovács Attila

etnográfus (Székesfehérvár, 1942. május 16.)

Annak ellenére, hogy egész családom dunántúli, felnevelő szűkebb pátriám a Palócföld volt. 1950-tól bírósági tisztviselő szüleim Gyöngyösre kerültek, így ott végeztem iskoláimat. Gimnáziumi osztályfőnököm, Fülöp Lajos terelt leendő pályám felé a nyelvjáráskutató és néprajzi szakköri foglalkozások révén. Bár megkísérel-

tem kitérőt tenni a régészet irányába, mely akkor szintén érdekelt, ezért 1961-ben az ELTE-re jelentkeztem, de a felvételi vizsgán, amikor Oroszlán Zoltán régészprofesszor meglátta a magammal vitt néprajzi pályadolgozatom, a sokszoros túljelentkezés miatti indulatában rám förmedt: „Maga néprajzos, mi a fenét keres itt?” Így aztán a következő évben előfelvétellel Debrecenben kezdtem meg tanulmányaimat magyar–történelem szakon, majd fél év után felvettem a néprajzot, és 1967-ben magyar szakos középiskolai tanári és etnográfus oklevelet szereztem. Kivételes szerencsémnek tartom, hogy pályakezdő évtizedemet a néprajztudomány két kiemelkedő személyisége, Balassa Iván (a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban, 1967–1976) és Gunda Béla (a debreceni egyetem néprajzi tanszékén működő akadémiai kutatóhelyen 1976–79) mellett tölthettem.

Szakmai pályafutásom kívülről nézve és utólag tekintve egyenes ívű karriernek tűnik, mely kellő sokrétűséggel is rendelkezik. Mégpedig egy

vidéki város múzeumi teremőrségétől (az egyetemi előfelvétel egy esztendeje alatt Gyöngyösön) a fővárosi országos múzeum főigazgató-helyetteséig (Néprajzi Múzeum, 1986-tól), egy vidéki középiskola óraadó tanárságától (gyűjteménykezelői fakultatív oktatás Vácon az 1970-es években) az egyetemi tanári

katedráig (Debrecen, 2010-től). De ide sorolhatom továbbá az egyetemi akadémiai kutatóhely munkatársi beosztásától (Debrecen, 1976-tól) a budapesti kutatóintézet osztályvezetőségéig (MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1979–1986) vagy az egyetemi doktorátustól (1969) a néprajztudomány doktora cím megszerzéséig (1996) megtett utat. Mindezek mellett számos szakmai és társadalmi tisztség betöltésére, különféle kiadványok és folyóiratok szerkesztésére, tucatnyi hazai és külföldi kiállítás rendezésére kaptam lehetőséget az élettől. Sokrétű szaktudományos és közművelődési tevékenységem sem maradt elismerés nélkül (Móra Ferenc-díj, Györffy István-émlékérem, Bél Mátyás-émlékérem, Széchényi Ferenc-díj).

Szakmai érdeklődésem középpontjában kezdettől a gazdaságnéprajz, a népi építkezés, a kézművesség, a tudománytörténet, az eszköz kultúra, újabban pedig a népművészet, a nemzeti jelképek vizsgálata és a tudomány-népszerűsítés áll. Tudományos kutató- és feldolgozó munkám

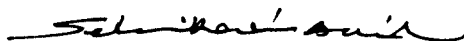
eredményeit önálló kiadványok és szakcikkek formájában publikáltam. Az életemet alapvetően meghatározó és tevékenységem java részét kitöltő muzeológiai munkásság keretében 12 kiállítást rendeztem, ebből ötöt külföldön. Legjelentősebb *A magyar nép hagyományos kultúrája* című állandó kiállítás a Néprajzi Múzeumban, amely 1991-ben nyílt meg 13 teremben, 1997-ben pedig (szintén a vezetésemmel) teljes felújításra került. 1996-ban a finnugor népek világkongresszusa alkalmából *Rokon népek és őshazák* című, 12 teremből álló, négy külföldi múzeum közreműködésével készült időszaki kiállítás rendezését vezettem. 1987–1998 között szerkesztettem a múzeum évkönyvét, a *Néprajzi Értesítőt*, 1990-ben megindítottam a múzeum tudománytörténeti sorozatát *Series Historica Ethnographiae* címmel, melynek tíz kötetét szerkesztettem. Felelevenítettem a nagy múltú *Magyar Népművészet* című sorozatot 1994-től több kötet kiadásával, 1993-ban megindítottam *A Néprajzi Múzeum tárgykatalógusai* című kiadványsorozatot. 1999–2008 között, tíz éven át szerkesztettem a hazai muzeológia központi folyóiratát, a Magyar Múzeumokat. 2010-ben vettem át a Honismeret c. kéthavi folyóirat szerkesztését.

A követhetetlen gyorsasággal eltelt évtizedek alatt mindig találtam erőt próbáló feladatokat, azzal az önámítással, hogy még ezt az egyet, és utána jöhet a lazítás. A 2007. évi nyugdíjazásom (45 éves munkaviszony után)

vége ezt hozta volna, ha időközben nem jön a debreceni tanári megbízás, hogy főállásban még további néhány évig szolgáljam az oktatásügyet, osszam meg múzeumi és közművelődési tapasztalataimat a néprajz szakos hallgatókkal. Így most ismét várhatom az újabb nyugdíjazásom.

Az utóbbi évtizedben nyílt lehetőségem látványos népszerűsítő könyv alkotására (*Elfeledett magyar mestersegek és népélet*, Cser Kiadó, 2009), miközben a szűken vett szakmai publikációk száma apadást mutat. De azért vár még a további évtizedekre való feldolgozatlan gyűjtött anyag.

A hetven év terheinek és örömeinek, eredményeinek és kudarcainak, megvalósított és elmaradt kötelezettségeinek számbavétele során óhatatlanul felmerül, hogy mit hagyok magam után. Ha a kb. húsz könyvet, a háromszázat meghaladó szaktudományos cikket, a több száz könyvismertetést és népszerűsítő írást, a tucatnyi múzeumi kiállítást, a megszerkesztett folyóiratszámok sokaságát összevetem a szakmai elfoglaltságaimat mindig megértéssel és segítő szándékkal kísérő feleségem, két gyermekem és nyolc unokám adta sok örömmel és gondoskodással, okkal mondhatom, hogy teljes életet éltem. De el kell ismernem, hogy az oly gyorsan elszállt évek alatt aránytalanul osztottam meg magamat a szakma és a család között, jócskán az előbbi javára. Ha újra kezdeném, fordítva csinálnám!

Nagy Előd

festő- és éremművész (Budapest, 1942. május 17.)

Úgy járok én is, mint annak idején Bernáth Aurél, mikor műtermében fölkereste Bajor Gizi, kedvesen érdeklődve munkáiról, és Bernáth a legnagyobb bizonytalanságban volt, hogy egyáltalán csinált-e valamit addigi életében.

Hasonló zavarban voltam, amikor – talán 2004 elején – lehetőségem volt egy munkásságomról szóló album kiadására. Volt olyan korábbi évtized, amely szinte teljesen fehér folt volt szá-

momra. Mit csináltam akkor? És hol vannak – ha vannak – akkor készült munkáim? Az ember előrebotorkál, bukdácsol, és ritkán figyel hátrafelé.

Trehányságom és a papírtól való iszonyatom mellett az életem oly bizonytalan volt mindig, naponta megoldandó gondokkal, félelmekkel, hogy a dolgok pontos följegyzésére semmi esély nem volt.

Sokszor eszembe ötlöttek/ötlenek a mindig, de most még egyre jobban szeretett József Attila sorai: „Mióta éltem, forgószélben próbáltam állni helyemen.”

Nagy családom mellett függetlenségem megőrzésének szándéka, esetleg finnyás távolságtartás, a kapcsolatteremtés nehézségei is hozzájárultak, hogy helyzetem hetvenéves koromra is bizonytalan. Az idejű tél hidegét szorongva várom, és a lelkem sem kiegyensúlyozott. Keveslem a mögöttem levő elvégzett munkát. Sok volt a latolgatás, halogatás, sok időmet eltékoztaltam.

Persze voltak nyugodtabb időszakok is: például a Derkovits-ösztöndíj három éven keresztül, vagy a nyolcvanas évek, amikor vállalati ösztöndíjak segítettek. Sajnos a három évet nem jól használtam fel, mert időm nagy részét az akkor létrejött Stúdió Galéria indításának, majd üzemeltetésének szenteltem. Azt gondolom, hogy a fiatalok eme új fóruma nagy jelentőségű volt. (Ennek mérlegre tétele a művészettörténészek feladata.) Ráadásul voltak hangok, amelyek az új lehetőséget máris temették. („Nem fogjátok bírni a sok kiállítást, kifulladtok” – mármint a Fiatal Művészek Stúdiója.) A festészet így sokszor megmaradt másodiknak.

A művészetszervező mániámmal később sem hagytam fel (a Lila iskola kiállításai, a Rákospalotai Múzeum körüli küzdelmek, Nagy Balogh János szabadiskola vagy a művésztelep Bernecebarátiban).

Lehet, hogy az ember evvel a – máskülönben nagyon fontos – tevékenységgel a könnyebb és járhatóbb utat választja, ahol megfoghatóbb eredmény ér el – jó esetben –, mint amikor egy kép megfestésének bizonytalan eredményéért kínlódik.

Egyre többször eszembe jut Buzzati *Tatárpuszta* című munkája, amelynek részleteire pedig már alig emlékszem, vagy harminc éve olvastam. Fiatal tiszt kerül ki a határra, tele van tettvágygal. Beleöregszik a várakozásba, és mikor öregeen távozásra készülődik, a távolban föltűnik az ellenség. Persze lehetetlen

és gyerekes dolog az élményt néhány szóba átültetni. Lehet, hogy mindez rólam (is) szól?!

Mindent félretéve csupán az életműre kellene összpontosítani – hogy fennköltén fogalmazzak. Mindenesetre már a célegyenesben vagyok.

Korábban említettem hajdani vállalati szerződéseimet (leánykori nevén: szociális szerződés). Ezek oldották a művészek létbizonytalanságát, és az időnkénti kamarakiállítások házhoz vitték a művészetet. Most is elkelne valami hasonló. Egy alapvető megfigyelésemet nem tudom elhallgatni: a műszaki emberek nagyobb fogékonyságot és segítő szándékot mutattak a művészet és az alkotó iránt, mint a művészeti hivatalok.

A soraim elején emlegetett album végül „megszületett”, és nem véletlenül használom ezt a szót. Könyvem bemutatásának napján született meg hatodik unokám, Regő. Úgy gondolom, hogy az album a lehető legteljesebb képet adja törekvéseimről. Megközelítőleg időrendben kíséri végig munkásságomat. Mindig törekedtem a műfaji gazdagságra, nagyon fontos volt nekem a rajz. A meggyőzőerő és a színgazdagság az elsődleges. De nem akarok a művészetmagyarázat hibájába esni.

Nem tudtam, de nem is akartam megtagadni az ábrázolást. Korábbi szavaimat idézem a könyvből: „Engem a Valóság éltet, abba kapaszkodom minden munkámban. Ha egy képből eltűnik az ábrázolás, számomra az egész ügy érdektelen.”

Szándékaimban megerősítettek a művésztelepek, melyeket az utolsó tíz évben nagy buzgalommal látogatok. Kán, Hortobágy, Kecel, Gyergyószárhegy, Gyimesközéplek, Körösmező, Bálványos, Bernecebaráti azok a helyek, melyektől megmelegsik a szívem. Tulajdonképpen a Kárpátokon túl nem is igen kívánkozom.

Közeledve kerek évfordulómhoz Arany János szavaival mondom a fohászt: „Egy kis független nyugalmat, melyben a dal megfoganhat.”

Gereben Ferenc

művelődésszociológus (Szolnok, 1942. május 19.)

Polgári (akkor még éppen polgári) családban születtem. Ahogy a front közeledett, a szerény, de tisztos polgári milióból menekülés, majd a szombathelyi nagyszülőknél több rokonnal való háborús összezsúfolódás következett, és az ötvenes évek elejétől – az „osztályidegen” minősítés következtében – hármastársaságban éltünk. Az angol hadifogságból szerencsésen visszatért tüzértiszt apámból favágó, majd harisnyakötő kisiparos; végzettsége szerint tanítónő anyámból pedig női szabó lett. Küzdelmes évek következtek súlyos anyagi gondokkal, politikai jellegű félelmekkel és számomra a tüdőgyulladás meg-megújuló rohamjaival. De a családi szolidaritás és a szeretet energiaközpontjai kiválóan működtek, a fő szeretetközpont a velünk végig együtt élő nagyanyám volt. Mindezzel együtt boldog gyermekkorom volt, amit a Kőszeg-hegylánjtöltött falusi nyarak tettek még boldogabbá.

1948-ban, vészterhes történelmi korszakban lettem kisdiák, a frissen államosított szombathelyi püspöki iskolában. Osztályunk fele részének olvasókönyvében még az esti ima, má-

sik felének pedig már mozgalmi ének szerepelt. Az iskola a hatalom szilárd bástyája volt: az ötvenes évek elején egyszer nagyszombat délután is berendeltek minket az iskolába, hogy a családdal ne vehessünk részt a feltámadási körmenetben. De 1953 márciusában – szintén az iskolában – osztályunk a szünetben spontán módon megünnepelte Sztálin friss halálhírét: dobogva és füttyögve meneteltünk az osztályteremben, és ütemesen kiabáltuk: „Meghalt Sztálin – meg-dög-lött!” Csak a szerencsének (és a különböző társadalmi rétegekhez tartozó gyerekek gondolkodásbeli hasonlóságának!) tulajdonítható, hogy ebből nem lett hatalmas botrány.

1956 nyarán – gyors lefolyású rákban – meghalt édesapám, anyám három gyermekkel maradt özvegyen. Az 1956-os forradalmat – életre szóló élményként – még Szombathelyen éltem át, de 1957 elején pannonthalmi bencés diák lettem. Március közepén, egy nagy házkutatás után, innen vittek el a pufajkások igazgatókat, hogy mondvacsinált ürügyekkel két évre bebörtönözzék. Harmadikos korunkban (17 évesen) osztályunk bemutatta *Fritz Hochwälder* ötfelvonásos tragédiáját, a *Szent kísérletet*, amely a dél-amerikai jezsuita állam XVIII. századi erőszakos megszüntetéséről szólt. (Ekkor töltöttem be egész életem legmagasabb tisztségét: a darabban a jezsuita provinciális szerepét játszottam!) Ennek az egész osztályt megmozgató közös vállalkozásnak is szerepe volt abban, hogy pannonthalmi osztályközösségünk – bár egyre fogyatkozva – máig rendületlenül összetart.

A pannonthalmi diákéveket három nehéz esztendő követte. Az első év volt talán a legnehezebb: az apám halála után pedagógusként elhelyezkedő édesanyámat az akkortájt újból fel-lángolt antiklerikális harc Vas megyei epizódjaként 1959 nyarán fegyelmi úton elbocsátották állásából, mert engem egyházi iskolába járatott. Anyám háromgyerekes özvegyasszonyként nem mert dacolni a hatalommal, és abban a (később hiúnak bizonyult) reményben, hogy így visszaveszik az állásába, kivett Pannonthalmáról. Így a negyedik osztályt a szombathelyi Nagy Lajos Gimnáziumban végeztem el. Bár a szombathelyi osztálytársak (többségüket az általános iskolából ismertem) nagyon rendesek voltak hozzám, ez a tanévem meglehetősen depresszív hangulatban telt. A jeles érettségivel záródó nehéz korszak azonban nem akart véget érni: az egyetemre – világnézeti okokból – nem vettek fel. Ezután két évig a szombathelyi Remix Rádiótechnikai Vállalatnál dolgoztam három műszakban, betanított munkásként.

Végül 1962-ben – miután egy véletlen folytán származási és pannonthalmi „bűneim” nem tudatosultak a felvételi bizottságban – felvételt nyertem az ELTE Bölcsészettudományi Karára. Ez egy új fejezetet, afféle indirekt „rehabilitációt” hozott az életembe, amelyet egy évvel később az a tény is megerősített, hogy 1963 őszétől tagja lehettem az Eötvös József Kollégium szakkollégiumának (a régi Eötvös Collegium utódjának), sőt később megkaptam a népköztársasági ösztöndíjat is. (Ezt a „rehabilitációt” valójában magam végeztem el tanulmányi eredményeimmel, a hatalom szerepe abban állt, hogy hagyta.) Az Eötvös-kollégium nemcsak szálló- és tanulóhely volt, hanem a világ dolgainak megbeszélésére is szolgált, és igazi értelmiség-nevelő műhelynek bizonyult.

1967-ben szereztem meg magyar-könyvtár szakos diplomámat. Véletlenül egy olyan munkakörbe csöppentem, amelyet évekbe telt, amíg megkedveltem, és amelyet azután egy életen át hűségesen műveltem. Az olvasásszociológiáról és annak „testvéreiről”: a művelődés-, könyv-, könyvtárszociológiáról van szó. Kezdetben (1967–73) a könyvszakmában, majd (1977–1992) a könyvtárügyben (azon belül az OSZK nevezetes Könyvtártudományi és Módszertani Központjában) végeztem kérdőíves felméréseimet, amelyek egy-egy társadalmi réteg, majd az egész felnőtt magyar társadalom olvasási, könyvbeszerzési szokásait, irodalmi ízlését vizsgálták. Ez a kutatási tematika már a nyolcvanas években érték- és vallásszociológiai aspektussal, valamint a határon túli magyarok iránti érdeklődéssel is gazdagodott. Az utóbbi téma azonban csak a rendszerváltozás után, a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézetében (1992–98), majd (1998 után) a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészkarának tanáraként végzett felméréseimben szökkenhetett szárba, amikor – különféle pályázati pénzekből – két nagy kutatást is végezhettem a Kárpát-medence nyolc, majd öt országában élő magyar nemzetrészek körében. E kutatások már a határon inneni és túli magyarok nemzeti, kulturális és vallási identitását együttesen vizsgálták. 1997 és 2001 között – a Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézet keretében, survey, interjúk és tartalomelemzési módszereket egyaránt alkalmazva – vallásszociológiai kutatásokat vezettem, többek között a „maga módján” vallásosság részletesebb megismerése, a társadalomban élő egyházkép, valamint az ökumeni-

kus gondolkodásra való hajlandóság felderítése céljából. (Az erdélyi magyarok vallásszociológiai felmérését Tomka Miklóssal együtt végeztük.)

Bár pedagógusi végzettségem is van, nem készültem tanárnak. Ezek után fél életemet végigtanítottam: először a SZOT Központi Iskola könyvtáros és népművelési szakán (1973–1976), majd a nyolcvanas évektől vagy két évtizeden át tanítottam óraadóként művészet- és olvasásszociológiai ismereteket az ELTE-BTK különféle szakjain és doktori iskoláiban. A 2000/2001-es és a 2001/2002-es tanévben a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem vendégtanára voltam. 1998 óta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán a Szociológiai Intézet (2011 júniusától nyugalmazott) docense vagyok; főleg művelődés- és kisebbség-szociológiai tárgyakat adtam (és adok) elő. 1999 óta vezetem a jezsuiták Faludi Ferenc Akadémiája keretén belül működő Fiala Vallás- és Értékszociológusok Körét, amely jelenlegi és egykori hallgatóimnak nyújt továbbképzési és kutatási lehetőséget.

Ami a társadalmi-politikai ellenségeket illeti, ezek diplomás koromban is meg-meglátogattak. 1970-ben egy kutatási jelentésemet (amely a kortárs irodalom iránti olvasói igényekkel és az irodalmi ízlés szerkezetével foglalkozott) Kardos György, a Magvető Kiadó akkori igazgatója – ideológiai okokból – nem engedte megjelentetni. 1979 őszén, közvetlen munkatársaimmal együtt, aláírtuk a

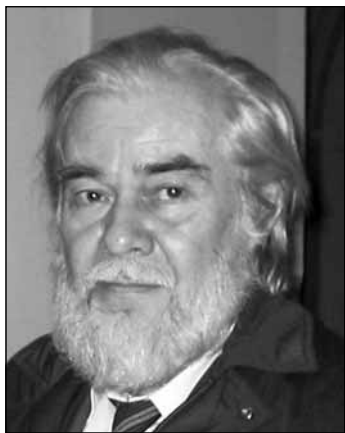
csehországi chartások szabadon boicsátását követelő petíciót. Ennek többek között az lett a következménye, hogy nem kaphattam nyugatra szóló állami ösztöndíjat. A rendszernek kellett összedölnie ahhoz, hogy 1990 őszén két hétre eljussak Hollandiába, az ottani könyv- és olvasáskultúra tanulmányozására.

De munkámat családi hátszelek, társadalmi elismerések is támogatták. Még egyetemistaként, 1965-ben házasodtam össze Várbíró Katalinnal, akivel immár csaknem fél évszázada élünk harmonikus házasságban. (Ő – gyógypedagógusként és pszichológusként – az ELTE Gyógypedagógiai Karának főiskolai tanára.) Gyermekeink: Orsolya (1967) és Balázs (1969) a természettudományok művelői, és három unokánkat nevelik. Ami pedig a társadalmi elismeréseket illeti, ezek főleg a kilencvenes évektől találtak rám különféle díjak és emlékérmek formájában (Szinyei József- és Kerkai Jenő-díj, Füzéki István Emlékérem stb.).

Ami a tudományos pályámat illeti, 1997-ben védtem meg művelődés-szociológiai témájú kandidátusi értekezésemet; 2000 és 2003 között Széchenyi professzori ösztöndíjban részesültem. 1965-től mintegy 260 szakközleményem, ebből 22 (írt vagy szerkesztett) könyvem jelent meg.

Csörsz István

író (Baja, 1942. május 21.)

Bonyhádon és Kaposváron töltöttem gyerekkoromat, itt érettségiztem. Később Budapestre kerültem ipari tanulónak, s jártam két évet a konzervatóriumba is. Amikor abbahagytam a trombitálást, életemből valami nagy darab hasadt ki, még az emlék is olyan, mint egy fájó roncs, pedig ma már látom, hogy nem tévedtem nagyot. Az érzelmek azonban nem mindig követik a realitást. Valami olyan szörnyű ürességet éreztem éveig, amit be kellett tölteni valamivel, és akkor kezdtem el komolyan írni. Tíz könyvet publikáltam, részem volt sikerekben és kudarcokban, novellákat, hangjátékot, filmet és színdarabot írtam, de soha nem érdekelt a besorolásom, ami nagy baj. Nagyon érdekelték viszont az

emberek, mások sorsa, érzései, és persze az, ahogy ezt elmondták. Tudatosan kerestem új és új környezetet, hogy minél többet megértsek és megismerjek abból a világból, amelyben éltem. Ezért lettem például matróz. Soha semmi nem érdekelt, ami divatos volt, annál jobban az, amire nem figyelt más. Nyilván ez motiválta első könyvemet is (*Sírig tartsd a pofád*), amellyel óriási botrányt kavartam. Messze a könyv érdemein túl értékelték és gyalázták. Egyúttal megalapozta kétes hírnevem az irodalomban.

A szegényekről, elesett emberekről és a nyomorúságról nem a legfelelőbb mesélni, ilyesmivel nem nagyon lehetett sikereket elérni a Kádár-rendszerben, amelyről köztudott, hogy a legvidámabb barakk volt a szocialista táborban, és elvileg nem is fordulhatott elő ilyesmi. Itt senki sem volt öngyilkos, a KSH évekig nem is kezelt ilyen adatokat. Nincs, és kész. Ha mégis előfordul, elszigetelt jelenség, amelynek oka kizárólag az elkövetők személyiségében keresendő. Feleségem, Fűri Anna (1946–2006) viszont a fiatalok öngyilkosokkal foglalkozott, ő volt a reménytelen helyzetek és a még reménytelenebb emberek pszichológusa, ilyen értelemben tehát legalább annyira örült volt, mint én. Ezért is találtunk egymásra.

Nekem mint kezdő írónak ideális környezet volt, hiszen állig voltunk hazugsággal és problémákkal, beleértve a társadalom viszonyulását is. Nem volt nehéz témát találni. Mindez meglehetősen szokatlan hangvételt jelentett az irodalomban, és bizonyára ezért figyelt fel rá az olvasóközönség. Irodalmi körökben valami csodabogárnak tartottak, de az ilyenek mindig gyorsan eltűnnek a láthatáron, úgyhogy nem vettek komolyan. Nem is illettem közéjük, sőt határozottan untam ezt a társaságot, gondolom, ugyanúgy, mint ők engem. Enélkül pedig senki nem kap levegőt a magyar irodalomban. Aki csinált valamit ezekben az években, mind magányos volt. Egyetlen kéziratomat nem sikerült kiadni a hetvenes években: például egy tudományos-fantasztikus regényt, amely az emberi hang pszichológiájáról szól (*Vesztések*).

Kilencedik könyvem, az *Elhagyott a közérzetem* 1986-ban, tehát közvetlenül a rendszerváltás előtt jelent meg. Akkoriban az ifjúság rétegződésének a problémája foglalkoztatott, ami olyan karakterisztikusan, ugyanakkor abszurd képen rajzolódott ki, hogy úgy gondoltam, ez a jövőbe mutat. Mint kiderült, így is lett. De beigazolódni látszott az a családi mondás, miszerint minden könyvnek az lesz a sorsa, ami a címe. Ezúttal mintha rám is kihatott volna az átok. A könyvnek langyos fogadtatása volt, érdekes módon a református papok és a pedagógusok érdeklődtek utána. Mindegy, én akkor értettem meg, hogy ez a társadalom egyszerűen nem kíváncsi saját magára. Aurám, amely főleg botrányos témáim miatt vette körül a nevemet, megfakult, nem volt már újdonság, annak ellenére, hogy a problémák nem fogytak el, hanem sokasodtak. Valószínűnek látszott, hogy ismét rossz vonatra szálltam, és ezt tudomásul vettem, mert volt már benne gyakorlatom. Ezután tizenhárom évig nem írtam semmit. Fénymásoló voltam, építettem egy házat Szentendrén, női karkötőket gyártottam, faragtam, és közben azon tűnődtem, mihez kezdjek a rengeteg felgyűlt dokumentumanyaggal, amit összegyűjtöttem. Hát ezekből írni kell majd valamit, de pár évig tényleg nem értem rá semmi másra: ács lett belőlem, és nagy élvezettel vállaltam fel az új szakmát. Ma is úgy gondolok életemnek erre a szakaszára, mint kiemelkedően nekem való, gyönyörű évekre. Bár még mindig építhetnék!

A hosszú szünet persze olyan volt a mi irodalmunkban, mintha megboldogult volna az ember. Megszűntek vagy átalakultak a kiadók, amelyek a könyveimet patronálták, az új szerkesztőségek pedig nem is nagyon ismerték a nevemet. Így amikor sok év után ismét írni kezdtem, kiderült, hogy teljesen kimentem a divatból, az pedig, hogy üzlet legyen egy regényem, amilyen a *Sírig tartsd a pofád!* volt, fel se merült. Nem nagyon rázott meg a dolog, hiszen számítani lehetett rá, tovább dolgoztam hát, befejeztem egy hosszú regényemet, amelyet még a rendszerváltás előtt kezdtem el (*Bóckacaj*), egy 1956-os riportkönyvet (*Viharjelzés*, 1999), írtam egy esszé tanulmányt az írói módszerekről (*Az írás művészete*, 1999), mindenekelett azonban megírtam két regényt, amelyek a rendszerváltásról szólnak (*Vadfarkas*, 1997–1999; *Pangala*, 2000). Ugyanis kicsit feltűnő volt, hogy senki nem publikált ilyen könyvet. Mi a fenét lehet majd elővenni húsz év múlva, ha kíváncsi lesz rá valaki, mi is történt? Lehet, persze, hogy megírta valaki, csak ugyanúgy járt, mint én. Végül az előemberekről írtam egy regényt, azt úgy megszerettem, hogy angolra is lefordítottam, csak ne kelljen elválni tőle (*Földtaposók*, 2006).

A ma megjelenő könyvek között valóban nincs helye a műveimnek. Életemművemnek a fele, és minden bizonnyal a fajsúlyosabb része, otthon van, és lehet, hogy otthon is marad. Nem baj, apám is mindig megnézte a lisztesládát: ha van liszt, nem halunk éhen. Legfontosabbnak azt tartom, hogy még mindig szeretek írni, amikor pedig igazán szomorú vagyok, zenélek, de most már csak magamnak, és talán most értettem meg, mi történt húsz évvel ezelőtt. És miért. Meg azt, hogy meg kell becsülni, ha néha sikerül visszavarázsolni azt az érzést, amely magával ragadott fiatal koromban, még akkor is, ha nem volt túlságosan reális az egész.

Dezou 187m

Ferdinánd Judit

grafikuskművész (Budapest, 1942. május 24.)

Egy nyolc-tíz évvel korábbi velencei biennálén az egyik művész teljesen becsomagolta a kiállító pavilont, és felírta rá: „a művészetnek vége”. Nem tudom már, melyik pavilon volt az, de emlékszem, hogy meghökkenve álltunk előtte. Ez a provokatív „kiáltvány” azóta is többször kísértett az évek folyamán, de az elmúlt éve-

ket végiggondolva nem hiszem, hogy igaza lenne a jövendölésnek. A művészet és benne a képzőművészet megváltozott ugyan, de most is emberi létünk elhagyhatatlan része maradt, mint ahogy az volt a történelem hajnalán, a barlangrajzok idején is.

Sokszorosító grafikusként a hatvanas években végeztem a Képzőművészeti Főiskolát. Régi, hagyományos technikákat tanultunk: rézkarcot, rézmetszést, litográfiát, szitát. Sokat rajzoltunk, tanulmányokat készítettünk nagy elődök nyomdokaiban járva, azon az úton, mely a reneszánsztól vezetett a XX. századig. Úgy érezhettük, egy komoly szakma van a kezünkben, amelyre szüksége van a társadalomnak. Kereskedelmi hálózat foglalkozott az alkotások értékesítésével, népszerűsítésével, az állam pedig megvásárolta a színvonalasabb műveket. Igaz, állami megrendeléseken kívül alig volt más, de a nagyobb vállalatoknak kötelező volt bevételük bizonyos százalékát új műalkotások vásárlására fordítaniuk.

Annak volt nehéz dolga, aki esztétikai vagy ideológiai szempontból

avantgárdnak számított. Zavaró volt a bezártság is, a szellemi és valóságos „vasfüggöny”, amely azonban a hetvenes évekre már lazulni kezdett. Úgy utaztunk ki nehezen összespórolt utakra, mint aki csodát látni indul, és a szabad gondolkodás érzete a képeken megdöbbentő erővel hatott. Nagyon odafigyeltünk az

új nyugati áramlatok képviselőire, új anyagokra, irányzatokra.

Ha most visszagondolok ezekre a pályakezdő évekre, hatalmasnak látszik a változás a képzőművészet társadalmi megítélésében, az emberek életében játszott szerepében. De a képzőművészet viszonya saját szerepéhez is alapvetően átalakult. A műfajok időközben átolvadtak egymásba és az új technikai felfedezések adta lehetőségekbe. Az internet, a televízió új képzőművészeti gondolatok megjelenítője lett, néha a hagyományos szakmai alapok és az alkotás örökkévalóságnak szóló igénye nélkül. Eltűntek az egyedi festmények, grafikák a polgári lakások falairól, és eltűntek a „polgárok” a kortárs művészek kiállításairól. Leginkább egy viszonylag szűk réteg, kollégák, műértők és műkereskedők figyelik és bírálják az alkotókat. Komoly üzlet lett egy fiatal tehetséges művész felfuttatása. A megmutatkozási és eladási lehetőségekért cserébe a művészeknek alkalmazkodniuk kell a befektető műgyűjtők, galériások ízléséhez, üzleti elgondolásaihoz. Igaz,

megnyílt a világ; ösztöndíjak, pályázatok, szponzorok segítik az érvényesülést, az internet pedig megnyilvánulási lehetőséget nyújt bárkinek, aki üzeni akar a világnak.

Mi, akik egykor nagyon szilárd szakmai alapokkal léptünk be ebbe az új világba, nem rendültünk meg igazán a változásoktól. Személyes művészi életutamon azok a gondolatok maradtak fontosak, amelyek mindig is

foglalkoztattak. A változó világ új keletű problémái, kérdései persze hatnak rám is, alakítják belső világomat és annak képi megfogalmazását. Úgy gondolom, az embernek és világának mindig szüksége lesz a művészetre, amelyben mint tükörben megláthatja önmagát, ha vannak is olyan korszakok, mikor ez a tükör homályosabb.

Fedruca fedit

Šwierkiewicz Róbert

képgrafikus, festőművész (Pécs, 1942. május 29.)

Szabó Péter magyar magassági rekorder pilóta felavatja az első ballonrepülőket: Šwierkiewicz Vazult, Hoch Juditot és Šwierkiewicz Róbertet (Monostorapáti, Szőlőhegy, 1999)

Az első hőléggalonnal és megfestésével 1997-ben kezdtem foglalkozni, mert ez évben vásárolta meg számomra a holland multinacionális könyvkiadó cég, a Wolters Kluwer vezérigazgatója, Willem van Zanten úr. 1998 májusában a lengyelországi Gdańskban, a Galeria Wyspában lett először kiállítva (belső térben). 1998 novemberében Budapesten, a Ludwig Múzeumban és az előtte lévő térben működött először függeszkedő állapotban. A ballont valójában a nyolcvanas és kilencvenes években végzett ideális tevékenységem vetületének és ars poeticus munkájának tartom, plusz rációja a költői tartalom hordozásán kívül konkrét használható-

sága. Kedvező időjárás alkalmával. A nagy Tugbort ballont követően készítettem el két kisebb méretű, hideg levegős ballonom, a *Hölgyballont* és az *Úrballont*, melyek szintén a Ludwig Múzeumban voltak első alkalommal kiállítva

1998-ban. A kisméretű *Sarokballont* 2001-ben készítettem el az akkori H. Bazovszky-ház galériájában rendezett kiállításomra. A ballonok 2001-től kezdődően bejárták a világot, és eljutottak az itáliai Velencétől Újdelhin át a Fülöp-szigeteki Maniláig.

Šwierkiewicz Róbert

Béres Ilona

színművész (Budapest, 1942. június 4.)

Béres Ilona

Ami megtörtént, megtörtént.

A vizet, amit a borba töltöttél, többé ki nem öntheted.
Minden változik.

De újra kezdeni utolsó lélegzetteddel is lehet.

Jókai Mór: Az aranyember (1962. r.: Gertler Viktor)
Tímea szerepében, partnere Krencsey Marianne

Ernyey Béla

színművész, énekes, író (Budapest, 1942. június 10.)

Ha életrajzról, zordabb esetben nekrológról van szó, általában mindenki az első sorokban olvasottakra kíváncsi. Hogy ez mért van így, nem tudom. De így van, az biztos. Talán mert azt embert az olvasásban mindig a kezdetek, az illető *Ismert Személy* nekiveselkedése érdekli, pláne, ha éppen hetvenéves lesz az a bizonyos illető. Hogy mit tart magáról a legfontosabbnak, mit próbál rögtön az elején kiemelni, mit sulykol az agyunkba mintegy írásos szájbarágásként. *Születtem ekkorésekkor* meg a többi blabla, lehetőleg megtűzdelve némi politikai díjjal és egyéb csókos *primaprimissimával*, miközben a hetven évhez kapcsolódó kötelező hetven sor információi lassan rádőlnek az olvasóra a kíváncsisága által kiváltott autobiografikus cunamiban...

Engem általában színészként ismernek az emberek. Akkor hát ahelyett, hogy dicsekednék azzal, hogy Az Év Sztárja lettem Németországban, vagy Marlene Dietrich utolsó filmbéli partnere voltam a David Hemmings rendezte *Gigo-*

lo című celluloid-eposzban, álljon itt néhány, magamról és a szakmámhoz való kapcsolatomról árulkodó régi asztalfiókmondat, a jobb megértés érdekében:

„Már kissrácként is a szavak valódi ingyenc mestere akartam lenni – bár a szó valódi értelmét még nem kapiskáltam –, valami olyasmi, ami még nem volt soha. Emlékszem, hogy kis koromban különböző cetlikre írogattam az épp elmúlt nap számomra fontos eseményeit, néha még akkor is, amikor nagyanyám spórolásból már leoltotta a villanyt. Ha rám jött a közlés ilyen néma, matt fekete kényszere, csak azért is róttam egymásra a betűket, mit sem törődve a külalakkal. Másnap aztán elmondhatatlanul izgalmas volt megfejtani az esti ákombákot, mert a sorok a sötétben néha egymás alá és fölé kúsztak, vagy egyszerűen csak lustán ráfeküdtek a többi szóra. Ilyenkor olyan vakírónak tartottam magam, aki a többi világtalannal ellentétben reggel látja is azt, amit ír. Ezek a cetli emlékfoslányok a rajzaimmal és farigcsált faktorzóimmal együtt sokáig elkísértek, némelyik még ma is megvan, pár rücskös rajzlap pedig máig őrzi bonyolult hajóterveimet a fiókomban. A vágyaimnál csak a fantáziám volt nagyobb, így tisztán láttam magam egy magam tervezte gőzös kormányosi hídján az óceánok uraként, mit sem törődve azzal a szomorú ténnyel, hogy Magyarországnak az én gyerekkoromban már csak magyar tengere volt. Viszont a Balaton sohasem vonzott, valahogy nehezen tudtam elképzelni magam ház magasságú hullámokkal dacoló hős hajóskapitányként a térdig érő vízben. De engem, a reménybeli vakíró-rajzzseni-hajóépítő mérnököt már akkor is hidegen hagyott minden realitás, így aztán álmaimban tűzoltó, katona és vadakat terelő juhász kivételével minden lehettem. És persze voltam is... Csak egy nem: üres magamutogató. Vagyis »színész«. Főleg így, ahogy le van írva: színpadiasan elnyújtott, hosszú í-vel. A színészeket már gyerekként is nagyon utáltam. A mindenkori akaratot kiszolgáló, magukat betegesen túlértékelő, szorgos seggnyalóknak tartottam őket, akik a mások által írt szöveg pár perces felbőfögésével vagyonokat keresnek, miközben biztos voltam benne, hogy adott esetben még egy tutajt sem tudnának lerajzolni.”

Aztán a sors különös fintora folytán magam is „játész-ember”, vagyis színész lettem, de a szakmámról és művelőiről alkotott véleményem azóta sem változott. A közben megélt és lassan fél évszázados karrier pedig úgy hever a lábam előtt, mint egy túl gyorsan lejátszott kártyajáték tét nélküli lapjai...

Ez idáig hatvannyolc sor a kötelező hetvenből. A maradék kettőbe még talán belefér, hogy írtam hét könyvet is. Rájuk tényleg büszke vagyok.

Gyerekként nagyapjával

Székely Péter

Ráday Mihály

művészettörténész, rendező-operatőr, szerkesztő-műsorvezető
(Budapest, 1942. június 11.)

A „városvédő” kifejezést Devecseri Gábor Homérosz-fordításából „vettem kölcsön”, s tettem hétköznapi szóvá az isteni jelzőt... A kidobott, majd erdőben fellelt s a volt budai városháza sarkára felállított Pallasz Athéné-szobor meg önként kínálta magát az újra és újra ellopott lándzsájával...

Bánk bán és *Tudós nők*, *Osztrovszkij* és *Shakespeare*, *Kosztolányi Nerója*, *Csiky Gergely* meg a kortárs *Galgóczi*, *Hernády*, *Vámos*, *Bálint Ágnes* meséi és a *Keménykalap* és *Krumpliorr*, játékfilm *Mednyánszky* életéről, *A denevér*, az *Eksztázis 7–10-ig* *Kovács Andrással*, *Zsoldos Péter* sci-fije, történelmi kabarék (pl. a pesti *Broadwayról*) *Bánki Ivánnal*, olyan kedves filmek, mint a *Tigrisugrás* vagy *A vereség* és még számtalan tévéjáték és film operatőreként, vezető operatőreként találkozhattak (vagy ha előveszik, ismétlik, akkor találkozhatnak) a nevemmel a nézők a stáblistákon, meg olyan ismeretterjesztő sorozatok főcímén, mint az első 13 részes magyar *Kína-sorozat* vagy a *Utahi utak*, *Az ujamaak földjén*, vagy a saját rendezésben készült 12 részes *Ízes életek*, a *Magyarok Izraelben*, vagy a Nagyváradot bemutató *A tegnap váro-*

sa. Együtt dolgozhattam olyan rendezőkkel, mint *Vámos László*, *Szinetár Miklós*, *Szónyi G. Sándor*, *Várkonyi Gábor*, *Fazekas Lajos*, aztán *Lengyel*, *Léner*, *Karinthy* vagy *Ádám Ottó* a színháziak közül. Mellesleg csináltam képzőművészeti portrékat *B. Farkas Tamással* és önállóan is, meg riportokat *A Hétnek* és a *Budapesti Regionális Magazinnak*, portrét a *Hajós utcáról* s a *Ganz utcáról*, az *Operáról*, a *Zeneakadémiáról*, *Nagyszebenről*, dokumentumfilmet *Tokajról*, háromrészes filmet a *Wekerle-telepről*... Igazán szerencsés korszakban voltam – sikeres – televíziós.

A magyarországi és a határon túli magyar ajkú tévénezők számára igazán ismertté azonban az tett, amikor képernyőssé lettem. Mennyit haboztam a *Terefere* című szórakoztató műsor kilencpercnyi részletének felvétele előtt, vállaljam-e saját fizimiskával a mondandómat 1980 elején! A nézők jól fogadták a szakállas dörmögéseket, az *Unokáink sem fogják látni* sorozattá lett, és tartott is majdnem 31 évig.

Közben, rádöbbenve arra, mennyire nem szokás nálunk karbantartani a sírhelyeket, a temetőket, elindítottam legalább a kedvenc történelmi kor nagyjait és nyughelyüket bemutató sorozat – *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei* – félévente újabb részekkel jelentkező adásait, olyan erők bevonásával, mint *Katona Tamás*, majd *Csorba László*, *Hóvári János*, illetve a producer *Szekeres Dénes*. Sikerült szinte minden helyszínt végigjárni és megörökíteni, ahol csak megfordultak

nagyjaink a szabadságharc alatt vagy utána az emigrációban Kütahyától, Palermón vagy Manchesteren át San Franciscóig. Sajnos nem lett könyv a hatalmas anyagból, pedig mennyire szeretném ma is, ha mindenki számára hozzáférhető lenne!

Lett viszont három könyv is a 2001-ig elhangzott városvédő műsorokból, meg egy egyetemi jegyzet. Az utolsó közel tíz év már csak az MTV honlapján lenne megtekinthető, ha valóban feltennék oda, ahogy megígérték... Írtam és írok napilapoknak, folyóiratoknak rendszeresen. A *Jelenetek a pesti utcán* c. fotós albumomat 1998-ban, amikor a városegysítés évfordulójára megjelent, hamar elkapkodták.

Ott voltam az ELTE amatőr-film-klubjának alapító triumvirátusában, az Eötvös Klub kitalálásánál, a Színház- és Filmművészeti Egyetem (akkor Főiskola) klubjának megalapításánál, amit vezettem is, amíg oda jártam. Mindig érdekelt a közösségi munka. Sikerült létrehozni – a rendszerváltás előtti erős ellenszélben – a Budapesti Városvédő Egyesületet 1982/83 telén, a Város- és Faluvédők Szövetségét 1986 tavaszán, mely aztán Hungaria Nostra néven csatakozott a nagy páneurópai civil szervezethez, az Europa Nostrához. Ma is él a Nemzeti Panteon Alapítvány, melyet még az Antall-kormány idején alapítottunk Katonával, s amellyel mi tataroztuk – kisebb-nagyobb más ügyek mellett – a Kossuth-mauzóleumot.

Ahhoz, hogy az épített örökség érdekében hatékonyan agitálhasson az ember, hogy eredményekkel is ösztönözhesen, és nemcsak a „kritika fegyverével”, bizony sokat kell rohangálni, szervezni, ügyintézni, fölkeresni „fontos” embereket s megtalálni a pénzforrásokat. Számtalanszor

kérdezték már, milyen eredményeket sorolnék fel legszívesebben? Ilyenkor előkerül az emlékeimből egy sor kastély, templom, ipari-mezőgazdasági jellegű vagy éppen vasúti épület, gondolok a már a nyolcvanas évek elején (!) helyreállított országcímerekre, a mezőtúri Kossuth-házra, meg a hagyományos utcabútorok megmentésére is... A legfontosabb persze a közgondolkodás megváltozására folytatott képernyős és civil munkás agitáció sikere, a civil szervezetek százai, a húsz éve népszerű ifjúsági pályázatok, kiállítások és a nyári városvédő táborok, melyek nemzetközi visszhangja is igen szép.

Nagyon hiányzik a dramatikus művek készítésének lehetősége, az értelmes dramaturgiai vita és a közös munka rendezőkel, színészekkel, a smink, a díszlet, a műtermi munka, az igényes képi nyelv keresése. Úgy látszik, az a korszak lezárult a televíziózásban, s nemcsak a számomra.

És a városvédő műsorok korszaka is. Az utolsó 2010 májusában ment adásba, s már a júniusra felvett és megvágott kolozsvári beszámoló is dobozban maradt. Szeptemberre pedig a munkahelyem is megszűnt „közös megegyezéssel”. November végén Winkler Gábor professzor internetes aláírásgyűjtést indított (www.vfszhungarianostra.hu) a műsorért, melyre – s erre egy kereskedelmi televízió is büszke lehetne – 17 000 aláírás érkezett Kézdivásárhelytől a szlovákiai Jókáig, s az internetes nézők is ott vannak a sorban Sydneytől New Yorkig. Eredmény: semmi...

Most, mikor ezeket a sorokat írom, még mindig nyalogatom a sebeimet – ahogy mondani szokás. Miközben nagyon jólesik, hogy bárhol járok, ma is leszólítanak (meg a segítségemet kérik) idősebbek és huszonévesek

egyaránt. Lezárul egy élet(mű) hetvenéves korra? Én még nem tudom a választ. Csak annyit, hogy tele vagyok energiával, s dolgoznék, ha lenne rá mód, hely, kereslet...

Akiknek ezt az írást először megmutattam, azt mondták, valami pozitívum csak kell a végére még! Íme: voltam színész a mesterem, Herskó János Szevasz, *Verá!*-jában, később Bacsó Karády-filmjében, narrátorhang Tarr Bélánál. Alapítottam kitüntetés, bábáskodtam egy sor emléktábla és szobor megszületésénél, dolgoztam építészeti tervtanácsokban és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban is. Mondataim ott vannak sok jogszabály

szövegében. Elértem, hogy az összes utcatáblán ott legyen az adott városrész neve. Újra állnak végig az Andrásy úton a szponzoroktól koldult pénzből rekonstruált kandeláberek, meg a százéves körhinta a Ligetben. Egy sor könyv megszületését segítettem, s írtam rengeteg előszót, saját könyveim is föllapozhatók, filmjeim újra megnézhetők, az egyesületek működnek még... Körülbelül ennyi. Valóban nem panaszkodhatom!

Fülöp Sándor

agrármérnök, fogathajtó (Hódmezővásárhely, 1942. június 24.)

„A sportok között kevés van annyira magyar – mint a fogathajtás”

(Pettkó-Szandtner Tibor)

Életpálya. Lasollay német lovaskapitány egykor a következő szavakkal ismerte el fogathajtóink zsenialitását: „Az angol hajtómódot egy klasszikusan képzett, konzervatóriumot végzett hegedűshöz, muzsikushoz hasonlítom, akinek a hegedűt vagy zongorát bizonyos meghatározott szabályok szerint

(kottából) kell kezelnie, illetve megtanulnia.

Ezzel szemben a magyar hajtómódot egy virtuóz primás gyönyörű muzsikájához hasonlítom. Az istenadta tehetség, a veleszületett érzés, a temperamentum ragad magával.

A magyar hajtó stílusát az igen sok érzés, a talentum, a száraz egyszerű ügyességgel való vezetése, a véletlen körülmények befolyásolják és jellemzik.”

Fülöp Sándor, első négyesfogathajtó világbajnokunk (1974, Frauenfeld), a „nagy fogathajtó generáció” tagja e virtuóz primások közé tartozik. Az első vb-aranyát három csapatarany és négy Európa-bajnoki aranyérem követte. Győzött – az olimpia utáni legrangosabb – aacheni versenyen is.

Az aranyak mellett egy sor – más fémből való – érem jelzi: a világ legjobbjai közé tartozott csapattársaival, Abonyi Imrével és Bárdos Györggyel

együtt. (A magyar fogathajtók – honi sportunkban párját ritkító módon – az eddigi Európa- és világbajnokságokon 67 érmet, köztük 31 aranyat nyertek.)

Világhírű lovai – vagy ahogy mondja, „sporttársai”, munkatársai: Bihar, Szépöcsém, Poroszló, Szódás – nevét ma, több évtized multán is szinte megghatódva sorolja.

Milyen lovas ember Fülöp Sándor? Mindenekelőtt sokoldalú. A lovak iránti rajongását, tiszteletét édesapjától örökölte. Az egyetemi évei alatt kezdett lovagolni (1961). Három évre rá már díjugrató válogatott kerettag; 1964-ben magyar csapatbajnok. Aztán? Lassan fél évszázada (1967) indult fényes fogathajtó pályája.

Példája, életútja bizonyítja: a civil életben és a sportban egyszerre is lehet sikeres az ember. Mindkettőhöz sok-sok kitartó munka, szakmai felkészültség, s mindezek mellé kellő alázat szükségeltetik. A sportban és a civil életben egyaránt ez a motiváló erő.

Agrármérnök. A Gödöllői Agrártudományi Egyetem elvégzése után nagy hírű mezőgazdasági üzemekben, a Mezőhegyesi, a Kiskunsági Állami Gazdaságban és a kecskeméti termelészövetkezetben dolgozik felelős beosztásokban: igazgatóhelyettes, főágazatvezető.

Bárhol dolgozott – ahogy mondja: „szolgált” –, mindig a lovak közelében találjuk. Tizenhat év a fogathajtás nemzetközi élvonalában és felelős munkakörökben. Tudatosan formált, sikerekben gazdag életpálya.

Évek óta – családi vállalkozásban – kitűnő lovardát vezet a szakedző Fülöp. Főként a díjugrató, a fogathajtó pályára igyekvők és a hobbilovasok kérnek bebocsátást hozzájuk. Nem mindig sikerrel, mert a „telt ház” táb-

lát náluk mindig ki lehetne tenni. Vonzó a Fülöp „márkanév”. Sándor példaképpé lett!

Esetében nyilvánvaló: az alma nem esik messze a fájától. Fia agrármérnök, szakedző. A „Kis” Sanyi a military sportban jeleskedett: – többek között – főiskolai világbajnok, kétszeres magyar bajnok, a Szent István Egyetem lovastanár (hippológus) szakán oktatja a military sport tudományát. Lánya, Noémi kétszeres díjlovagló ifjúsági bajnok, Mária lovas íjász.

A Fülöp unokák, Dorottya és Eszter a military sportban viszik tovább a család jó hírét.

Menye, Eszter a legfiatalabbak póni-sportjának országos hírű szervezője, elismert szakértője.

Felesége, Sándor Mária 1965 óta biztos támasza, a család összetartója. Nem csupán „eltűri”, hanem – a ház, a tanya, a lovarda körüli ezernyi tennivaló mellett – tevélegesen segíti szerettei „lovazását”.

Miért pont a ló alakítja ma is Fülöp Sándor és családja mindennapjait?

Mert a ló – szavaival élve – testi, lelki egészséget őriz; munkalehetőséget, kenyeret ad; helyettünk és értünk cselekszik; rendre, fegyelemre tanít; derűt hoz; tükröt tart elénk; gyógyír bajainkra; egy csodálatos élményvilágot varázsol vissza.

Díjak

1969 Aachen, négyesfogat-hajtó nemzetközi verseny, I.
 1972 Windsor, négyesfogat-hajtó nemzetközi verseny, I.
 1976 Podebrady, négyesfogat-hajtó nemzetközi verseny, I.
 1978 Hamburg, német négyesfogat-hajtó derby, I.
 1980 Aachen, négyesfogat-hajtó nemzetközi verseny, I.
 Négyesfogat-hajtásban négyszeres magyar bajnok
 Ötszörös Magyar Derby-győztes

1971 EB egyéni, II.
 1974 VB egyéni, I.
 1978 VB egyéni, II.
 1971, 1975, 1977, 1979 Eb-csapat, I.
 1976, 1978, 1984 vb-csapat, I.
 1974 és 1978 világranglista I.
 1985–1995 a nemzeti válogatott edzője

Kerék Imre

költő, műfordító, kritikus (Háromfa, 1942. június 29.)

Középiskolás koromban kezdtem érdeklődni mélyebben a magyar és világirodalom legjelesebb költői iránt. Kezdeti ismereteimet a Kormos István szerkesztette *A magyar irodalom gyöngyszemei* és *A világirodalom gyöngyszemei* sorozat kötetének köszönhettem, melyek időtállóan hatnak rám ma is. Kormos István – már sokkal később – egy beszélgetésben kifejtette fiatal költők előtt, hogy a magyar köl-

tőnek minimum illik ismernie a hét évszázados magyar poézis csaknem teljes keresztmetszetét, hogy tovább tudjon lépni és nyomukban gazdagíthassa irodalmunkat tradicionális és modern értékekkel.

Ady, Petőfi, József Attila után alaposan elmélyedtem a Nyugat jeleseinek műveiben: Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád írásaiban. Tőlük tanultam fordítani, hatalmas fordításgyűjteményeik ma is állandó olvasmányaim, s főként esszéikből ismertem meg a műfordítás titkait, a versek bravúros elemzését, a nagyobb külföldi költők értő és érző tolmácsolását. A hatvanas években a Nyugat költőit kiadták ugyan, de nem propagálták művészetüket. Babitsot és másokat mégsem lehetett kihagyni a tankönyvekből, viszont megcsonkítva publikálták őket, az említettek politikai jellegű szemelvényeit szerepeltették, ha volt ilyen az olvasmányok között: mint Babits *Húsvét előttjét*, Tóth Árpád *Az új Isten* címűt például, vagy József Attila politikai költeményeit mint a szocialista líra reprezentatív darabjait.

Én semmit és senkit nem rekesztettem volna ki költészetünkéből, s annak sem vagyok híve, hogy Adyt és Babitsot méricskéljük, szembeállítsuk őket egymással, ahogy ezt sokan megtették már. Inkább örülök annak, hogy immár szabadon sze-

melgethetjük műveikből a nekünk valónak érzetteket. S hozzájuk olvasva a többi nagy XX. századi költőnk: Weöres Sándor, Nagy László és Juhász Ferenc munkáit is természetesen. Mindhárman múlhatatlan értékekkel gazdagítva irodalmunkat, valóságos líraforradalmat hajtottak végre, példát mutatva az akkori és mai fiataloknak, új nemzedékeknek. Tradíció és modernség szemükben egy és oszthatatlan, s hatalmas életművük súlya és hatása szembeütően igazolja mindezt.

Kormos István tanácsát megfogadtam magam is, és állandó olvasmányaim a hét évszázad magyar versei. S nem hanyagoltam el a világlíra jeleseit, kedvenceimet: Jeszenyint, Lorcát, Rilket, Traklt, Christine Bustát. Kétnyelvű kis sorozatban adtam ki utóbbi három verseit. Eredendő hajlamomat a műfordításra jelentősen segítette nyelvtudásom gyarapodása is. Így nem pusztán németek, oroszok, hanem – nyersfordítások segítségével – más nyelvek kiemelkedő alkotóihoz is folyamatosan kapcsolódhatok.

Későbbi kapcsolatom szülőföldem, Somogy költőivel is középiskolás koromban kezdődött. Ekkortájt ismerkedhettem meg Fodor Andrással és Takáts Gyulával, akik tanácsaikkal, kiforrott nagy művek figyelmembe ajánlásával életre szóló segítséget adtak. Viszont aki az én gyerekkorom világát költészeté emelte: mindvégig Csanádi Imre műveinek hatása lett irodalmi tevékenységem ihletője. Nélkülük nagyon szegény lennék, intenzív jelenlétüket nem tudom és nem is akarom törekvéseimben nélkülözni.

Költőtársi barátságot, emberi megértést és serkentést kaptam még a kiváló és sok műfajú Szepesi Attilától.

Egyike vagyok ama költőknek, akik a második világháborúban veszítették el édesapjukat (Bella István, Utassy József s mások). Hiányát, bár én már nagyapa vagyok, máig érzem.

1942-ben születtem a Somogy megyei Háromfán, civil foglalkozásom magyar, orosz, rajz szakos tanár, könyvtáros volt nyugdíjba vonulásomig. Költőnek, műfordítónak, kritikusként vallom magamat.

Igyekszem minden költői törekvésre, újabb fiatal tehetségek verseire figyelni (ezt is örököltam Fodor Andrástól), lehetőség szerint segítve őket.

A költészeteken kívül más témák, élmények is foglalkoztatnak. Kiemelkedik közülük a képzőművészet, mely gazdag tárháza költészetemnek is. A művészettörténet nagy alkotói közül számomra az egyik legfontosabb Brueghel festészeté. Nagy hatással van rám mindmáig Egry József, számos versem ihletője. A szobrászat hasonlóképpen közel áll hozzám: Henry Moore, Maillol, Borsos Miklós vagy a jelenleg Németországban élő Bánki Judit és Soltra E. Tamás nagy hatással vannak rám.

Érdekel a természet, az állatok világa, különösen a madarakat kedvelem. Közel két évtizedes barátság fűzött első és egyetlen kiskutyámhoz, sajnos már csak lelkiekben van velem. A honi és külhoni tájak szépségeit is igyekszem verseimben megörökíteni.

Eddig 24 könyvet publikáltam: verseket és versfordításokat.

Legfontosabb közülük a *Virágvölgy* (összegyűjtött versek, Hazánk Kiadó, Győr, 2002). Elismeréseim, kitüntetésem közül a legfontosabb a József Attila-díj, 2003-ban kaptam meg.

Kerek Imre

Fülöp Attila

operaénekes (Szombathely, 1942. július 2.)

Mi mindenen mentek át szüleink, akik két világháborút is átéltek! De min mentünk át mi, az én korosztályom? Erre a kérdésre szeretnék választ adni, amikor életemet tízéves lépésenként tekintem át.

1952. Tizedik évembe lépek. A büki volt evangélikus iskola negyedik osztályos tanulója vagyok. A padok ugyanazok, mint évtizedek óta, hosszú, zöld, három gyerek egymás mellett, beépített tintatartók. 1948-ig apám mint a falu lelkesze volt az iskola igazgatója is.

„Boldog” Rákosi-korszak! A téeszbe mindenki bekényszerítve, padlások leseperve. De! Már Sztálin elvtárs haldoklik, és én készülök a Sztálin-gyászbélyegekkkel díszített faliújsággal, melyet az osztályunkban – talán – a volt feszület helyébe tesztek ki. Jön Nagy Imre, a parasztok széthordják

a téeszt, újra felzúgnak a cséplőgépek falunkban. Sztálin-faliújságom először a fűrészpörös kamrába kerül, majd egy hideg téli este begyűjtök vele.

1962. Huszadik életévembe lépek... Nagy változás, hogy pár éve pesti lakos lettem. Az Árpád Gimnáziumban szerzett kitűnő érettségi után származásom miatt csak előfelvett lehetek a Budapesti Műszaki Egyetemen. Egy évig segéd munkásként dolgozom egy óbudai gyárban. Megismerkedem Tatrai Zsuzsikával, boldog szerelemben élünk, készülünk a házasságra. Egy év segéd munkásság hamar elrepül, és így végül egyetemista leszek. A műszaki tanulmányok mellett magánúton énekelni tanulok.

1972. Harmincadik életévembe lépek. Közben Zsuzsival összeházasodtunk, már megszületett kis Zsuzsikánk és kis Attilánk is. Készül a Kiscelli utcai öröklakásunk. Pár évi tévétorony- és hanglemezyári mérnökösködés után az Operaház magánénekesese lettem.

Közben konszolidálódik a Kádár-korszak, épül a „gulyáskommunizmus”: mi is megvesszük első autónkat és a testvér-hegyi telket, amelyet teleültetünk gyümölcsfákkal. Zsuzsi diplomázik, és a néprajzi kutatócsoport munkatársa lesz.

1982. Negyvenedik életévembe lépek. Talán most kezdődik életünk legnyugodtabb korszaka. Megszületik harmadik gyermekünk, Juditkánk. Az operai fellépések mellett sok oratórium- és dalesten közreműködöm. A genfi és a lipcsei énekverseny után külföldre is kezdenek hívogatni. Sokat vagyunk a testvér-hegyi kertünkben, vidáman élünk, fiatalon, reményekkel telve.

1992. Ötvenedik életévembe lépek... Óriási változás életünkben: megtörténik a rendszerváltás. MDF-kormány, az orosz csapatok elhagyják Magyarországot, Antall, majd Boross a miniszterelnök.

Taxisblokád... Már beöltözöm Taminónak az Erkel Színházban, mikor Ütő Bandi, az általunk választott igazgató lemondja az előadást. Lesminkelek, és metróval megyek haza, mert az összes híd le van zárva.

Szakszervezeti bizalminak, majd főbizalminak választanak, később az Operaház szakszervezeti vezetője leszek, nem-sokára megpályázom az igazgatóságot is.

Közben lakáscserével sikerül a Rózsa-dombra költöznünk, szép, tágas, elegáns lakásba, igazi burzsujok lettünk!

2002. Hatvanadik életévembe lépek. Zsuzsi lányunk és Attila fiunk már házasok, megszületnek unokáink: Anna és Máté. Az Operában főtitkár, majd ügyvezető igazgató leszek, emiatt 44 elénekelt operaszerep után abbahagyom az éneklést.

Lassan jelentkeznek az öregedés problémái: őszülni kezd a halántékom, magas a vérnyomásom, szemem romlik, szívproblémáim vannak. Fogpótlás alul, fogpótlás felül... Kardiológus unokahúgom megjósolja szívműtétemet.

2011. Idén hetvenedik életévembe lépek... Mi történt itt körülöttem? Azonnali hatállyal nyugdíjaznak az Operából. Hogy is lesz tovább? A megjósolt szívműtétre is sor kerül. Aztán hirtelen sorban halnak meg körülöttünk, előbb feleségem szülei, majd anyám, és az én korosztályom is kezd sorra kerülni, meghal Gregor Jóska, Polgár Laci....

HÉ, KASZÁS! ÁLLJ MEG AZ AJTÓNK ELŐTT! IDE MÉG NE LÉPJÉL BE... Én még akarom a családommal együtt élvezni az életet, a Balatont. Én még sok üveg lekvárt szeretnék befőzni, sok uborkát savanyítani. Szeretném unokáimnak megmutatni az élet szépségeit, szeretnék Annával és Mátéval sokat tanulni. A később született Dórikának és Zorkának én szeretném megtanítani az egyszeregyet, és szeretném még Juditka lányom születendő babáit ringatni!

Most hajnal van, a kelő nap besüt hálósobánkba, a teraszról a petúniák bódító illata árad. Megyek reggelit adni a kis cinkénknek a konyhaablakba kitett madáretetőbe... Hát nem szép az élet?

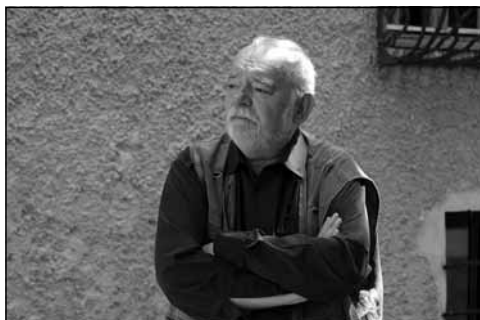

Mozart: Varázsfuvola (Tamino szerepében)
Mezey Béla felvételei

Tudgy Béla

Kecskeméti Kálmán

festőművész, fotós, szerkesztő (Budapest, 1942. július 7.)

Nehéz gyerekkorom volt – a múlt század első felében születtem.

Nehéz ifjúkorom volt – ezt jobbra magamnak nehezítettem (ma is ebből élek).

Nehéz felnőttkorom van – hála Istennek, nem unatkozom.

S ma már sejtem, hogy az eddigi nehézségek eltörpülnek az öregkor terhei mellett, amik még várnak rám (ha ugyan).

De, hogy az elején kezdjem: Bóka László hadnagy úr 1942-ben nem méltányolta világrajövetelem történelmi jelentőségét, úgy ítélte, születésemnek nincs halasztó hatálya apám SAS-behívójára, s ezért a Don-kanyarba irányította. Ott apám egy ideig Holéczy Ákossal, a kitűnő jazzmuzsikussal és bajtársaival varjakra vadászott, hogy szerény kincstári konyhájukat feljavítsák, közben mint alkalmi körorvos gyógyította a környékbeli falvak orosz lakóit.

Időről időre rosszul felszerelt tábori kórházukba sebesültek érkeztek a közeli frontvonalról, majd rövidesen a front maga is megérkezett, s az egész kórházat beszorították az oroszok a pinszki mocsarakba. Innen egy visszavonuló német alakulat szabadította ki

őket: orvosok és a még mozgásképes sebesültek Lengyelországon (Brest) keresztül igyekeztek haza. Így történt, hogy apámat csak hároméves koromban ismerhettem meg.

Addig nagyanyám, aki zenetanodát végzett, Verdi- és Puccini-operaáriákkal szórakoztatott. A pincének, ahol a bombázások alatt meghúzódunk kitűnő akusztikája volt. Ezért gyakran fellépett ott Medek Anna barátnője is, miközben anyám a bab elkészítésének ezerféle módját kísérletezte ki.

Apámnak, akit a német szabadítási akció miatt nem igazoltak, majd B-listáztak, rossz sejtelmek támadtak hazaérkezvén.

Rosszkedvét kétségtelenül motíválta, hogy budai lakásunkat távollétében porig bombázták a felszabadítók, akik elől addig menekült. Súlyosbította a helyzetünket, hogy anyám és nagyanyám német származásúak voltak, s fokozta még a bajt, hogy anyai nagyapámnak rézműárugyára volt Budapesten. („Szerencsére” ez a gyár még a gazdasági világválság hatására tönkrement, s nagypapa főbe lőtte magát. Ennek a tragédiának a későbbiek során lesz jelentősége: amikor őt a kapitalizmus áldozataként feltüntetve megússzuk a kitelepítést.)

Apám rossz sejtelmeként azonban a családfenntartás napi problémái feledtették. Nagynénem – akinek férje korábban hunyt el, ludovikás katona fia „valahol Oroszországban” halt hősi halált, leányával (keresztanyám, bölcsészdoktor) az ostrom utolsó napján végzett egy eltévedt gránát a Szerb utca sarkán – befogadott bennünket a Baross utcai ötszobás, üresen ma-

radt lakásába. A legutóbbi évekig ott laktam.

Iskoláim történelmi sorsfordulókhoz kötődnek. Az általános iskolát a fordulat évében, 1948-ban kezdtem. Két házzal arrébb, a Vasas székházban zajlott a Rajk-per. Heteken át ÁVH-s kísért iskolába és vissza.

Abban a szerencsében volt részem, hogy általános iskolai tanáraink mind egyetemet végzett, kitűnő szellemek voltak (Szabó Magda, Lukin László, Hints Tivadar, Várhelyi Ferenc s rajztanárom, akinek olyan sokat köszönhetek, a nagyszerű festő, Vaszary-tanítvány: Magyarász Imre).

A fordulat éve azt jelentette számunkra, hogy év elején imádkoztunk, a Himnuszt énekeltük, s az 1-es volt a legjobb osztályzat – félévkor már nem volt kötelező imádkozni (de még lehetett – bár azt már nem vették jó néven), a legjobb osztályzat a 7-es volt. Év végén már kötelező volt (föl) jelenteni, aki templomba jár, az Internacionálét kellett énekelni, és a legjobb jegy az 5-ös lett.

Persze Lukin László Kodályt tanított, Szabó Magda Eötvös Károly Balaton-könyvéből olvasott fel nekünk, s Várhelyi Ferenc a „pedagógusnapra” kapott virágokat leküldte a hetessel a józsefvárosi plébániatemplom oltárára. A nyolc év alatt tudomásom szerint egyetlen feljelentésnek volt következménye.

A másik sorsfordító év: 1956. szeptemberben kezdtem a gimnáziumot.

Október 23-ától az utcákat róttuk osztálytársaimmal és barátaimmal. A forradalom centrumában laktunk. A Kilián-laktanya felkelői, miután az oroszok elfoglalták a laktanyát, a házukban találták meg azt az ideális objektumot, amelyről úgy gondolták, érdemes az utolsó csepp vérükig védelmezni.

Ennek az lett a következménye, hogy lakásunk ismét elpusztult, s a csalódott forradalmárokat a Rajk-per idején ásott alagúton sikerült kimenekíteniük a ház együtt érző lakóinak.

Közben verseket írtam, festettem, fotóztam, s a gimnáziumi éveim alatt sikertelen kísérleteket tettem szüleimmel, hogy rendőrségi priuszomat s tanulmányi eredményeimet függetlenítssem egymástól.

Ezek után várható volt, hogy nem vesznek fel a főiskolára. Sem úttörő nem voltam, sem KISZ-tag. Sem munkás, sem paraszt (persze gróf sem voltam). Osztályidegen. (S valóban idegennek éreztem magam!) Plusz pontszámok helyett csak mínuszok. Nem is vettek fel – nem is kísérletezgettem többet.

Ugyanakkor a polgárságot is idegennek éreztem. Tehát teljesen elidegenedtem! Ez akkor éppen divat volt. Mindenki el volt idegenedve, csak a valóban idegenek érezték jól magukat – ideiglenesen.

A proletárdiktatúrát megvettem, a prolígógót, mint minden más gögöt is, kártékonynak tartom. Azt gondolom, hogy ez a hamis lumpenproletár gondolkozásmód megfertőzte az új értelmiséget is, és a hagyományok semmibevétele, a külső-belső (anyagi és szellemi) igénytelenség, cinizmus a mai napig rákfenéje társadalmunknak.

Nyomdásznak álltam, kitanultam a betűszedő-mesterséget. Ez a mesterség azóta megszűnt. Az erősen szociáldemokrata nyomdászokat a rendszer az első számú közellenségnek tartotta, ezért igyekezett ezt a szakmát is felszámolni (azonban ez csak a computerizációnak sikerült). Egyáltalán, mindenki gyanús volt, aki értett valamihez – az ugyanis nem hit-

te el a szovjet maszlagot. Láta, hogy nem Keletről jön a fény.

Hála a tanulmányi szabadság rendszerének, hogy minél több időm maradjon festeni, a legkülönbözőbb felsőfokú iskolákat végeztem el. Mentősegemre szóljon, hogy soha nem dolgoztam olyan munkahelyen, ahol ezeket a képesítéseimet hasznosíthattam volna. Ez is a rendszer különös bájához tartozott.

A művészetben mestereimet részben magam kerestem meg, részben ők találtak rám.

Kassák Lajos igyekezett lebeszélni a többféle műfajról, mondván: ebben a hazában ezt megvetéssel honorálják; s saját példáját hozta fel okulásul. Nem okultam.

Martyn Ferenc mester arra intett: nulla dies sine linea. Nem okultam, nagy kihagyásokkal dolgozok.

Bene Géza a lassú építkezésre oktatott. Nem okultam, kapkodok ma is ide-oda.

A fák arra tanítottak, hogy fölfelé nézzek, anyám arra, hogy a lábam elé.

TAVASZI TEMETŐ

A temető kőkerítése forgalmas útra néz, s mintha egy bábszínház paravánja volna, tetején kőangyalok szárnya rebben, ülő alakok hátukat mutatják pagodák, obeliszkok díszletei között.

Közel lakom, s mivel a város közepén ez a legnagyobb összefüggő zöld terület, tavasszal az első utam ide vezet.

Van ebben valami különösen izgalgó: a természet újjászületését az elmúlás emlékművei között szemlélni. Még nincsenek levelek, a fák ágai raj-

zok csupán, vázlatok – látni engedik a teljes teret, amit majd a lombkorona betölt. Látni az eget és látni a lóversenypálya istállóit, a ravatalozókat, az emlékműveket.

A kemény súroló fény élesen körülrajzolja a szobrokat és néha gúnyosan leplezi le esetlenségeiket.

Betűzőm a neveket, furcsa kőbe vésett telefonkönyv. Számok tól-ig – egy élet. Egy kővön az egész család, egy kőre békültek halálukban. Nincs bennem semmi megrendülés, csak gyermekes kíváncsiság, mint aki egyedül marad egy idegen lakásban.

„Biz a könnyek nem jönnek könnyen
S az odaadás sem halálos
S megvakulhatsz a fényözönben.”

Itt mindent szabad. Szabad márványangyalt csomagolópapírba kötözni cukorspárgával, szabad éktelen rossz verseket kőbe vésní, szabad a szerelmet világgá kürtölni, érzelmet, gügyögő gyengédséget nem szégyellni. Napvilágra kerülnek a kínosan rejtett titkok: a rokonházasságok, a kor- és rangkülönbségek, a sznobizmus, a talmiság, a pénz.

Kisszerűségünk emlékművei között járunk. Nagyon emberi – kicsinyes és mégis felemelő. Ahogy a kövek pusztulnak, ahogy a stílus változik. Vanity fair. Hol van ettől a régi falusi temetők korhadó fakeresztje, amely kiméri az emlékezés határát. Itt a percember is öröklétre vágyik. Örök szerelemre.

A sírokon bomlott hajú, félmeztelen hajadonok, buja, odaadó özvegyek, bimbózó leánykák, nagy keblű szeretők. Ettől olyan erotikus ez a temető.

Adamikné Jászó Anna

nyelvész (Budapest, 1942. július 14.)

Napok óta töprengek, hogy fontos volt-e az életem, s lassanként rájövök, hogy nem sok hetvenkednivalóm van. A gyerekeimen (négyet neveltünk fel férjemmel és szüleimmel közösen) és az unokáimon (van belőlük tizenegy) kívül – de a gyerekekkel nem tanácsos dicsekedni, hát ha a sors megirigyl. Marad a szakma, amelyet még mindig lelkesen úzok, bár néha egy kicsit fáradtan.

Sokat foglalkoztam az olvasás tanításával (*A magyar olvasástanítás története, Csak az ember olvas* és *Az olvasás múltja és jelene* c. könyvek is tanúskodhatnak erről), de jómagam nem emlékszem, hogyan tanultam meg olvasni. Volt egy süket nagymamám, akivel sok időt töltöttem el, s aki rettenetesen hangosan olvasott fel az Új idők lexikonából és a millenniumi Szalay-Ba-

róti-féle történelemből; nekem pedig le kellett írnom, ha valami bonyolultabb kívánságomat akartam vele közölni. Így aztán első osztályba menvén tudtam olvasni és valamennyire írni. Szerencsére, mert minden elképzelhető gyermekbetegséget elkaptam, sokat hiányoztam, mégis le tudtak osztályozni.

Szerettem iskolába járni, és szerettem a tanárait. Végig kitűnő tanuló voltam – azután jött az első sokk. Hárman voltunk az osztályban kitűnő tanulók, s egyikünket sem javasolt a továbbtanulási bizottság – melyben osztályfőnököm volt az egyetlen pedagógus – egyetemre: engem azért, mert apám kirúgott tanár volt, a barátnőmet azért, mert az apja kirúgott jegyző volt, a harmadik szerencsétlen pedig 1956-ban jelentkezett hittanra (akkor voltunk első gimnazisták), s ezt a ballépését számon tartották. Engem azután előfelvétellel felvettek magyar–orosz szakra, egy évet kellett egy gyárban fizikai munkával eltöltenem (persze csak papíron voltam fizikai állományban: az utókalkuláción tekertem a számológépet). Megjegyzem, barátnőm híres radiológus főorvos, a harmadik hajdan eltanácsolt kitűnőség pedig kiváló matematikatanár (volt).

Az ELTE bölcsészkarára az irodalom szeretete vitt. Szüleimtől megkaptam Babits és Szerb Antal irodalomtörténetét, és ezeket követve rengeteget olvastam. Az irodalmi előadások lehangolóak voltak, szerencsére nagyon élveztem a nyelvészetet, különösen Lakó György professzor finnugrisztikai óráit. Harmadéves koromban jelentkeztem finnugor szakra, s fel is vett. Ha megkérdéznék, ki volt a professzorom, máig azt felelem: Lakó György.

1966-ban végeztem mint magyar–orosz szakos tanár és finnugor szakos előadó. Abban a gimnáziumban kaptam állást, ahol tanultam: ez a XV. kerületi, azaz rákospalotai Dózsa György Gimnázium. Nagyszerű kollégáim voltak, s máig azt mondom, hogy a legnagyobb öröm és kihívás gimnazistákat tanítani, különösen az utolsó két évben. Közben doktoráltam egy a középiskolától

igencsak távol álló témából, a disszertáció címe ez volt: *Az igeragozás az osztják nyelv szigvai nyelvjárásában.*

Akkoriban eléggé nehéz volt gimnáziumban tanítani: szombaton is voltak órák, politechnikai gyakorlatra kellett egy gyárba kíséni a gyerekeket, kötelező volt a családlátogatás, s gyakran vittem színházba az osztályomat – heti 27 óra mellett. Rendszeresen és rendszeresen kellett javítani, mert az igazgató beszédre a benti dolgozatokat s olykor megnézte a gyerekek füzeteit is, és minden évben jött a szakfelügyelő is. (Mindezt csak azoknak írom ide, akik morognak a mostani megterhelés miatt.)

1975-ben állást kínáltak a budai tanítóképzőben, s elfogadtam. Mondanom sem kell, hogy egy új szakmát kellett megtanulnom, mert a tanítóság külön világ. 1978-ban vezették be a szóképes olvasást, s akkor azt mondtam, hogy ez tönkre fogja tenni a gyerekek helyesírását a kézírásukkal együtt. Ezért vettem bele magam az ábécék, vagyis a kezdeti olvasástanítás történetének tanulmányozásába, a hazai grammatikák történetéből kandidáltam. 1985-ben szerkesztettem egy nyelvészeti jegyzetet a budapesti program szerint: ez azt jelentette, hogy nem követtük a divatot, nem indultunk ki a szövegtanból, hanem a kis nyelvi egységektől haladtunk a nagyobbak felé. Ebből a jegyzetből fejlődött ki 1991-ben *A magyar nyelv könyve* c. sikeres főiskolai tankönyv, mely hetedik kiadásánál tart. S elkezdtem látogatni a nemzetközi neveléstörténeti konferenciákat.

A wolfenbütteli konferencián összebarátkoztam egy amerikai egyetemi tanárral, Susan Pentlinnel, aki 1985-ben egy levélben megkérdezte, hogy ha felterjesztene Fulbright professzori ösztöndíjra, kimennék-e az egyetemére, a Central Missouri State Universityre tanítani. Megbeszéltem a főnökömmel, elküldtem a kért életrajzot, publikációs jegyzéket, munkatervet (az olvasásról), s 1986 januárjában elfogadták. Ez akkoriban rendkívüli dolog volt, az egész képző lelkesen örült. S ekkor jött a második sokk... A minisztériumban nem örültek, sőt jól letoltak, mondván, hogy a hátuk mögött szervezkedtem. Elkezdődött egy huzavona, egy lélektani hadviselés, mindig találtak valami ürügyet a halogatásra. Nem tudtam időben, azaz augusztusban kimenni. Végül október vége felé telefonáltak, két nap múlva repüljek, a tisztviselő váltott egy repülőjegyet New Yorkig (holott Kansas Citybe kellett repülnöm), s hivatalos útlevelemmel vihettem magammal tíz dollárt. Kétségbeesetten telefonáltam a követségre, s az ottani kulturális attasé megnyugtatót: valaki fog a Kennedy várni a Fulbright irodától. S valóban ott állt egy kedves fickó a kijáratnál folyosónál, kezében egy táblával: „Mrs. Adamik from Hungary”. El tudják képzelni, mennyire megkönnyebbültem? Azután minden simán ment, bár azon az egyetemen, sőt az egész környéken egyetlen magyar sem volt. 1987 áprilisában volt egy Fulbright-konferencia Washingtonban. A nyitó fogadáson odamentem egy tisztviselőhöz, s bemutatkoztam. Felkiáltott, megölelt, odahívta az összes többi tisztviselőt, s boldogan nyugtázták, hogy kiengedtek, itt vagyok. Egy nagy ebéden pedig Fulbright szenátor mellé ültettek.

Meg lehetek velem elégedve, mert a dékánom visszahívott egy évre 1990-ben, férjemmel együtt, s utána több meghívást is kaptam különféle konferenciákra. Mondanom sem kell, hogy szakmai szempontból milyen fontosak voltak ezek az utak.

Első amerikai tartózkodásomról visszajőve Benkő Loránd professzor rám bízta az igeneveket a magyar történeti grammatikában. Erre büszke vagyok, s azóta az igenév a kedvenc szófajom (mi nyelvészek már csak ilyenek vagyunk: Klemm Antal a kötőszókat szerette, Bartha Kati néni a képzőket és így tovább).

1991 óta szerkesztem a Magyartanítás című módszertani folyóiratot. 1995 és 2000 között szerkesztettem s részben írtam az *Édes anyanyelvünk 1–8.* tankönyvsorozatot. Az ábécéskönyvben visszavezettük a nyelvfejlesztő előkészítést, a hangoztató-elemző-összetevő módszert, a hangoztatást, a sok képet, a játékosságot. A vizsgálatok kimutatták, hogy a problematikus gyerekek is megtanulnak vele olvasni.

1998-ban Grétsy László nyugdíjba ment, s meghívott a Kazinczy utcai tanárképző főiskola magyar nyelvészeti tanszékére tanszékvezetőnek. Az ő munkakörét vettem át: általános nyelvészeti bevezetőt, szociolingvisztikát, pszicholingvisztikát, retorikát. Hát az itteni évek nem voltak nyugodtak a sok bizonytalanság miatt, amelyeket az integráció, vagyis a főiskola megszüntetése okozott. Költöztettek, raktak minket ide-oda, most meg azt hallom, visszaállítják a főiskolai képzést.

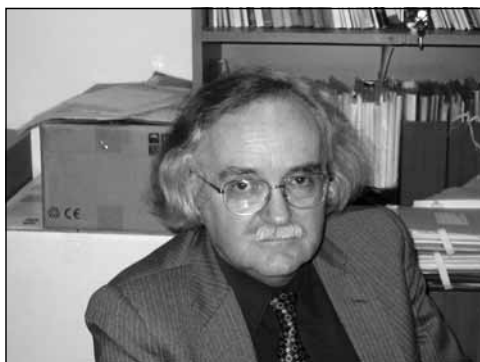
Azért ezek az évek nem voltak haszontalanok: habilitáltam, az MTA doktora lettem, kineveztek egyetemi tanárnak, ezért taníthatok még, jelenleg a mai magyar nyelvi tanszéken és az alkalmazott nyelvészeti doktori iskolában retorikát. 1999-től évente mindig novemberben rendezzük meg a Kossuthszónokversenyt és retorikai konferenciát, anyagát minden évben kiadjuk, ez a *Régi-új retorika* sorozat. Szerkesztője voltam egy újszerű kollektív munkának, ez a *Retorikai lexikon!* A retorika hatalmasat fejlődött a XX. sz. második felében a nyugati államokban, ehhez kellene felzárkóznunk, de megőrizve hagyományainkat (ez az elv érvényes a tanítás minden ágára, a nyelvtanra, az olvasásra és valószínűleg a többire is).

Mit fogok csinálni nyugdíjasként? Valószínűleg előveszem félbehagyott dolgaimat, van belőlük bőven. Mindig az adott helyen kellett teljesítenem – jó szívvel és kedvvel tettem –, de most már jó volna saját kedvemet töltenem. Csak egészség legyen! Gondolom, ezzel minden hetvenkedő hetvenes egyetért.

Belamike János Husa

Kósa László

etnográfus, történész (Cegléd, 1942. július 17.)

Kéthetes koromtól már Gyulán éltem. Édesapám különféle beosztásokban ott volt református lelkész, édesanyám pedig elemi iskolai tanítónő. Négyen vagyunk testvérek. Én vagyok a legidősebb. Nagyobbik öcsém nyugdíjazásáig Gyulán, a környezetvédelmi hatóságnál dolgozott osztályvezetőként, utóbb a helyi lapnál újságírói munkát vállalt. Húgom hosszabb ideig vezette, ugyancsak Gyulán, a műemlék Százéves Cukrárszdat, ott rendszeresen kulturális programokat is szervezett. Kisebbik öcsém a vácrátóti botanikus kert vezetője, ahol csaknem egész szakmai pályafutását töltötte. Mindent annak illusztrálásául részleteztem, hogy a szüleink a kulturális és a természeti értékek megbecsülésére neveltek bennünket, ami foglalkozásunk megválasztásában is gyümölcsözött.

Ahogy kissé elhasznált kifejezéssel mondani szokták (de nem tudok ennél pontosabbat), a barátságtalan 1950-es években meleg családi légkörben nőttünk föl. A gyermekkorban kapott hitnél és világnézetnél mindnyájan máig kitartottunk. Az első tizenhét év, mint sokakat, engem is meghatározóan formált. Gyulán végeztem el az általános iskolát és a gimnáziumot.

Történetkutatói vonzalmamat döntően édesanyámnak köszönhetem, aki nemcsak szerette a történelmet, hanem azt átörökítve, kiskamasz koromtól rákapatott a parókián őrzött XIX. századi egyházi iratok böngészésére is. Akkor még nem tudatosulhatott, hogy ezek a jóval később fontos kutatási területemmé lett mindennapi élet múltjának értékes forrásai is. Másik tudományszakom, a néprajz iránt gimnáziumi szakköri foglalkozások keltették föl érdeklődésemet. Bölcsészahajlamomtól ösztönözve az ELTE-re jelentkeztem, történelem-néprajz szakra. A néprajz családi döntés értelmében mint nem tanári szak kapott hangsúlyt, hogy felvételemnek lehetőleg ne legyen „ideológiai” akadálya. Az aggodalom beigazolódt, mert a gimnázium, „vallásos világnézet”-tel indokolva, nem javasolt továbbtanulásra, és dacára a kitűnő érettséginek, helyhiányra hivatkozva az egyetemen elutasítottak (1960). Félhivatalosan tudomásomra hozták, hogy társadalmi származásomat lehetőleg fizikai munkát végezve tudnám „feledtetni”.

Akkoriban nem volt egyszerű szakképzetlenül általam vállalható munkát találni, mert tele volt az ország a téjesesítés elől az iparba menekülő paraszttal. Ötödik munkahelyemen, a budapesti Kábel- és Műanyaggyárban betanított segédmunkásként végül másfél évig kitartottam, és pártfogói tanácsra magyar-orosz szakra jelentkezve bejutottam az ELTE-re. Az orosz szakot sikerült néprajzra cserélnem, a kedvenc történelmet azonban nem vehettem föl, ezért meg kellett elégednem történelem szakos órák tanulmányi renden kívüli látogatásával.

A tanulmányaimat megszakító két év tagadhatatlan haszna volt a társadalom számomra addig ismeretlen területein megszerzett élettapasztalat, és az, hogy keresetemből a legszükségesebbekkel megalapoztam önállóságomat (szüleim később sem tudtak tanulmányaim idején támogatni), ám a legjobb szakmai előmenetel ellenére sem tudtam teljesen eltüntetni azt a hátrányt, ami ezzel a töréssel keletkezett. Itt jegyzem meg, hogy sokat köszönhetek annak a sok oldalról, rokonok, barátok, ismerősök és ismeretlenek részéről megnyilvánuló segítőkézségnek, amely ezekben az időkben gyakran megnyilvánult gondjaim megoldásában, s amelyet máig „polgári szolidaritás”-ként tartok számon.

A család után az egyetemi évek formáltak leginkább. Igyekeztem kihasználni az időt és alkalmat ismereteim gyarapítására, főleg olvasással és utazással. Párhuzamosan sokat jelentett az a négy év, amíg az Eötvös Collegiumban laktam. Habár a régi „legendás” intézmény már nem létezett, annak könyvtárát legnagyobb élményeim között tartom számon most is. A szavakkal nehezen visszaadható légkörnek és a hasonló beállítottságú, törekvésű diáktársaknak köszönhetem, hogy baráti köröm részben ma is volt kollégistákból került ki. Professzoraim támogatásával diplomázás után az MTA akkor alakuló néprajzi kutatócsoportjába kerültem, melynek 14 évig voltam a tudományos munkatársa. Sok fontos és érdekes feladattal bíztak meg, ekkor „szereztem nevet” a tudományos életben, megvédtem kandidátusi értekezésemet. Meghívással élve, jó emlékekkel távoztam onnan 1981-ben az ELTE akkor tudományközi jelleggel újonnan szervezett művelődéstörténeti tanszékére docensnek, hogy taníthassak. 1987-ben kaptam megbízást

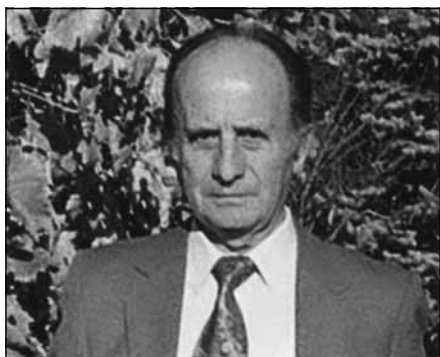
a tanszék vezetésére, húsz éven át töltöttem be a posztot. 1988-ban tudományok doktora címet szereztem, 1990-ben vehettem át az egyetemi tanári kinevezést, munkásságom elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia 1998-ban levelező, 2007-ben rendes tagjává választott. 1994 óta vezetem az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskola művelődéstörténeti programját. Az egyetemi oktatást hamar megkedveltem, és igyekeztem a kutatást sem elhanyagolni. A néprajzi kutatóhelyen kezdetben gazdasági néprajzzal, majd a kultúra táji tagolódásával és tudománytörténettel foglalkoztam, az egyetemen a XIX–XX. századi életmód- és mentalitástörténet, a természettörténet, az egyháztörténet és a kulturális intézmények története került érdeklődésem előterébe.

Alighanem előbb kellett volna említenem, hogy egyetemi éveimben nőtültem. Feleségem matematika–fizika szakos középiskolai tanárnő. Szüleink közeli barátok voltak, a gimnáziumban néhány évig azonos osztályba jártunk. Három gyermekünk és négy unokánk van. Nagyobbik lányunk angol–történelem–magyar szakos tanárnő és pszichológus (szupervizori szakon), kisebbik lányunk ruhaipari üzemmérnöknek tanult, a fiunk a közgazdasági egyetemen végzett. A családot és a barátságot egyaránt fontos értéknek tartom. Kedvelt szabadidős elfoglaltságaim a szépirodalom olvasása, a komolyzene hallgatása, a múzeumlátogatás, a kulturális, történelmi és természetrajzi ismeretek gyarapítását célzó utazás és kirándulás, a családi fényképezés, amíg mód volt rá, a diázás és a családi filmezés, utóbb videózás.

Köszönöm!

Lagzi István

történész (Békés, 1942. július 17.)

Hetven életévet, hetven sorban (tömörítve) összefogni nem kis feladat. A szűkszavúság és a „túlírás” egyaránt kísérti az embert. A második világháború kelletlen közepén születtem – tősgyökeres *parasztcsaládból* – Békés községben. Évszázadokra visszamenőleg nem volt abban semmi különös, aki parasztcsaládban született, az parasztként is halálozott el. A családból való kiemelkedés, ne adj’ isten, értelmiséggé válás ritkább volt, mint a fehér holló.

Nagy szerencsémre volt egy csodálatos, „felvilágosult” apai nagymamám, „a” Sára mama. Ő volt az, aki a rokonság, a szomszédok nagy-nagy megrökönyödésére ötévesen „beíratott” az ún. ibrányi óvodába. Ez volt az értelmiséggé válásom első lépcsőfoka. Az óvodában kaptam ízelítőt abból, hogy én is tudok úgy szerepelni, verset mondani, mint a községi orvos/gyógyszerész fia. Későbbi elmondásomból tudom, nagymamám a rokonságnak gyakran mondogatta: *„Az unokámból nem paraszt, hanem doktor lesz.”*

Az általános iskola 8. osztály második felévéig a familiában lévő gyerekekhez képest igen jó tanuló voltam. Így felvetődhetett *volna* a továbbtanulás lehetősége. Anyám viszont ebbéli igyekezetemet mereven elutasította, mondván: „Itt a föld, valakinek meg kell művelni. Itthon maradsz!” Dacolva a szülői akarattal mégis beiratkoztam a békési gimnázium esti tagozatára. Két évvel később vājártanuló lettem Oroszlányban, s egyidejűleg folytattam gimnáziumi tanulmányaimat a tatabányai gimnázium esti tagozatán. Mindenáron *tanulni akartam, előrejutni*. 1962 nyarán *négy hét* alatt dőlt el a jövőm, a reménybeli karrierem. Egy hónapon belül érettségiztem és vājár szakmunkásvizsgát tettem (én voltam az első vājár, aki gimnáziumi érettségi bizonyítvány birtokában ült le szakmunkás-vizsgabizottság elé). Két héttel később felvételt nyertem a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karára, történelem–földrajz szakos hallgató lettem. Álomom teljesült.

(Mondjuk ki nyíltan: azokban a sokat, álságosan bírált „átkos” hatvanas-hetvenes években a továbbtanulás minden stációja, valóságos esélyegyenlőséget biztosítva, *ingyenes* volt. Ha az én időmben fizetni kellett volna a menzáért – reggeli, ebéd, vacsora –, lett volna tandíj/kollégiumi díj, a maihoz hasonló tankönyvár stb., akkor én az egyetem kapujáig sem jutottam volna el.)

Világéletemben új ismeretekre vágytam, az átlagosnál nagyobb volt bennem a tudásvágy. Az egyetemen is nem kevés zavart okoztam: bölcsészhallgató létemre, külön engedéllyel a Természettudományi Kar Ásvány- és Földtani Intézetében írtam szakdolgozatot (1967).

Később újabb ismeretlen téma került a látókörömbe. A budapesti Lengyel Intézet igazgatója felhívta a figyelmemet arra, hogy 1939 őszén a Lengyelor-

szágot ért német és szovjet támadás következtében több tízezer lengyel keregett menedéket hazánkban. Tájékoztató irodalmat kértem tőle (1969). A válasz lakonikus volt: egy vékony brosúra kivételével nincs.

A legkülönbözőbb fővárosi és vidéki levéltárakban végzett hároméves kintartó munka eredményeképpen *summa cum laude* minősítéssel bölcsészdoktor lettem. A diploma átvételekor (1972) arra gondoltam: *Sára mama*, az én drága nagymamám álma is teljesült. De ekkor már nem volt megállás. Kovács Endre, Ránki György, Niederhauser Emil, Balogh Sándor professzorok emberi és szakmai segítségével, ugyancsak lengyel témában, megvédtem az MTA tudományos minősítő bizottságához benyújtott disszertációm, és elnyertem a történelemtudományok kandidátusa címet (1982). 1976-tól az MTA történész vegyesbizottság tagjává, majd alelnökévé választottak.

Kenyérkereső munkahelyeimmel szerencsém volt. A varsói Magyar Kulturális Intézetben titkár (1973), majd igazgatóhelyettes (1974–1978) beosztásban módomban volt érdemi tudományos kutatómunkát végezni. Varsóból hazatérve a JATE BTK új- és legújabb kori egyetemes történeti tanszék tudományos főmunkatársaként előadásokat, szemináriumokat tartottam különféle, ám egymással összefüggő témakörökben (az első és második világháború főbb katonai és diplomáciai eseményei, a második világháború éveiben kibontakozott ellenállástörténet főbb kérdései, továbbá a menekültügy Magyarországon, 1939–1945).

Varsó azonban nem engedett el magától: 1984–1988 között *nagykövetési tanácsosi rangban* a Magyar Kulturális Intézet igazgatója lettem. Családommal együtt újra szép, hasznos éveket töltöttem Lengyelhonban. A hivatali feladatok mellett egy monográfia és két szerkesztett könyv volt munkásságom „mellékterméke”. Varsói misszióm végeztével ismét a JATE BTK új- és legújabb kori egyetemes történeti tanszékén dolgoztam, önálló tudományos főmunkatársként. Egy biztos, diplomataként jól tudtam hasznosítani a magyar–lengyel kapcsolatok terén szerzett korábbi szakismereteimet. Szaktörténészként pedig hasznosíthattam a diplomatatevékenységemmel kapcsolatos tapasztalataimat.

Könyveim, tanulmányaim többségében a második világháború éveiben Magyarországra menekült lengyelek, franciák stb. élet- és munkakörülményeinek, a hatóságokkal, a lakossággal kialakított kapcsolatainak vizsgálatával foglalkozom (*Lengyel menekültek Zala megyében a második világháború idején; Lengyelek és franciák Heves megyében*). A Somogy Megyei Levéltár számos évkönyvében egy kötetnyi anyagot – kényszerűségből – csak folytatásokban lehetett publikálni. Értekeztem egyetemi történelmi actákban (Szeged, Łodz), múzeumi, levéltári évkönyvekben (Kaposvár, Miskolc, Eger, Szombathely, Przemyśl). Írásaim – többek között – a Hadtörténelmi Közlemények, a Századok, a Tiszatáj, a Somogy, a Hévíz, az Új Forrás, a Valóság, az Életünk, az Alföld, a Délmagyarország, a Napjaink, a Vasi Szemle, a Soproni Szemle, az Élet és Tudomány hasábjain láttak napvilágot. Lengyelországban a Kierunki, Życie Warszawy, Odra, továbbá a Wojskowy Przegląd Historyczny közölte írásaimat.

*

Terjedelmes, eddig kiadatlan, vaskos dokumentumkötetet állítottam össze a németországi hadifogolytáborokból Magyarországra menekült, illetve nálunk tartózkodó (1942–1945) *francia „évadék”* (menekültek) élet- és munkaviszo-

nyairól. Ugyancsak kiadatlan a *Kiáltás a Délvidékről* (a délvidéki illetőségű, magyar vonatkozású volt jugoszláv királyi hadseregbeli hadifoglyok hazahozatala Németországból 1941–1944) dokumentumkötet kézirata is. A *Magunk tükrében* (*Lengyelek Magyarországon, 1939–1945*) című, 40 nyomdai ív terjedelmű monográfiám anyagi/eladhatósági okok miatt még mindig a fiókomban várja a reménybeli kiadást. Az említettekét szakmai kudarcként életem/élem meg.

*

A mintegy kilenc évet kitevő varsói külügyi szolgálatom alatt módomban volt két alapvető monográfiát publikálni a magyarországi lengyel menekültekről (az *Uchodźcy Polscy na Węgrzech w latach drugiej wojny światowej* 1982-ben, a *Droga żołnierza przez węgierską granicę w latach 1939–1941* című munkám pedig 1987-ben jelent meg). Az említett munkák döntően levéltári források felhasználásával íródtak, de újdonságként felhasználtam a saját magam gyűjtött több tucat visszaemlékezést, korabeli naplót is. (*Quelques aspects du séjour des refugies polonais et français en Hongrie 1939–1945.*) A varsói Wojskowy Przegląd Historycznych/Hadtörténelmi Közleményekben (1980, 104–161. old.) megjelent terjedelmes tanulmányom: *Ewakuacja polskich uchodźców cywilnych i wojskowych z Węgier 1939/1940.* a lengyel hadtörténészeknek is alapvetően új ismeretekkel szolgált. Magyar részről hasonló kuriózum volt az 1939 szeptemberében a német–szovjet támadás következtében vereséget szenvedett lengyel hadsereg fővezére, Rydz-Śmigły marsall Magyarországra menekítésének (1940. december 17.) és tíz hónapos nálunk tartózkodásának (bújtatásának) feldolgozása: *A magyar-román zöldhatáron át kísértünk sok lengyelt. „A lengyel hadsereg fővezére, Rydz-Śmigły marsall Magyarországon van”* (2009). A történetről *Töredékek egy fővezérről – Edward Rydz-Śmigły marsall* címen a Duna Tv filmet készített (r.: Pörös Géza, 2011, 45’).

Voltak jelentéktelen szakmai kudarcaim is. Két alkalommal a magyar, egyszer a lengyel cenzúra kötött belém. Az említettekért bőven kárpótolt, hogy érdemi, működő szakmai kapcsolatokat alakíthattam ki a Lengyel Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, a varsói Hadtörténelmi Intézet, a (budapesti) Hadtörténelmi Intézet, a Przemysli Nemzeti Múzeum, a Varsói Egyetem Történelmi Intézete és a magyar tanszék munkatársaival, továbbá a krakkói Jagelló Egyetem néhány professzorával. Itthon Balogh Sándor professzor és Izsák Lajos (az idő tájt) egyetemi docens támogatásában bízhattam.

Külügyi szolgálatom két nevezetes eseményéről feltétlenül szólnom kell. (A szervezőmunkát mindkét esetben rám bízta.) Az egyik: a II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából, 1976-ban rendezett lengyelországi megemlékezések. Több hónapos előkészítő munka után öt helyen: Varsóban, Krakkóban, Toruńban, Jarosławban és Gdańskban tudományos ülészekkel egybekötött irodalmi/felolvasó megemlékezések voltak. Magyar részről előadást tartott – többek között – Köpeczi Béla művelődési miniszter és Pach Zsigmond Pál akadémikus. A varsói Magyar Kulturális Intézetben Váradi Hédi, Benkő Gyula, Keres Emil és Sinkó László a kuruc kor legszebb verseit tolmácsolták. A lengyelre fordított mintegy 35, a kuruc kort idéző versből a magyarokhoz hasonló kvalitású lengyel színművészek adtak ízelítőt. A kuruc dalokat,

XVII–XVIII. századi énekeket Béres Ferenc és Dévai Nagy Kamilla szólaltatták meg. A Magyar Rádió által felvett műsor felejthetetlen élmény maradt.

A másik rendhagyó rendezvényt Gyóni Géza születésének 100. évfordulója alkalmából Przemyszlben és Jarosławban, 1984-ben szerveztem meg. A szerkesztésemben megjelenő emlékkötetben (*Węgrzy w twierdzy przemyskiej w latach 1914–1915*) öt tanulmány, valamint Gyóni Géza hét, Przemyszlben írt, erre az alkalomra lengyelre fordított (a przemysli poklok poklát idéző) verse kapott helyet. A sors iróniája, hogy a legrangosabb Gyóni-megemlékezésekre nem itthon, hanem Lengyelországban került sor.

Az én hetven évem négy politikai kurzusban telt el. Az elmúlt jó néhány év kivételével *szakmailag* megnyugtatóan sikeres volt: *publikációim száma 250*, ennek mintegy fele idegen nyelven látott napvilágot. Az említett munkáim utólagos olvasásakor jóleső érzés arra gondolnom, hogy azok minden sorát, megállapításait mintegy negven év távlatából, hetvenévesen is maradéktalanul *vállalni* tudom. Első publikációm 1971-ben jelent meg, *akkor vettem egy köpnyezet, azóta is azt hordom!* Az elmúlt két évtizedben számos kvázi kolléga viszont több köpnyezetet váltott. Milyen igaza van Somogyi Tóth Sándornak: *„Az igazság nem piaci árú, amit hazugságon lehet megvenni. Sok itt a szatócs, [elv]barátaim, sose alkudozzatok.”*

Ma is örömmel gondolok arra, hogy Varsóban és itthon (néhány gáncsoskodó ellenére) jelentős mértékben hozzájárulhattam a XX. századi magyar–lengyel történelmi kapcsolatok „fehér foltjainak” csökkentéséhez.

*

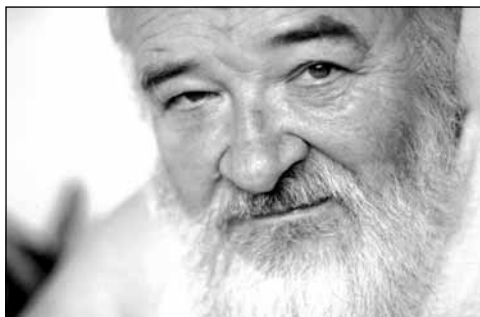
Ha valaki eléri/megéli a hetven évet, még nem biztos, hogy „csomagolni” kell. A hét X viszont engem arra intett, hogy visszafelé nézve elkészítsem személyes szakmai/morális leltáromat. A jövőt illetően pedig megvalósítható célt tűztek magam elé. (Szeretném, ha a kéziratban lévő anyagaim megjelenének.) Pórfiúként elértem – szinte – mindent: akadémiai tudományos fokozat, egyetemi tanár szintű tudományos kutató, mintegy kilenc év külügyi szolgálat, négy monográfia, nyolc szerkesztett könyv, a fentebb említett 250 publikáció, egy kiskert. S ami a legfontosabb: van két tehetséges, a tudományok iránt elkötelezett, szakterületükön új megoldásokat kereső, sokat publikáló gyerekem (*István László* [1973] műegyetemi docens, *Gábor Zoltán* [1974] egyetemi adjunktus). Mindketten PhD tudományos fokozattal rendelkeznek.

Végezetül néhai apósomat, Dunai Istvánt idézem, az életben sok dolog mellékes: *csak egészség legyen!*

B. Révész László

film- és tévérendező (Jakobshof, Horvátország, 1942. július 22.)

Révész Balázs felvétele

Megismerve a Napútba évente bekerült „jövendő hetvenesek” névsorát, megtiszteltetésnek veszem a felkérést.

De – ne várja senki, hogy most megírjam saját nekrológomat!

Már a bemutatkozás minden eleme magyarázatra szorul.

Rapcsák László néven láttam meg a napvilágot egy forró júliusi éjszakán a Vukovártól nem messze fekvő grófi birtok pusztáján, egy cselédlakásban, bábai segédlettel. Jakobshof (Jakab-udvar) ma már nincs, Jakobovacnak hívják, és már nincsenek meg azok a cselédlakások sem, ahol négy szobára (minden szobában egy család!) jutott egy közös konyha. Édesapám, Rapcsák Károly kocsis volt az uradalomban, édesanyám, Hajdu Mária kitanult varrónő, ekkor háztartásbeli.

Apámat születésem után nem sokkal hívták be nyolcadszor katonának, akkor már az Ante Pavelić-féle horvát hadseregbe mint „domobran”-t (honvéd). Az usztasa parancsnokok az első vonalba küldték az általuk cigánynak tartott magyar nemzetiségű domobranokat. Partizánok fogságába estek, végül a partizánok jószágosak voltak (talán sajnálták

rájuk a golyót), és ingben-gatyában, mezítláb elengedték őket februárban. Mire apám hazagyalogolt Boszniából (most a részleteket mellőznöm kell), arra az elhatározásra jutott, hogy átszökik Magyarországra, mivel mindig is magyarnak érezte és vallotta is magát.

Vukovárnál akkor a Duna volt a határ, embercsempéssel sikerült is átjutnia, és pár hónap múlva egy csillagtalan éjszakán minket is átvittek anyámmal (egy tehén áráért), egy bődön zsír és egy varrógép társaságában.

Később kis baranyai falvakban laktunk, elég nagy szegénységben (közben két húgom is született), és 1954-ben költöztünk be Pécsre, rosszabb körülmények közé, csak azért, hogy mi, gyerekek tanulhassunk.

A pécsi Széchenyi István Gimnázium elvégzése után sikeresen felvételiztem az ELTE bölcsészkar magyar–latin szakára (elsősorban azért erre, mert a latin volt az a nyelv, amit a gimnáziumban végig tanultam egy kitűnő tanártól). Ekkoriban szerepelt a Rádióklubban a „kis Kabos” mint „Ramcsák Otóka”, az időnként előforduló csúfolódások miatt (Ramcsák–Rapcsák) – magyarosítottunk Révészre. (Mai fejjel lebeszelném erről magunkat. Az identitás nem ezen múlik.)

Pécs sem volt kis város, de azért ehhez képest Budapest főbe kólinton nagy élmény volt. Például két héten belül láttam két olyan filmet, mint a *Hamu és gyémánt* és a *Szerelmem, Hiroshima*. Az Egyetemi Színpadon pezsgő kulturális élet folyt: kísérleti színházi előadások, vitaestek, új film-

művészeti és irodalmi alkotások bemutatói stb.

A rám zuhogó élmények hatására bennem első év végére megért az elhatározás, hogy az audiovizualitással fogok foglalkozni.

Miközben nem hagytam abba az egyetemre járást sem (és diplomáztam is magyarból és latinból 1965-ben), módszeresen kezdtem készülni választott hivatásomra. Filmesztétikai speciálkollégium, rengeteg film nézése, megvitatása, és emellett 1962-ben Ráday Mihállyal és Perényi Endrével megalapítottuk az ELTE Amatőrfilm-klubot, az Egyetemi Színpad eleinte szerény, majd később bővülő támogatásával és egyre bővülő tagsággal.

Minden hónapban készítettünk egy egyetemi filmhíradót, amely az Egyetemi Színpad *Horizont* című havi műsorában került vetítésre. És emellett elkezdtük megvalósítani saját filinterveinket is. Az akkori nyolcas és tizenhat milliméteres fekete-fehér filmtechnika adottságai mellett természetesen elsősorban nem fikciós anyagokat, hanem dokumentum- és kísérleti kisfilmeket készítettünk.

Így nekem 1965-re, mire elvégeztem az egyetemet, már két amatőr-film-fesztiválon díjazott (dokumentum jellegű) filmem is volt. (A filmográfiámban vállaltan ma is szerepelnek!) Már ekkor használtam nevem előtt a B. megkülönböztető toldalékot, mert ekkoriban a Magyar Rádió zenei osztályának vezetője és a Munkásárség kórusának karnagya volt egy bizonyos Révész László, és nem akartam, hogy összetéveszenek velem.

Mielőtt még rátérnék a Magyar Televízióban eltöltött évekre, feltétlenül meg kell említenem az Eötvös-kollégiumot (ma már újra Eötvös József Collegium), amely 1956 után kezdett hagyományaihoz híven újra a minősé-

gi képzés otthonává válni. Szakkollégista csak 4,5-ös átlag fölött lehetett valaki, különórát, külön szemináriumokat kellett vállalni. De nem is a formális része volt a legfontosabb, hanem azok a beszélgetések, viták, amelyek az Esztétikai Körben vagy a Filozófiai Körben lezajlottak. Igazán inspiráló, pezsdító, gondolatébresztő és formáló alkalmak voltak ezek, és sokszor a szobában is folytatódtak éjszakába nyúlóan. (Pedig nem is szerepeltek az indexben!)

Az első nekifutás a Filmművészeti Főiskolára helyhiány miatt nem sikerült. Protekció nélkül, az utcáról bementem a Magyar Televízióba, felvettek segéd-felvételevezetőnek, de hamarosan rendezőasszisztenssé avansáltam a *Századunk* c. történelmi-ismeretterjesztő sorozatnál. Az ott töltött négy év Bokor Péter szárnyai alatt volt az én igazi szakmai iskolám. Itt szerettem bele az archív anyagokkal való foglalatalkodásba is. És a munka mellett, most már televíziós alkalmazottként, elvégeztem a Színház- és Filmművészeti Főiskola adásrendező szakát, és az ELTE-n a szociológia kiegészítő szakot. (Ez utóbbiból nincs meg a diplomám, de amit ott szemléletben, módszertanban megtanultam kitűnő tanároktól, azt máig is hasznosítom dokumentumfilmjeim készítése közben.)

Televíziós munkámban el lehet választani a „kötelező igavonó feladatokat” a dokumentumfilmekétől. Főnökeim, mindenekelőtt Sylvester András főszerkesztő, hamar észrevették érdeklődésemet a társadalmi problémák iránt, és ha becsülettel teljesítettem a kirótt feladatokat (elsősorban ismeretterjesztő és tudományos magazinok rendezése), lehetőséget kaptam egy-egy dokumentumfilm elkészítésére is.

Talán szerénytelenség nélkül mondhatom, hogy Hanák Gáborral az elsők között kezdtük el a folyamatkövető szociográfiai filmezést 1970-ben a Baranya megyei Pogány községben, melyet aztán három évtizeden keresztül folytattunk, Nádudvaron pedig két évtizeden keresztül egy másik csapattal „írtuk a krónikát”.

Egyedi filmjeimben történelmi témák és portréfilmek mellett elsősorban az identitás kérdései (kik is vagyunk valójában?) és a társadalom perifériájára szorultak sorsa izgattak.

A rendszerváltás (-változás? -változtatás?) nekem szakmailag egyáltalán nem okozott gondot, mert meggyőződésem szerint dokumentumfilmet csak egyféleképpen lehet készíteni.

Törekedni kell az igazmondásra, a „nagybetűs” valóság minél teljesebb, minél sokrétűbb bemutatására, nem eltagadva a problémákat, konfliktusokat sem. Mindezt egyfajta „történetírói felelősséggel” kell tenni, „sine ira et studio” (Tacitus), hogy ha anyagaink fennmaradnak, az akkori néző hiteles képet kapjon arról a korról, jelenségről, amit bemutatunk. (A napi híradók 0:40-es anyagai és a magazinok kisleírásai nem alkalmasak a folyamatok elemzésére.)

Sok filmemnek volt elég nagy közönség- és szakmai visszhangja is, és legutóbb a Kamera Hungária tévéfesztivál dokumentum kategória díja is 2010-ben, úgy tűnik, igazolja fenti törekvéseimet (*Az idő sodrában – Nádudvari krónika, 1998–2008*).

Ez a legutóbbi befejezett művem. Csak reménykedem, hogy nem a legutolsó, mert a tavaly tavaszi fordulat óta bekövetkezett változások befangasztották a mozgóképszakma lehetőségeit, és egyelőre nem igazán látni az olvadás jeleit.

Összefoglalva: nincs okom panaszkodásra, mert egész pályámon azzal foglalkozhattam, amihez igazán kedvem volt, minden műfajban kipróbálhattam magam, élvezhettem az élőadások megismételhetetlen izgalmát, munkám jóvoltából nagyon sok érdekes és értékes emberrel ismerkedhettem meg, viszonylag sokat utazhattam is, középvezetőként toleránsan és nem cenzorként igyekeztem kezelni a rám bízott témákat, és foglalkozhattam az utánunk jövő nemzedékekkel is.

(Részletesebb – de korántsem teljes – filmográfiám megtalálható a *Ki kicsodában.*)

A fesztiváldíjakon túl kaptam fontos szakmai elismeréseket: Balázs Béla-díj (1987), Az Év Rendezője (1993), MÚOSZ Aranytoll (2010).

Családi életemről hosszasan írhatnék, de már így is túlléptem a kereteket: negyvenegyedik éve tart házasságunk második feleségemmel, két felnőtt gyermekünk van. És augusztus 5-én megszületett első unokánk!

Ahogy elnézem, neki sem lesz könnyebb!

Emiatt (is) harcos pesszimizmussal tekintek a jövőbe.

Szőke István

rendező (Vedresábrány – ma: Románia –, 1942. július 23.)

Azzá válik vagy születik az ember rendezőnek?

Úgy gondolom: is, is.

„Úgy gondolom” – 1973 óta foglalkozom színházzal –, ez mindössze egy (vagy két) „gondolommal” összegezhető.

Hogy kell-e rendező vagy sem, amint azt az elkövetkező rövid időszak jelzi vagy nem jelzi: vagy megtudja a portás is, hogy ki rendezi a darabot, vagy sem! Előbbi a siker, utóbbi a bukás csálhatatlan előjele.

Kire kell, mire kell, mikor kell a rendező?

– Villámhárítónak! – hogy a feszültséget kicsapja.

Időhúzásra, mely az agyonírt „megbeszéléseket” újratermeli.

A passzív semmittevést tudatosítja, tartósítja és bátorítja a premierig.

És premier után? Nincs más irodalom, ha siker, azért, ha bukás, akkor meg azért.

Az egy Ascher Tamás kivételével. Szakmában, morálban, próbafázisokban, tehetségben, oktatásban.

Hát milyen a rendező?

Mindenkié és senkié.

Az asszisztensnek csak mondja, mondja – adja, veszi, visszavonja.

Ki hát a rendező?

Rendező az, aki minden próbájára vagy előadására úgy megy be, mintha ezt utolsó alkalommal tenné!

Nyikolaj Alekszejevics Osztrovszkij: Erdő – próba. (Balról) Szőke István, Koltai Róbert, Vajda László (1976. október, Kaposvári Csiky Gergely Színház)

István Szőke

Vass István Zoltán

újságíró (Debrecen, 1942. július. 25.)

Csak a szomszédnak volt rádiója, tán az egész faluban, ahol akkor, tízéves fejfel először hallottam a rádióban sportközvetítést. Akkor, az ötvenes években, s ott, a szomszéd fűszeres készüléke mellett születik a gyermekes elhatározás: sportriporter leszek. Apám, a református lelkész nem mert biztatni, hiszen a fia tervei oly távol

estek a realitástól, mint falunk Budapesttől. Számomra a karcagi (korábban veretes református) gimnázium is alig elérhetőnek látszott.

Először a gimnáziumban éreztem magam az osztály teljes jogú tagjának, korábban, a falusi általános iskolában gúny és kirekesztettség volt az osztályrészem, mert a politika kegyetlenné tette a velem serdülő fiúkat, akik az osztályidegen pap fiába büntetlenül beletörölhették a lábukat. (Később megdöbbenve tapasztaltam, másként is lehet, sőt, máshol, másokkal azért nem bánt így a sors.) Itt ért '56!

Röpcédulákat szórtunk, terjesztettük a forradalmi kiadványokat, elforgattuk az útjelző táblákat, s a szovjet tankok rossz irányba mentek. Jött a megtorlás. Osztályunkat megtizedelte a „munkáshatalom”. (Szűkebb és tágabb értelemben egyaránt, hiszen a forradalom után osztályfőnökünket bebörtönözték, néhány társamat kicsapták, s az egész társaságra „ellenforradalmi bandaként” tekintettek.

Igen, ma már hihetetlen, tizenéves gyerekeket néztek gyanakodva, pedig sosem volt fegyver a kezünkben. Igaz, nem rajtunk múlt... S ekkor már javában tartott, sőt kiteljesedett a magyar középosztály ellehetetlenítése.)

A komikum határát súroló módon vettem föl az egyetemre. Aránylag jól röplabdáztam, az egyetemi

csapatnak pedig szüksége volt játékosra. Még mindig nem tettem le a gyermekkori vágyalomról, s már egy fokkal feljebb hágtam: volt bölcsészdiplomám. Megint csak a véletlen (vagy a jó Isten) segített. Egy vetelkedőnek köszönhetően kerültem a szakmába.

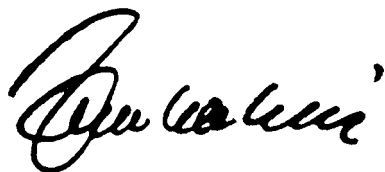
Innen már – nem önteltség tán mondani – országos nyilvánosság előtt zajlott az életem. Feltűnt a monitoron egy sportkommentátor, aki szinte teljesen mindegy, mit mondott, a heti rendszerességgel számított feltűnéssel besorolódott az ismerős arcok közé. És ez sokkal többet számított, mint a Magyar Rádióban párhuzamosan elöltött esztendő hangbeli (esetleges) ismertsége. Hiszen akkoriban az esti tévéműsorok nézőközönsége akár hárommilliónál is többet számíthatott. Mégsem mondhatom, hogy különösebben büszke lennék erre a meg nem szolgált ismertségre.

De utazhattam a nagy sporteseményekre, jártam a világot, s szélesedett a látóköröm. És mert a magyar színe-

kért hivatásszerűen szorítottam, fedeztem: hiszen én magyar vagyok, minden porcikám ehhez az országhoz kötődik. A magyarságom tudata igazában a rendszerváltás idején ébredt bennem. Amikor már voltam annyira érett, hogy felismerjem: hosszú-hosszú évek után először van esélyünk az ország sorsáról magunknak dönteni. De ezzel egyidejűleg kétségbeesetten vettem észre: ezt nem mindenki akarja, s még kevésbé akarja mindenki saját érdekcsoportjától függetlenül is. Rádöbbentem: a pártatlanság fényűzéssé lett! Oda kell, oda kellett állni valamelyik oldalra. S nem tagadom, kár is lenne: magam a jobboldalon állok. Mert úgy éreztem, s érzem máig: a jobboldal a jobbik oldal. Korántsem állítom, hogy tévedhetetlen lennék. Sőt, kétlem, hogy a másik oldalon állók valamennyien közömbösek lenné-

nek az ország, a nemzet sorsa iránt. Csak éppen – egyelőre – nem találni közös nyelvet.

Most, amikor maholnap már hettessel kezdődik életéveim száma, akarva-akaratlan visszanezek. S ha nagy ívűnek, sikeresnek nem is tekintem pályafutásomat, nincs magamnak miért szemrehányást tennem. S bizonytalansággal meg a fűszeres sem mondaná azt: kisfiam, elfecsérelted az életedet! Siker, dicsőség, elismerés? Ugyan már! Hiszem, mert hinni akarom: SOLI DEO GLORIA! Ez talán fennkölt hangzik, de ha egyszer így gondolom, miért is mondanék vagy írnék mást? Ez lennék, ez vagyok. Hetvenen innen s túl.

Jahoda Maja

belsőépítész, építész (Tesöld – ma: Románia –, 1942. július 30.)

Annyi mindent kaptam az élettől és annyi mindent elvett tőlem az élet – mi ebből az, ami bármit mond másoknak, ki tudja?

Talán azt kell mindenekelőtt mondjam, hogy a szerencse fia (lánya) voltam. Egész életemben azt csináltam, amit szerettem, szeretetteljes család vett körül, kaptam az Istentől egy képességet, hogy lássam az engem körülvevő világ csodáit, hogy boldoggá tegyen a Nap, a Hold, a szél, a tenger zúgása, hogy rá tudjak csodálkozni egy égbe nyúló fa gyönyörűségére.

Egy ma már nem létező kis faluban születtem, Temesvár mellett. Az emlékeimben szelíd szavú, szász nagyanyám, szigorú székely nagyapám, virágos rét és a villanyoszlopokra tapasztott fülembé zúgó zene él. A gyerekkorom a szegénység ellenére gyönyörű volt. A fűtetlen szo-

bában esténként Édesanyám Móra Ferenc-meséket olvasott nekünk, öcsémmel alig vártuk, hogy este legyen. Védettségekben, szeretetben nőttünk. Apámat

(Kolozsvárott végzett ügyvéd volt) a román hadseregtől szökött katonaként elfogták, a statáriális bíróság aradi várbörtönéből egy mit sem tudó ügyész vitte ki – így úszta meg a halálbüntetést éjjel Magyarországra szökve. Édesanyámmal egy év múlva tudtunk utánajönni. Nekem itt van a hazám, az otthonom, de még ma is néha azt mondom, hogy hazamegyek Temesvárra, pedig ez már nem az a Temesvár. A szüleim soha nem tudtak itt igazán gyökeret eresztetni, annak ellenére, hogy itt élték le az életüket.

Meghatározó stációi az életemnek: 1956, amit 14 éves gyerekként, de kényszerűen felnőtt fejjel éltem meg; 1962, amikor felvettek az Iparművészeti Főiskola belsőépítész szakára, amelynek öt évét egy legendás évfolyamban, nagyszerű tanárok keze alatt éltem végig; 1968–69, amikor Stockholmban éltem és dolgoztam, ami egész szakmai és emberi életemre meghatározó volt; és 1975, amikor megszületett Julis lányom és három évig a Vértesben, Vérteskozmán, egy kis eldugott faluban éltünk. Talán ez volt életem legboldogabb időszaka. Aztán Győr, ahol ma is élek. Szeretem ezt a várost. Itthon vagyok. Ismerem az embereket, a zajokat, a folyóit, szeretem a fényeit, titkokat őrző kapuit és házait.

Rengeteget dolgoztam, nem kaptam semmit könnyen, de szerettem a munkámat, nagyszerű embereket ismertem meg, csodálatos állatok vettek körül, és a kudarcaimból rengeteget tanultam.

2008-ban meghalt az Édesanyám, rá pár hónapra, 2009-ben a férjem (Jurcsik Károly építész), rá öt hónapra leforráztam magam három liter forró zsírral, és akkor megváltozott az életem. A férjem ápolásának nyolc éve alatt kiestem a szakmából, a kapcsolatokból, és szilánkokra tört az énem. Eltűnt körülöttem a biztonság, és nagyon lassan másztam ki a gödörből. Ma már újra tudok örülni a lányomnak, az unokáimnak, a napsütésnek, lassan építem újra magam, vannak körülöttem emberek és állatok. A forrázás után hónapokig tartó gyógyulás alatt kitaláltam magamnak egy műfajt, ami örömet ad, talán jövőre kiállításal tudok előrukkolni. Tanítok Győrben az egyetemen, jó a fiatalok között lenni, sokat tanulok az egészen más lényeglátásukból és elkeseredek a műveletlenségükön. Sokszor az az érzésem, hogy a kinyílt világgal nem tudnak mit kezdeni, és számukra a sok kapott dologgal elveszett valami, ami sokkal lényegesebb. Ez már egy más világ, nem igazán az enyém, és csak drukkolni tudok, hogy jó legyen nekik.

Esténként, amikor elcsendesedik a világ, kiülök a kertbe, ahol a menta és a borostyán vette át a hatalmat, nézem a csillagokat, és arra gondolok, hogy mennyi szépet kaptam az élettől, és az is eszembe jut, amit már nem kaphatok meg, és hogy mennyi mindent szeretnék még csinálni és látni. Vajon mennyire kapok még időt? Hihetetlen, hogy hetvenéves leszek.

Harsányi Ádám

kardiológus (Budapest, 1942. augusztus 11.)

Tanár szülők gyermeke vagyok, apám Eötvös-kollégista, majd a sárospataki református gimnázium (főiskola) tanára, 1948-ban a Népművelési Intézet igazgatója, később – nyugdíjazásáig – pszichológusként működött. Számára a nyugdíjazás csak egy új kezdetét jelentette nagy ívű pedagógiai, pszichológiai és publikációs munkásságának, melyet csaknem 95 éves korában bekövetkezett haláláig folytatott. Édesanyám magyar–francia szakos tanárnőként végzett, de működésének legfontosabb része a gyermekvédelemben telt. Apám és anyám házassága két jeles sárospataki család hagyományos életútja találkozását jelentette, apai ágon református főiskolai és teológiai tanár felmenőkkel, anyai ágon pedig gyógyszerész, majd mérnök-földbirtokos ősökkel. Anyai nagyapám 1951-ben a kuláküldözés egyik soros

zaklatása során a rendőrségen, felindulás következtében szenvedett hirtelen szívhalált, így a deportálás már csak özvegyen maradt nagyanyámat érintette. Első hat évem (1942–48-ig) még boldog sárospataki tanárgyereként telt, de iskoláimat 1948-ban már Budán kezdtem, és a Petőfi gimnáziumban érettségiztem.

A Budapesti Orvostudományi Egyetemre csak egy év segédmunka után kerülhettem, hogy megszerezhessem a felvételhez az értelmiségi származásúak részére a magas pontszámú felvételi mellett is kötelező plusz három pontot. Az orvosi hivatás választásában a döntő motívum apám volt, akire félistenként tekintettem. A hat egyetemi év kemény tanulással, 147 vizsga letételével telt. Csoportbeli barátaimmal együtt mégis szakítottunk időt sportos élet folytatására, sőt életelvként való művelésére – a mai napig is. Apám elvei szerint igen fontosnak tekintettem az angol, majd a német nyelv tanulását is. Ő javasolta a „vakon” gépelés elsajátítását is, melynek gyorsaságát azóta is naponta csodálják betegeim a kórtörténet felvételekor.

Hamar kialakult bennem, hogy a „nagy” medicinához legközelebb állónak tekintett belgyógyászatot akarom művelni. Így az egyetem után inkább elmentem gyakornoknak Szikszóra, Magyarország legkisebb kórházába, mintsem a Pesten maradás érdekében kompromisszumot kötöttem volna. Az ott töltött másfél év a számomra feltétlenül szükséges időt jelentette a belgyógyászati gyakorlat alapjainak elsajátításához. Közben egyre jobban kezdett vonzani a hazánkban akkoriban még csak megszületőben lévő intenzív terápia. Az intenzív osztályok lényegét a tudomány és technika legújabb eredményeinek koncentrált alkalmazása jelenti a beteg üdvéért. Ez aztán soha nem látott eredményekre teszi képessé az orvoslást. A lehetőség engem annyira elvarázsolta, hogy feltett szándékomná vált művelni, nemcsak olvasni róla. Így aztán beadtam „rendhagyó” módon megírt, a betegek üdvét az anyagiakkal szemben kiemelő életrajzomat az intenzív terá-

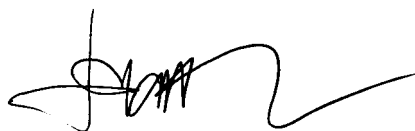
pia kialakításában úttörőként élenjáró klinikára, az Orvostovábbképző Intézet II. belgyógyászati tanszékére, Schwarczmán tanár úrhoz. Bár ez a kísérlet akkor sikertelen volt, 1969 végén mégis utolért telefonhívása. Egy kollegina szülési szabadságának köszönhetem, hogy felvett ideiglenes, helyettesi állásba.

Ebből aztán 38 év lett – 1970 januárjától egészen 2007 júliusáig. 1972-ben szakvizsgáztam belgyógyászatból a „szigorúságáról” híres Magyar professzornál, és felvértelve a jeles eredmény adta lendülettel azonnal jelentkeztem Schwarczmán tanár úrnál, hogy állandó jelleggel szeretném vállalni az intenzív osztályos tevékenységet. Ezzel egyúttal lemondtam a hagyományos klinikai karrier anyagi előnyeiről is, viszont szinte szabad kezet kaptam az élenjáró amerikai és nyugat-európai kórházakban már bevezetett, de hazánkban még megvalósítás előtt álló módszerek bevezetéséhez. Nyári nyugati turistaújtjaimat használtam fel világhírű, elsősorban londoni, oxfordi és cambridge-i intenzív osztályok látogatására. Angliában élő nővérem biztosította a szállást, én pedig megfelelő elszántsággal – ismeretlenül is – bekérezkedtem ezekre az osztályokra. Mindenütt szívesen fogadtak, és napokat tölthettem ott, részt véve a viziteken és a napi munkában. Megfigyeltem, kikérdeztem, lefényképeztem a különféle intenzív módszereket. Hazaérve legfontosabb feladatommak tartottam ezek bevezetését és rutinná tételét. Ilyen volt 1973-ban a betegek azonnali, életmentő ellátásában kulcsszerepet játszó centrális (szív közeli – nagy visszérbe történő) vénás kanülálás különösen kíméletes Seldinger-technikája vagy az ideiglenes pacemaker alkalmazása. 1975-ben kezdtük el az ún. Swan Ganz-katéterezést, az akut szívinfarktus során bekövetkező keringéskárosodás nyomon követésére és a leghatásosabb kezelés megválasztására. Rengeteget köszönhetek főnökeimnek, így 1985-ig Schwarczmán tanár úrnak, majd Strausz Imre professzornak, Jakab Tivadar professzornak, 1994-től 2007-ig pedig Préda István professzornak

Az évek során, kiemelt programként, alkalmam volt kezdeményező módon közreműködni az infarktusellátás mindhárom forradalmi változásában. Mind-egyik képes volt arra, hogy ha a beteg három órán belül bekerült a szívcentrumok intenzív osztályaira, felére csökkentse a halálozást. Így az elektromos koronáriaórzés a hatvanas években 32-ről 16 százalékra, a koszorúér trombus vénába fecskendezett oldószerezrel történő feloldása (trombolízis) 16-ról 8 százalékra, a trombus és egyúttal a szűkület ballon-katéteres tágítással történő megszüntetése (primer PTCA) pedig 4 százalékra csökkentette a halálozást. Mindez egyúttal a további jó életre való rehabilitálhatóság drámai javulását is jelentette. Osztályunkon a trombolízist 1979-ben, a primer PTCA-t 1994-ban (hazánkban elsőként vagy az elsők között) kezdtük alkalmazni. Az intenzív osztályt 33 éven át, 2005-ig, azaz 63 éves koromig vezettem folyamatosan. A nyugdíj mellett azóta is megszakítás nélkül tovább szolgálva kardiológiai szakrendelést látok el – 2007-ig még a Szabolcs utcában, majd 2007-től a Honvéd Kórház Állami Egészségügyi Központban. Itt a 2007-es kórházi összevonások során a korábban 15 évig mellettem dolgozó tanítványom, dr. Kiss Róbert nyerte el az egész emeletet elfoglaló impozáns kardiológiai osztály vezetését. 2005 decemberében, a Szabolcs utcai kórház százéves fennállása alkalmából rendezett jubileumi tudományos ülésen az infarktus kezelésének történetét felkért előadóként mondhattam el.

Magánéletemről annyit, hogy nem tudván ellenállni a kárpótlási törvény által adódó lehetőségnek, az 1992–93-as árverések idején nagyapám eredeti Sáros-

patak, megyer-hegyi birtokának jelentős része visszakerült a családhoz, mégpedig féláron. Ugyanis a történelmi hagyományokat tisztelve más licitáló nem jelentkezett. Ez a birtok közvetlenül az azóta jelentős népszerűsége miatt tett kiemelt természetvédelmi terület, a megyer-hegyi „tengerszem” alatt helyezkedik el. Oltványdiót termelek, valamint a hagyományos tokaj-hegyaljai szőlészetet folytatom. A birtok ügyeit nagyapámhoz hasonlóan Budapestről intézem, hetente, kéthetente odautazva. Kiterjedt baráti és rokoni köreimben óriási népszerűsége miatt tettek szert a bállal is fűszerezett szüretre, ürügyként szolgálva az emberek szeretetben való összehozására. Így legutóbb 83-an fogyasztottunk a pincepörköltből. Ha ennek a jelenleg még jelentős ráfizetést termelő vállalkozásnak a finanszírozását belátható időn belül be is kell fejeznie, jó reményem van rá, hogy két fiam és öt unokám nem fogja az ügyet cserbenhagyni.

Ujréti László

színművész (Szentese, 1942. augusztus 17.)

Mennyi?... Hetven?

Tulajdonképpen egy egyszerű, mindennapi kérdés, amit annyiszor tettek már fel egymásnak rég nem látott ismerősök, kollégák, sőt rokonok is, de nekem mindeddig nem kellett szembeülnöm ezzel a kérdéssel.

Jöttek a kerek évfordulók – harminc, negyven, ötven, hatvan –, melyeket ki-ki a saját habitusának megfelelően él meg, azonban számomra ezek nem jelentettek olyan állomásokot, hogy – úristen! – most valaminek vége van. Igaz, azzal sem foglalkoz-

tam, hogy talán az életem következő évtizede valami újnak a kezdete. Számomra az igazi mérföldkövek nem a kerek évfordulók voltak, hanem azok a kisebb vagy nagyobb sikerek, melyeket életemben vagy pályámon elértem. Ezek mindig elgondolkoztattak, számvetésre vagy kétkedésre készítettek.

Igazán jó volt ez? Biztos, hogy így tovább? Mivel az élet visszamenőleg nem ad lehetőséget korrekcióra, ami elmúlt, megtörtént, az megmászhatatlan, de marad egy megélt, megtapasztalt élmény, amely az elkövetkező évekre zsinórmértékké válik.

Most nagy szavak következnének, melyek kimondatlanul örködték emberi és szakmai hozzáállásom és ízlésem felett.

Mennyi?... Hetven?

Élmények, örömök, bánatok, munka, kisebb-nagyobb linkségek, a gyerekkor: a szentesi főutca hársfasora, a nagymama Dózsa közti gyümölcsös-kertje, a Horváth Mihály Gimnázium,

William Shakespeare: *Vízkereszt, vagy amit akartok* (Malvolio szerepében, partnere Fehér Anna)

az első színházi élmények Szegeden. Azután a harmadik felvételi vizsga izgalma a Színművészeti Főiskolán, Várkonyi Zoltán, ismerkedés az '56 utáni Budapesttel, az egzisztencialisták megjelenése a Nagyvilágban, nem tudva, hogy hat évvel a „sajnálatos események” után még mindig mi történik a Gyűjtőfogház udvarán.

Tulajdonképpen gondtalan diákoké voltam. Felejthetetlen marad Gáti tanár úr, ahogyan Arany balladáit tanította, de ott volt a rostavizsgáktól való félelem is, és nem utolsósorban a vizsgaelőadások hozadéka: ki merre tart majd. Azután Miskolc: Lendvai Ferenc igazgató úrral, majd egy év után a József Attila Színház. Ráday Imre, Gobbi Hilda, Szemes Mari, Bodrogi és sok-sok kedves kolléga és barát, és a több mint négy évtized alatt rengeteg

szerep. Mindez biztos családi háttérrel: Ágival, gyerekekkel, unokákkal.

Úristen! Már el is telt a hetven év! Most akkor itt van a számvetés ideje? Nincs! Úgy érzem, hogy jövőre ez a kerek évforduló sem készítené semmiféle katartikus elszámolásra. Igaz, van hiányérzet: még több a földi javakból, még sikeresebb pálya, több olyan szerep, amelyet ilyen vagy olyan okokból nem játszottam el. De ilyenkor szüleim szavai jutnak eszembe: kisfiam, egészséges vagy, és vedd észre azokat is, akiknek mindez nem sikerült.

Hála istennek, sok dolgom van: több színházban játszom, szinkronizálok, igaz, már nem annyit, mint régebben, amikor Terence Hill vagy Blazsej doktor magyar hangjaként az egész ország ismert.

Azonban a világ, amelyben élünk, az aggasztó. A múlt század vége és a XXI. század eleje tele háborúkkal, forradalmakkal, rendszerváltásokkal, a terrorizmussal és az emberi viselkedés talán legelviselhetetlenebb formájával, a megosztottsággal. Nekünk, akiknek nem a politika a kenyerünk, hogy lehet az, hogy egy kevésbé ismert társaságban megfontoltabban kelljen véleményt nyilvánítanunk egy újságcikkről, egy tévécsatornáról, akár egy színházról, mert ha véleményünk nem azonos az ott lévőkével, jön a sorscsapászerű címke: ja, persze, te odatartozol.

Középut nincs.

Na, ezt a középutat hiányolom a mindennapjainkból, a közéletből, de még a politikából is, habár tudom, ez ott a legnehezebb. Én azonban szeretnék – ha nem is újabb hetven évre – a szó legnemesebb értelmében polgár maradni.

László Ráday

Rigó Béla

író, szerkesztő (Kolozsvár – ma: Románia –, 1942. augusztus 19.)

Trianoni gyerek voltam. Anyám anno könnyezve nézte a tévében a szentlászlói romos református templomot. Ott keresztelték meg, ott volt segéd-lelkész a nagyapám.

Én már egyenesen a második bécsi döntés egyik következménye vagyok. Észak-Erdélybe bevonult a magyar állam, az ottani román közszolgák idegenek lettek, a magyarok kollaboránsok. Jöhettek az anyaországi „ejtőernyősök”. A halasi postán gyakornokoskodó apám megkérhette állástalan tanítónő anyám kezét.

Én már Kolozsváron születtem, onnan menekültünk el 1944-ben ama híres utolsó vonattal, amelyből kiugrálva Szajolról nézhettük végig a szolnoki pályaudvar szétbombázását.

A végső győzelemben reménykedve az ostromot egy budai pincében élhettük át. Oda jött – becsületszóra – elbúcsúzni édesapám, aztán sietett vissza hősi halált halni.

Amint tehetjük, visszamenekültünk Kiskunhalasra. Anyám végre taníthatott – hetvenéves koráig. Férjhez is ment egy bácskai – „sváb”, de nagyon magyar – kulákhhoz, aki orosz fogságból inkább ide menekült. Saját fiaként szeretett engem, éppen ezért egyre nehezebben tudta elviselni kamaszságaimat.

A szokástól eltérően én nem csibészkedtem, csak gondolkodtam. Nem lázongtam, csak kérdeztem, minden magyarázatot kész voltam elfogadni, de parancsra ma sem tudok hinni.

Első megpróbáltatásaim konfirmálásomkor kezdődtek, tizenhárom éves koromban. Amiben addig zavartalanul hittem, az hirtelen teli lett ellentmondásokkal. Azt tanultuk, hogy a zsidó Isten választott népe. Én pedig utáltam mindenféle protekciót. Kételyeimre azonban válasz helyett ledorongolásokat kaptam a parókián és otthon is. Ugyanakkor észrevettem, hogy ott is, itt is gátlátalanul zsidóznak. Azok tették, akiket szerettem (és akikről utólag kiderült, hogy sohasem tettek semmi vállalhatatlant, amikor nagyon is tehettek volna, sőt), de egy matematikusnak készülő kamasz gyerek ebből először a logikai ellentmondást fogja fel. Mindenesetre egy egész életre immunis lettem bármilyen gyűlöletpropagandával szemben, és rájöttem, vannak dolgok, amelyekben csak én dönthetek.

Éppen időben: a következő év már 1956. Döntennem kellett, kimenjek vagy maradjak. (Osztálytársam utolsó pillanatban eladta földrajzatlását, amelyben be volt jelölve, hol lépik át Bácsalmásnál a határt.) Ennél persze fontosabb volt, mit csináljunk, ha már itt maradtunk. Miben lehet megalkudni, és miben soha. Bennem ez úgy rögződött, a kompromisszumok határa addig terjed, amíg „fejek nem kezdenek hullni”. Morális szerencsének is mondhatnám, ami-

kor csapdát állított a sors, hogy karriert csináltat velem, akkor mindig valakin át kellett volna gázolnom, akit szerettem, becsültem. Pedig különben sokszor meg lehetett velem etetni, hogy „jó ügyet” szolgálva csináljak rosszat vagy még inkább fölöslegeset.

Jó iskoláim voltak, különösen posztgraduális szinten. Nekem még a „foxi-maxi”-val is szerencsém volt. A Nyers-féle reform utolsó évében, 1971 őszén csöppentem be egy a szocializmus közgazdaságtanával foglalkozó szemináriumba. Elkéstem, az első mondat, amit hallottam, örökre megragadt bennem: „a szocializmus gazdasági rendszerként megbukott, nekünk az a dolgunk, hogy – kül- és belpolitikai kötöttségeinkre vigyázva – szimuláljuk a tőkés piacot”.

A filmíró-kollégiumban Nemeskürty tanár úr azt mondta, hogy papírt nem ad, ne azt mutogassuk, használjuk, amit tanultunk. Sok évre láttak el muníciónal. Így aztán írhattam forgatókönyvet játékfilmhez, rajzfilmhez vagy szappanoperához. Sajnos kevészer.

Életpályámhoz is valami transzcendens team írhatja a story line-t. Sokszor kerültek karnyújtásnyi közelbe nagyszerű lehetőségek, amelyek hirtelen szertefoszlottak. Ugyanakkor reménytelen mélységekbe zuhanva nyújtottak utánam mentőkötelet. (Ez másnál is így működik, csak nálam az átlagnál intenzívebben.)

Az egyetemen még költőnek készültem és irodalomtörténésznek, de nem tudtam, hogy közben már célszemély lettem a politikai rendőrség számára. Az egyetemi katedra helyett így két évig egy falusi iskolában tanítottam, négy évig egy nevelőotthonban. Aztán jött egy kis kitérő: három és fél év a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatóságán. Onnan (lásd: morális szerencse) repültem a Móra Kiadóba, ahol összes addigi munkahelyem tapasztalatait felhasználhattam.

Soha nem akartam gyerekeknek írni, de a Móra híres szerkesztő- és szerzőgárdája tele volt hozzám hasonló botcsinálta gyermekirodalmárokkal. Mint ahogy édesapám esetében már láttuk, itt is utálták az ejtőernyősöket, de előnyökre szolgált, hogy volt alkalmam megtanulni a gyerekek nyelvét, valamint a keleti tábor kultúrpolitikájának igényeit és lehetőségeit. Ennek nagyon sok közös kiadás lett az eredménye. Büszke vagyok rá: ez segítette – a mainál sokkal hatékonyabban – behozni a határon túli magyar könyveket, folyóiratokat.

A Móra után rövid kalandozás következett, amelynek során megismerkedtem a munkanélküliség filingjével. (Jellemző hülyeségem: nem kértem munkanélküli-segélyt, mert írásaimból el tudtam tartani magam.)

Az Unikornis és az Egmont Pannónia után kerültem a Kincskeresőhöz. Vagyis én kerestem neki új kiadót, amikor a Móra lemondott róla. '95 óta én vagyok a főszerkesztő meg az összes beosztottam. Már régóta boldogan adnám oda bárkinek, aki garantálja, hogy nemcsak pénzmosásra kívánja használni, hanem meg is jelenti. De nem tudok megszabadulni tőle, létének utolsó biztosítéka, hogy én ingyen csinálom.

Több könyvemem beleöltem az egyszemélyes lapcsinálásba. (Korábban egyebekbe.) Ezeket elkezdtem most sorra megírni. Az elsőt már elhozom a találkozónkra.

Rigó Béla
Apokalipszis

A lászalai templomra kente
fekete mocskát a halál.
Nagyapám jár ott éjjelente,
kivert kutyáknak prédikál.

Nagyapám, Gyökemati Sándor
halotti zsoltárt énekel.
Hörög a vén komondor kántor
egyenesen az égre fel.

Az isten házán rossz a padlás.
Holdlámpással benéz az Úr,
számlálja népét. Nem maradt más,
ki őt dicsérné – magyarul.

Vonít a kántus fel az égig.
Dörög a menny rá: – Kik ezek?
Szakadjon rájuk ez a régi
csillagpoloskás mennyezet!

A részeg pap! Lám, újra gajdol.
Az árokspartról visszatért.
Ott virradt rá egykor a hajnal,
derengve lepté be a dér,

s a hívő nyáj hiába várta...
Késtél, fiam! Már nincs hadunk.
Holtak, kutyák maradtak hátra,
hát nékik mondd: feltámadunk!

– Ámen, Uram! Kutyák és holtak.
Nem is lesz más itt egyhamar...
Láncukon több nyelven csaholtak,
most, hogy kiverték, mind magyar.

Bocsáss meg, ittam! Mit tehettem?
Sebem régi, de gennyé friss.
Földem eladták, és felettem
felosztották a mennyet is.

Nem ember voltam, kicsi ország.
Úgy vágtak a határok át,
ahogy ízekre darabolták
a köszvényes Monarchiát.

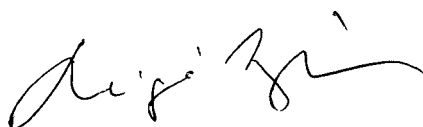
Két lányomat kétfele lökték.
Hasában anyja vitte el
a kisebbiket... Mindörökké
ámen... Azóta inni kell!

Hiszen itt áldásoddal lőnek
ma is Terád! Szent ez a hely:
Úrasztalunk. Eszünk Belőled,
véreddel telik a kehely.

De lesz Igéd az embereknek?
Jövel, Szentlélek... Hát mikor?
Uram, ma Téged sem szeretnek.
Csak a kenyér kell. És a bor.

Hullik, szökik, felejt a néped.
Nincs nyájad, aklod. Nincs tovább.
Szentlászlóban dicsérni Téged
nem maradt más, csak a kutyák.

Az Írás lapjai betelnek:
por és homu... A hold kerek.
Hallod, hogy hozzád énekelnek?
Tisztábban, mint az emberek.

Széles Anna

színművész (Nagyvárad – ma: Románia, 1942. augusztus 24.)

Amikor hazamegyek, az első utam mindig a temetőbe vezet a szüleim sírjához, mert jól esik emlékezni azokra, akik itt maradtak örökké a lelkemben. Gyermekkoromban is gyakran jártunk ide, útközben mindig vettünk sült gesztenyét, a szüleim meleg kezére tisztán emlékszem, régi érzések kavarnak bennem. Sokkal később, évek múltán, a kisfiam, Dani is jött velünk, és

elnéző mosollyal hagytuk, hogy hintázzon a sírkertünk ajtaján, miközben mi elmormoltunk egy miatyánkot.

Édesanyám tisztviselőnő, édesapám földbirtokos volt. Amikor mindenünket elvették, az egymás iránti szeretet és humor segítette át a családot a megpróbáltatásokon. Nálunk otthon köztudottan mindig jó hangulat volt, ezt hajdani iskolatársaim gyakran emlegetik a mai napig.

Marosvásárhelyen, a Színművészeti Főiskolán nagyon szép éveket töltöttem. Elsőéves voltam, amikor megérkezett Bukarestből egy filmes stáb, amely minden évben válogatott, de még soha nem választott ki senkit. Engem is felküldtek a színpadra, villogtak a vakuk, kattogtak a gépek, forgott a kamera, és végül megkaptam a *Tengerparti vakáció* című szélesvásznú színes film egyik főszerepét. Ezután szinte folyamatosan forgattam, a román filmgyártás számított rám.

Liviu Ciulei kiválasztott Ilona szerepére az *Akasztottak erdeje* című

filmben. Ezt a filmet 1965-ben a cannes-i filmfesztiválon a legjobb rendezés díjával tüntették ki, én pedig megkaptam az országos filmfesztivál legjobb női alakítás díját.

Az *Akasztottak erdeje* igazi nemzetközi siker lett, így a küldöttség tagjaként bejártam a világot. Előbb voltam Cannes-ban, Párizsban, Acapulcóban, Kairóban, Moszkvában, mint Buda-

pesten. Mindenhol igazi sztároknak kijáró szeretettel fogadtak, ott volt mindenki, aki számított az európai filmgyártásban. Ekkor már Kolozsváron éltem, mert az államvizsga után (Júliával vizsgáztam) oda szerződtem az Állami Magyar Színházhoz. Jelentős szereppel debütáltam: Thornton Wilder *A mi kis városunk* című drámájában Emilyt játszottam Szabó József rendezésében.

Huszonhárom évig voltam a színház tagja, kb. ötven szerepet játszottam el. Természetesen voltak kedvenceim, mint a *Tündérlaki lányok* Sárrikája, Ágnes, Molière *A nők iskolája* című vígjátékából, Vera az *Utolsók* című Gorkij-darabban, ahol végre megmutathattam drámai vénámat is. Dufi szerepe Paul Everac *Az ötödik hattyú* című darabjában fontos állomás volt, mert ezért az alakításomért a nemzetiségi színházak versenyén a legjobb női alakítás díját kaptam 1980-ban.

Megtiszteltetés volt számomra, hogy a Bukaresti Televízió első ma-

Dajka Margittal a *Pokolrév* című filmben
(1969, r.: Markos Miklós)

gyar nyelvű adását én konferálhattam vendégként. Beindult tehát nemzeti-ségi életünknek ez a fóruma is, amelyet örömmel és izgatottan vártunk.

Legnagyobb meglepetésemre és öröömre megkeresett egy magyarországi rendező, Markos Miklós, főszerepet osztott rám a *Pokolrév* című filmben. (Ekkor jártam először Magyarországon, 1968-ban.) Ezután szerepeltem Jancsó Miklós *Égi bárány*, Basovits Tamás *Szép magyar komédia* című filmjében, a *Rózsa Sándor* és az *Egy éj az Aranybogárban* című sorozatokban, de a legjelentősebb szerepet Hintsch György osztotta rám: Ágnes-t játszottam Németh László *Irgalom* című regényének televíziós változatában. Nívódíjat kaptam az alakításomért.

Az *ifjúság varázsitala* című román filmben a méltán népszerű, kiváló színész, Florin Piersic volt a partnerem. Közös munkánk nemcsak újabb felkéréseket hozott számunkra, hanem ennél jóval többet: házasságot. 1976 novemberében megszületett gyermekünk, Dani. Mélyen belém vésődött a tekintete, amikor a '77-es földrengés után magamhoz szorítottam az akkor négy hónapos kisfiamat: komolyan, értelmesen nézett a szemembe, én

lélegezni se mertem, nehogy megtörjem az örökkévalóságig tartó pillanatot.

Az erdélyi közönségtől *A színésznő* című műsorommal búcsúztam, mielőtt 1989-ben fiammal áttelepültünk Magyarországra. Később visszatérek Tompa Gábor igazgató meghívására a kolozsvári színház örökös tagjaként (amire nagyon büszke vagyok), érzem, hogy nem felejtettek el, szeretnek.

Budapesten a Thália Színházhoz szerződtem, amelynek tagja voltam egészen megszűnéséig, az igazgatóváltások ellenére is. Az itt játszott legkedvesebb szerepeim: Mali *A politikus csizmadia* és *Fortunata a Jöjjön el egy kávéra hozzám!* című fergeteges olasz vígjátékban. Rám osztották az anya szerepét az *Ábel a rengetegben* című filmben, melyet Tamási Áron regényéből készítettek. Magaménak éreztem, mert a gyermekéért aggódó anya lelkivilágába könnyen beleéltem magam.

1996-ban, a magyar filmesek világtalálkozóján Pillangó-díjjal tüntettek ki, olyan művészek társaságában, mint Tony Curtis, Zsigmond Vilmos, Szeleccki Zita, Krencsei Mariann stb. Ezt a kitüntetést azok kapták, akik a magyar film számára dicsőséget hoztak a nagyvilágban.

A *Szeress most!* című sorozatban Bori nénit játszottam, de az igazi nagy szerepet csak ezután osztotta rám az élet: nagymama lettem, Marc Cristian és Robert Leon büszke nagymamája! A legnagyobb boldogság számomra, ha velük lehetek!

Izéles Anna

Szilágyi Tibor

színművész, rendező (Budapest, 1942. augusztus 28.)

Tükrömbe nézve negyvenöt színházi évad néz vissza rám.

Negyvenöt színházi évad – kimondani is sok. Mennyi próba? Mennyi előadás? Mennyi premier? Mennyi siker. Mennyi bukás. Mennyi öröm, mennyi bánat, izgalom, sikertelenség. Jó és rossz kritikák. Forró és langyos színházi esték, előadások. Elismerések, kitüntetések, örömök, sérelmek. Bizakodás, fáradtság, betegség, halálok, partnerek elvesztése. Sok ezer boldog óra, sok száz előadás. Szakadatlan szövegtanulás, állandó izgalom, félelem, öröm és bánat. Siker, kudarc. Mámorító tapsvihár és megélt, megérdemelt feszült csöndek a nézőtéren. A színpad, az öltözők jellegzetes illata. Vágyak, vágyódások, szerelmek, fiatalság. Karriervágy. El- és átszer-

ződések. Szabadúszás, vidék, és végre a vágyott Budapest. Tehetségesegek és tehetségtelenek. Rendezés. Viszony a rendezőkhöz, partnerekhez. Vonzások és taszítások. Sikerek, kudarcok hatása. Megmaradt csodás pillanatok és örökös hiányérzetek. Örök szerelem, se vele, se nélküle. Öregedés. A lámpaláz és átalakulása félelem nélküli figyelemmé. Millió kimondhatatlan érzés és gondolat. Megszenvedett örömök és beteljesülés. Örökös izgalom, szenvedélyes függőség a színháztól, az előadástól, sóvárgás a taps után. A kollégák érintése, az írott szó megértése, átformálása, közvetítése. A saját örömök, fájdalmak felhasználása a megformálandó szerepben. Azonosulás a szereppel, jóval és gonosszal egyaránt. És még millió megfogalmazhatatlan érzés és gondolat. Sírig tartó szerelmem: SZÍNHÁZ.

Fontosabb életrajzi adatok:

József Attila Gimnázium (érettségi, 1960), segédmunkás (1960–1961),

Színház- és Filmművészeti Főiskola (1961–1965), színművészdiploma.

Színházi tagság:

Kecskeméti Katona József Színház (1965–1968), veszprémi Petőfi (1968–

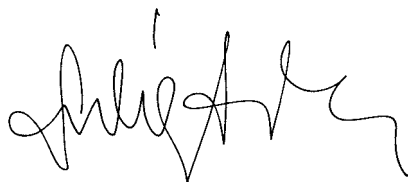

Friedrich Schiller: *Don Carlos*
(II. Fülöp szerepében)

1969), Thália Színház (1969–1973), József Attila Színház (1973–1977), Nemzeti Színház (1977–1979), Vígszínház (1979–1990), József Attila Színház (1990–1991), *szabadjoglalkozású* (1991–1997), Új Színház (1997–2000), *szabadjoglalkozású* (2000–2002), Budapesti Kamaraszínház, tag (2002–), Soproni Petőfi Színház (2003–2007) művészeti igazgató

Kitüntetések:

Jászai Mari-díj (1975), érdemes művész (1982), tévé- és filmkritikusok díja (1983), SZOT-díj (1984), Ajtay Andor-díj (1985), kiváló művész (1987), Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje (1996), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (2002), Kossuth-díj (2007), a Halhatatlanok Társulata örökös tagja (2010).

Asszonyi Tamás

szobrász- és éremművész (Pécs, 1942. augusztus 30.)

Ha írásra fanyalodom, a legnehezebb elkezdeni. Megtalálni az első szót vagy mondatot.

Az én mesterségemben nincs ilyen gond. Meglátok egy szobrot, festményt, építményt, bármit, az a kezdő szó. Az, hogy meglátom, és az, amit látok. Persze körbe is járhatom, ha körbejárható, az első benyomásokat bővíthetem, akár revideálhatom. Ez a műélvezet. Nagyon szeretek műélvezni. Szeretem a jó műveket és szeretem élvezni őket. Így aztán jól élek,

mindig találok a „szalmakazalban” szépet is meg jót is.

Amikor a hatvanas években Kudasz professzor úr megoperálta a szívemet, adtam magamnak 15-20 dolgos évet. Úgy éreztem, ennyi idő elég lesz megcsinálni mindazt, ami rám kiosztatott, de azért igyekezniem kell. Nagyon intenzíven kezdtem dolgozni. Eltelt húsz év, még mindig éltem, gondoltam, belevágok még húszba. Ez is összejött.

Hol tartok most? Hogyan lettem az, aki és ami vagyok? Honnét jöttem, ki és mi minden alakította az életemet? Szülők, barátok, szerelmek, társak, mesterek. Hol kezdődött? A születéskor? Netán a múltba veszett ősoknél? Legyenek a nagyszülők!

Apai nagyapám feleségestül vándorló színész volt. Így esett, hogy apám Nagyváradon született, és némi kitérők után fiatal felnőtt korára Pécsre került a truppal együtt. Nagyapám 1923-ban nagy ambícióval kibérelte a

Pécsi Nemzeti Színházat. Operatársulatot szervezett. Előadták a *Trubadúrt*, a *Bajazzókat*, a *Pillangókisasszonyt*, a *Rigolettót*, a *Bánk bánt* stb... Három évig bírta. Akkoriban a színházak a jegyárakból éltek, a bérleti díjat is abból fizették. Fizették, ha tudták. Végül a város visszavonta a játékengetélyt. Nagypám ekkor vendéglőt nyitott A Nótás Kapitányhoz, ahol az összes barátja vele együtt ivott, s mivel az egész város a barátja volt, a vendéglő is csődbe ment, nagypám meg meghalt.

Az anyai ág élete kevésbé kalandos, de azért azon is kijutott némi izgalom. Végh Mihály MÁV-tanító a Monarchia idején Csáktornyán élt, ott is nősült. Egy Kolarics nevű csizmadia lánya, Mária lett az ara. Éldegéltek szépecskén, boldogan, anyám is megszületett, a világháborúnak, a Monarchiának is vége lett. Minden jó lett volna, hanem egyszer csak nagyon nem szeretett idegenek lettek. Bizonyos kényszerek hatására bepakolták a motyójukat egy marhavagyonba, és új „lakásukkal”, némi viszontagságok után, begurultak a pécsi vasútállomás egyik külső vágányára. Itt éldegéltek néhány évig. Amikor a szerbek kimentek Baranyából, nagyszüleim bankkölcsönnel házat építettek. Amikor az utolsó részletet is kifizették, ez a nagypám is meghalt. Így adódott, hogy nagypák nélkül nőtem fel.

Anyám tanítónő volt, apám jogot végzett. Nem volt nehéz összehozniuk. A harmincas években mindketten úgynevezett szellemi ínségmunkások voltak a pécsi városházán. Összeházasodtak, némi további viszontagságok, különélések után kikötöttek egy Pécs melletti kis faluban. Anyám tanított, apám segédjegyző, majd körjegyző volt. Ehhez szolgálati

lakás is járt. Ott laktunk. Megszületett a nővérem, aztán háború volt. Apámat Budán, mai nevén a Kis János altábornagy utca környékén fogták el. Vitték egyenest Romániába, Focsaniba. Kicsi koplalás, tetvek és vérhas után ott működő magyar orvosok egy halott papírjaival hazasíbolták. Ezután jöttek az újabb megpróbáltatások: jegyzőkre már nemigen volt szükség, viszont kellettek a kutasók, Komlót építők, völgyhidak építői. Sokat segített apámon, hogy tudott írni, így előbb-utóbb minden munkahelyén irodára került. Baján például reggelenként a rádió vízállásjelentését kellett beírnia egy füzetbe. Ez tízéves koromtól a nyári szünetekben az én dolgom volt. És itt kezdődött (folytatódott?) az én szerencsés életem.

Nyaraimat apám mellett, Baján töltöttem. Ott volt a Duna, úszni tudtam, ladikom volt. Szabad voltam. A vízzel a mai napig tartó szerelemben estem. Ma is a Duna mellett lakom.

1956-ban felvettek a budapesti Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba, érettségi után a Magyar Képzőművészeti Főiskolára. Miután végeztem, a Fiala Művészek Stúdiójának Rottenbiller utcai kollektív műtermében kaptam lehetőséget a munkára. Itt már stúdiópályázatokon, kiállításokon kisebb-nagyobb díjakat is nyertem. Szerencsére kiváló mestereim voltak. Martsa István, Szabó Iván, Pátzay Pál segítettek ahhoz, hogy megértsem, mi a szobor. Kitűnő barátaim, Kis Sándor, Vigh Tamás megértő figyelemmel kísérték és segítették kezdeti lépéseimet.

Jávor Piroska, akkor még festőnövendék, ma kiváló festőművésszel 1966-ban házasodtunk össze. 1969-ben pályázati úton bérleti jogot nyertünk a frissen épült szentendrei Új Művésztelepen.

Szentendre a hetvenes években nagyon szerethető és élhető kisváros volt. Itt született 1972-ben a Zsófi, majd 1977-ben a Flóra névre keresztelt lányunk. Nagypajuk keresztelte őket. Evangélikusok. Akkoriban kötelező volt a katonai szolgálat, így nagy öröm volt s szerencse, hogy lányaink lettek. Ez máig is Fortuna adománya.

A szerencse továbbra sem került el. Megbízásokat kaptam, munkákat nyertem meghívásos pályázatokon, rendszeresen hívtak kiállítani. Olykor Jávor Piroskával, máskor Ligeti Erikával és Csíkszentmihályi Róberttel állítottam ki kultúrotthonokban, múzeumokban, galériákban. Itthon és külföldön.

Érdeklődésem és körülményeim egyre inkább az érmészet felé tereltek. Ezekben az években a műkritikának meggyőződése volt, hogy a magyar éremművesség olyannyira megújult, hogy már a világ is felfigyelt rá, és ez Vigh Tamás, Kis Nagy András, Czinder Antal és a mi hármunk érdeme. 1981-ben féléves római ösztöndíjat kaptam. Mi ez, ha nem szerencse?

Így teltek s telnek most is napjaim.

Korábbi éveimben szerettem a konkrét feladatot, a megbízást. Rengeteg feltételnek kell megfelelni. Maga a téma, a helyszín, a megrendelő kívánalmi, az én önbecsülésem, az anyagiak, várakozás (ha van rá idő) az ihletett pillanatra. Ez kihívás, és nagyon jó érzés, ha sikerül e sok szempontot összehangolni és végül egy elfogadható művet szülni.

Ma már a legfontosabb megrendelőm magam vagyok. Paradicsomi állapot. Barátoknak, családtagjaimnak készítek alkalmi érmeket, plasztikákat. Ha úgy érzem, az évek során összegyűjtött farönkjeim közül valamelyik ficánkol, megkérdezem, mi szeretne lenni? Aztán azzá teszem.

Nem vágyom sikerre, úgy érzem, megbecsülnek, amire képes voltam (és vagyok), az elismertetett.

Szeretem nézni a Dunát, élvezni az őszi napsütést, jó képeket, szobrokat látni, néha megcsinálni. Szeretem az évszakokat, az életet és az embereket. A meg-megbotlókat is.

Ár: Tamás

Szuromi Pál

művészeti író, kritikus (Hódmezővásárhely, 1942. szeptember 1.)

*„Mikorra az ember megtanulja,
véget ér a minden testek útja.”*

Ilyen lehetetlen, bizarr dolog az öregség. Más szóval: az elmúlás előszobája. Mert jóformán egy életen át az alakulás, gyarapodás és tökéletesedés képze- teivel biztatjuk, áztatjuk magunkat. Még idősebb éveinkben is. Holott a napnál is világosabb: a tökéletesség majdhogynem emberfeletti kategória. Félistenek

ugyan a mi fajtánkban is akadnak, csak eléggé ritkán (pl.: Leonardo, Michelangelo, Shakespeare, Rembrandt, Mozart, Beethoven, Balzac, Hegel, Einstein, Picasso, Albert Schweitzer). Persze a mentségünkre szól, hogy egyre-másra többet, jobbat akarunk kicsiholni önmagunkból. Még fellengzős képmutatásainkat is egyféle erkölcsiség navigálja. Különben Vas Istvántól vettem a startoló verssorokat, aki e műve megszületésekor pont a kórházban volt. Épphogy lábadozott.

Létfilozófiai bölcsessége mégis optimálisnak bizonyult.

Ami annyit tesz: az értelmes, alkotó profilú életformához a vajúdó, telhetetlen hiányérzetek is nélkülözhetetlenek. Feszítő elégedetlenség hiányában ugyanis többnyire csak szokványos, rutinos, unalmas és lapos munkákat produkálunk. Igaz, a jóra való művekhez egyebek is kellene. Pláne olyanféle területeken, mint amilyen az enyém is. Az irodalomtudósok és kritikusok nagyjában-egészében egy nyelvet beszélnek a poétákkal, a prózaírókkal. Nem így a képzőművészetben, a tárgy- és környezetkultúrában. Itt a térbeli, formai és vizuális műveket való- jában elvont szavakkal, szöszövevényekkel kell tolmácsolnunk. Lehetőleg úgy, hogy a konkrétabb leíró, értékelő mozzanatokon túl bizonyos hangulati, érzelmi mágiája is legyen dolgozatunknak. Ehhez azonban némi szépírói véna szükséges. Hisz a szikár, tárgyilagos, értekező és tudálékos vonalvezetés radikálisan ellentmond a műtárgyak szubjektív érzékiségének. Szemléleti fölényt demonstrál, nem pedig valami tisztos szakmai, esztétikai együttállást.

Együttállások, különállások? Igen, a képzőművészeknek látszólag a műtésznek a legádázabb ellenfelei. Holott e szakmának feltehetően mi vagyunk a legoda- adóbb nézőközönsége. Más kérdés, hogy a tehetséges, tapasztalt alkotók a kritikai attitűdökben is előttünk járnak. Ők nemcsak kívülről, belülről is pontosan bemérik kollégáik teljesítményeit. Elég most csak Michelangelo kortársi reflexióira utalnom.

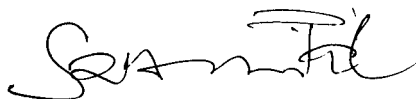
S ha már a kortársi viszonyoknál tartunk, adódnak itt egyéb furcsaságok is. Néhány évtizede még félig-meddig természetes volt, hogy a vizuális terü- letek elméleti képviselői tárgy- és környezetkultúránk átfogóbb alakulására is csak-csak odafigyeltek. Mostanára viszont ugyancsak beszűkült a nézőszögünk. Főként csak az ilyen-olyan egyéni és kollektív tárlatokról olvashatunk, alig egyebekről. Pedig nem lehet nem észrevennünk: az utóbbi időben egy soha nem látott giccskorszak köszöntött ránk. Nem elég a különféle vásárok, fesztí-

válok édeskés és csicsás tárgyínálata, de korszerű áruházainkban vagy a tévé képernyőjén is hasonló ízlésficamokkal találkozhatunk.

Mintha a populáris giccsdeco nem ismerne határokat.

Ízlések és pofonok! Tudjuk, ez rendkívül kényes, szubjektív kérdéskör. A hetvenes, nyolcvanas esztendőben mindenesetre még azon morfondírozott a hazai műkritika, hogy mennyire vagyunk szinkronban a legautentikusabb nyugati szemléleti trendekkel. Mára azonban a posztmodern tendencia is leáldozott. Helyette ellenben újabb és újabb kihívásokkal kellene szembenéznünk. Honnan ered például, hogy a csoportos bemutatókról szórén-szálán eltűntek a kollektív jellegű stiláris törekvések? Minthogy majd mindenki a maga sajátos útvonálán halad. Ennek persze örülhetünk is. Habár azon is érdemes elgondolkodnunk, nálunk miféle szakmai, szellemi lecsapódása van a globális provincializmusnak. Mert másfelől a globális patriotizmus is tisztesen képviselteti magát kultúránkban. Csak hol vannak a minőségi határmezsgyék e kontrasztos dialógusban?

Legutóbbi gyűjteményes kötetem az *Árnyak és parazsak* címre hallgat. Talán e sommás fogalmak is jelzik: hetven tájékára azért némileg megkomolyodik az ember. Sőt hiányérzetei is meghatványozódnak. Hisz mikor, ki csinál már végre egy alapos, átfogó érvényű vizuális esztétikát? S ugyan mikor jutunk el odáig, hogy a látás- és formakultúrát nem tekintjük egyféle specifikus, amolyan mellékes „készségtárgynak”? Hanem biztonságosan rájövünk: itt voltaképp a művelődés, a kultúra legjelentősebb alapbázisánál tartózkodunk. Úgyhogy: „Kinyitom a szemem, behunyom a szemem – mondom Jorge Semprunnel szólva –, szempillám verdesése az életem.”

Mihály Gábor

szobrászművész (Székelyhid – ma: Románia –, 1942. szeptember 9.)

Ha visszagondolok életem kezdeti szakaszára, tudom, hogy már gyermekkoromban megvolt bennem az a hajlam, képesség, hogy a mindennapok történeteiből észrevegyem azt, ami nem tökéletes, satnya vagy groteszk, ami nem őszinte, túlzó vagy álszent. Most már tudom, hogy pályafutásom tulajdonképpen egy falusi katolikus templomban

kezdődött, ahol évekig ministráltam – nevelkedtem-nevelődtem a mi kis falunkba száműzött kiváló fiatal papok keze alatt. Mi, ministránsok a papok mellett „dolgoztunk”, felváltva, heti beosztás szerint, hol temetésen, hol házszentelésen, hol pedig a főoltárnál vagy a templomtoronyban, ha éppen harangozni kellett, esetleg forgatással izzítani a füstölő parazsát. Úgy

jártam be a templomba, mintha munkahelyre mennék. Ma már tudom, ott tettem szert sok tapasztalatra, például hogy megkülönböztessem az álságot az igazítól. A „szentasszonyokat” már messziről, járásukról megismertem, és utánoztam őket otthon a felnőttek derűtségére, hogyan mennek ki bűnbánó és szenvedő arccal gyónás után az áldoztató rács elé, hogy jajveszékelnek a temetéseken a halott el-síratásakor. Persze nemcsak rosszal-kodtam, őszintén tudtam imádkozni, mert hitem is volt, de azt is éreztem, hogy a Jóisten inkább megmosolyog-ná, mintsem hogy bűnnek tudná be nekem azt, hogy egy két ájtatos „bá-ránykáját” kifigurázom. Mondhatnám, itt kezdtem tanulni a színészi mester-séget is, minekutána a nyolc általános elvégzése után az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium legjobb színjátszói között találtam magam.

Az általános iskola befejezésétől 27 éves koromig – mikor is a Képző-művészeti Főiskola hallgatója lettem – az életem egy olyan menet, melynek során nagyon meghatározó volt, hogy apámra az 1956-os forradalom leve-rése után négy, börtönben eltöltendő évet szabtak ki a forradalomban való részvétele miatt. Az akkor 44 éves, pa-rasztai sorból egyetemre került apám-nak az 1924-ben meghalt, tizenegy gyermekes, holtában kuláknak nyil-vánított apja után addigi élete során semmi jóban nem volt része. Maradt hát neki is a lelkesedés 1956 októbe-rében, remény valami másban, han-gos szóval, ami a forradalom leverése után a legnagyobb bűnéül számított, persze hazaárulás címén. 1956 no-venberében a csanádapácai főutcán hosszanti irányban húzódó házunk al-jára a megtorlás kezdetén ötven centi-méteres betűkkel írták ki: „Reszkess, te sötétben bujkáló ellenforradalmár!”

Szegény anyám tüntette el félve a kö-vetkező év húsvétján, a falusiak ünne-ppek előtti szokásos meszelése alkal-mával. Apám akkor már hónapok óta a börtönben ült – ismeretlen helyen –, engem pedig szegény anyám hurcolt kórházról kórházra munka közben szerzett súlyos betegségem miatt.

Gyógyulásom után az orosházi Táncsics Mihály Gimnázium követke-zett, ahol egyes tanárok bántóan érez-tették velem nemkívánatos száрма-zásomat, de tapasztalhattam mások együtt érző tekintetét, nevelői gon-doskodását is. Közvetlen környeze-tem közössége befogadott, barátaim lettek Orosházán is, és egyre többet értékelték belőlem, ahogy kezdtem magamra találni, szárnyaimat bonto-gatni. Eleinte úgy állt a dolog, hogy állandóan csak szárnyakat növeszték ahelyett, hogy komoly dolgokon já-ratnám az eszem. Így lettem színész a gimnáziumban, Louis Prima, Rocco Granata stílusában énekes a házibu-likban és hülyéskedő-nevettető baráti körben.

Ahogy apám 1960-ban kiszabadult a börtönből, mindennek vége szakadt. Költözés Csanádapácáról-Orosházáról Budapestre, ahol addig csak egyszer jártam. Beilleszkedés az új gimná-ziumban, Rákospalotán, új diáktár-sak, új tanárok közé, akik szerencsére megint csak befogadtak: talán lesírt az ábrázatomról valami, ami miatt az idegenektől is – akár első látásra is – rendre bizalmat kaptam. Ezek után nagy csalódásokat nem is okoztam, csak kisebbeket. Egyrészt mert nem tanultam, másrészt hogy jó kezdés után rosszul érettségiztem, és hogy még mindig nem tudtam, mi leszek, ha „nagy leszek”. 1962-ben, amikor érettségiztem, apám, dr. Mihály Gá-bor is sikeres szakmunkásvizsgát tett lakatosszakmában. Engem elektro-

műszerésznek adott, de én két év után önállósítottam magam, és úgy otthagytam vizsga nélkül a nem nekem való pályát, hogy azóta az intézet tájékára sem mentem.

Nehéz évek következtek. Elhatároztam, hogy rajzolni, mintázni tanulok, mellette pedig segéd munkásként dolgozom. Otthon nagyon szegények voltunk. Apámmal, anyámmal, testvéremmel rokonok, odahagyott régi barátok nélkül éltünk Rákospalotán egy szoba-konyhás, fürdőszoba nélküli, féludvaros házrészben, melyet apám csanádapácai házunk árából vett, amikor a megbélyegzés után elmenekültünk falunkból, otthagya addigi életünk minden meghatározó élményét. Színész már nem akartam lenni, bár voltak sikereim itt is, de valami nyersebb, természetesebb közegeben jobban éreztem magam. Valahogy inkább vonzott a nehéz fizikai munka árán megszerzhető boldogító érzés, érzellemmel, szellemi és testi erővel valami megfogható, szobrot létrehozni, a pusztá földből-agyagból, a durva kőből. Máig is úgy látom, hogy a szobrászat gyakorlása – a szellemi és fizikai munka egymás melletti folyamatos művelése – egy harmonikus testi-lelki állapot lehetőségét nyújt-

ja. Szép mesterség, szép művészet a szónak valódi értelmében, mely ugyanazon tőről fakad évezredek óta, az arra érdemes gondolat valamilyen anyagban való, lélekkel teli, érzelmes megjelenítése határozott, szép formában, melyből erő, monumentalitás sugárzik. Fával, vassal, kővel, bronzal, „ezeréves anyagokkal” dolgozom, munkáim ezer éve élt művészekre jellemző alkotói folyamatok szüleményei – de reménykedem, hogy szobraimmal önáruk legalább ezer évvel fiatalabbnak látszom.

És még egy gondolat: mint művésznek jó érzés tudnom azt, hogy rám a társadalomnak, melyben élek, szüksége van. Ezzel a tudattal élve, a formák birodalmában soha nem tudtam annyira elkalandozni, hogy elszakadjak a másokhoz szóló gondolattól, hogy őket nem érdeklő, öncélú, üres formai játékba feledkezzem. Ebben valamilyen láthatatlan kéz vezet, talán a magának mindent megteremtő, kenyeret adó, a földből élő ember erkölcsse.

Czakó Gábor

író, képzőművész, szerkesztő (Decs, 1942. szeptember 14.)

„A sorok közt fekszem – meztelen.”

Jogi doktor, író, képzőművész, szerkesztője az igazi Mozgó Világnak (1978–1983), Igennek, Magyar Szemlének stb. Első könyve 1970-ben jelent meg. A magyar katolikus újságíróképzés megszervezője – 1989-től. 1990-ben tagja Antall József tanácsadó testületének. Nős, hat gyermeke, nyolc unokája van.

Tagja a Magyar Írószövetségnek, a Magyar Katolikus Újságírók Szövetségének, a Magyar Művészeti Akadémiának, a Boldog Salamon Körnek.

Írásművészetének legszembeötlőbb vonása a stílusok tudatos válogatása, ami abból az el-tökéltségből ered, hogy mondanivalóit a nekik megfelelő formában jelenítse meg. Vagyis saját

stílus helyett a műveket építi. A szerkesztésbeli, nyelvi, ábrázolási, műfaji különbözőségeket mellett minden munkáját átlengi a humor.

Római katolikus.

Kb. ötven önálló kötete jelent meg. Regények, novellák, szociográfiák, drámák, hangjátékok, esszék, mesekönyv stb. Öt kötetben adta közre anekdotagyűjtését, a „magyar rémmeséket”.

Esszéista munkássága a *Beavatás* c. evangéliumi esszésorozatához kapcsolódik (Duna Televízió), melynek első 350 adása tíz kötetben jelent meg 2011-ig. A televíziós esszé általa teremtett műfaj, ugyancsak az ő találmánya a nyelvrégészet (*Beavatás a magyar észjárásba, Beljebb a magyar észjárásba*) Juhász Zoltánnal. Ennek lényege a magyar nyelv szerkezetének, lényeges vonásainak föltárása (*Zsebnyelvtan*) és a nyelvünkben megőrzött emlékezés kibontása.

Díjak: Arany János-, Babits Mihály-, Sajtótisztesség, Kortárs-, József Attila-, Szent István-, Székelyföld-, Kossuth- stb. díj, Árpád-pajzs

1960 Helikon szobrászati díj, Keszthely

Képzőművészeti művek: könyv- és laptervek, satirikus „kerti emlékművek”, vegyes technika, kő, talált tárgyak stb.

Önálló kiállítás: 1997, Óbuda, Banán Klub

Művészi és kutatói munkáját a honi kultúra éppen fönnforgó fő- és mellékonalaitól, irányzataitól függetlenül végzi – kölcsönös távolságtartással.

www.czakogabor.hu

Dobos Marianne

író, mérnök (Miskolc, 1942. szeptember 18.)

Szent Januarius püspök – a Márai-kedvelők San Gennarója – ünnepének előestéjén születtem. A szent vértanú és mártírtársai tiszteletét a IV. század óta őrzi a hagyomány, a római naptárba 1586-ban vették föl az ünnepüket. A Diocletianus-féle keresztényüldözés áldozatai voltak. A Jeromos-féle *Martirologiumban* olvasható, hogy szeptember 19-én volt Ja-

uanarius temetése a Nápoly melletti Puteoliban. A legenda szerint Dracontius bíró, amikor kimondta az ítéletet, hogy medvék elé kell vetni társaival együtt, megvakult. Januarius visszadta a látását. A történelem folyamán oly sok „vérbíró”-nak ez a „jeles” elődje ’hálája jeléül’ az ítéletét fővesztésre változtatta.

A hagyomány szerint egy nápolyi asszony fölfogta a vértanú püspök véréét. Sokáig magánál őrizte, majd amikor már nagyon öreg lett, 389-ben átadta az ereklyét a nápolyi egyháznak. És ekkor történt először a csoda.

A vércsoda az a jelenség, amely abban áll, hogy az ampullákban őrzött, összeszáradt vér időről időre folyékonyvá válik és fölbuzog. Nápolyban őrzik az immár a város fő védőszentjeként tisztelt San Gennaro véréét, egy ovális keresztmetszetű, hatvan köbcentiméteres, és egy kisebb, hengeres, huszonöt köbcentiméteres köbtartalmú ampullában. Általában a május első vasárnapja előtti szom-

baton és szeptember 19-én történik a csoda. Nyolc napon át mindkét ünnep után így marad a vér, majd megalvad.

Természetes módon nincs magyarázat erre a jelenségre.

Nekem két alkalommal volt részem abban a – nevezhetem így – kegyelemben, hogy ott szoronghattam a hatalmas tömegben a bazilikában, és a szentmise végeze-

tével ereklyecsókra is járulhattam.

A Jóisten egyik álneve a véletlen, szoktam mondani, és azt is annak tekinthetem, hogy a harmincnyolcadik és a hatvanötödik születésnapomat ott ünnepelhettem. Azon az egy hónapos olaszországi utazáson lettem „vallásosból” – hívó. Az Országos Műemléki Felügyelőség és az Országos Levéltár által szervezett úton életre szóló barátságok születtek. Három pap is volt a társaságban, már csak egy él közülük. Az egyik elhunyt Brenner Jánosnak, az 1957. december 15-re virradó éjszakán, huszonhét éves születésnapja előtt tíz nappal, harminckét késszúrással meggyilkolt mártírnak volt káplántársa Rábakethelyen. A másikat, Hencz József atyát pedig a kínvallatásai során megkérdezték: „Úgy akar jámi, mint Brenner János?” Akkor azt felelte: „Arra nem vagyok méltó!” Talán a „pillanatnyi szenvedésnél” többet szánt neki az Úr. Élete utolsó hét esztendejében csaknem teljesen magatehetetlen volt.

Az első találkozásunktól kezdve haláláig, huszonöt éven át, ő volt a lelki atyám. A huszonhatodikban az ő emlékére ajánlottam „Nekünk a vihart állni kell!” című könyvem, amely a magyar egyházüldözés hős lelkű elszenvetőinek állít emléket. Olyanoknak, akik, mert életükben megtalálták Jézust, mindhalálig követték Őt. A saját keresztjük mellé, másoknak is erőt adva, segítettek a rájuk bízottnak a kereszthordozásban, erőt öntve mindenkibe, aki csak ismerte őket, azáltal is, ahogyan mosolygó bizalommal vették vállukra és vitték a magukét. Aki megkapta a kegyelmet a nem könnyű lecke elsajátítására – „Az én igám édes, az én igám könnyű” –, az teljes szívéből tudja kimondani, amit élete minden napján megél: „Jézusom, bízom Benned.” Érzi, másokat is bátorítania kell erre a teljes és feltétel nélküli ráhagyatkozásra. „Irgalmamból egyetlen edénnyel méríthetőek a kegyelmek, ez a bizalom” – valahogyan így fogalmazta meg ezt Szent Fausztina nővér. Az Isten irgalmassága a forrás, amelyből halálunk pillanatáig, életünk minden napján a „bizalom korsójával” méríthetünk.

„Boldogok...” – így kezdi nyolcszor egymás után Jézus a *Hegyi beszéd*-ben, és hallunk ezután nyolc paradoxont. Két keresztény évezred az egyház által már kanonizált boldogjai és szentjei, illetve a „mindenszentek”, sok névtelen és ismeretlen keresztény élt az Ige szerint. „Verbum caro factum est!” Szívükben mindennap karácsony volt.

A XX. századi magyar történelem sorsfordító karácsonyaira (az 1944-esre, az 1956-osra és az 1989-esre) emlékezve készítettem trilógiát. Jókai Mór a *Csataképekben* összegyűjtötte a korszak azóta legendás eseményeit, az azokban részt vevők, szerepvállalók

szinte mesébe illő történeteit, ennek példáján felbuzdulva kérdeztem ki az irodalmi, művészeti és tudományos életben kiemelkedő szerepet játszó kortársakat, illetőleg hozzátartozóikat: hogyan viselkedtek, mit tettek az évszázad három sorsfordító pillanatában. Fontos az a szinte közös narratíva is, ami kikerekedik a könyvekből, fontos és dokumentatív erejű egyaránt, de ami munkámat éllette és ami ennél is fontosabb, az az a vágy, hogy felmutassam az utánunk következő generációknak is, erőt, biztatást adva ezzel a rájuk is váró 'életcsatához': a legváltásosabb pillanatokban is „felragyog az ünnep”. A könyv tanulságos mind az irodalomtörténet, mind a történelem szempontjából, egyetemi tanár és középiskolai oktató olvasói, írásos ismertetői egyként úgy nyilatkoztak, hogy e könyvek nélkül elképzelhetetlen a magyar irodalom és magyar történelem mind a középiskolai, mind az egyetemi oktatása.

Példaképeim lettek ezek az emberek, drága, azóta az örök hazába költözött barátaim, szinte mindannyian. „Unokáinknak” (a saját öt unokámnak, de évszázadokra minden unokának) ajánlottam ezeket az igaz 'meséket' leíró könyveket, szemben a gyakori történelemhamisításokkal.

Példaképem a növényvilágból egy aprócska gyom, ahogyan a népnyelv hívja: a kutyatej, pitypang, lánvirág. Éjjeli lámpa. *Taraxacum officinale*. Háromezernyi magtermését a szél szertesztét fújja. Hová, merre szállnak? Hol fognak meggyökerezni, hogy Isten napja felnevelje mindegyikük háromezer magtermését? Azt csak ő tudja, aki az első tizenkettőnek azt mondta: „Menjetek el a világ végéig!”

Herman Cohen zsidó származású zongoraművész (1820–1871) – megtérését követően Ágoston Mária Hen-

rik atya, karmelita szerzetes, akinek igehirdetését Liszt Ferenc is hallgatta – azt mondta egyszer: „A mi évszázadunkban a laikusok nagyobb hatással vannak az emberek szívére, mint a papok. Sok-sok olyan megtérésről tudok, amelyet a laikusoknak sikerült elérniük.”

Boldogok. Boldogsága ez azoknak, akik tovább adnak. „Mennyire vágyódom a lelkek üdvösségére! – mondja az Úr Fausztina nővérnek. – Isteni élettemet akarom önteni az emberek lelkébe, mert szentté kívánom tenni őket, csak elfogadnák kegyelmeimet. A legnagyobb bűnösök is nagy segítségre jutnának, ha bíznanak irgalmamban... Az irgalom lángjai égetnek. Szeretném kisugározni őket az emberekre. Ó, milyen fájdalmat okoz nekem, ha megtagadják befogadásukat.”

„Gyönyörűséget okoznak nekem, akik irgalmamra hivatkoznak. Ezeknek a lelkeknek több kegyelmet adok, mint amennyit kérnek” – ígéri az Úr a szent lengyel apácán keresztül küldött üzenetei egyikében.

Ahogy a kereszten haldokolva szomjazott, ugyanúgy szomjazik a világ végezetéig Aki az eucharishtiában nekünk hagyta önmagát.

Az oltáron vérzik tovább a Bárány, aki kétezer éve együtt szenved a keresztre feszített és megkínzott egyházzal.

„Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” – kiáltotta Megváltónk a kereszten, szenvedése tetőpontján, teljes lelki elhagyatottságában.

A magyar legenda szerint – mely akkor is szép, és legyen, maradjon a miénk továbbra is, ha eredetét tekintve talán nem is magyar – ekkor odarepült egy madárka, és megpróbálta csőrével kihúzni az egyik szöveget. Természetesen megmozdítania sem sikerült, de a tollazatára csöppent a vére annak, aki e hatalmas erőfeszítését a gyöngeségnek úgy jutalmazta, hogy emlékét ennek a kismadárnak minden rákövetkező nemzedéke is mint csodálatos vitézségi rendjelet viseli a mellén. Erről kapta a nevét: vörösbegy. (Erithacus rubecula a madárrendszertan szerint.)

És ez a kis madár is a példaképem, mert úgy, ahogyan minden a teremtetett világban, Isten irgalmasságát dicsőíti.

Dobos Marianna

(Przetacznik) Szabolcs Péter – Propek

szobrászművész (Diósgyőr, 1942. szeptember 22.)

Így, hetvenévesen visszatekintve az eltelt időkre, illik nagyon kritikusnak lennem. Sikerült-e megvalósítanom a mestereim tanításait, miszerint az igaz művészet az, amit az emberiség létrehozott, és csak egy kevés az, amit én hozzátehettem. A katalógusaimat átnézve szinte mindegyik egy idézettel kezdődik, amely egy nemzetközi művészeti kongresszuson hangzott el:

„A művész nem állhat sem egy ideológia, sem egy mecénás szolgálatában, hacsak ez a mecénás nem az emberiség maga, a műalkotás pedig akkor a legnagyobb, ha szabadon és csakis a mély belső indítástól meghatározva

jött létre, ha hangos szóval hirdeti azt, amit mások még halkán sem mernek kimondani, ha leleplezi a tévedéseket és a hazugságokat.

Napjainkban a művészet samanisztikus, varázslatos ereje elveszítette kapcsolatát az emberekkel. A katarzis eltűnt életünkől, pedig mindnyájunk lelkében ott parázslik a vágy, hogy újból találkozhassunk vele. A téma, amellyel szobraim által találkozhatnak, az egyik legősibb és legkevésbé magyarázható. A vágy a lelkünkben, a szeretet és a szerelem annyi viszontagságon, annyi megaláztatáson ment keresztül, hogy csak a csoda erejével magyarázható, hogy még létezik. Kiváló művészettörténészünk szerint: „nem a forma, hanem az ERKÖLCS a jó művészet lényege”.

Az ősi termékenységi idoltól Michelangelo öregkori Pietáján keresztül meg kell tanulnunk, művésznek és befogadónak egyaránt, hogy ha a forma elszakad a tartalomtól, megszűnik a harmónia és értelmetlenné válik életünk.

Nekem nagy szerencsém volt az életben, mert szerető szüleim nehéz soruk ellenére is mindent megtettek, hogy tanulhassak. Nagypám lengyel származású, aki Magyarországra érkezésekor letelepedett Diósgyőrben és családot alapított. Hét gyermekük született, köztük édesapám. Szüleim a háború utáni nagy szegénységben, de szeretetben neveltek, mindig három gyermekükért dolgoztak.

Édesapám sem partizán nem volt, sem párttag. Becsülettel dolgozó, kétkezi gyári munkás, aki mindennap a család napi megélhetéséért dolgozott. Naponta gyalog járt három műszakos munkahelyére, mert a villamosra nem akart költeni. A család tragédiája volt, hogy bátyám fiatalon meghalt.

Én a forradalom után, 1957-ben kerültem fel Budapestre.

Előbb a Művészeti Gimnáziumban, majd a Képzőművészeti Főiskolán tanultam.

Mindkét helyen igaz MESTEREIM voltak, akik arra tanítottak, hogy az élet értelmét, a humánusmot keressem embertársaimban.

A sors úgy hozta, hogy Zalaegerszegre kerültem tanítani, és azóta is itt élek életem nagy szerelmével, feleségemmel. Három gyermekünk született, közü-

lük a legkisebbet 17 évesen elvesztettük – a sors kegyelmeként később ajándékba kaptam még egy fiút.

Sok megtiszteltetésben volt részem a Munkácsy-díjtól a díszpolgárságig. Kudarcom is volt, mert jó néhány feladat ment el mellettem, amelyeket szerettem volna megvalósítani. Mindig úgy gondoltam, hogy a művészet maga az élet, és én élem az életet, azért teszem éppen azt, amit teszek, mert ehhez van képességem.

Szobraim elkerültek a világ sok országába, számtalan egyéni és közös kiállításom volt, készítettem monumentális szobrot és tenyérben elérő életigenlő idolt.

Munkáim nyomán bejárhattam a világ nagy részét, összehasonlíthattam más országok és az én hazám életét. Mindig büszke voltam a magyarságomra, soha nem jutott eszembe, hogy máshol is élhetnék.

A rendszerváltáskor az a megtiszteltetés ért, hogy 1989. március 15-én én mondhattam Zalaegerszegen az ünnepi beszédet. Akkor hittünk abban, hogy a kultúra méltó helyére kerül, és nem pártok hatalomvágya diktálja majd kitalált érdekek szerint. Azóta némi csalódás van bennem, mert az akkor összefonódó kezek elengedték egymást.

Mi József Attilán nevelkedtünk, és úgy érzem, gondolatai és versei örök érvényűek:

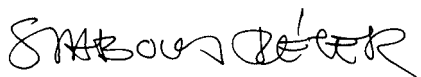
*Ős patkány terjeszt kórt miköztünk,
a meg nem gondolt gondolat,
belezabál, amit kifőztünk,
s emberből emberbe szalad.*

*Miatta nem tudja a részeg,
ha kedvét pezsgőbe öli,
hogy iszonyodó kis szegények
üres levesét hörpöli.*

A művészek, az „írástudók” felelőssége az igazság keresése, mert „bűnösök közt cinkos, aki néma”. Lehetséges-e még manapság párbeszéd ember és ember között?

A demokrácia arról szól, hogy nemcsak elveszünk, adunk is. Az egymásra mutogatás nem segít. Ki vigyáz ma itt a tiszta értékeinkre, ha nem azok, akik Arany Jánosról, József Attiláról, Bartók Béláról tanítanak az ifjúságnak? Nem mindegy, hogy nő fel a következő nemzedék, mert féltő, hogy belefulladásra egyszer használatos, eldobható műanyag világba.

A művészet is arról szól, hogy az élet sérülékeny. Törékeny testünk teremti a vágyat, hogy megörökítsük magunkat az örökkévalóságnak. Ez lehet a harmónia, a tiszta szépség maga, de lehet a hatalom torz tükre is. Talán még van megállás, ha visszakapja a szépségét a természet, igaz értelmet kapnak az emberi kapcsolatok, „ha majd a szellem napvilága ragyog be minden ház ablakán”. Ha nem ismerjük fel időben, hogy a mi darabokra tört életünk is arra vár, hogy újrainlesztve a harmóniát hirdesse, akkor eltűnik a remény is.

Diénes Attila

szobrászművész (Marosvásárhely – ma: Románia –, 1942. szeptember 27.)

1968-ban végzett a kolozsvári Ion Andreescu Képző- és Iparművészeti Egyetem szobrász szakán. 1970-től tagja a Romániai Képző- és Iparművészek Szövetségének. 1980-tól tagja a Marosvásárhelyi Műhelynek, a MAMŰ-nek. 1988 óta él Magyarországon. 1989-től tagja a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének, 1990 óta a Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetségének, 1994 és 2004 között a Veszprémi Művész Céhnek, a Magyar Szobrásztársaságnak és 2004–2009 között az „F” csoportnak.

35 egyéni kiállítása volt (Marosvásárhely, Bukarest, Budapest, Veszprém, Szentendre, Kamen, Nürnberg,

Washington, New York és a világ sok más városa). Számtalan csoportos kiállításon vett részt (Magyarország, Románia, Lengyelország, Hollandia, Franciaország, Németország, Olaszország és az Amerikai Egyesült Államok városai). 1995-ben megkapta a Pollock Krasner Foundation ösztöndíját. Különböző kiállításokon többször is díjazták. Munkái megtalálhatók múzeumok és közgyűjtemények tulajdonában. Fontosabb köztéri munkái: Árkos (Erdély), Magyarpolány, Szentkirályszabadja, Vágkirályfa (Szlovákia), Kalotaszentkirály (Erdély), Balatonszárszó, Ópusztaszer (történelmi szoborpark), Királyfiakarcsa (Szlovákia), Porrogszentkirály, Székelyszentkirály, Sepsiszentkirály (Erdély), Marosvásárhely, Ajka, Zabola, Veszprém.

Honlapja: <http://www.dienes-attila-tarlat.hu>

A DIFO Bt. gyártja formatervezett bőrfoteleit Diénes Design védjegy-megjelöléssel. Megtekinthetők a következő honlapon: <http://www.dienesdesign.com>

Halász Judit

színművész (Budapest, 1942. október 7.)

Azt hiszem, egy mondatba nem fér egy élet tapasztalata, sem az azokból levont következtetés. Mi háborús évben születtünk, és életünk első három évében a minket ért érzelmi hatások meghatározták egész életünket. Az enyémet biztosan. Talán ezért szeretnék úgy élni és dolgozni, hogy ne okozzak félelmet senkinek. Mikor színésszé lettem, azt gondoltam, hogy hivatással, munkámmal, jelenlétemmel szeretnék örömet szerezni az embereknek. A bajokról, bánatról, gondokról, mindannyiunk problémáiról úgy beszélni, hogy ne a kilátástalanság és reményvesztettség uralja el az embereket, hanem a kreativitás, a tehetség, a megoldásokat kereső

és találó gondolkodás, értelem. Célokat keresni és elérni, dolgozni és segíteni az utánunk jövőket abban, hogy olyan hivatást, munkát, dolgot találjanak maguknak, melyben örömük telik. Felmutatni, hogy gyökerek nélkül, múltunk, kultúránk ismerete nélkül nem lehet értelmes életet élni, és hogy a mi kötelességünk ezekre felkeltetni a mögöttünk járók figyelmét, érdeklődését.

Talán most ennyi. Ha lenne több időm...

Halász Judit

Molière: *A nők iskolája*
(Ágnes szerepében, partnere Darvas Iván)

Kustár Zsuzsa

iparművész (Pesterzsébet, 1942. október 13.)

Pesterzsébeten születtem, de Dunavecsnél nevelkedtem. Végzettségem: 1961–66, Magyar Iparművészeti Főiskola. Mestereim: Gerzson Pál festőművész és Szilvitzy Margit iparművész. 1966-ban diplomáztam az öltözködési tárgyak formatervező művészeként. 1966-ban férjhez mentem Haraszti László festőművészhez, és Nagykanizsára költöztünk. 1967-ben lakást, majd 1973-ban műtermes lakást kaptunk.

1966-tól 1967-ig dolgoztam a szombathelyi Savaria Cipőgyárban, majd kilenc éven belül három gyermeket szültem, eközben gyesen voltam. Ez idő alatt pályamódosító lettem. Ideális körülmények között neveltem és csodáltam három gyermekünket, s játékosan sorra kipróbáltam a férjem által gyakorolt képzőművészeti technikákat: festést, rajzolást, rézkarcolást, képcsínálást és mozaiktervezést. 1968-ban voltam először művésztelenen, Siklóson, ahol megismertem Nagyharsány hegyének mondáját. A gyermekrajzok logikájával kirajzoltam magamból a mesés történetet. Azóta vallom, hogy képzeletem a mesére hajló költészetet kedveli. Sokféle eszközzel és technikával szeretem megjeleníteni mindkettőt.

1969-ben Nagykanizsán a Képcsarnokban 90×170 cm nagyságú seelyem faliképeket állítottam ki mesevilág, csodaszarvas és égig érő fa kompozíciókkal.

1972-ben elkészítettem első mozaik faliképeimet Nagykanizsán az Ady-Zetkin sarokház lépcsőházába. A 12 m²-es mozaik kirakásában férjem segített.

1977-ben elváltunk, férjem megnősült, én egyedül neveltem tovább gyermekeinket, s folytattam a művészpályát, amelyet 13 évesen találtam ki magamnak.

A Teremtő megsegített. Csodák csodájára egyik nagy munkámat követte a másik:

1977-ben a nagykanizsai Úttörőház első emeleti előcsarnokába elkészítettem *A Nappal és az Éjszaka mondáját* 26 m²-es mozaikfalon, immár egyedül.

1980-ban a nagykanizsai házasságkötő terembe gobelint terveztem *A szerelem meséje* címmel. Galamb Éva iparművész szőtte meg ötös felvetésben, 4 m² felületen.

1981-ben a csurgói házasságkötő terembe terveztem gobelint 8 m² nagyságban. Címe: *Az égig érő fa*.

1983–84-ben készítettem el a nagykállói református templom ólmozott üvegablakainak tervét: öt ablak, összesen 20 m². Témája: régi mennyezetkazetták átdolgozása világrendben.

1984-ben a Kiskanizsai Általános Iskola előterébe 12 m²-es mozaikot terveztem és kiviteleztem Weöres Sándor *A tündér* című versére komponálva.

1985-ben elkészítettem a *Névadó világtükör* miniatúráját tojástemperával.

1988-ban a letenyei tanács- és házasságkötő terem 30 m²-es mozaikképét a *Párosító szerelem* címmel adtam át.

1993-ban Emma néni mesemondó *Kard* című meséjét illusztráltam hét ceruzarajzban.

1997-ben könyvem jelent meg (magánkiadásban) álomfejtési tapasztalataimról, továbbá a népköltészet és az álomfejtés kapcsolatáról. Címe: *Feléledő álomfejtés*. Gyűjteményes álomszótár.

1998-ban a Budapest, V. kerület, Hercegprímás u. 14–16. sz. alatti szakorvosi rendelőintézetbe ólomüveg álmenyезetet terveztem. Címe: *Varázstükör*.

2003-ban a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár üvegablakai ezzel a címmel: *Az ember testi, lelki, értelmi és szellemi adottságainak ábrázolása a magyar hímzések jelképeivel*. Technikája: homokfúvott üveg.

2003–2004. Húsz év után elkészült a nagykállói református templom keleti szentélyébe a címereket ábrázoló három miniatúr ólomüveg ablak, mely Forró Sándor egyházgondnok s felesége, Makkai Rozália adományából jött létre összesen 4 m² felületen.

2009. *Névadó világtükör* címmel padlómozaikot készítettem a Budapest, V. kerületi Aranytíz Kultúrházba. Mérete: 10 m².

2011. Kivitelezésre vár a nagykanizsai református templom 12 háromrészes ablaka, mely Krisztus mondatát jeleníti meg: „Én vagyok az út, az igazság és az élet.” A homokfúvott technikára tervezett életfákban Krisztust jelenítettem meg, aki a „világ

világossága”. A mennyezetkazettákon és a népművészetben használt jelképekkel az Ige igazságát ábrázoltam, ami az életet Isten útján vezérli.

Így, közel a hetvenhez, pályámról elmondhatom, hogy a naprakész álomfejtés segít gondjaim megoldásában s lelki érettségem tudatos megélésében. Azt kívánom az utánam élő nemzedéknek, boldoguljon az „ingyen kegyelemben” kapott álmai szerint, örökségünk felvirágoztatásában.

Befejezésül Kostyál László művészettörténész méltatását idézem: „Kustár Zsuzsa a mesék és az álmok művésze és a spirituális valóságé... Fogalmazásmódjának dekorativitása a rajzosságnak, a síkra redukált kompozíciónak és az erőteljes, tiszta színnek köszönhető... Sokoldalú, számos technikát magas színvonalon alkalmazó művész... Szimbolikus motívumainak köszönhetően tartalmilag mindig sűrít, ábrázolása narratívának mondható... Nála a szenzuális és spirituális világ szorosan összefügg. Revelációszerű fölfedezése, hogy az archaikus mesék és népi imádságok bonyolult, ma már érthetetlen fordulatoknak tűnő jelképei az általa kidolgozott álomfejtési módszer segítségével jelentős részben értelmezhetők.”

Munkáim megtekinthetők honlapomon: www.kustarzsuzsa.hu

Nádas Péter

író (Budapest, 1942. október 14.)

Soha nem fogom megérteni, hogy mire jó egy születésnap, de talán nem is kell megértenem. Ha már születésnap, akkor az anyákat kéne ünnepelni. Még gyerek voltam, amikor meghalt. S talán ezért maradt az egyetlen emlékezetes születésnapom az első nélküle. A halálosan sebzett apám éppen ki volt rúgva a munkahelyéről, elég szegények is voltunk. Fél kiló kettőhúszas kolbászt

vett a születésnapomra. Hiszen igazán szerettem, jó fokhagymás volt, paprikás, zsíros is. Amikor kipakoltam a papírból, minden fiúi önfegyelmemre szükségem volt, hogy az ajándék láttán ne böggjem el magam. Nem lett volna helyes még ezzel is megterhelni őt. Vagy az öcsém kolbászevő kedvét elrontani. Mustárral ettük, kenyérrrel.

Serfőző Simon

író, költő, szerkesztő (Zagyvarékas, 1942. október 24.)

A háború vége volt. Arra a két (orosz, ukrán?) tisztre, akik házunk szobájából irányították a közelben átvonuló szakaszát a frontnak, anyám elbeszéléséből emlékszem: rendesek voltak, ölelgettek engem, cukorkával kínálgattak, vigyáztak ránk. Az viszont már az én emlékem, hogy amikor elmentek, azonnal megjelentek a zabrálók. A szót szüleimtől hallottam, s hallatára azonnal borzongás szaladt végig a hátamon.

Ösztönösen éreztem, hogy az jót nem jelent. Amint feltűnt két-három katonára a közelben, futottunk befelé a konyhába, bújtunk előlük, ahová tudtunk. Fölforgatták a házat, szétdobálták mindent a szekrényből, fiókokból, kerestek valamit, bizonyára valami értékeset. Kiabáltak, mert semmi olyat nem leltek. Apámat lefektették a rossz sezlontra, arccal lefelé, s letakarták pokróccal, ne lássa, mit művelnek. Agyonlövik, ha megmozdul, fenyegették meg. Anyám és én az ágy sarkába húzódva remegtünk. Amikor elmentek, jött a következő banda. Ugatta őket a kutya. Nem sokáig, mert agyonlőtték. Kívüle jószágot a portán nem találtak, rég elvitték őket azok, akik előttük dúlták fel az ólat, istállót. „Job

twoju maty!”, káromkodtak, s az ajtót betámogatták karókkal, egyhamar ki ne tudjunk menni, nehogy kiessük, merre mennek, s az előjáróiknak jelentsük viselt dolgaikat. Apám a kamra kis ablakán mászott ki, hogy szabaddá tegye a kijárást.

Anyám meneküléseire emlékszem még. Majd jövök, igyekezett megnyugtítani. Sokszor a szalmakazalba vagy a határban télre kint maradt szárkúpok valamelyikébe bújt el, s csak ha besötétedett, merészkedett haza. A jövevények édesanyámat keresték. „Bárisnya, bárisnya”, hajtogatták. Apám a falu felé mutogatott, hogy oda ment, majd holnap jön haza. Nagyon féltém, hogy baja esik, s akkor mi lesz velem.

Máig se tudom, mit ettünk abban az időben. A zabrálók a ládából kiszórták a lisztet, a kukoricát, ami volt, feletették a lovaikkal, csirke, tyúk rég nem volt a háznál, csak a hiányuk kapirgált, más se.

Esténként tűzrevalóért a vasútárokban botorkáltam apámmal, sötétben, amikor senki nem láthatott bennünket. Apám nagyobb ágakat vágott le a fákról, én kisebb gallyakat húztam magam után hazafelé. Máskor kiszántott here-töveket szedtünk kosárba, meg ami éghetőt találtunk a határban, amiről úgy gondoltuk, másnak biztosan nem kell, azért nem vitte haza. Szárkúpokhoz nem nyúltunk, hadd maradjanak, arra szüksége lehet a gazdájának. Mindegy, hogy később felgyújtogatta mindet. Mint a tűzhányók, füstölögték.

Ha rekviráló, adóbehajtó, békekölcsönt írató ember közeledett az úton, ránk küldték a Tanácsházáról, idejében észrevettük mindig. Azt kellett csak kitalálni, hogy mihozzánk vagy másokhoz kanyarodik először a biciklijével. Ha így, ha úgy történt, mindig volt időnk arra, hogy felkészüljünk a fogadására. Előfordult, hogy amikor bezárkóztunk, hiába zörgette az ajtót s kiabálta, tudja, hogy itthon vagyunk. Majd előbújunk, s elkap bennünket, kiabálta. Tele voltam aggodalommal, hogy mi történik akkor: rendőrökkel vitet el, börtönbe zárat? De hát miből adtunk volna az államnak kölcsönpénzt, amikor fillérünk se volt, adót is miből fizessünk? Majd jövőre, amikor a felesben művelt földeknek lesz valami hasznuk. Várjon addig.

Menjen Rákosi Mátyáshoz, annál fenyegetőzőn! Nagyon tudja mondani, hogy mennyire fejlődik az ország. Mi nem azt tapasztaltuk. Dolgoznak szakadásig a szüleim, én a tehenet legeltetem, ami tejet ad, anyám Szolnokra hordja naponta a vasútállomáshoz közeli házakhoz, mégse haladunk semmire. Azon az egy-két hold földön, amit sikerült megvennünk, csak tengődni lehet. A termés java beadásba kell, marad, amit vetni kell, s annyi, hogy éhen ne haljunk.

De majd jönnek az amerikaiak meg az angolok, mondogatták az emberek, majd azok megszabadítanak az oroszoktól, jóvátételtől, Rákosi pajtástól, visszaadják az eltagosított földeket, a kulákokká szegényített emberek visszakapják, amit elvettek tőlük, hazamehetnek a városokból falukba, pusztai hodályokba deportáltak. Tanyánk közelében például a kanálisárkot gazolta az erre a vidékre kitelepítettek egy része, nekem a közelükbe se volt szabad mennem, nehogy megtudjak bármit is róluk. De hát hiába vártuk, nem jött segítségül senki, csak egy-két léggömb szállt el a kertünk közelében, röpcédulákat szórt széjjel. S a Szabad Európa Rádió sutyorgott otthon az általam készített detektoros készülékből. Már akkor sokan tudták: mért is jönné segítségünkre bárki is, amikor az oroszok útját épp a Nyugat egyengette egészen Berlinig. „El lettünk

mi adva”, „ne számítsunk mi senkire, csak magunkra”, őriztem meg fejemben azokat a véleményeket, amiket akkoriban hallottam.

Mennyire igazuk volt! Példa rá 1956.

Iskolába talán egy hónapig se kellett akkoriban menni. A faluba bicikliztem csak be egy vagy két alkalommal, boltba, a kútra vízért. Láttam a tankok által „felszántott” köves utat, éjszaka lövéseket hallottam, a tanya belerettent. Szüleim elbeszéléséből értesültem, hol gyűltek az adományok, hogy azokat majd kocsival felviszik Pestre. Megtudtam tőlük, ki volt az, aki szedte a sátorfáját s elindult a nyugati határnak, hogy a volt „megveszekedett kommunisták” meg vannak szelesedve, menekülnek otthonról. Aztán nagy hanggal jön vissza mind, fenyegetőznek. Most meg a falu van megszelesedve, senki nem tudja, melyik lábára álljon, melyik lukba bújjon.

Gimnáziumba kerültem. Sehol úgy még nem szégyenültem meg, mint ott az első osztály befejezésekor, meglátva a kezembe kapott bizonyítványt. Mit mondok otthon? Majd mész a téeszcsébe – szúrt apám a szemével felém. Nem is kell messze mennem. Csak át kell lépni a kanálisárkon, ott vannak a hodályok. Nem oda mentem, hanem Pestre. A hátizsákban vittem a verseimet. Akkor már írtam. „Sokra jutottál vele – becsülte le apám. – Nem lesz abból sose semmi.” Anyámat okolta a sikertelenségemért: kellett nekem könyveket vennie, pénzt kidobni azokért, „Ezt érted el vele, indulhat darizni.”

Oda indultam: alja munkára Újpestre. Egy év után tudtam csak feljebb kapaszkodni. Betanított munkás lettem. Aztán megint léptem egyet előrébb: három versem jelent meg az Új Írásban. Sőt, hamarosan újságírónak szegődtem el, ha nem is sok időre. Három hónap múlva elvittek katonának. A földön voltam újra. Azt hittem, sose kelek föl.

A szüleimnek ekkorra odaveszett mind a nyolc hold földjük, amit az évek során összegürcöltek: odaadták az államnak, csak azért se a téesznek. Nem néztek ki abból semmi jót. Különben is: ők a maguk gazdájának akartak maradni. Tőlük ne vigyék el a jószágokat, a közös istállókban bőgjenek éhesen, álljanak térdig a ganajban, verjék őket vasvillával.

Budapesten négy évig laktam albérletben, erre ráhúztam még másik kettőt Miskolcon. A szüleim ekkor már beköltöztek a faluba. Házat építettek, az alapját én is ástam, a Zagyva aljában a vályogot én is raktam Balla sógor gumis kerekű kocsijára, aztán le róla, abból emelkedtek a falak. A határból „beköltöztették” az istállót, ólat, nyári konyhát, idebent felépítették újra. Mire betapasztották, kimeszelték fehérre, állíthatták a ponyvás sátort, készülhettek a lagzira. Megnősültem, s „a multság nem maradhat el”.

Amikor elköltöztünk az albérletünkéből, nyugodtak meg a szüleim: „Tőlünk elvették a földeket, lett belőle nektek lakás.” A miskolci tanács jóvoltából, teszem hozzá. Mindegy, hogy milyen, lakás volt. A szobát, ahová a háború idején az oroszok lovakat kötöttek be, a két kezünkkel lakhatóvá tettük. Az előttünk lakóknak jó volt úgy is, ahogy volt. Ide született az egyik, majd a másik gyermekünk is.

Hazajártam rendszeresen, először még a tanyára, később a faluba, feleségem szüleihez Szolnokra. Riportokat írtam itthoni tapasztalataimról. Verseket magántörténelmemről, amelyet közösséginek éreztem. Apám beletörődött, hogy az irodalomnak adtam a fejem. Anyám büszke volt rám. De inkább szere-

tett volna csak az lenni, hírelni, hogy költő lett a fiából, amiért én megdorgáltam, nem kell azt senkinek se mondani. Hiszen nem is biztos, hogy az lettem. Akkor mit válaszoljon, ha kérdezik tőle, mi van a fiaddal, nézett rám. Boldog akart lenni, s én megtiltottam neki.

Harcaimról a Napjaink szerkesztőségében, ahol a folyóirat megszüntéig dolgoztam, nem beszéltem neki, apámnak se. Volt nekik épp elég bajuk, nem akartam még az én gondjaimmal is tetézni. Bérese, percentes cselédje voltam a rendszernek, s én szembefordultam vele. S ha bérese, percentes cselédje, de megfigyeltje is, III/III-asokkal körülvéve. A hatalom készen állt arra, hogy alkalomadtán lecsapjon rám. Főleg azután, hogy jó néhányszor megfordultam Lakiteleken.

Folyóirat főszerkesztőjévé avanszáltam, s akikben legjobban bíztam, oda fogadtam magam mellé munkatársaknak, leginkább őbennük csalódtam. Nem akartam „NB II-es” lapot szerkeszteni. Vagyis másod-harmadrangút másod-harmadrangú szerzőkkel, mint amire erős akarat mutatkozott. A helyettesem a „stüzi vadász” gúnynevet kapta. A többi határon túli szerkesztő is mit keres a lapnál? – fogalmazódott meg ellenem a vád. Liberális lapot kell szerkeszteni, adták ki a jelszót az erre, majd amarra politikai irányzatot váltók, s két és fél év után leváltottak.

A Magyar Életnél próbáltam még megvalósítani szándékaimat, majd az Új Holnapnál, mindkét helyről kiszorultam. Maradt a Felsőmagyarország Kiadó vezetése, amelynek eredményei meglelégedéssel töltenek el. S maradt az ekkorra összedűlt családi életem. Éppen a romjai alatt fekszem. S maradt az írás. Megfogalmazása el- és lelakott tájainknak, csalódott reményeinknek, eltékozott hazáinknak. S a mégis élni és megmaradni akarás hite.

Sertözö Simoy

Ladik Katalin

költő, színművész, performer (Újvidék – ma: Szerbia –, 1942. október 25.)

„Azt mondták rólam, hogy egzotikus vagyok, de én ezt nem is egzotikumnak nevezném, hanem másságnak. Ma a másság sajnos nem előny, hanem nagyon nagy hátrány, mert az emberek másképpen gondolkoznak, és kizárják azt, aki más. A hetvenes években Jugoszláviában a másság érdekességnek számított, és szinte előny volt, hogy magyar vagyok a szerb közegben. Én jól illeszkedtem be a szerb kultúrába, olyan értelemben jól, hogy szimbiózisban éltem multikulturális környezetemmel, amely inspiráló volt számomra és otthonosan éreztem magam benne. Magyarországi fogadtatásomban – itt az avantgárd körre gondolok – az a szabadság volt imponáló számukra, amit a műveimből kiéreztek, amit én a perfor-

manszaimban és a verseimben kifejeztem. Az újvidéki Symposion (Új Symposion) folyóirat, ahol mi, vajdasági magyarok publikáltunk, a magyarországi és romániai értelmiségiek és alkotók számára ablakot jelentett a világba, a szabadságba.

A hivatalos magyar kultúrpolitika, éppen ellenkezőleg, negatívan fogadta és bírálta írásaimat és performanszaimat. Példa arra, hogy a nyugati kultúra hogyan torzítja el a magyar irodalmat, művészetet. Engem Magyarországon elrettentő példaként tanítottak az egyetemen, mivel az én verseim nem illettek a hivatalos kánonba, a magyar irodalmi hagyományba. És ez így ment egészen a nyolcvanas évekig. Akkor lassanként mégiscsak elkezdték publikálni a verseimet.” (Balind Vera: *Interjú Ladik Katalinnal*, 2011 – részlet)

„Mi maradt meg bennem kora ifjúságom óta és mi változott? Megmaradt a kíváncsiság, a befelé fordulás, a szolgálatkészség, a konfliktuskerülés, a megbízhatóság, az elszántság. Szeretek és tudok láthatatlanná válni, időnként mégis elfog a vágy, hogy a figyelem középpontjába kerüljek. Kívánom és küzdök azért, hogy független legyek. Nem tudok gazdálkodni az életenergiámmal, vonzódok a magányhoz, félek a bizonytalantól. Még mindig nagy jelentőséget tulajdonítok az álmoknak, és nem vesztettem el a kalandok iránti érdeklődésemet. Repülök álmomban, és nem adtam fel a reményt, hogy egyszer rátalállok a Kozmikus Értelemre, vagy, ha úgy tetszik, a Mindenhatóra.

A változást a következőkben látom: türelmesebb vagyok és nyugodtabb; nem félek a haláltól, sem attól, hogy szerelmes leszek; kevésbé szégyellem magam intim helyzetekben, mint fiatalabb koromban; nem játszom meg az orgazmust, és most már egyre gyakrabban és bátrabban mondom NEM-et.”

(Miško Šuvaković: *An Interview with Katalin Ladik*, 2010 – részlet)

Ladik Katalin – Digitális ráhangoló

<http://www.katalinladikretrospective.net> [A nő hatalma, Újvidék, 2010 és a Gyökér és szárny, Székesfehérvár, 2011 életmű-kiállítások honlapja]

1. *A sikoltozó lyuk*, performansz, Újvidék, 1979, Ifjú Gábor fotója
2. *Bayer aszpirin*, Tolnai Ottó monodrámája, rendezte Jancsó Miklós, Újvidéki Színház, 1982
3. *Angyalmarás*, film, rendezte Lordan Zafranović, 1983
4. *Happy days*, Samuel Beckett, Újvidéki Színház, 1991

<http://tinyurl.hu/AM7i/> [*Androgin a Cseresznyéskertben* – Újratölve 1. Ladik Katalin Tranzit blogja, 2009.02.16]

<http://tinyurl.hu/Fht1/> [*Androgin a Cseresznyéskertben* – Újratölve 2. Ladik Katalin Tranzit blogja, 2009.02.18]

<http://tinyurl.hu/P5m4/> [*Androgin a Cseresznyéskertben* – Újratölve 3. Ladik Katalin Tranzit blogja, 2009.02.21]

<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/10/ladik.htm> [Ladik Katalin zEtna webmagazinban és virtuális olvasóteremben megjelenő, *A tárgyak emlékezete* című önvizsgálódó írása újszerű, elsősorban internet-linkekre támaszkodó begyűjtése élményeknek, gondolatoknak, motívumoknak, amelyek költészetét, egész életművét meghatározták]

Ladik Katalin

Hoppál Mihály

etnográfus (Kassa – ma: Szlovákia –, 1942. október 31.)

A középiskolát a sárospataki kollégium történelmi falai között végeztem, majd a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen magyar nyelv és irodalom szakos tanári és néprajzos-muzeológusi diplomát szereztem 1966-ban. Az egyetem elvégzése után rövid, néhány hónapos tanárkodás után (az Egressy Úti Általános Iskolában, ahol Németh László is kezdte tanári pályáját)

az akkor alakult akadémiai Néprajzi Kutatócsoporthoz kerültem mint tudományos segédmunkatárs. Ebben a kutatóintézetben dolgozom, ahol két cikluson keresztül igazgató voltam.

1972-ben védtem meg bölcsészdoktori, 1990-ben kandidátusi, 2006-ban akadémiai doktori értekezésemet.

Kutatói pályafutásom elején az etnográfiai és a folklorisztikai érdeklődésem párhuzamosan haladt, ezért először a magyar népi gyógyítással, emlékeinek összegyűjtésével foglalkoztam (mivel ebből írtam szakdolgozatomat), és 1975-ben első nagyobb tanulmányom a magyar népi gyógyítás emlékanyagának összefoglalása volt. Ugyanakkor megkezdtem a magyar néphit archívuma alapjainak lerakását (Pócs Évával együtt), azzal a távlati céllal, hogy Diószegi Vilmos halála (1972) után a magyar ősvallás kutatásának lehetőség szerinti teljes szövegarchívuma rendelkezésére álljon a kutatóknak. E munka eredményeként a magyar mitológia új

szemléletű megírását tervezem.

Az 1960-as évek végén nyílt lehetőségem először hosszabb terepmunkára, mégpedig az akkor áttelepítésre ítélt Gyöngyösisonta faluban, nagy közös kutatás keretében. Ezeknek a vizsgálatoknak az eredménye lett az 1970-ben megjelentetett első könyvem, amely *Egy falu kommunikációs rendszere* címmel je-

lent meg a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadásában. Egyébként ez a munka lett alapja bölcsészdoktori disszertációmnak. Ezekben az években kezdtem meg egy másik, több éven át tartó terepkutatást a Zemplén megyei Pusztafaluban, valamint Erdélyben. A pusztafalui kutatások eredményeit ötrészes néprajzi dokumentumfilmben örökítettük meg.

A hetvenes évek közepétől, amikor Diószegi Vilmos halála után elkezdtem foglalkozni a szibériai samanizmus problematikájával, rendszeresen kijártam az akkor még létező Szovjetunióba, az orosz kollégák segítségével kezdtem ismerkedni az ott felhalmozott anyaggal. Először Közép-Ázsiába jutottam el, majd később Szibéria más területeire, először a burjátok közé, majd a jakutok, nanajok és tuvaiak következtek. A terepmunkák területét később kiterjesztettem Kínára, ahol a mandzsuk és az ujjurok között kutattam, s néprajzi filmeket készítettem a daur, evenki, kirgiz,

mongol sámának körében is. Hoszabb-rövidebb terepmunkát végeztem ezenkívül Mongóliában, Koreában és Japánban. Több hónapos intenzív kutatómunkát végeztem az amerikai és az ausztráliai kivándorolt magyarok között (1983–1989).

Tudományos eredményeim között lehet számon tartani az *etnoszemiotika* terminusának bevezetését. Az etnoszemiotikai kultúraelemzés volt a tárgya kandidátusi értekezésemnek, melyet 1990-ben védtem meg. A magyar etnológiai kutatásban nemzetközi téren a legszélesebb körű nemzetközi elismerést mégis a samanizmus jelenségeinek vizsgálatával értem el. A Budapesten megtalálható Sámánizmus Archivum, amely Diószegi Vilmos hagyatékára és a saját gyűjteményemre épül, adja az alapját ennek a világviszonylatban is egyedülálló gyűjteménynek. 1993-ban egy nemzetközi folyóiratot is alapítottunk *Shaman* névvel (társszerkesztő Molnár Ádám), valamint egy angol nyelvű könyvsorozatot *Bibliotheca Shamanistica* címmel, melynek 1993 óta főszerkesztője vagyok, eddig egy tucat kötet jelent meg.

A néprajzi kutatócsoportban, a folklorisztika területén végzett kutatások során elsősorban folklórszövegek elemzésével foglalkoztam, azoknak a nyelvészeti módszereknek a folklorisztikai hasznosítását próbáltam bevezetni a folklórkutatás területére, amelyek a hetvenes, nyolcvanas években a legmodernebbek voltak. Folklórtanulmányaimból két válogatott kötetet jelentettem meg. Az egyik a *Folklór és közösség* (1998), a másik a *Folklór és hagyomány* című (2004). Ezeknek a tanulmányoknak egy része már azt célozza, hogy kidolgozzunk egy korszerű hagyománykutatást.

A jelek és a jelképek kutatásának eredményeként még az 1989-ben je-

lent meg a *Jelképtár* című, nagy sikerű munka, melynek szerkesztését és társszerzőkkel együttes írását is végeztem. Ugyanebben a gondolatkörben már korábban is több válogatást szerkesztettem (*Etno-art és művészet szemiotika*, 1980; *A szerelem kertjében – erotikus jelképek a művészetben*, valamint a második kötet *Eros a folklórban – erotikus jelképek a néphagyományban*, 1987).

Még a hetvenes évek közepén és aztán jó másfél évtizeden keresztül a Tömegkommunikációs Kutatóközpont anyagi segítségével több konferenciát rendeztünk, ezek közül az első volt a *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat* című, melynek anyaga két kötetben, 1980-ban jelent meg. 1984-ben *Életmód: modellek és minták*, 1987-ben pedig *Értékek és változások a társadalomban* címmel tartottunk szimpóziumokat. Ilyen volt például a *Mítosz és történelem* c. konferencia 1978-ban. A hiedelemgyűjtéseket tovább folytatva egyre inkább a mítosz, mitológia és azon belül is a magyar mitológia kutatását tekintettem fontosnak. Megjelentettem reprint formájában Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent első *Magyar mythológiáját* (1987). A nemzetközi mitológiakutatás kiemelkedő eredménye volt az orosz kollégák által összeállított *Mitológiai Enciklopédia* magyar nyelvű kiadásának elkészítése és kiegészítése az általam írt magyar és finnugor címszavakkal (1988).

Az 1980-as években a magyar néprajzi kutatás legfontosabb, kiemelt munkatervi feladata volt a *Magyar Néprajz* köteteinek elkészítése. Intézeti feladatomból volt, hogy a két folklórkötet anyaga elkészüljön, melyet a folklór osztály munkatársai és a többi magyar folklórkutató közreműködésével sikerült elvégezni. Az elsőként publikált szövegfolklór-kötet

után a VI. és a VII. kötetek (népzene–néptánc–népi játék, valamint a népszokás–néphit–népi vallásosság tematikáját áttekintő két kötet) láttak napvilágot szerkesztésemben.

Néprajzi filmeket azzal a céllal kezdtem készíteni, hogy megörökíthessem az eltűnő paraszti világ, a népszokások, a búcsújárás szokásait. 1975-ben indult az *Örökség* című filmsorozat, majd később a néprajzi filmezés történetét bemutató többrészes filmsorozat, végül az amerikai magyarok körében végzett kutatásaimat összefoglaló ötrészes filmsorozat (1990–1991) tudományos előkészítése és társrendezőként való összeállítása. A szibériai sámánokról készített néprajzi dokumentumfilmjeim közül érdemes megemlíteni az *A sámán Euráziában* (1985–88), valamint a *Sámánok régen és ma I–II.* (1994) című filmeket, melyek külföldi néprajzi filmfesztiválokon díjat nyertek.

1995-ben alapították meg az Európai Folklor Központot, amelynek 1998-tól igazgatója vagyok. Ez a kis intézmény az elmúlt évtizedek alatt jelentős publikációs tevékenységet folytatott: a 15 éves évfordulóra a teljes anyagot megjelentettük CD-ROM formájában, ami tulajdonképpen ötvenkötetnyi folklórszöveget, tanulmányokat és monográfiákat jelent. Elnöke vagyok a magyar UNESCO-bizottság kulturális albizottságának, ez azt jelenti, hogy évek óta rendszeresen részt veszek az UNESCO kétévenként megrendezésre kerülő közgyűlésén (1997-ben Magyarország képviselőjeként a kulturális szekció egyik elnöke voltam, ami ritka megtiszteltetés egy kis ország számára). E kultúrdiplomáciai szerepkörben elkezdtük szervezni, hogy legyen a folklórnak egy világszerte megtartott ünnepe: a folklór világnapja.

Az európai folklórintézetben végzett munka eredményeként elindítottunk két könyvsorozatot, az egyik a magyar nyelvű kéziratokat megjelentető *Örökség* sorozat, a másik pedig egy angol nyelven megjelenő könyvsorozat, a *Bibliotheca Traditionis Europaeae* című, ez utóbbi az Akadémiai Kiadó gondozásában. Fontosnak tartjuk, hogy sikerült megjelentetni egy reprezentatív kiállítású és jó minőségben megjelenő angol nyelvű folyóiratot is *Hungarian Heritage* címmel, amely tulajdonképpen a külföldön élő magyarok ma már magyarul alig beszélő nemzedékeinek szól, és a magyar kultúra legfontosabb, legérdekesebb elemeit kívánja magas színvonalon, mégis közérthetően bemutatni.

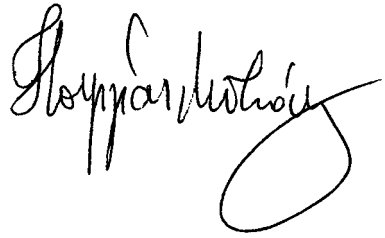
1997-től a Magyar Vallástudományi Társaság elnöki tisztét is betöltöttem, és 1998-tól a társaság megjelenteti az általam szerkesztett *Vallástudományi tanulmányok* című sorozatot, amelyben a társaság kereteiben tartott előadások vagy konferenciák anyagai látnak napvilágot. 2005-ig hat füzetet jelent meg ennek a sorozatnak, közöttük a két legutóbbi a magyar ősvalláskutatásról.

Eddigi munkásságomat hazai és nemzetközi szinten több elismeréssel illették. 1972-ben nyertem el a fiatal néprajzosok számára alapított Jankó János-díjat, melyet a Magyar Néprajzi Társaság választmánya adományoz. 2003-ban pedig elnyertem a Charles Simonyi kutatói ösztöndíjat, amelyet hazai kutatók számára alapítottak, valamint ugyanebben az évben a Pitré-díjat, amely a folkloristák számára alapított legjelentősebb európai díjak egyike, s amelyet Szicíliában osztanak ki minden évben.

Rendszeresen tanítok a debreceni egyetem Néprajzi Intézetében, valamint két finnországi egyetemen és az

észtsországi Tartu egyetemén. 1977 és 2005 között a világ számos egyetemére kaptam meghívást, ahol több mint félszáz előadást tartottam az etnoszemiológia és a samanizmus témakörében. A külföldi kutatókkal kiépített kapcsolatoknak köszönhetően – ezt tartom az egyik legfontosabb eredménynek munkásságomban – 1993-ban elindítottuk az *Encyclopaedia of Uralic Mythologies* című könyvsorozatot, melyet a finnugor rokon népek mítoszai és mitológiai képzeteinek feltárására és rendszerbe foglalására hoztunk létre finn, orosz és a kisebbségi észti, mari, zürjén, hanti kollégák közreműködésével. Az Akadémiai Kiadó gondozza ezt a sorozatot.

Az 1970-es évektől kezdődően több folyóiratot és könyvsorozatot alapítottam és indítottam újtárra. Kiemelném a következőket: *Folklór Archivum* (1973–1989), *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához* (1977–1982). Elindítottam mint szerkesztő az *Ethnologica Uralica* (1989–1997), a *Bibliotheca Shamanistica* (1993–2006), valamint a *Biblioteca Traditionis Europae* című könyvsorozatot, mégpedig mindet angol nyelven, az Akadémiai Kiadó gondozásában.

Kőváry Katalin

rendező (Békéscsaba, 1942. november 1.)

Zalán Klára felvétele

Véletlen, de sorsszerű egybeesésnek tartom, hogy a Napkút felkérése éppen akkor érkezett, mikor a színházi pályára keveredésem ötvenedik évfordulóját ünnepelhettem volna. Nem mondom, hogy ünnepeltem, de azért elgondolkoztam. Ezeket a gondolatokat szeretném most megosztani önökkel.

Én a színi pálya közelébe nem saját vonzódásom okán kerültem. Édesanyám mindenáron színésznő akart lenni. Nem tehetséghiányból adódóan, de ez végül nem sikerült. Hol a családi tiltás, hol a háborús körülmények, hol az én létrejöttem, hol a polgári származás és az egyáltalán nem „trendi” külső megjelenése akadályozta. De édesanyám élete végéig színésznő maradt. Minden pillanatban játszott. Hol üzemi ünnepeken szavalt, hol a családnak játszott olyan „nagyjeleneteket”, hogy a hátunk borsózott be-

lé. És nekem állandóan arról beszélt, hogy a színház a világ legcsodálatosabb helye. Én ezt gyermekként, főleg hogy az édesanyám mondta, el is hittem. De nem jártunk színházba – a színház otthon volt. Shakespeare-t, Molière-t, Ibsent,

Csehovot, Molnár Ferencet olvastunk, jobban mondva, ő felolvasta, és nekem minden meglevenedett. Amit nem értettem, azt elképzelttem.

Így szinte természetesnek tűnt, hogy érettségi után a Színművészeti Főiskolára jelentkeztem, de mivel a színészethez semmi kedvem nem volt, a sok elképzelt színelőadás hatására rendező szakra jelentkeztem, és hogy édesanyám színházi „workshopja” jó színvonalú volt, az jelezte, hogy talán három igazi színházi előadás látogatásával a hátam mögött eljutottam a végső, harmadik rostáig, és biztattak, hogy némi öregedés után jelentkezsem újra. Miután a bölcsészkarra közben felvettek – akkoriban, ha művészeti szakra jelentkezett valaki, mellette még jelentkezhetett egy másik egyetemre is –, az akkor alakuló – még nem Universitasnak nevezett – egyetemi színpadi színjátszó csapat tagja lettem. A rendező Dobai Vilmos akkori pécsi főrendező mellett Ruszt József negyedéves főiskolai hallgató volt. Hárman voltunk, akik rendezői ambíciókat dédelgettünk, belőlünk lett az ügyelő, a világosító és a sűgő. Ez utóbbi feladatot én kaptam, ügyelő a későbbi filmforgatókönyv-író és kiváló fordító Györffy Miklós lett, a világosítói munkát Ruszt Grünwalsky Ferencre bízta. Ő ezt a tudását később filmrendezőként hasznosíthatta.

Az Egyetemi Színpadon két meghatározó évet töltöttem. Közben „vendégmunkásként” az akkori Nemzeti Színházban asszisztenskedtem. Kezdtém megismerni a „másik” színházat, az igazit, a gyártóüzemet, ahol csodálatos és szörnyű dolgok egyaránt történnek. Két év múlva abbahagytam bölcsésztanulmányaimat, mert felvettek az akkor még főiskola névre hallgató mai egyetemre. Itt Ruszt mestere, Nadasdy Kálmán lett az osztályfőnököm. Ennél nagyobb szerencse színházi pályára készülő embert akkor nem érhetett. Mindent megkaptam, ami szakmai biztonságot, ítélőképességet, ízlést, erőt adhatott. De közben végig éreztem, és ezt tulajdonképpen máig érzem, nem biztos, hogy a „helyemen vagyok”. Többször kísérleteztem pályaelhagyással, negyven évig a színházi munka mellett a rádióban is dolgoztam. Megpróbáltam átevíckélni a dokumentum-újságírás vizeire. Nem is sikertelenül, a dokumentummunkának köszönhetően bejártam a világot. De valahogy a színház mindig utánam nyúlt. Most már a még hátralévő rövid időre a színháznál maradok. Gyermekeimnek viszont én nem meséltem a színházról, igyekeztem távol tartani őket tőle. Talán a genetika játéka fel, hogy minden távortartás ellenére lányom, Gryllus Dorka ezt a pályát választotta. Egyébként külsőre is rendkívül hasonlít nagyanijára. Színésznő lett, de ezt az elégtételt adó végkifejletet édesanyám már nem érte meg. Dorka 14 éves volt, amikor meghalt, és akkoriban még az anyai elrettentés működött, úgyhogy semmi jel nem mutatott Dorka későbbi, számomra őszinte megdöbbenést okozó, megmásíthatatlan pályaválasztására.

Kovács Katalin

Gyurcsek Ferenc

szobrász- és éremművész (Budapest, 1942. november 6.)

Kétéves voltam. Egy szűk, hideg szeszepincében, anyámhoz bújva az elviselhetetlen bombázások robajában – nos, ott dőlt el további pályám sorsa.

A lehetőségeim adottak voltak. Könyvek (papír), ceruza, petróleumlámpa. Beszélni még nem tudtam, hát rajzoltam. Reggeltől estig, állandóan. Ez valahogy rögzült, és soha nem hagytam abba. Rajzolva gondolkodtam, álmodoztam. Aztán szobrász lettem. Nincs ellentmondás – a képzőművészetben a rajznak az a szerepe, mint a futásnak a sportban. Erre épül minden.

Hogy miért pont szobrász? Talán apám hatása. Építőmunkás volt, tetőfedő. Veszélyes, kemény munka. Sok minden szól ellene, mellette csak egy. Kérdeztem: miért pont tetőfedő? Elmondta, hogy dolgozott gyárban is, blokkolt, művezető, kisfőnök, nagyfőnök, nem jött be. A tetőre senki nem mert utána menni, azonkívül nem volt helyhez kötve. Mindig új helyszín, új kihívás. És megvolt a szabadság, a függetlenség illúziója. Apám fia vagyok, ezért lettem képzőművész.

Korán megismertem Brechtet, és a pajzsomra írtam:

*„...és mert az ember ember
az arca csizmatalpat nem szeret
és nincsen szüksége rabszolgára
de úrra se maga felett...”*

A képzőművész egyszerre van a társadalom peremén és csúcán. Nincs felette senki, nincs beosztottja. Nincs hitele, nincs fizetése, táppénze, nyugdíja. Megvan viszont a szabadság illúziója. Illúzió, de szabadság. Valószínű, hogy vonzott az anyag, az anyaggal való küzdelem vágya. Hatalmas kövek, érdes vasak, betontömbök, éles vésők, kalapácsok. Nem láttam férfiasabb munkát, mint azt, amit a szobrász művel. Ha férfi vagy, légy férfi – ezért lettem szobrász.

Kedvemre való, nagy köztéri szobrokat csináltam. Vállaltam és hittem, hogy új, igazságos világot építünk. Én az emberi méltóság és szabadság emlékműveit kívántam felállítani. Az új világ felépítése még várat magára, de a csírai (köztük az én szobraim is) megmaradtak. Meggyőződésem, hogy a kor, amelyben éltem és dolgoztam, a történelem legizgalmasabb, legfontosabb korszaka volt. Objektív megítélése még várat magára.

Harcoltam, vesztettem és győztem. Győztem, mert a szobraim állnak, és bennük hibernálva élnek az emberi méltóság, a szabadság csírai.

Gyurcsek Ferenc

Tasnádi Edit

turkológus, műfordító (Budapest, 1942. november 26.)

„Az idő játszik velünk...” – hallom belül Cseh Tamás hangján (korai koncertjei nemzedékünk kitörölhetetlen emlékei), és kicsit csodálkozva kérdezem: tényleg hetven? Hihetetlen, bár az még megdöbbentőbbnek tűnt, hogy a nagyobbik fiam negyvenéves lett. És már a „kicsi” is harmincnolc...

Mi, negyvenkettesek még a világháborús nemzedékhez tartozunk. Nem maradtak háborús emlékeim, csak arról, hogy szerettem nagyanyám „meséi”-t menekülésünkről a front elől egészen Ausztriáig. Pedig nem lehetett gondtalan utazás: édesapám a légvédelemnél, édesanyám állapotos, nagyapám útközben meghal, aztán megszületik a húgom... '56-ról azonban

valóságos frontélményeim vannak. A Rádió, a Nagykörút, a Kilián-laktanya és a Kálvin tér közé zárt területen áll a házunk, kaptunk légnyomást és belövést, laktunk a pincében, izgultunk a kenyérszerzésre induló férfiakért, és láttuk a szemközti klinikára hozott sebesülteket meg a vidékről érkező élelmiszer-szállítmányokat. Életem nagy adományának tartom, hogy emlékszem azoknak a napoknak a tiszta lelkesedésére...

Tipikus magyar vagyok: Kukorelly nagyapám családja olasz eredetűnek vallja magát; Böhm nagyapám bácskai sváb családból származott, ő maga épp száz esztendeje jött Pestre szerencsét próbálni. Azért akadtak magyarok is a felmenőim között: anyai nagyanyámék, a Bánhidyak (de hogy került ide szépapám, a Münchenben végzett „akadémiai festő”, Landau Alajos?); szép magyar nevemhez meg a férjem révén jutottam.

Már be voltam íratva a Mikszáth téri Sophianumba, amikor feloszlatták a szerzetesrendeket; így a Röck Szilárd utcai iskolába kezdtem járni. 1954-ben a bezárt nagy hírű Trefort Mintagimnázium helyén megnyitották az ELTE Ságvári Endre Gyakorló Általános Gimnázium és Általános Iskolát, amelyet persze mindig is „a Trefort”-ként emlegettünk. Ekkor kerültem, hetedikesként, életem meghatározó alma materébe. Mindhárom magyartanáromnak sokat köszönhetek. Stéger Hajnalka az első óránkon megkérdezte, hogy ki szereti a nyelvtant. (Külön tanulmányt érdemelne, hogyan jutott a hazai magyartanítás oda, hogy ember voltunk egyik legcsodálatosabb elemével, szépséges anyanyelvünkkel csak mint nyögvenyelős szabálytanítással foglalkozzanak a tanárok.) A nyelvtant tehát az iskolában nem szokták szeretni, így nagy csönd volt a válasz. „Jó, majd az év végén újra megkérdezem” – mondta Hajnalka néni, s az tény, hogy miközben évek múltán leíró nyelvtanból szigorlatoztam, tudtam, hogy amit mondok, azt még tőle tanultam.

Gimnáziumi osztályunk magyartanára Takács Etel lett, szintén kiváló nyelvtanos, sok nyelvtankönyv szerzője, aki a tárgy iránti vonzódásomat tovább mé-

lyította. Majd Makay Gusztáv vette át az osztályt, a neves irodalmár – ő viszont az irodalomórákon lobogott a negyven lelkesen hallgató diáklány előtt...

Nem volt kérdés tehát, hogy magyar szakra jelentkezem – de mi legyen a másik? Finn szak nem lévén a törököt választottam. Itt is szerencsém volt: a szakma nagy öregjeitől tanulhattam. Németh Gyula, a nemzetközi turkológia kiemelkedő alakja száz szemeszteren keresztül volt a török filológiai tanszék egyetemi tanára, utolsó két évében nekem is. Aztán Ligeti Lajos lett a tanszék-vezetőnk, és végig tanárom volt Kakuk Zsuzsa, akinek később munkatársa lehettem a magyar turkológia nagy adósságának törlesztésében, a magyar–török, illetve a török–magyar nagyszótár elkészítésében.

Az egyetem padjaiból a Magyar Rádió török adásához kerültem, minimális gyakorlati nyelvtudással. Sokáig örültem annak, hogy törökül tanulok, és még fizetnek is érte, hiszen amit fordítottam, illetve írtam, született török kollégák ellenőrizték. A nyelvtudás adta a tolmácmunkát, ami sok élményt és tapasztalatot hozott, hiszen sokszor, sokfelé és sokféle helyen jártam Törökországban, gyárakban és katonai létesítményekben, mezőgazdasági telepeken és főhivatalokban, munkások között és a köztársasági elnöki palotában... Több tucat török nyelvészeti, irodalmi, történeti és néprajzi kongresszuson vettem részt a magyar–török kapcsolatok különböző momentumait tárgyaló előadásokkal, amelyek, úgy érzem – hála a jó filológiai iskolának és a rádiós újságírói gyakorlatnak –, nem maradtak el a különböző rendű-rangú egyetemi oktatók előadásainak színvonalától. Mindig vallottam, hogy nincs kellemesebb állapot, mint Törökországban magyarnak lenni, de azért kíváncsi voltam, hogy a hosszabb-rövidebb „vendégeskedések” után milyen lesz, ha ott élek. A török adások megszűnte után öt évig tanítottam az Ankarai Egyetem hungarológiai tanszékén. A bürokráciával voltak ugyan küzdelmeim, de a török emberekben nem csalódtam...

A rádió török íróvendégét kísértem az Európa Könyvkiadóba, így ismerkedtem meg a nagyszerű Karig Sárával, aki rögtön megkínált egy próbafordítással – ő indított el a műfordító-pályán.

Művész a műfordító? Legalább félig annak kell lennie. Ha a mű tartalom és forma kettősségéből áll, a tartalmat ki kell emelnie eredeti nyelvének burkából, és e kincset megvigyázva, a célnyelv adta anyaggal és eszközökkel az eredetinek tökéletesen megfelelő formát kell létrehoznia. Külön felelősség, hogy mi, magyar műfordítók, óriások nyomdokaiban járunk.

Közismert a panasz, hogy a műfordítókat nem illeti meg sem kellő tisztelet, sem méltányos jogdíj. Pedig az elismeréshez nem kell feltétlenül pénz. Törökországban például a fordító neve a könyv címlapjára kerül, sőt adott esetben a nyersfordítóé is. Kemal Özer költővel készített József Attila-kötetünk megjelenése után futottunk össze az utcán isztambuli barátnőm ismerősével. „Edit Tasnádi” – mondtam bemutatkozásul, mire ő így felelt: „Attila József”. Kell ennél nagyobb kitüntetés?

Tasnádi Edit

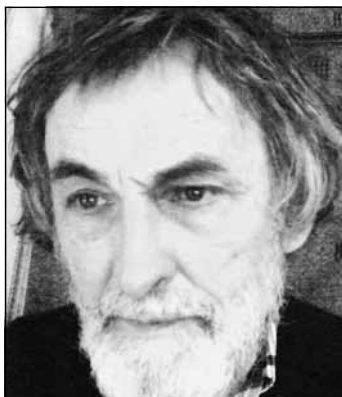
Pályi András

író, dramaturg, műfordító (Budapest, 1942. december 1.)

Békásmegyer, 1947 nyara. Egy csöpp fiúcska totyorog a hatalmas kertben, amely akár maga az éden is lehetne, tágas nyaraló, szőlő, gyümölcsfák, hatalmas birodalom. Atyai nagybátyám ekkor még menő ügyvéd, övék ez a Kánaán – három év múlva kitelepítik őket, még a Krisztina körüli lakásokat is elvesztik. De egyelőre megvan minden.

Ezt a nyarat mi is, a csonka család, itt töltjük. Három idősebb testvérem Svájcban, egy sajtógyárosnál, egy zürichi polgárcsaládnál: a vöröskereszt akciója révén tehetős svájci polgárok feltáplálják háború viselte sokgyerekes magyar famíliák csemetéit. Szabadnak és boldognak érzem magam ebben a kies paradicsomban, egész nap jár a szám, kerepelek fűt-fát, elképesztő képtelenségeket. „Hogy hazudik ez a gyerek!” – így a rokonok. Mire anyám, sértetten: „Nem hazudik, csak élénk a fantáziája.”

Egyik nap a hatalmas, gazdag terméstől roskadozó barackfa alatt gyönyörű, mézédese, túlérétt sárgabarack a földön. Csöppet meg is repedt, kicsordul a leve, de annál kívánatosabb. Ahogy nézem, a nyelvemen megérezem a zsongító barackízt, a mennyei érzéki örömet, összefut a számban a nyál, lehajolok érte, nem is tehetnék mást. És a következő pillanatban szörnyű, felfoghatatlan, gyilkos agresszió ér. Darázs lakmározott a csodás, ízes gyümölcsben, gyanútlan gyermek-

ujjam akcióját támadásnak vette – mi tagadás, az is, utóvégre magamnak kívántam a darázs édes lakomáját, s ha nem ereszti az ujjamba a fullánkját, már rég bekapom az ínycsiklandó, bő levű, édes sárgabarackot. Így persze elhajítottam, és üvöltök, ahogy a torkomon kifér. Életem első darázscsípése,

alattomos, aljas támadás annak a kis embernek a kéjszomja ellen, aki vagyok. Anyám kezeli felduzzadt ujjam, óvó szándékkal magyarázza a darázs viselkedésének motívumait, nem mutatok sok hajlandóságot a megértésre; érzéki életem első drámai háromszöghelyzete ez.

Ráadásul 1948 tavaszán az utolsó vöröskeresztes transzporttal engem is elvisz Svájcba a vonat, fél év múlva keveredem csak haza. De így, hetven felé már minden egyszerre van.

A legszebb, legőrjítőbb, legblaszfémikusabb érzéki történeteimet tíz évvel ezelőtt kötetbe gyűjtöttem, ez a *Provence-i nyár*. Titkos kötődéseim tárháza élethez, halálhoz. Most, 2011 novemberében a szombathelyi Savaria Egyetemen, írói minőségemben Darabos Enikő szabad bölcsész szemináriumán vendégeskedem, ahol az érzéki élmény irodalmi megragadhatóságáról próbálok valamit mondani; óra végén rögtönzött dedikálás. Odalép egy lány, aláírhatja velem az internetről levett, kinyomtatott kis szövegemet, hozzáfűzve, hogy sajnos, azt a könyvet, amit dedikáltatni

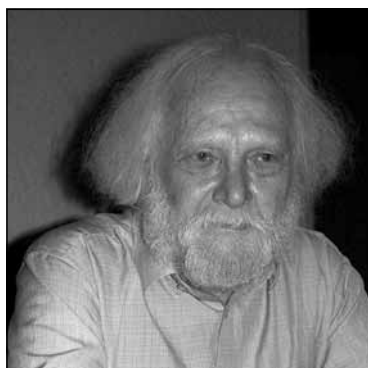
szeretett volna, majd csak karácsonyra kapja meg. És mi az a könyv? – kérdem. A *Provence-i nyár*, mondja. Egyszerre látom magam, úgy fél évszázaddal ezelőtt, én is így szereztem be születésnapra, karácsonyra Ibsent, O’Neillt, Camus-t, és a vágyott könyvvel való első találkozás eksztázisát máig őrzöm magamban, máig ezek a legkedvesebb darabok felduzzadt

könyvtáramban. És lám, Szombathe-lyen van egy húszéves bölcsészlány, aki a *Provence-i nyárt* kéri karácsonyi ajándékkul, úristen, micsoda kitüntetés ez számomra! Elképzelni se tudok na-gyobbat.

Dohnál Tibor

képzőművész (Cegléd, 1942. december 4.)

Hetvenkedek!? Nem is igaz(ság) talán. Négy nagyszülőm átlagéletkora ötven év volt; szüleim ketten százharmincon osztoztak. Nagybátyáim harmincasok voltak, amikor kaszált a Don-kanyar meg a malenkij robot. Öcsém szűk két esztendőtt élt.

Fiam (Dohnál Áron képzőművész, 1977–2009) harmincharmadik évébe lépve hagyott árván...

Mégis: remélem, ötéves unokámat, Dohnál Cseperkét a nyolcvanadik (meg a kilencvenedik) születésnapján is köszöntik majd.

Azt hiszem, a megismerés iránti vágyat édesanyámtól, a szépmesterségek iránti tiszteletet és alázatot édesapámtól örököltem. Immár sok évtizedes alkotói pályám során igazából ugyanazt csináltam/csinálok, csak mindig másképp: apperceptiálható, de soha mimetikus, soha narratív művészetet.

***

A 35 éve Egerben élő Dohnál Tibornak nincs honlapja/weblapja, a különféle lexikonokban, almanachokban pedig rengeteg a pontatlanság. Ezért úgy lesz szubjektív, ha a teljes objektivitást választja. Hiányosan – de legalább pontosan – az alábbiak a pályta történései:

Képesítés: rajzolás és festés tanára, esztétikatanár, kémiantanár, matematikatanár.

Tagság hazai és nemzetközi szakmai szervezetekben: Művészeti Alap (ma MAOE) – 1969 óta; Xilon Nemzetközi Grafikai Szervezet – 1971 óta; Magyar Képzőművészek Szövetsége – 1976 óta; Európa 24 Nemzetközi Képzőművész Társulás (alapító, elnök) – 1989 óta; Hungária 24 Magyar Képzőművészek

„Nemzetközi” Csoportja (alapító, elnök) – 1992 óta; Nemzetközi Kepes Társaság (alapító és elnökségi tag) – 1996 óta; Art Diagonal Nemzetközi Akadémia (tisztelőbeli tag) – 1999 óta.

Szakmai-közéleti tevékenység: Magyar Képzőművészek Területi Szervezetének titkára – 1969–1973; Kisalföldi Tárlatok alapítója – 1972; TIT Országos Választmányának tagja – 1971–1976; Országos Szakértői Stáb tagja – 1976-tól; Fa és Környezet Biennálé alapítója – 1977. Heves megyei művelődési házak szakfelügyelője – 1980–1986; képi-plasztikai rendszerelméletét ismertetik a Harvardon – 1981; rendes tanári meghívás a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemre – 1983 (betegség miatt a státust nem tölti be); Vasarely személyesen hívja meg Aix en Provence-ba (Marseille-i Egyetem továbbképző tagozata) vendégtanárnak – 1984; Egerben rajzakadémiát működtet – 1989 óta; Egerben megalapítja az Európa 24-et – 1989; megalapítja a Hungária 24-et – 1992; Heves megyei művészek szervezetének elnöke, a MAOE országos választmánya tagja – 1996–2000; Nagy László Emléknepok és Nemzetközi Költsészeti, Művészeti Fórum főszerzője, elnöke – 2008 óta.

Perdöntő szerepe volt abban, hogy a Kepes György-gyűjtemény Egerbe került, illetve abban, hogy az államfő Kepes Györgynek a Magyar Köztársaság Babérkoszorúja kitüntetését adományozta 1996-ban.

1965 óta kiállító művész. Festményeit, szobrait, grafikáit az alábbi országokban és városokban állították ki (kétszáznál több kiállítás):

Magyarországon: Budapest (Nemzeti Galéria, Múcsarnok, Ernst Múzeum, Millenniumi Szalon, Vasarely Múzeum, Dürer Terem, Csók Galéria, Csontváry Terem, Helikon Galéria, Jókai Klub, Kossuth Klub, Pest Center Galéria, Metro Klub, Nagytétényi Múzeum, Pesterzsébeti Múzeum, TIT Stúdió, Zichy-kastély, Art Expo, Csehszlovák Kultúra Háza, Orosz Kultúra Háza, Szlovák Kultúra Háza), Baja, Békéscsaba, Cegléd, Dabas, Debrecen, Eger, Esztergom, Gyöngyös, Győr, Hajdúböszörmény, Kalocsa, Kaposvár, Kapuvár, Kecskemét, Keszthely, Miskolc, Mosonmagyaróvár, Nyíregyháza, Pápa, Pécs, Püspökladány, Salgótarján, Sopron, Szeged, Székesfehérvár, Szekszárd, Szentendre, Szolnok, Szombathely, Tata, Tatabánya, Veszprém, Zalaegerszeg.

Külföldön: Ausztria (Bécs, Kismarton/Eisenstadt, Linz); Ausztrália (Sydney); Azerbajdzsán (Baku, Kutkasen, Seki); Bulgária (Belogradcsik, Pleven, Veliko Trnovo, Vidin); Csehszlovákia (Komárom/Komarno, Pöstyén/Piestany, Prága); Csuvasia (Csebokszári); Franciaország (Gordes, Párizs, Strassburg); Lengyelország (Czestochowa, Katowicze, Konin, Krakow/Krakko, Krosno, Przemyśl); Líbia (Tripoli); Németország (Augsburg, Erfurt); Olaszország (Avezzano, Milano, Róma, Torino); Oroszország (Moszkva, Szentpétervár, Szenyezs); Románia (Bukarest/Bucuresti, Nagyvárad/Oradea, Szatmárnémeti/Satu Mare); Svájc (Winterthur); Szlovákia (Pozsony/Bratislava, Dunaszerdahely/Dunajska Streda, Kassa/Kosice); Szlovénia (Maribor); Ukrajna (Lemberg/Lvov).

Számos nemzetközi művésztelep, szimpózium résztvevője – előadója, szervezője, elnöke, díszvendége.

Írásait, beszédeit, rajzait, képeit, szobrait közölte, munkásságát méltatta számos folyóirat, hetilap, országos és megyei napilapok, könyvek, antológiák, almanachok, lexikonok – mintegy ötszáz publikáció.

Victor Vasarely (1984): „A Dohnál Tibor által képviselt gondolat, miszerint nemcsak a képzőművészet integrálható építészetbe, de építészet is képi, plasztikai koncepcióba, rendkívül revelatív.”

Habsburg Ottó (1990): A Dohnál Tibor által létrehozott és működtetett „Európa 24 szerintem egész nemzetünk szempontjából egy nagyon fontos iniciativa”.

Chatrin Lalumiere (1992): „Számomra különös örömet jelent az Európa 24, amely – Dohnál Tibor által – Magyarországról, Egerből manifesztálódott.”

Éva Maria Barky (1993): „Örvendetes, hogy Dohnál Tibor nagyszerű aktivitása révén a világba szétszórt magyar művészek kezdenek újra összetalálkozni.”

Minden magántörténelem több (vagy kevesebb) önmagánál.

SZÖVÉTNEK EGYÜTT VAGYUNK!

Olykor atommagásűrűvé tömörödik bennem a bánat...

Dohnál Tibor

Lapis András

szobrász- és éremművész (Kecskemét, 1942. december 8.)

Másodszülöttként jöttem a világra. Atyám Lapis Péter (1904–1988), anyám Somoskeőy Margit (1905–1983), testvérem Lapis Péter (1940–2010).

Életem első emléke az, hogy tudok járni. A második egy végtelen hosszú tehervonat, amelynek egyik vagonjában lakunk, és amelyik erdős-hegyes vidéken kanyarog és sokat áll.

A harmadik emlékem: ugrálunk ki az álló vagonból, és a töltés túloldalán, az erdő széléről nézünk vissza, amikor a vonatot végiggépágyúzó kéttörzsű amerikai repülő olyan alacsony fordulóból lövi ki a sorozatot, hogy a szárnya takarja a vagonokat. A háború után évekig feküd-

tem a gépágyú által okozott lyukban, kárpitost ugyanis nem lehetett találni. Halvány háborús emlékem a mezőtúri vasúti pályaudvar szőnyegbombázása, majd nem sokkal később, de jóval élesebben: Gyulán az átvonuló szovjet katonák akkora uborkákat adtak, hogy a testvéremmel alig bírtuk hazavinni (1945 nyara).

Újabb fordulat atyám B-listára kerülése, amely csak azért tartott egyetlen napig, mert az atyámhoz tartozó kubikosok ásóval, lapáttal, csákánnyal vonultak fel a számonkérő biztos irodája elé, azzal a kinyilvánított akarattal, hogy ebbe nekik is lesz beleszólásuk! Az 1948–53 közötti évek Békéscsábán teltek. Ekkor láttam a május 1-jei

felvonulásokon, életképekben, hogy Tito, az amerikaiak „láncos kutyája” csörgeti a láncait. A mindennapi valóság az amerikai szőnyegbombázás nyomainak lassú felszámolása volt. Ekkor kezdődött a „Gyűjtsd a vasat és a fémet!” mozgalom, az MFK, nyári selyemhernyó-tenyésztés és a gyapottermesztés. Ez utóbbi kézzel fogható eredménye a békéscsabai nagy közraktárban, öngyulladásal elégett. A kötelező vörösnyakkendő-viselés és Sztálin halála után kecskeméti évek következtek, amelyben elérkezett a csodálatos 1956-os év, a szabadság és a teljes felszabadultság érzésével. Ennek legemlékezetesebb mozzanata egy al-dunai hajóút a Deák Ferenc nevű gőzösön, Budapesttől Turnu Severinig és vissza. 1956. október 23-án délután 3-kor a napirendemnek megfelelően visszamentem a gimnáziumba a vívőedzésre. A városban olyan csend, béke és nyugalom volt, mint bármikor. 17 órakor jöttem ki az edzésről, a nagytemplom előtti téren izgatott tömeg gyülekezett, beszédek hangzottak el, és távoli puska lövések hallatszottak. Este, a Gerő-beszéd után már valódi szabadságharc kezdődött. Atyámat – aki a Gyöngyösi Váltó- és Kitérőgyár főmérnöke volt – a munkások megválasztották a munkástanács elnökévé, de november 4-e után ezúttal már senki nem mert kiállni mellette. Csend volt. A történelem nem mindig tudja megismételni önmagát.

Az élet immár Szegeden folytatódtott, ahova atyámat büntetésből beosztott mérnöknek helyezték át. A kitűnő eredménnyel letett gimnáziumi érettségi után megismerkedtünk a perspektíva nélküli segédmunkással. Egyúttal megismertük a személyzetisek új típusát, akikre jellemző volt az ÁVH-s múlt, kérlelhetetlen le-

számolási vágy, a 149 cm-es testmagasság és a Hitler-bajusz. Változások és fordulatok azért történtek olykor-olykor.

1966. Sorkatonai szolgálat. Az osztrák határnál az – 1962-ben telepített – éles aknamező felszedésének kezdete. Igazi háborús körülmények, valódi életveszéllyel. Gondolatban itt vált el bennem végleges elhatározás a szobrászat mint választott hivatás.

1968. A politika által kisajátított történelem szinte csak a prágai bevoulásról szól, a kivoulásról már nem. Egyáltalán nem szokás beszélni az amerikaiak vietnami háborújáról (a mostani Nagy Testvér nem szereti...). Szőnyegbombázások, napalm, tömeggyilkosságok (My Lai). Mintha nem is létezett volna az egész!

Az amerikaiak ekkor követték el a történelem legsúlyosabb szándékos környezetrombolását!

1968. A második, valóban történelmi esemény a Római Klub megalakulása és manifesztuma. Ez olyan dühöt váltott ki a világ politikusaiból, hogy alig lehetett kihámozni, miről is beszélnek. A „növekedés határai” pedig önmagukért beszéltek (sajnos a „növekedés” mint alapvető dogma még mindig létezik).

1970–74. Képzőművészeti Főiskola. Visszatekintve, meglehetősen naivan kezdtem el ezt a pályát, amelynek az a pozitív eredménye, hogy nem lettem egyetlen klikk vagy irányzat tagja sem. Azokra a mestereimre hallgattam, akik azt tanácsolták, hogy ne ideologizáljak, csináljam azt, amihez értek. A mind a mai napig ható negatív következménye pedig az, hogy a Képzőművészeti Lektorátus (valójában cenzori hivatal) bürokratái mindig is ott gáncsoltak, ahol tudtak. Ennek valódi okát a mai napig nem tudom, de felmerül egy érdekes kérdés: az

egykori káderlapok vajon hol landoltak? A lektorátus beavatkozási területén túli helyeken mindig abszolút sikeres voltam.

1976. A 12 cm-es, *Várakozás* című szobrom sikerének eredménye a hároméves Derkovits-ösztöndíj. (Ezt a szobrot a harmincéves jubileumi kiállításról ellopták.)

1992. „*Kalap Alatt*” Szegeden.

1999. „*Sous le Chapeau*” Párizsban.

1989. A Szegedért Alapítvány fődíjának megalkotása, ugyanez köztéri szoborként 2006-ban.

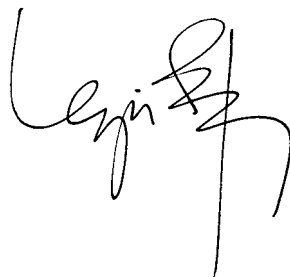
Csaknem ezer érmet készítettem eddig, amelyekből most néhányat emelnék ki: Haydn, Radnóti éremsor, Öneltemető földkotró, II. János Pál.

A hetven év tanúságai vagy tapasztalatai?

A világra vonatkozóan: születésem óta egyetlen nap sem telt el háború nélkül. Ennek részeként támasztották fel az amerikaiak a „szent inkvizíció”: a vízbefojtásos kínvallatást, amely ellen egyetlen „polgári demokrácia” sem tiltakozott. Így kezdődött el a XXI. század.

Ezenkívül megtanultuk, hogy a „kapitalizmus” alapvető tulajdonsága és lényege a VÁLSÁG.

A képzőművészet számára a legfontosabb észrevételem: ha van saját stílusod, nem kell erőltetni semmiféle kiagyalt átirányzatot.

Rátonyi József

szobrászművész (Budapest, 1942. december 9.)

Életemben az igazi áttörés (indulás) akkor volt, amikor a gipszfejek, öreg modell bácsik-nénik mintázása után elhatároztam, hogy szobrásztársaimról készítek portrékat. Könyörögtem, üljenek nekem modellt. Egymás után, naponta, a fakultatív órákban mintáztam őket. Nagy műgonddal szárítottam a kivájt agyagfejeket.

A mester – Somogyi József – bejött az osztályba, és azt kérdezte: „Ki mintázta ezeket?” Hát a „Joseph” – jött a válasz. Behívott a szobájába és azt mondta: Nem nagyon szoktam ebben tévedni, magából szobrász lesz.

Szívén viselte tanítványai sorsát, protezsálta őket. Engem elvitt Pátzay Pálhoz, ő hosszan nézte a fotókat, majd az mondta: látom a szobrászképességét, de azt ne feledje, szobrász az lesz, akinek szobor jut eszébe.

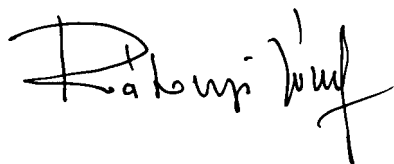
Ez a mondás telibe talált, mert az évek során megfigyeltem, hogy a valóság minden – számomra jelentős – mozzanatáról szobor jut eszembe, valamilyen plasztikai ötlet.

A gondolataimat kicsi, pár centis agyagvázlatokban rögzítettem. Tele volt velük a műterem. Egyszer egy művészettörténész megnézte őket, majd így szólt: te úgy mintázod az agyagot, ahogy a juhászlegény fújja a furulyáját.

Ezek a kis vázlatok voltak az alapjai szinte minden köztéri szobromnak. Vagyis olyan kis „agyagszövegek”, amelyek a megvalósulásukban kapnak dal-
lamot. Fontos, hogy a köztéri plasztika anyaga, technológiája, kompozíciója, formavilága alapján beilleszkedjen az adott építészeti környezetbe. A szobrok szervezik a teret, beleszövik magukat a mindennapokba, még akkor is, ha nem nézik meg őket. A természet jelenségeinek – víz, tükröződés, vihar, felhők, fények – megjelenítése szobrászi eszközökkel, a festés élményszerűségével, ez mindig is izgatott. A bronz mint varázslatos anyag alkalmas erre. *Magyar tájak* sorozatomban kísérleteztem ki azt a bronzöntési technikát, amellyel egyedi, megismételhetetlen élményeimet nemes anyagban megfogalmaztam. A szobrot a bronzöntő szekrénybe viaszból mintáztam, spontán ötletszerűséggel, mintha tájat festenék közvetlen élményből. A viasz kiegészése után a beömlő bronz varázslatos formákat, tónusokat, felületeket ad.

Eszembe jutnak Arany János sorai, melyeket oly sokszor idéztem tanítványaimnak:

„Nem a való hát: annak égi mássa
Lesz, amitől függ az ének varázsa”

MEGÚJULT A MAGYAR TÁNCMŰVÉSZETI FŐISKOLA KÖNYVTÁRA, NEM CSAK TÁNCMŰVÉSZEKNEK!

A Magyar Táncművészeti Főiskola 2011 januárjában indította el könyvtárfejlesztési projektjét, a Társadalmi Megújulás Operatív Program keretében. A Columbus utcai campuson belül **új épületbe költözött a könyvtár**, ahol olvasótermet, szabadpolcos kölcsönző teret, valamint kutatásra alkalmas helyiséget egyaránt kialakítottunk, s mindehhez **biztosítjuk az internethasználatot**.

Elektronikusan elérhető a könyvtár teljes katalógusa. Havonta két alkalommal, az olvasáskultúra fejlesztését célzó **foglalkozásokat szervezünk**.

A <http://konyvtar.mtf.hu> interaktív portálunk szolgáltatásai 2012. január 1-jétől, napi 24 órában várják a látogatókat.

Magyar Táncművészeti Főiskola
1145 Budapest, Columbus u. 87-89.
Tel.: 273-3434 • Fax: 273-3433
E-mail: titkarsag@mtf.hu
Honlap: www.mtf.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Miért támogassa az állam a kultúrát?

Közgazdasági beszélgetéseket szervezünk, a Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégium támogatásával, a *közművelődési harmonizációs programok* keretében. **Ajánlott olvasmányok:**

A SZÍN-ben megjelent és a honlapokon olvasható közművelődés-statisztikai, művelődés-gazdaságtani, kulturális tervezési tanulmányok. www.mmikl.hu; www.szinigazdasag.hu; www.drkonczgabor.hu. Továbbá:

Dr. Koncz Gábor [2011]: Miért támogassa az állam a kultúrát? In: SZÍN. Közösségi művelődés 16/2. www.mmikl.hu

Dr. Koncz Gábor [2010]: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon... Budapest, Napkút Kiadó.

A kötet megrendelhető (1.890,- Ft + postaköltség) és a beszélgetésekre kérdésekkel, rövid véleménnyel előzetesen jelentkezni lehet; tájékoztatót válaszként, email-ben küldünk. E-mail: drgaborkoncz@t-online.hu

Magyar Államháztartás Alapítvány
1581 Budapest, Pf.: 100
Tel.: +36-20-928-0088
Honlap: www.pano-rama.hu

Nemzeti
Kulturális
Alap

Nyolcvannyolc jeles hetvenes

Január Szijártó István, Veress Miklós, Kopp Mária, Szakács Eszter, Stepanovic Predrag – Predrag Stepanović, Erdei Sándor, Györffy Miklós, Dvorszky Hedvig, Vasy Géza, Győri László, Székelyhidi Attila

Február Sumonyi Zoltán, Zöld Anikó, Konczek József, Hammerl László, Fabók Gyula, Dobos Ildikó, Misley Pál, Németh Sándor, Péntek Imre

Március Bajzáné Szinyei Merse Anna, Szegedi Erika, Bodza Klára, Dobray György, L. Kecskés András, Polgár Csaba György, Miklóssy Endre, Kunkovác László, Pálffy Gusztáv

Április Hronszky Imre, Jánoskúti Márta, Benkő Attila, Bodnár András, Kazinczy Gábor, Pajorin Klára, Szepesi Attila, Arday Ildikó, Gálfalvi György, Kaubek Péter

Május Manherz Károly, Bokor Pál, Zombory László, Schmitt Pál, Selmeczi Kovács Attila, Nagy Előd, Gereben Ferenc, Csörsz István, Ferdinánd Judit, Świerkiewicz Róbert

Június Béres Ilona, Ernyey Béla, Ráday Mihály, Fülöp Sándor, Kerék Imre

Július Fülöp Attila, Kecskeméti Kálmán, Adamikné Jászó Anna, Kósa László, Lagzi István, B. Révész László, Szőke István, Vass István Zoltán, Jahoda Maja

Augusztus Harsányi Ádám, Ujréti László, Rigó Béla, Széles Anna, Szilágyi Tibor, Asszonyi Tamás

Szeptember Szuromi Pál, Mihály Gábor, Czakó Gábor, Dobos Marianne, (Przetacznik) Szabolcs Péter – Propek, Diénes Attila

Október Halász Judit, Kustár Zsuzsa, Nádas Péter, Serfőző Simon, Ladik Katalin, Hoppál Mihály

November Kőváry Katalin, Gyurcsek Ferenc, Tasnádi Edit

December Pályi András, Dohnál Tibor, Lapis András, Rátonyi József

Ára: 1490 Ft. Előfizetés: 5000 Ft.

Előfizethető személyesen valamennyi postán és a kézbesítőknél, a Magyar Posta Zrt.

(1) 303-3440-es faxszámán, a hirlapelofizetes@posta.hu e-mail-címen, valamint a szerkesztőségben.

A Napút elérhető az interneten: <http://www.napkut.hu>

Számlaszám: OTP 11713005-20381185

A folyóiratot az

Nemzeti
Kulturális
Alap

és a Közigazgatási és Igazságügyi
Minisztérium Nemzetiségi és Civil
Kapcsolatokért Felelős Helyettes
Államtitkársága támogatja.